

**ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ**

**Εργασία και αυτοεκπλήρωση:μαρξιστική αλλοτρίωση και
σύγχρονες μορφές εργασίας**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ιωάννης Αθανασάκης

Τριμελής εξεταστική επιτροπή
Σ.Σακελλαρόπουλος ,Αναπληρωτής Καθηγητής ,Επιβλέπων

Γ.Πετράκη,Αναπληρώτρια καθηγήτρια

Κ.Λελεδάκης,Επίκουρος καθηγητής

Αθήνα ,Σεπτέμβριος 2015

Copyright © Ιωάννης Αθανασάκης, 2015.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

στο άλλο μισό του πιο όμορφου και ανέφελου

ουρανού ,την Ελένη Ρίζου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στο σύντομο αυτό κείμενο των ευχαριστιών θα επιθυμούσα να κατονομάσω όλους εκείνους που μου παρείχαν την αμέριστη συμπαράσταση τους σε όλη την διάρκεια αυτών των εννέα μηνών που διήρκεσε το όλο ερευνητικό και συγγραφικό εγχείρημα. Πρώτα και κύρια τους αγαπητούς γονείς μου , Δημήτρη και Ευδοκία, για όλα εκείνα τα χρόνια συμπαράστασης και αγάπης σε όλους ανεξαιρέτως τους τομείς της ζωής μου, αλλά και κυρίως για την ακέραιη στάση ζωής που έχουν οι ίδιοι επιδείξει σε όλη την διάρκεια του βίου τους και που θα έπρεπε όλοι να την μιμηθούμε. Αν έχω φτάσει μέχρι εδώ και αν ποτέ καταφέρω να φτάσω μέχρι το τέλος ετούτης της διαδρομής θα το χρωστώ αποκλειστικά σε εκείνους γιατί ήσαν και θα είναι πάντα εκεί για μένα. Δεν πρέπει να παραλείψω να αναφέρω ότι ένα κομμάτι της βιβλιογραφίας κατάφερα να το βρω μόνο επειδή είχε φροντίσει πριν αρκετές δεκαετίες να το προμηθευθεί ο πατέρας μου για ίδια χρήση.

Δεύτερον, ένα μεγάλο ευχαριστώ στην καλύτερη μεγάλη αδερφή που θα μπορούσε κανείς ποτέ να έχει , την Σουζάνα για την ακεραιότητα της και την φιλία της , μια από τους ελάχιστους ανθρώπους που στέκουν στο πραγματικό ύψος όπου κανονικά θα έπρεπε να έστεκαν όλοι οι άνθρωποι. Η εργασία είναι αφιερωμένοι και στους τρεις τους.

Τρίτον , η εργασία αυτή έγινε έχοντας μονίμως στο μυαλό μια συναδέλφισσα από το ΕΚΠΑ , ευχαριστώ πολύ την Αλίκη για την πολύπλευρη προσωπικότητα της και κυρίως γιατί αποτελεί άξια συνεχίστρια της ηρωικής παράδοσης των πολιτικών προσφύγων , οι παππούδες μας είναι περήφανοι γι αυτό.

Επίσης θα επιθυμούσα να ευχαριστήσω εγκαρδίως τα μέλη της τριμελούς επιτροπής , την κυρία Γεωργία Πετράκη καθώς και τους κυρίους κυρίους Κανάκη Λελεδάκη και Σπυρίδων Σακελλαρόπουλου για την ενθάρρυνση και την καθοδήγησή τους στα θέματα που αφορούσαν την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας . Ειδικότερα θα ήθελα ήθελα να ευχαριστήσω την κυρία Πετράκη για το άρθρο της με τίτλο << οι νέες τεχνολογίες μετασχηματίζουν την εργασία >> το οποίο με βοήθησε στην εκπόνηση του κεφαλαίου για το γενικότερο πλαίσιο της ευελιξίας.

Από το μικρής έκτασης κείμενο αυτό δεν γίνεται να εξαιρεθούν ο κύριος Ιορδάνης Ψημμένος ο οποίος σε ανύποπτο χρόνο πριν πολύ καιρό μου έδωσε την ιδέα για την εργασία που κρατάτε στα χέρια σας. Ο κύριος Π. Γιατζάκης του οποίου η διδακτορική θέση, με τίτλο << Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗΣ ΩΣ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΜΕΣΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΟ ΟΡΑΜΑ ΕΝΟΤΗΤΑΣ >> αποτέλεσε το έναυσμα για την συγγραφεί του πρώτου κεφαλαίου σχετικά με την προ-μαρξιστική αλλοτρίωση, και η οποία διδακτορική θέση μου προσέφερε ένα μέρος του υλικού από το οποίο συγκροτήθηκε το κεφάλαιο αυτό. Για το τρίτο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους τα εύσημα ανήκουν στον κύριο Graham Scott Mackenzie του οποίου η διπλωματική με τίτλο << Alienation Stories: Franz Borkenau, Alfred Soth-Rethel, and Kostas Axelos >>, βοήθησε στην συμπλήρωση του τρίτου κεφαλαίου με περισσότερο υλικό για μια πιο πλήρη εικόνα της αλλοτρίωσης.

Τέλος τους κυρίους Hajo Holst, Oliver Nachtwey, Klaus Dorre, για την εργασία τους με τίτλο << the strategic use of temporary Agency Work-Functional Change of a Non-standard Form of Employment >>, η οποία μου επέτρεψε να συμπληρώσω ως ένα βαθμό το κεφάλαιο για τον δανεισμό εργαζομένου. Καθώς επίσης και τον κύριο Ιωάννη Κουζή του οποίου τα μαθήματα αποτέλεσαν την έμπνευση και την βάση για το δεύτερο μέρος της διπλωματικής. Αλλά και τον κύριο Νίκο Χίρτ για το άρθρο του με τίτλο << η εμπορευματοποίηση της εκπαίδευσης >>, γιατί χάρις σε αυτό μπόρεσα να συμπληρώσω το κεφάλαιο για την τηλεργασία όπως επιθυμούσα.

Τους ευχαριστώ όλους από καρδιάς, η παρούσα εργασία ανήκει τόσο σε εμένα όσο και σε εκείνους. Η εργασία αφιερώνεται πάνω απ' όλα στον καλύτερο μου φίλο, τον Ένι, ο οποίος δεν είναι πια μαζί μας. Για 23 συναπτά έτη είχαμε την τύχη να τον έχουμε κοντά μας στα εύκολα και στα δύσκολα. Οι σημαίες όλων των караβιών οφείλουν να κυματίζουν εσαεί μεσίστιες, ο βασιλιάς της σκακιέρας έπεσε...

Εισαγωγή.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : Η έννοια της αλλοτρίωσης πριν τον Marx	13
ΕΝΟΤΗΤΑ 1.1 : η ιστορία της έννοιας <<αλλοτρίωση>> ή η ιστορία του γιατί η αλλοτρίωση δεν είναι έννοια.....	18
ΕΝΟΤΗΤΑ 1.2 : η Αριστοτελική αλλοτρίωση	20
ΕΝΟΤΗΤΑ 1.3 : η αλλοτρίωση στην ρωμαϊκή και βυζαντινή περίοδο.....	26
ΕΝΟΤΗΤΑ 1.4 : η αλλοτρίωση στην χριστιανική θρησκεία	28
ΕΝΟΤΗΤΑ 1.5 : η αλλοτρίωση στον Διαφωτισμό , η κατηγορική προσταγή του Ιμμάνουελ Καντ	30
ΕΝΟΤΗΤΑ 1.6 : η αλλοτρίωση στο έργο του Ζαν Ζακ Ρουσσώ.....	34
ΕΝΟΤΗΤΑ 1.7: η χεγγελιανή αλλοτρίωση.....	37
ΕΝΟΤΗΤΑ 1.8: η θρησκευτική αλλοτρίωση του Φουερμπάχ.....	40
ΕΝΟΤΗΤΑ 1.9: συμπερασματικά σχόλια.....	41
ΕΝΟΤΗΤΑ 1.10 : συγκριτική ανάλυση της προ-μαρξιστικής με την μαρξιστική αλλοτρίωση ..	43
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : Η Μαρξική έννοια της αλλοτρίωσης	54
ΕΝΟΤΗΤΑ 2.1 : εννοιολογικό πλαίσιο αποσαφήνισης ή η αλλοτρίωση της ιστορίας.....	56
ΕΝΟΤΗΤΑ 2.2 : η αλλοτρίωση της πρωταρχικής κεφαλαιακής συσσωρεύσεως και η αλλοτριωμένη σχέση που παράγει	78
ΕΝΟΤΗΤΑ 2.3:η αποξένωση του εργάτη από την φύση.....	90
ΕΝΟΤΗΤΑ 2.4:η αποξένωση του εργάτη από τον εαυτό , τους συναδέλφους και το είδος του	93
ΕΝΟΤΗΤΑ 2.5: η αποξένωση του εργάτη από το προτσές και το προϊόν του	97
ΕΝΟΤΗΤΑ 2.6 :η αποξένωση της μισθωτής σχέσης και του χρήματος.....	109
ΕΝΟΤΗΤΑ 2.7: συμπεράσματα.....	112
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : Η συζήτηση πάνω στην Μαρξική έννοια της αλλοτρίωσης	123
ΕΝΟΤΗΤΑ 3.1: ο Αντόρνο και η αλλοτρίωση του δώρου	123
ΕΝΟΤΗΤΑ 3.2:Ο Μαντέλ και η αλλοτρίωση της επικοινωνίας	127
ΕΝΟΤΗΤΑ 3.3: ο Lukac και η αποξένωση της αποσπασματικότητας.....	131
ΕΝΟΤΗΤΑ 3.4: Ο Fromm και η αλλοτρίωση της προσωπικότητας	137
ΕΝΟΤΗΤΑ 3.5: ο Borkenau και η εμφάνιση του αλλοτριωμένου εγώ στην γλώσσα	141
ΕΝΟΤΗΤΑ 3.6 : ο Sohn Rethel και η αποξένωση της πνευματικής από την χειρονακτική εργασία και ο αποξενωμένος χρόνος και χώρος	146
ΕΝΟΤΗΤΑ 3.7: ο Walter Benjamin και η αλλοτρίωση της μαζικής κουλτούρας.....	154
ΕΝΟΤΗΤΑ 3.8 : ο Marcuse και η αλλοτρίωση των ψεύτικων αναγκών	160

ΕΝΟΤΗΤΑ 3.9 : Συμπεράσματα.....	164
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : Ο σύγχρονος καπιταλισμός και οι ευέλικτες μορφές εργασίας	174
ΕΝΟΤΗΤΑ 4.1 : ο μεταπολεμικός καπιταλισμός	177
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 : τηλεργασία και αλλοτρίωση	198
ΕΝΟΤΗΤΑ 5.1 : η αλλοτρίωση του λευκού κολλάρου ως αλλοτρίωση της γνώσης	200
ΕΝΟΤΗΤΑ 5.2 : η διαχείριση (management) της τηλεργασίας.....	205
ΕΝΟΤΗΤΑ 5.3 : ο χώρος και ο χρόνος στην τηλεργασία.....	212
ΕΝΟΤΗΤΑ 5.4 : η εξατομίκευση του τηλεργαζόμενου.....	217
ΕΝΟΤΗΤΑ 5.4 : οι τηλεργαζόμενοι στην σχέση τους με τους άλλους	221
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 : Η αλλοτρίωση του ευέλικτου χρόνου	225
ΕΝΟΤΗΤΑ 6.1 : Τα κυλιώμενα ωράρια, το παράδειγμα της βάρδιας.....	225
ΕΝΟΤΗΤΑ 6.2 : Η ελαστική διευθέτηση του εργάσιμου χρόνου	229
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 : Ο δανεισμός εργαζομένου και η ‘‘έμμεση’’ αλλοτρίωση.....	234
ΕΝΟΤΗΤΑ 7.1 : η αλλοτρίωση της <<έμμεσης>>σχέσης	235
ΕΝΟΤΗΤΑ 7.2 : η αποξένωση ανάμεσα στο εργατικό δυναμικό.....	238
ΕΝΟΤΗΤΑ 7.3: η αλλοτρίωση της <<μη-σχέσης >>	242
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 :Συμπεράσματα	244
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	249
ΠΗΓΕΣ.....	255
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	256
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	260
Η διαλεκτική σχέση αλλοτρίωσης και εκμετάλλευσης.....	260

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία έχει ως επίκεντρο της την μαρξιστική έννοια αλλοτρίωση της ανθρώπινης εργασίας .Η εργασία δομείται σε δύο μέρη , θεωρητικό και εμπειρικό , και για την εκπόνηση της χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά βιβλιογραφία(βιβλία, ηλεκτρονικές πηγές). Το θεωρητικό μέρος καταπιάνεται με την εννοιολόγηση της αποξένωσης σε τρία μέρη , την προ-μαρξιανή αλλοτρίωση(Αριστοτέλης , Χέγκελ, Ρουσσώ, Καντ κλπ)ως μια ιστορικο-διαλεκτική προσέγγιση .Την μαρξιανή αλλοτρίωση όπου η αποξένωση μελετάται ως παραγωγική σχέση. Τέλος την μαρξιστική συζήτηση πάνω στην αλλοτρίωση του Μαρξ(Μπόρκεναου, Ρεδέλ, Αντόρνο, Μαρκούζε κλπ), δηλαδή στην σφαίρα του εποικοδομήματος.

Το εμπειρικό μέρος της εργασίας είναι αφιερωμένο στην σύνδεση της αλλοτρίωσης με το γενικότερο πλαίσιο των ευέλικτων μορφών απασχόλησης .Για την καλύτερη δυνατή κατανόηση της σύνδεσης αυτής παρουσιάζουμε τέσσερα παραδείγματα ευέλικτων μορφών στην σχέση τους με την αλλοτρίωση , πιο συγκεκριμένα αυτά της τηλεργασίας , των κυλιόμενων ωραρίων(βάρδιες) , της ελαστικής διευθέτησης του εργάσιμου χρόνου και τέλος εκείνο του μη γνήσιου δανεισμού (κατ' επάγγελμα δανεισμός ή κατ' επιχείρηση).

Ο επίλογος επιχειρεί να διατυπώσει την υπέρβαση της αλλοτρίωσης, όπως την διατυπώνει ο Μαρξ στα έργα του,ως επίτευξη της εργασιακής αυτοεκπλήρωσης .Τα συμπεράσματα στα οποία οδηγούμαστε μας υποδεικνύουν ότι αφενός η ίδια η παραπέρα ανάπτυξη του καπιταλισμού(μονοπώλια, μετα-φορντισμός) οδηγεί σε μια όλο και μεγαλύτερη υφαρπαγή του ελέγχου της εργασίας απο την ίδια την εργασία και της επίδοσης του στο κεφάλαιο .Και αφετέρου οτι η αλλοτρίωση ξεκινά απο την εργασία για να <<εισβάλλει>> τελικά στον μη εργασιακό κόσμο(σπίτι, ελεύθερος χρόνος, συνείδηση).Ενδιαφέροντα σημεία για περαιτέρω ανάλυση είναι οι υπόλοιπες μορφές ευελιξίας καθώς και η ανάλυση της αλλοτρίωσης σε προ-καπιταλιστικούς σχηματισμούς.

Λέξεις-κλειδιά: Μαρξ,καπιταλισμός,αλλοτρίωση ,παραγωγικές σχέσεις, μαρξιστές ,μετα-φορντισμός ,ευελιξία , αυτοεκπλήρωση.

Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας, αποτελεί μια από τις κυριότερες αντιφάσεις που εμφανίζονται στο έδαφος του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, και που διατυπώθηκε για πρώτη φορά από τον νεαρό Κάρολο Ερρίκο Μαρξ στα 1844. Η αντίφαση αυτή συνοψίζεται από τον Κάρλ Μαρξ στο εξής, η πραγμάτωση της εργασίας μετατρέπεται στον καπιταλισμό σε απώλεια πραγμάτωσης. Ο νεαρός θεωρητικός αποκαλεί την αντίφαση αυτή με το όνομα αλλοτρίωση ή αλλιώς αποξένωση. Σκοπός του πονήματος που ο αναγνώστης κρατά στα χέρια του είναι η μελέτη της αλλοτρίωσης στο <<θεωρητικό>> χτες (θεωρία του Μαρξ για την αλλοτρίωση) όπως επίσης και στο <<πρακτικό>> σήμερα (η αλλοτρίωση στις σύγχρονες μορφές εργασίας). Με απώτερο στόχο την εξαγωγή συμπερασμάτων καθώς και μιας διατύπωσης σχετικά με την υπέρβαση της εν λόγω αντίφασης. Για τους σκοπούς διερεύνησης του εν λόγω θέματος, θα κάνουμε χρήση της μεθόδου της βιβλιογραφικής ανασκοπήσεως, με χρήση πρωτογενούς (έργα των Μαρξ-Ένγκελς κ.α.) και δευτερογενούς βιβλιογραφίας (ηλεκτρονικές πηγές, διαδικτυακά άρθρα κλπ), με στόχο την θεμελίωση των θέσεων και επιχειρημάτων μας στο έδαφος της λογικής και της συνεκτικής ανάλυσης.

Σε αντίθεση με τον Γκαίτε διαβεβαιώνουμε τον αναγνώστη πως η υπόθεση μας, σε καμία περίπτωση, δεν βασίζεται στο τίποτα.¹ Αντίθετα το σύνολο της εργασίας έχει την βάση του στις δύο ακόλουθες υποθέσεις εργασίας. Πρώτον, οι άνθρωποι δημιουργούν με την εργασία τους τον κοινωνικό κόσμο καθώς και τον εαυτό τους (απλή αναπαραγωγή αλλά και κάτι πολύ περισσότερο από αυτό, ανθρώπινη εξέλιξη πνευματική και υλική) αλλά στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής αυτή η εξωτερίκευση μετατρέπεται στο αντίθετο της, την απώλεια εξωτερίκευσης, ο άνθρωπος δεν βρίσκει την ουσία του εαυτού του (αυτοεκπλήρωση) αλλά την απώλεια αυτού. Δεύτερον, το χάσμα ανάμεσα στον εαυτό και τα προϊόντα της εργασίας (ως αναπαραγωγή του συνόλου της κοινωνίας) και στην ίδια την εργασία ανοίγει όσο οι παραγωγικοί όροι της εργασίας βελτιώνονται (μέσα παραγωγής). Με

¹ Λογοπαίγνιο με τον πρώτο στίχο του γερμανού ποιητή από το ποίημα *Vanitas*, <<my trust is now placed in nothing>>. Johan Wolfgang Von Goethe, *Vanitas Vanitatum Vanitas*, www.poemhunter.com(πρόσβαση 9/4/2015).

αποτέλεσμα ένα ανώτερο επίπεδο παραγωγής να συνεπάγεται μεγαλύτερη αδυναμία ελέγχου της εργασίας από μέρους της ίδιας (ευελιξία). Και στις δύο υποθέσεις τα ερωτήματα που τίθενται παραμένουν τα ίδια :

- γιατί μέσα σε δεδομένα κοινωνικοοικονομικά πλαίσια(δουλοκτητική κοινωνία, φεουδαρχία, καπιταλισμός, δηλαδή τόσο πριν όσο και μετά τον Μαρξ) η εργασία του ανθρώπου μετατρέπεται στο αντίθετο της , δηλαδή από παραγωγή σε απώλεια ;
- στον βαθμό που μπορούμε να αποδείξουμε κάτι τέτοιο ποιος ευθύνεται για το αρνητικό αυτό διαλεκτικό προτσές , ποιο άτομο ή ομάδα υποσύνολο ατόμων (κοινωνική τάξη κλπ) φέρνει υπο τον έλεγχο του όλα εκείνα τα οποία έχει απωλέσει ο κόσμος της εργασίας , και πως ακριβώς τα άτομα αυτά επιτυγχάνουν αυτή την υφαρπαγή και για ποιο λόγο η εργασία υφίσταται παθητικά αυτή την απώλεια ;
- Είναι εφικτό να αναστραφεί η εν λόγω κατάσταση μέσα από την ταυτόχρονη αλλαγή των όρων ύπαρξης και αναπαραγωγής της αστικής κοινωνίας , τουλάχιστον σύμφωνα με το έργο του Μαρξ ;

Αναλυτικότερα ,το θεωρητικό σκέλος για την θεωρία της αλλοτροίωσης,περιλαμβάνει συνολικά τρία κεφάλαια . Το πρώτο κεφάλαιο αφορά στην ιστορική διάσταση του εν λόγω ζητήματος,δηλαδή πως προγενέστεροι από τον Μάρξ θεωρητικοί μελέτησαν και εννοιολόγησαν τον όρο αλλοτροίωση.Με αυτό τον τρόπο θα μπορέσουμε να διευκρινήσουμε το αφετηριακό σημείο της ίδιας της θεώρησης του Μάρξ σχετικά με την αλλοτροίωση,με το να διαπιστώσουμε την διαλεκτική εξέλιξη τηςαλλοτρίωσης.

Το δεύτερο κεφάλαιο,αφορά την θεώρηση του Μάρξ πάνω στην αλλοτροίωση.Ως εισαγωγή παρατείνεται το εννοιολογικό πλαίσιο αποσαφήνισης , μέσα στο πλαίσιο αυτό επιχειρούμε να συγκροτίσουμε το πλέγμα εκείνων των εννοιών (εργασία, καταμερισμός κλπ) μέσα στο οποίο τοποθετεί και ο Μαρξ την αλλοτρίωση του. Μέσω του πλαισίου αυτού επιτυγχάνεται η σύνδεση της αλλοτρίωσης με την ιστορική ανάδυση (ιστορικός υλισμός, πως από την φυλή φτάνουμε στην εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο)της ατομικής ιδιοκτησίας . Από το γενικό (ανάδυση ατομικής ιδιοκτησίας)περνάμε στην συνέχεια στο ειδικό, δηλαδή στην μαρξιστική ανάλυση της αλλοτρίωσης μέσα στον καπιταλισμό.Χρησιμοποιώντας έργα τόσο της νεότητας (οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα)όσο και της

ώριμης ηλικίας(κεφάλαιο) του Μάρξ ως βιβλιογραφικές πηγές , θα αναλύσουμε την αλλοτρίωση των παραγωγικών σχέσεων(βάση) που συγκροτούν τον καπιταλισμό.

Το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας ολοκληρώνεται με την παράθεση αναλύσεων πάνω στην μαρξιστική αλλοτρίωση (τρίτο κεφάλαιο) ,από άλλους θεωρητικούς(Αντόρνο,Μαντέλ , Μπορκενάου,κ.α.).Με τον τρόπο αυτό θα μπορέσουμε να αποκτήσουμε μια όσο το δυνατό πιο ολοκληρωμένη αντίληψη πάνω στην ευρύτερη βιβλιογραφία που υπάρχει για την μαρξιστική αλλοτρίωση(όπως η αλλοτρίωση στην καταναλωτική κοινωνία,στην επικοινωνία των ανθρώπωνκλπ). Με απώτερο σκοπό να αποκτήσουμε μια όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη άποψη για την αλλοτρίωση μετά τον Μαρξ, αλλά πάλι υπο μαρξιστικούς όρους.

Στο πρακτικό σκέλος της εργασίας , ερευνητικό μας αντικείμενο αποτελούν οι σύγχρονες μορφές εργασίας .Με την έννοια των σύγχρονων μορφών , αναφερόμαστε στις ευέλικτες μορφές απασχόλησης που αρχίζουν να κυριαρχούν από την δεκαετία του 1980 και μετά.Για την καλύτερη κατανόηση της ευελιξίας θα παραθέσουμε ένα σχετικό εννοιολογικόκαι ιστορικό πλαίσιο για την ανάδυση του μεταφορντισμού της μεταπολεμικής περιόδου(κεφάλαιο 4).Οι ευέλικτες αυτές μορφές μας απασχολούν σε σχέση με την αλλοτρίωση στον βαθμό που επιτρέπουν στους κεφαλαιοκράτες να ασκούν όλο και περισσότερο έλεγχο πάνω στην εργασία προσαρμόζοντάς την στα δικά τους αλλότρια συμφέροντα , με αποτέλεσμα η εργασία να αποξενώνεται ακόμα πιο πολύ από τον εαυτό της και τους λοιπούς εργασιακούς παράγοντες(ωράρια,συνάδελφοι κλπ). Για τον σκοπό αυτό θα κάνουν χρήση τριών παραδειγμάτων ευέλικτων μορφών απασχόλησης. Αρχικά αυτό της τηλεργασίας (κεφάλαιο 5), και πιο συγκριμένα θα μελετήσουμε μέσα από αυτήτην μορφή την αλλοτρίωση της γνώσης ,των χωροχρονικών διαστάσεων καθώς και την διάρρηξη των σχέσεων του τηλεργαζόμενου με τους εργαζόμενους και την οικογένεια.

Δεύτερον, τα αντικοινωνικά ωράρια εργασίας (βάρδιες, ελαστική διευθέτηση του συνολικού εργάσιμου χρόνου, κεφάλαιο 6), εδώ θα μας απασχολήσουν οι επιπτώσεις στην κοινωνική ζωή του εργαζόμενου (βάρδιες) και η αύξησι του ελέγχου της αλλοτριωμένης εργασίας πάνω στην μη εργασιακή σφαίρα (ελαστική διευθέτηση του ωραρίου)

Τέλος θα αναφερθούμε στο παράδειγμα της τριμερούς κατάτμησης της εργοδοτικής ιδιότητας , του λεγόμενου δανεισμού εργαζομένου(κεφάλαιο 7).Στόχος εδώ είναι η ανάδειξη της αλλοτριωμένης σχέσης κεφαλαίου-εργασίας σε ένα νέο επίπεδο,όπου η σχέση δεν είναι απλώς αποξενωμένη αλλά φτάνει μέχρι τηνφυσική αποξένωση (ως φυσικά πρόσωπα) με την ταυτόχρονη κατοχή του εργαζόμενου από μια πλειάδα κεφαλαιοκρατών . Καθεμία από τις μορφές αυτές θα μας επιτρέψει ,μέσα από την μελετη της, να δούμε την εξέλιξη της αλλοτρίωσης του Μαρξ στον σύγχρονο καπιταλισμό (αλλοτρίωση της τεχνολογίας, αλλοτρίωση του εργαζόμενου από τον συνολικό ημερήσιο χρόνο του κλπ).

Η διπλωματική εργασία ολοκληρώνεται με την παράθεση ,πέρα απο την συνόψιση των όσων προηγήθηκαν και τα συμπεράσματα, της μαρξιανής αντίληψης σχετικά με την υπέρβαση της αλλοτρίωσης και την επίτευξη της αυτοεκπλήρωσης , μέσα αποτην ίδια την υπέρβαση της ατομικής ιδιοκτησίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : Η έννοια της αλλοτριώσης πριν τον Marx

Η αλλοτριώση δεν αποτελεί προνομιακό πεδίο της μαρξιστικής ανάλυσης. Η αποξένωση του ανθρώπου αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης μιας σειράς επιστημών και επομένως μιας πλειάδας επιστημόνων καθώς επίσης και λογοτεχνών αλλά και άλλων ανθρώπων της τέχνης . Προβαίνοντας σε μια πιο συγκεκριμένη καταγραφή παρατηρούμε πως , η αλλοτριώση συμπεριλαμβάνεται σε μελέτες επιστημών όπως η γλωσσολογία , η νομική , η ψυχολογία , η ιατρική, η ψυχιατρική η κοινωνιολογία καθώς επίσης και σε πολιτισμικά πεδία όπως η λογοτεχνία και η εικαστική τέχνη. Η κάθε μια από αυτές αντιλαμβάνεται την αλλοτριώση με βάση τα εργαλεία , τις παραδοχές και την ανάλυση του δικού της αποκλειστικού πεδίου ειδίκευσης .

Έτσι υπο αυτή την έννοια(δηλαδή των διαφόρων επιστημών που πραγματεύονται την αποξένωση) , η αλλοτριώση δεν αποτελεί κατά κανένα τρόπο επινόηση της ανάλυσης του Μαρξ . Είναι , θα λέγαμε , ένας όρος ομπρέλα που βάζει υπο την σκέπη του μια σειρά αναλύσεις , διαδικασίες και καταστάσεις που όμως έχουν ως κοινό συστατικό τους στοιχείο , την ανθρωποκεντρικότητα τους . Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο , όπως θα δούμε και στην συνέχεια , οι επιστήμες ή οι τέχνες που στοχάζονται πάνω στην αλλοτριώση , το κάνουν αυτό συνδέοντας την με τον άνθρωπο και την πραγματικότητα που τον περιβάλλει.

Η γλωσσολογία ορίζει την αλλοτριώση ως παράγωγο της λέξης άλλος , με την σημασία κάποιου που είναι ξένος προς εμάς τους ίδιους . Για την γλωσσολογική επιστήμη η αλλοτριώση ορίζεται με βάση την ετυμολογία της ως *η πράξη ή το αποτέλεσμα εκείνης της διαδικασίας με την οποία τα πράγματα είναι (ή έχουν γίνει) ξένα μεταξύ τους*². Από την πλευρά της δικονομίας , η αλλοτριώση είναι η νομική διαδικασία μετάβασης της περιουσίας από ένα άτομο σε ένα άλλο³. Για την ιατρική και τον κλάδο που ονομάζεται ψυχιατρική , η αλλοτριώση ορίζεται ως *παρέκκλιση από τον κανόνα , δηλαδή φρενοβλάβεια*⁴. Η ψυχολογία και η κοινωνιολογία χρησιμοποιούν την έννοια της αλλοτριώσης για να περιγράψουν ένα αρνητικό

² Γκάγιο Πέτροβιτς, Βέρνερ Χόφμαν, Τέοντορ Β. Αντόρνο , *ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ τρεις μελέτες για την αποξένωση την εξαθλίωση και την φθορά του ανθρώπου*, Εκδόσεις ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ,σελ.9.

³ Ο.π.,σελ.9.

⁴ Ο.π.,σελ.10.

συναίσθημα , αυτό της ξενικότητας , δηλαδή την αποξένωση που νοιώθει ο άνθρωπος στην επαφή του με την φύση , την κοινωνία και τους άλλους ανθρώπους ή ακόμα και στην σχέση του με τον εαυτό του⁵. Επίσης από κοινωνιολογική σκοπιά πάλι , η αλλοτρίωση είναι ως αδυναμία προσαρμογής σε παραδεδομένες κοινωνικές νόρμες⁶ (π.χ. Μέρτον) , ή οι νόρμες αυτές να είναι σαθρές και επομένως να είναι η κοινωνία αλλοτριωμένη και όχι απλώς ένα μικρό κομμάτι της , που αποκλείει⁷. Η αποξένωση του ανθρώπου από τον άνθρωπο γίνεται επίσης κεντρικό ζήτημα της λογοτεχνίας⁸ , όπως στην περίπτωση των παθών του νεαρού Βέρθερου⁹ του Γίοχαν Βολφγκάνγκ Φον Γκαίτε , ή σε εκείνη του στρατιώτη Βούτσεκ του

⁵ Ο.π.,σελ.10.

⁶ Κατά Jean Yves Calvez , το γενικό γνώρισμα της κατάστασης του απολυτοποιημένου υποκειμένου που δίνει στον εαυτό του έναν κόσμο , ένα τυπικό κόσμο , και έτσι απορρίπτει τον αληθινά συγκεκριμένο και τους κανονισμούς του. Εδώ η αλλοτρίωση εμφανίζεται ως το αντίθετο μιας κανονικότητας, δηλαδή ως η δημιουργία ενός φαντασιακού εξαιτίας της αδυναμίας (π.χ.ψυχικής) σύνδεσης με το πραγματικό. Γκάγιο Πέτροβιτς, Βέρνερ Χόφμαν, Τέοντορ Β. Αντόρνο , *ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ τρεις μελέτες για την αποξένωση την εξαθλίωση και την φθορά του ανθρώπου*,Αθήνα,Εκδόσεις ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ,σελ.16.

⁷ Ο.π.,σελ.14.

⁸ Αναφέρουμε ενδεικτικά μερικά ακόμα έργα που καταπιάνονται με το θέμα της ανθρώπινης αλλοτρίωσης. *Ο ΑΝΤΡΑΣ ΕΙΝΑΙ ΑΝΤΡΑΣ* του Μπέρλτοτ Μπρέχτ (εκδόσεις ΥΨΙΛΟΝ), όπου ο κεντρικός πρωταγωνιστής Γκάλυ Γκάι έχοντας <<χάσει τα πάντα>> , μαζί και τον εαυτό του αφού δεν μπορεί να πει όχι σε κανένα , μετατρέπεται σε φονικό στρατιώτη του βρετανικού αποικιακού στρατού. *Η ΔΙΚΗ*, του Φράντζ Κάφκα (εκδόσεις ΡΟΕΣ) , όπου ο Γιόζεφ Κ. συντρίβεται από τα γρανάζια ενός αλλότριου συστήματος δικαιοσύνης το οποίο δεν μπορεί να κατανοήσει καθώς δεν υπηρετεί τα συμφέροντα του ανθρώπου. Η τριλογία του Χέρμαν Μπρόχ , *Οι υπνοβάτες (Φον Πάσενοβ ή ο ρομαντισμός Ες ή η αναρχία Χουγκενάου ή ο ρεαλισμός)*, (εκδόσεις ΜΕΔΟΥΣΑ) στους δύο πρώτους τόμους οι ήρωες έρχονται αντιμέτωποι με έναν αλλότριο κόσμο , ο οποίος τους επιβάλλεται και εν τέλει τους νικάει ενσωματώνοντας τους δηλαδή με το να τους υποχρεώνει να εγκαταλείψουν την ζωή και τα θέλω τους και να ενστερνιστούν τις αλλότριες απαιτήσεις της κοινωνίας (ο Πάσενοβ αναγκάζεται να παντρευτεί κάποια που δεν αγαπά αλλά που ανήκει στο ταξικό του περιβάλλον αυτό των Πρώσων Γιούνγκερ,εν'ο μικρουπάλληλος Ες επιχειρεί να αντιπαραβάλλει τα δικά του ιδανικά ενάντια στην δύναμη που δημιούργησε την αλλότρια αστική κοινωνία ,όπως αυτή προσωποποιείται με τον Φον Μπέρτραντ).

⁹ Ο νεαρός ήρωας αυτοκτονεί επειδή δεν μπορεί να συνδεθεί ερωτικά με το αντικείμενο του πόθου του , την νεαρή Λόττε , η αδυναμία σύνδεσης αφορά τις ηθικές νόρμες της εποχής και της κοινωνίας που επιβάλλουν στην τελευταία να παντρευτεί έναν άλλο άνδρα με τον οποίο έχουν ανταλλάξει όρκους.Γίοχαν Βόλφγκαγκ Φον Γκαίτε ,*Τα πάθη του νεαρού Βέρθερου* .Εκδόσεις Άγρα.

Γκέοργκ Μπύχνερ¹⁰, καθώς και αντικείμενο ζωγραφικής από τον σουρρεαλιστή Ρενέ Μαγκρίτ¹¹

Η αλλοτρίωση απαντάται επίσης και σε μια σειρά άλλες επιστήμες, όπως η επιστημολογία, η ανθρωπολογία, κοινωνική επιστήμη κλπ. Στόχο της εισαγωγής του παρόντος κεφαλαίου δεν είναι τόσο η παράθεση των ξεχωριστών ορισμών που δίνουν οι ξεχωριστές επιστήμες, όσο το να καταδείξουμε πως η αλλοτρίωση <<αγκαλιάζει>> όλες τις όψεις του σύγχρονου κόσμου και πως οι επιστήμες που μελετούν τις ξεχωριστές αυτές όψεις του κόσμου, θέτουν μπροστά τους το ζήτημα της μελέτης της αλλοτρίωσης, υπο το δικό της πρίσμα η καθεμία. Για τον λόγο αυτό, η αλλοτρίωση εννοιολογείται διαφορετικά κάθε φορά, δηλαδή κάθε επιστήμη την χαρακτηρίζει και με διαφορετικό τρόπο. Έτσι, ανάλογα με την επιστήμη που την μελετά, η αλλοτρίωση είναι κάθε φορά, μια έννοια, μια κατάσταση μετάβασης(π.χ.περιουσιακής)μια κατάσταση κοινωνική, μια ψυχολογική κατάσταση, ένα αντικειμενικό γεγονός, ένα συναίσθημα, μια διανοητική κατάσταση, όπως επίσης μπορεί να είναι μια κατάσταση απόκλισης, μια έννοια

¹⁰ Ο στρατιώτης Βούτσεκ, νεοσύλλεκτος σε κάποιο στρατιωτικό σώμα σε μια επαρχιακή περιοχή της τότε Πρωσίας που δεν κατονομάζεται, υπο το βάρος της πρωσικής στρατιωτικής απολυταρχίας αλλοτριώνεται και χάνει κάθε δύναμη για αντίσταση. Αποτέλεσμα αυτής της αλλοτρίωσης είναι η εκμετάλλευση του νεαρού στρατιώτη από τον λοχαγό του και τον γιατρό του συντάγματος στο οποίο υπηρετεί. Η απώλεια της ανθρώπινης φύσης είναι το αποτέλεσμα της επαφής με και εν συνεχεία της ενσωμάτωσης στο σύστημα αξιών του πρωταγωνιστή, ηθικών αξιών αλλότριων προς την ελεύθερη ανθρώπινη φύση. Το βιβλίο καταδύκνυει την στενή σχέση αλλοτρίωσης και εκμετάλλευσης, όπου η πρώτη λειτουργεί ως βάση της δεύτερης. Δηλαδή η απώλεια ελέγχου του ατόμου, επιτρέπει σε τρίτους να τον εκμεταλλεύονται οσάν να ήταν ένα άδειο κουφάρι. Γκέοργκ Μπύχνερ, *Βούτσεκ*, εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ.

¹¹ Η αναφορά εδώ γίνεται για τον πίνακα, *Νοσταλγία (1940)*, ο οποίος απεικονίζει ένα λιοντάρι και έναν άνθρωπο με φτερά πάνω σε μια γέφυρα. Τα υποκείμενα βρίσκονται εκτός πλαισίου, δηλαδή εκτός της φύσης που αποτελεί το φυσικό τους περιβάλλον, μένουν σε μια γέφυρα που είναι δείγμα πολιτισμού που ενώ, συμβολικά, θα έπρεπε να ενώνει στην ουσία αλλοτριώνει τα δύο υποκείμενα από το περιβάλλον που θα ήθελαν και θα έπρεπε να ανήκουν. Εδώ ο πολιτισμός αλλοτριώνει, διότι η πραγματική ζωή, κατά τον Μαγκρίτ, βρίσκεται πάντοτε αλλού. Ο εν λόγω πίνακας αποτέλεσε το φιλοσοφικό υπόβαθρο της παρούσας εργασίας.

ατομική (και υπο αυτό το πρίσμα συχνά αναφέρετε ως αυταλλοτριώση) ή μια έννοια που περικλείει όλη την κοινωνία¹².

Έτσι η αλλοτριώση περικλείει μέσα της , άτομα, κοινωνίες , διαδικασίες , κατηγορίες του πληθυσμού, ανθρώπινες σχέσεις, και γενικά έχει αναπτυχθεί και μελετηθεί σε τέτοιο βαθμό , που φαντάζει αδύνατο να δοθεί ένας ορισμός που να περικλείει όλες τις σχετικές εννοιολογήσεις της. Ακόμα και η αρνητική σημασία του όρου μπορεί πολλές φορές να αμφισβητηθεί , δηλαδή περιπτώσεις στις οποίες η αλλοτριώση να μην παρουσιάζεται ως κάτι το αρνητικό . Από τα όσα έχουν προηγηθεί ίσως μπορεί να συναχθεί ότι η αλλοτριώση είναι <<παιδί>> του ύστερου 19^{ου} και ολόκληρου του 20^{ου} αιώνα, καθώς στους δύο αυτούς αιώνες συγκροτούνται σε διακριτά επιστημονικά πεδία όλες σχεδόν οι επιστήμες που προαναφέραμε. Ωστόσο κάτι τέτοιο όπως θα δούμε στην συνέχεια δεν είναι αληθές στην ολότητα του , καθώς η αλλοτριώση είχε αποτελέσει αντικείμενο μελέτης στοχαστών που έζησαν αιώνες πριν την σύγχρονη μας εποχή. Η παρούσα ενότητα λειτουργώντας εισαγωγικά στο κυρίως μέρος που είναι η μαρξιστική αλλοτριώση , έρχεται να παρουσιάσει την συνοπτική ιστορία της αλλοτριώσης πριν την ανάλυση του Κάρλ Μαρξ, περιλαμβάνοντας στοχαστές όπως ο Λουδοβίκος Φόουερμαχ , ο Φρίντριχ Χέγκελ κ.α.

Η σύγχρονες αντιλήψεις περί την αλλοτριώση , έχουν θα μπορούσαμε να πούμε , την βάση τους στην διαχρονικότητα του εν λόγω φαινομένου. Με τον τρόπο αυτό γίνεται αντιληπτό , ότι η αλλοτριώση ενέχει την ιστορικότητα της μέσα στην ίδια την ιστορικότητα της ανθρώπινης ύπαρξης , και ότι επομένως η κάθε προσπάθεια μελέτης της θα πρέπει να εδράζεται μέσα στα όρια της ανθρώπινης κοινωνίας (αν και όπως θα δούμε και αυτή η αντίληψη είναι ιστορικά και κοινωνικά κατασκευασμένη). Στις ενότητες που θα ακολουθήσουν θα μπορέσουμε να διαπιστώσουμε την διαλεκτική εξέλιξη της θεωρίας της αλλοτριώσης , δηλαδή πως η τελευταία εξελίσσεται παράλληλα με την εξέλιξη της ίδιας της ανθρώπινης κοινωνίας , και πως η κάθε παραπέρα εξέλιξη της κοινωνίας (αυτό θα το διαπιστώσουμε και στο επόμενο κεφάλαιο) φέρνει την μελέτη για την αλλοτριώση σε ένα πιο προχωρημένο

¹² Γκάγιο Πέτροβιτς, Βέρνερ Χόφμαν, Τέοντορ Β. Αντόρνο , *ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ τρεις μελέτες για την αποξένωση την εξαθλίωση και την φθορά του ανθρώπου* Αθήνα Εκδόσεις ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ,σελ. 16.

(επιστημονικά και φιλοσοφικά) επίπεδο ανάλυσης .Αυτό άλλωστε επιχειρήσαμε να αποδείξουμε και στις γραμμές που προηγήθηκαν ,ότι δηλαδή η αλλοτρίωση έφτασε να μελετάτε από διαφορετικά επιστημονικά πεδία , ακριβώς επειδή η ανθρώπινες κοινωνίες έφτασαν σε ένα τέτοιο επίπεδο εξέλιξης που μπόρεσαν να δημιουργήσουν τις επιστήμες αυτές ώστε αυτές οι τελευταίες να ασχοληθούν (και) με την μελέτη της αλλοτρίωσης στην σύγχρονη κοινωνία, εξάλλου η σύγχρονη κοινωνία δεν είναι παρά το αποτέλεσμα του περάσματος της κοινωνίας από ένα ανεξέλικτο σε ένα πιο εξελιγμένο επίπεδο λειτουργίας και κοινωνικής κατανόησης.

Η μελέτη της αλλοτρίωσης από τις σύγχρονες επιστήμες της εποχής μας(και μάλιστα ή ίδια η αφθονία των διαφορετικών αναλύσεων και εννοιολογήσεων) , είναι ακριβώς η απόδειξη ότι όπως έλεγε ο Μαρξ , η ανθρωπότητα θέτει έτσι στον εαυτό της μόνο τα προβλήματα εκείνα που μπορεί να λύσει , αφού η εγγύτερη εξέταση θα δείξει πάντα πως το ίδιο το πρόβλημα ανακύπτει μονάχα όταν υπάρχουν ήδη , ή τουλάχιστον βρίσκονται στη διαδικασία διαμόρφωσης τους ,οι υλικοί όροι για την λύση του¹³. Δηλαδή η ίδια η ανθρώπινη εξέλιξη της κοινωνίας άρα και των επιστημών , κάνει δυνατό τον εντοπισμό του προβλήματος(αλλοτρίωση) και εν συνεχεία θέτει τις βάσεις για την ανάλυση και επίλυση του , γι' αυτό τον λόγο ακριβώς είναι απαραίτητο να μελετήσουμε την ιστορική πορεία της αλλοτρίωσης , γιατί σε έναν πολύ μεγάλο βαθμό είναι η εξέλιξη της πορείας του ανθρώπου όπως θα δούμε ευθύς παρακάτω .

¹³ Κάρλ Μαρξ , *συμβολή στην κριτική της πολιτικής οικονομίας*.Marxists.org(πρόσβαση 11/5/2015).

ΕΝΟΤΗΤΑ 1.1 : η ιστορία της έννοιας <<αλλοτροίωση>> ή η ιστορία του γιατί η αλλοτροίωση δεν είναι έννοια

Η αλλοτροίωση απασχόλησε τον Μαρξ σε διάφορα έργα του, παρολαυτά ο ίδιος ο όρος προηγείται της ύπαρξης του Γερμανού στοχαστή. Για να γίνουμε ακόμα πιο ακριβείς, οι ρίζες της αλλοτροίωσης πηγαίνουν πίσω στις αρχές του ευρωπαϊκού πολιτισμού, στην περίοδο της Αρχαίας Ελλάδας και κατόπιν της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Στον παρόν κεφάλαιο οι θεωρίες που θα παρατεθούν χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, με βάση το αν ανάγονται ή όχι στην περίοδο της νεωτερικότητας. Με βάση αυτόν τον διαχωρισμό εξετάζουμε πρώτα, εκείνες τις θεωρίες που εμφανίζονται πριν τον 18^ο αιώνα και μετά εκείνες που ανάγονται στην περίοδο αυτή, του λεγόμενου Διαφωτισμού.

Με τον τρόπο αυτό μπορούμε να δούμε την εξέλιξη της αλλοτροίωσης στις περιόδους που καλύπτουν και τα τρία συστήματα ατομικής ιδιοκτησίας (δουλοκτητικός, φεουδαρχικός, κεφαλαιοκρατικός). Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου δεν είναι μόνο η παρουσίαση προγενέστερων από την εποχή του Μαρξ θεωρήσεων, αλλά η δυνατότητα που θα μας δώσει αυτή η παρουσίαση να δούμε πως προγενέστεροι θεωρητικοί είδαν στην αλλοτροίωση κάποια στοιχεία τα οποία είδε και ο Μαρξ. Αναλυτικότερα θα παρατηρήσουμε πως οι παρατηρήσεις του κάθε θεωρητικού πάνω στην αλλοτροίωση συνδυούνται με την βαθμίδα ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και με τις εκάστοτε παραγωγικές σχέσεις της εποχής του και του κοινωνικού συστήματος μέσα στο οποίο έδρασε. Αυτό που εδώ προσπαθούμε να τονίσουμε, είναι η διαλεκτική σχέση ανάμεσα στον θεωρητικό και το σύστημα στο οποίο κινείται στον βαθμό που όλοι οι θεωρητικοί είναι πρώτα και κύρια <<παιδιά του καιρού τους>>.

Με τον όρο διαλεκτική εννοούμε πως στο παρόν κεφάλαιο, επιχειρούμε να συλλάβουμε τους νόμους γέννησης, κίνησης και εξέλιξης της αλλοτροίωσης. Δίνοντας έτσι μια απάντηση στο γιατί η αλλοτροίωση δεν πρέπει να θεωρείται, μόνο, σαν μια θεωρητική έννοια, που απλώς υπάρχει μέσα στην σκέψη και την συνείδηση των ατόμων. Αντίθετα, οι άνθρωποι δρούν μέσα στις σχέσεις τους με τους άλλους, σε αυτές τις σχέσεις παράγουν είτε υλικά προϊόντα είτε προϊόντα της δικής τους σκέψης. Ξεκινώντας πάλι από την εργασία, και με βάση τις παραγωγικές

δυνάμεις τις εποχής,οι άνθρωποι όχι απλώς επιβιώνουν αλλά ξεπερνούν κιόλας αυτό το απλό επίπεδο επιβίωσης.Μαθαίνουν λίγο-λίγο ,ακόμα και αν χρειαστούν αιώνες γι'αυτό,να κυριαρχούν πάνω στην φύση ,να κυριαρχούν εξ' ολοκλήρου πάνω στους ίδιους τους όρους της ανθρώπινης ζωής τους.

Αυτή η διαδικασία κυριάρχησης του ανθρώπου ,διαρκεί αιώνες και η εναλλαγή μέσα απο τα συστήματα ατομικής ιδιοκτησίας,συνεπάγεται ένα όλο και μεγαλύτερο επίπεδο κατάκτησης και κατ'επέκταση ελέγχου των όρων της ανθρώπινης ζωής.Το επίπεδο ελέγχου των όρων της ζωής έχει ως άμεση συνέπεια την ,κατά Μάξ Βέμπερ,<<απομάγευση του κόσμου>>.Η αλλαγή των υλικών όρων ζωής οδηγεί στην αλλαγή στο επίπεδο των ιδεών,των θεωριών,των ιδεολογιών της κάθε εποχής.Αυτό συμβαίνει στον βαθμό που οι άνθρωποι αλλάζοντας τους όρους ζωής τους ,αλλάζουν και την κατανόηση τους για τον κόσμο.Αυτό που μέχρι χθές ήταν προίον μια μυστήριας δύναμης έξω από τον άνθρωπο,σήμερα έχει γίνει χτήμα του.Η αρρώστεια σε μια χαμηλή βαθμίδα εξέλιξης αποτελεί τιμωρία θεού,σε μια ανώτερη αποτελεί το αποτέλεσμα εισβολής ιών και μικροβίων.

Ο υλικός κόσμος σ'όλες τις φυσικές και κοινωνικές εκφάνσεις του βρίσκεται επίσης σε αδιάκοπη κίνηση και εξέλιξη ,όπως κι η αντανάκλαση αυτού του κόσμου στη σκέψη¹⁴.

Η κίνηση αλλαγής του κόσμου,αλλάζει και το πώς τον κατανοούμε.Αυτή η αποκάλυψη που συντελείται στα μάτια του ανθρώπου για τον κόσμο γύρω του,δεν είναι επομένως ούτε μεταφυσικό προίον(βούληση του θεού),ούτε είναι όμως μια τελείως υποκειμενική δράση μεμονωμένων ατόμων.Αλλά επίτευγμα όλης της κοινωνίας.Αυτή η διαλεκτική αντίληψη των πραγμάτων,εξηγεί επομένως το από πού πήραν το υλικό για την θεωρία τους ,οι στοχαστές της αλλοτροίωσης που θα δούμε παρακάτω. Ο καθένας του βρήκε το σημείο εκκίνησης του στο επίπεδο ανάπτυξης της κοινωνίας μέσα στην οποία έζησε και άφησε το έργο πάνω στο οποίο οι κατοπινοί βασίστηκαν.

Οι στοχαστές που προηγήθηκαν του Μαρξ, είδαν στην αποκρυσταλλωσή της μια στιγμή της ανθρώπινης ιστορίας της εξέλιξης,που εκείνη συνέχισε ακάθεκτη για να φτάσει στην εποχή του τελευταίου και κατόπιν στην δική μας.Ο Μαρξ ξεκινά φτιάχνει την δική του ιστορική πορεία μελετώντας αυτά που άφησαν προηγούμενοι στοχαστές ,όχι απλώς ως άτομα αλλά ως φορείς της κοινωνίας τους.

¹⁴ Μ.Βuhr-Α.Κosing,*Λεξικό της Μαρξιστικής-λενινιστικής φιλοσοφίας*,Αθήνα ,1978,Γράμματα σελ.81,.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1.2 : η Αριστοτελική αλλοτροίωση

Ο Ένγκελς αναφέρει κάπου ότι όλοι οι αρχαίοι ήσαν διαλεκτικοί¹⁵. Ο Αριστοτέλης θα μπορούσε κάλλιστα να θεωρηθεί ο πατέρας της αλλοτροίωσης, την οποία ο ίδιος αποκαλούσε με τον όρο <<απαλλοτροίωση>>. Πιο συγκεκριμένα ο Έλληνας φιλόσοφος, επισημαίνει πως η ίδια η ιδιοκτησία είναι στην ουσία της μια απολλοτρίωση του ένος από τον άλλο, του δε οικεία είναι ή μη όταν εφ'αυτώ ή απαλλοτριώσαι λέγω δε απαλλοτριώσιν δόσιν και πράσιν¹⁶. Ο Αριστοτέλης υπήρξε οξυδερκής παρατηρητής, στον βαθμό που διαπίστωσε την διαλεκτική σχέση ανάμεσα στον πλούτο, τις κοινωνικές σχέσεις και την απαλλοτροίωση. Ο Π. Γιατζάκης επισημαίνει αυτήν ακριβώς την σχέση, όταν μας πληροφορεί πως, παρακολουθώντας ο Σταγειρίτης την καθημερινή διαδικασία συναλλαγής στην αθηναϊκή αγορά, κατέληξε στη χρησιμοποίηση του όρου, «απαλλοτριώσης», ως σημαντικού μιας πρωτόγνωρης για την αρχαία εποχή πραγματικότητας, της πρόιμης και ανώριμης ακόμα χρηματιστικής κοινωνίας της αγοράς, δηλαδή¹⁷.

Στον Αριστοτέλη παρατηρούμε την εκκίνηση από την υλική πραγματικότητα (κοινωνικές σχέσεις ανθρώπων), την επίτευξη της επικοινωνίας ανάμεσα στα άτομα στα πλαίσια της οικονομικής συναλλαγής (αγορά) και τέλος την συσσώρευση του πλούτου του ενός μέσα από την απαλλοτροίωση του άλλου. Η απαλλοτριώση, μας δίνει ένα ουσιαστικό στοιχείο της αλλοτροίωσης που θα το δούμε και στον Μαρξ, το στοιχείο της αφαίρεσης. Το στοιχείο της αφαίρεσης στο εν λόγω συγκείμενο, συνεπάγεται την οικειοποίηση μέσω της αφαίρεσης (το δε οικεία ή μη). Αυτή η οικειοποίηση όμως μπορεί να συντελεστεί μόνον στα πλαίσια μιας κοινωνικής σχέσης στην οποία οι άνθρωποι έρχονται σε επαφή ο ένας με τον

¹⁵ Ο.π., σελ. 61.

¹⁶ Πέτρος Γιατζάκης, *Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗΣ ΩΣ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΜΕΣΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΟ ΟΡΑΜΑ ΕΝΟΤΗΤΑΣ*, σελ. 5, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (στο εξής ΑΠΘ), ΕΘΝΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΩΝ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ (στο εξής ΕΑΔΔ). Thesis.ekt.gr (Πρόσβαση στις 22/4/2015).

¹⁷ Π. Γιατζάκης, *Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗΣ ΩΣ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΜΕΣΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΟ ΟΡΑΜΑ ΕΝΟΤΗΤΑΣ*, σελ. 6, ΕΑΔΔ. Thesis.ekt.gr (πρόσβαση 22/4/2015).

άλλο. *Εν πάσιν έθος αεί Αριστοτέλους ταίς κοιναίς και φυσικαίς των ανθρώπων προλήψεσιν αρχαίς είς τά δεικνύμενα προς αυτού χρήσθαι*¹⁸.

Στο έργο του <<Η Ρητορική>>, ο Αριστοτέλης γράφει πως άπώτατος στόχος του ανθρώπου είναι η ευδαιμονία του. *Σχεδόν δε και ίδια εκάστω και κοινή πάσι σκοπός τις έστιν ου στοχαζόμενοι και αιρούνται και φεύγουσιν' και τούτ' έστιν εν κεφαλαίω ειπείν ή τέυδαιμονία και τα μόρια αυτής*¹⁹. Για τον φιλόσοφο, η ευδαιμονία μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο ως αυτοεκπλήρωση, δηλαδή αν ο άνθρωπος διαθέτει σωτερικά και εξωτερικά αγαθά, *ούτω γαρ αν αυταρκεστατός <τις>είη, εί υπάρχοι αυτώ τα τ' έν αυτώ και τα εκτός αγαθά*²⁰. Τα εσωτερικά αγαθά σχετίζονται με την ψυχή και το σώμα του ανθρώπου, εβνώ εξωτερικά αγαθά νοούνται ο πλούτος, η ευγενική καταγωγή, οι φίλοι και οι τιμές²¹. Έτσι η αυτοεκπλήρωση του ανθρώπου προϋποθέτει μια ολόκληρη, έναν ολοκληρωμένο άνθρωπο με ολοκληρωμένες σχέσεις (φίλους) αλλά και με κατοχή πλούτου και τιμών, που για την εποχή του Αριστοτέλη, μόνο ένας ελεύθερος μπορούσε να κατέχει.

Σε ένα σύστημα ατομικής ιδιοκτησίας, όπως είναι η αρχαία δουλοκτητική Ελλάδα, η κατοχή ατομικής ιδιοκτησίας είναι πηγή ευδαιμονίας. Αυτό συμβαίνει διότι αφενός, *ευγένεια μεν ούν έστιν έθνηι μέν και πόλει το αυτόχθονας ή αρχαίους είναι, και αφετέρου τους τε πρώτους γνωρίμους ή έπ' αρετή ή πλούτω ή άλλων τω των τιμωμένων είναι, και πολλούς επιφανείς έκ του γένους και άνδρας και γυναίκας και νέους και πρεσβυτέρους*²². Πρέπει ο άνθρωπος που επιθυμεί να είναι ευτυχής, να κατάγεται από αυτόχθονο γένος, και εδώ βλέπουμε πως το γένος προηγείται ιστορικά της οικογένειας και πώς από το τελευταίο ξεπήδησε ιστορικά η οικογένεια και μαζί με αυτήν η κληρονομική ατομική ιδιοκτησία. Επίσης, πρέπει ο άνθρωπος αυτός να κατάγεται από προγόνους επιφανείς και πλούσιους. Με αυτές τις γραμμές ο Αριστοτέλης κάνει μια ιστορική αναφορά, στην αρχή της αποξένωσης. Οι Φ. Ένγκελς και Κ. Μάρξ, τονίζουν πως η εδραίωση της οικογένειας διασπά την μέχρι πρώτινος ενότητα του γένους, με την εμφάνιση του καταμερισμού εργασίας, της ατομικής

¹⁸ Ο.π., σελ. 5 (πρόσβαση 22/4/2015).

¹⁹ Δ. Λυπουρλής, *Αριστοτέλης Ρητορική Βιβλίο Πρώτο, Ζήτηρος*. (πρόσβαση 24/4/2014).

²⁰ Ο.π.

²¹ Ο.π.

²² Ο.π.

ιδιοκτησίας και της οικογένειας, αρχίζει σταδιακά να εδραιώνεται η μονογαμία και το κληρονομικό δικαίωμα που πηγάζει από αυτήν, και επίσης την πρωτοκαθεδρία του άνδρα (και η θεωρία του Αριστοτέλη διατηρεί αυτή την πρωτοκαθεδρία) επί της γυναίκας.

Οι περιουσιακές διαφορές των ξεχωριστών οικογενειάρχων διασπούν την παλιά κομμουνιστική οικιακή κοινότητα παντού όπου είχε τότε διατηρηθεί και μαζί της διασπούν και την κοινή καλλιέργεια της γής... η καλλιεργημένη γή μεταβιβάζεται για χρήση στις ξεχωριστές οικογένειες πρώτα για ορισμένο διάστημα, αργότερα μια για πάντα... η ατομική οικογένεια αρχίζει να γίνεται η οικονομική μονάδα στην κοινωνία²³

. Αυτό που τονίζει ο Αριστοτέλης είναι ότι οι <<ελεύθεροι>> πολίτες της δουλοκτητικής κοινωνίας, μπορούν να είναι ευτυχισμένοι και ελεύθεροι, μόνο μέσα στην δική τους αλλοτροίωση. Συνεχίζοντας την παράθεση των όρων για την ευδαιμονία, ο Αριστοτέλης καταλήγει πως, ευτυχισμένος άνθρωπος είναι εκείνος που κατέχει χρήματα και χωράφια, σε μεγάλη όμως έκταση και με πολλούς δούλους για να του τα καλλιεργούν. Ευτυχισμένος, είναι λοιπόν εκείνος που ανήκει σε εκείνη την τάξη που κατέχει τα μέσα παραγωγής χωρίς να χρειαστεί να τα δουλεύει ο ίδιος.

Αν η δίψα του πλούτου δεν είχε διασπάσει τα μέλη του γένους σε πλούσιου και φτωχούς... και αν η επέκταση της δουλείας δεν είχε κιόλας αρχίσει να παρουσιάζει την απόχτηση των μέσων συντήρησης με την εργασία σαν πράξη άξια μόνο για δούλους²⁴. Η έννοια της αυτοεκπλήρωσης του Αριστοτέλη, δεν είναι απλώς θεωρητική κατασκευή, αλλά μια ταξική σχέση, ανάμεσα σε ελεύθερους ιδιοκτήτες και απελεύθερους δούλους. Στην περίπτωση αυτή, έχουμε της αποξένωση των δούλων από την απόλαυση των καρπών που χαρίζει η ιδιοκτησία που αυτοί πάραγουν. Κατά τον Αριστοτέλη, ταύτα δε πάντα <οικεία> (ενν. τις εκτάσεις γής και τους δούλους) και ασφαλή και ελευθέρια και χρήσιμα. Έστιν δε χρήσιμα μὲν μάλλον τα κάρπιμα, ελευθέρια δε τὰ προς απόλαυσιν (κάρπιμα δε λέγω ἀφ' ὧν αἱ πρόσοδοι, ἀπολαυστικά δε ἀφ' ὧν μηδὲν παρά την χρήσιν γίννεται ὅτι και ἄξιον)²⁵.

²³ Φ. Ένγκελς, *η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, σελ. 174, Σύγχρονη εποχή.

²⁴ Ο.π., σελ. 175.

²⁵ Δ. Λυπουρλής, *Αριστοτέλης Ρητορική Βιβλίο Πρώτο*, Ζήτηρος. Η πρώτη παρένθεση αποτελεί παρέμβαση του συγγραφέα της εργασίας, στο αρχικό κείμενο. (Πρόσβαση 24/4/2014).

Η απόλαυση είναι ταιριαστή μόνο σε έναν άνθρωπο που είναι ελεύθερος, και στην περιπτωσή μας ο ελεύθερος άνθρωπος, είναι εκείνος που δεν είναι δούλος. Που σημαίνει πως κατέχει κάποια περιουσία από τα μέσα παραγωγής και δεν χρειάζεται να εργαστεί για να ζήσει. Αυτός που ζει από την εργασία των άλλων, είναι ελεύθερος, σε τελική ανάλυση, να απολαύσει το πλεόνασμα που δημιουργεί η εργασία. Από την άλλη οι δούλοι εργάζονται, ακριβώς επειδή όπως έδειξε ο Ένγκελς δεν είναι ελεύθεροι, επειδή επομένως έχουν δικά τους τα μέσα παραγωγής. Αλλά μαζί με τα μέσα αυτά ανήκουν σε έναν τρίτο άνθρωπο, ο οποίος είναι ευδαίμων, καθώς καταναλώνει για απόλαυση αυτό που άλλοι δημιουργούν από υποχρέωση να εργαστούν για τον αφέντη τους.

Αυτό το πλεόνασμα προσφέρει καρπούς και απόλαυση. Εδώ ο Αριστοτέλης κάνει μια πρώτη διάκριση ανάμεσα στις δύο αξίες του εμπορεύματος, αυτήν της απλής χρήσης (απόλαυση) και εκείνην που δίνει εισόδημα (καρπούς). Και στις δύο περιπτώσεις όμως οι αξίες ανήκουν σε άτομο και όχι σε ένα σύνολο που τις διαχειρίζεται κοινωνικά. Αντίθετα το σύνολο της δουλοκτητικής κοινωνίας, οι δούλοι (οι οποίοι ήταν δεκαπλάσιοι σε αριθμό από τους ελεύθερους, μας πληροφορεί ο Ένγκελς) είναι ξένοι ως προς την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, είναι απλά εργαλεία. Ενώ οι ιδιοκτήτες του διαθέτουν πάνω τους το δικαίωμα, ως ελεύθεροι, της απαλλοτρίωσης. Δηλαδή να χρησιμοποιήσουν την ιδιοκτησία τους, κατά το δοκούν. Να την διατηρήσουν, να την πουλήσουν, να την μεταβιβάσουν κληρονομικά. Στην δουλοκτητική εποχή, η ατομική ιδιοκτησία περνά στα χέρια των μη παραγωγών, αυτή είναι η ουσία της απαλλοτρίωσης του Αριστοτέλη.

Σε μια από τις επόμενες παραγράφους ο Αριστοτέλης αναφέρει πως *πολυφιλία δε και χρηστοφιλία ύκ άδηλα, του φίλου ωρισμένου, ότι έστιν ο τοιούτος φίλος όστις α οίεται αγαθά είναι εκείνω, πρακτικός έστιν αυτών δι' εκείνον, ώ δή πολλοί τοιούτοι, πολύφιλος, ώ δε και επιεικείς άνδρες, χρηστόφιλος*²⁶. Η φιλία εμπεριέχει μια εργαλειακή λογική στο πλαίσιο αυτό, δηλαδή ο ένας άνθρωπος χρησιμεύει στον άλλο ως μέσο για την ευδαιμονία του πρώτου. Έτσι οι άνθρωποι εμφανίζονται παντού ως

²⁶ >>>>>. Η πολυφιλία και η χρηστοφιλία εύκολα γίνονται αντιληπτές, αν οριστεί ο φίλος: Φίλος είναι το πρόσωπο που εργάζεται για να εξασφαλίσει σε κάποιον άλλον ότι θεωρεί πως είναι καλό γι' αυτόν. Οποιοσδήποτε λοιπόν έχει πολλούς ανθρώπους που δείχνουν τέτοια διάθεση απέναντί του, αυτός είναι πολύφιλος, αν αυτοί είναι και χρηστοί άνθρωποι, τότε είναι χρηστόφιλος.

χρήσιμα μέσα (χρηστόφιλοι),όχι όμως σαν σκοποί ο ένας για τον άλλο.Οι φιλικές σχέσεις, δεν εμφανίζονται εδώ στην ολότητα τους,αλλά μόνο στο μερικό επίπεδο της αξιακής χρήσης και σε έναν βαθμό ομοιάζουν με τις αξίες χρήσης των εμπορευμάτων.Η παρατήρηση αυτή θα αναλυθεί περαιτέρω και θα γίνει πλήρως κατανοητή στο επόμενο κεφάλαιο.

Στην συνέχεια ο Αριστοτέλης αναφέρεται στην κατοχή υλικών αγαθών χρησίμων στον άνθρωπο ,ως ένα τυφλό αποτέλεσμα της τύχης ,που οι τυχεροί το απολαμβάνουν και οι άτυχοι το φθονούν.Ευτυχία δε έστιν ,ών ή τύχη αγαθών αιτία ,ταύτα[1362a]γίγνεσθαι και υπάρχειν ή πάντα ή τά πλείστα ή τά μέγιστα²⁷.Η κατοχή των εσωτερικών και εξωτερικών αγαθών ,που φέρνουν την αυτοεκπλήρωση της ευδαιμονίας,παρουσιάζονται εδώ ως τυχαία φαινόμενα.Κάποιος δηλαδή ,γεννιέται όμορφος,έξυπνος,φιλόμουσος,καλλιεργημένος,ιδιοκτήτης,ελεύθερος.Κάποιος άλλος γεννιέται ,άσχημος,ανόητος,άμουσος,ακαλλιέργητος,ακτήμωνας,ανελεύθερος.Η τύχη πλάνεται πάνω από τους ανθρώπους και δίχως εκείνοι να μπορούν να την επηρεάσουν ή να την κατανοήσουν,εκείνη επιλέγει δίχως φραγμούς τις θα δώσει και σε ποιόν.Η τυχειότητα αυτή όμως παύει να είναι τυχειότητα, όταν οι παραγωγικές δυνάμεις και οι παραγωγικές σχέσεις περάσουν σε ένα ανώτερο επίπεδο.

Όσο οι άνθρωποι αδυνατούν να ελέγξουν τις συνθήκες ζωής τους ,τόσο αποδίδουν σε κάτι έξω από αυτούς ,όπως είναι η τύχη,για να μπορέσουν όχι να τις κατανοήσουν,αλλά να τις αιτιολογήσουν μέσα στην αγνοιά τους για τις πραγματικές αιτίες τους.Νιώθουν την αναγκαιότητα να το κάνουν αυτό.*Όσο περισσότερο μια κοινωνική δράση, μια σειρά από κοινωνικά γεγονότα ξεφύγουν από τον συνηθειό έλεγχο των ανθρώπων ...όσο περισσότερο φαίνεται η δράση αυτή να οφείλεται στην καθαρή τύχη,τόσο περισσότερο επιβάλλονται με αυτήν την τύχη ...οι ιδιόμορφοι εσωτερικοί νόμοι της*²⁸.Έτσι και οι κοινωνικές θέσεις των ανθρώπων αποδεικνύονται και αυτές στην τύχη.

Ο Αριστοτέλης συνισφέρει στον ορισμό της αλλοτροίωσης θέτωντας το ζήτημα σε μια διαλεκτική βάση.Προσπαθώντας να ορίσει την ευδαιμονία ,ορίζει ως βασικά συστατικά της την ιδιοκτησία και τις κοινωνικές σχέσεις (εσωτερικά-εξωτερικά αγαθά).Πηγαίνοντας μάλιστα ένα βήμα παραπέρα, ορίζει ότι ελεύθερος άνθρωπος είναι εκείνος που έχει τον έλεγχο πάνω στον υλικό πλούτο του.Αυτή η ελευθερία όμως είναι η ελευθερία,όπως εκφράζεται σε συνθήκες ατομικής ιδιοκτησίας,της

²⁷ Δ.Λυπουρλής,*Αριστοτέλης Ρητορική Βιβλίο Πρώτο*,Ζήτηρος(Πρόσβαση 24/4/2015).Καλή τύχη είναι να αποκτά κανείς [1362a] και να έχει ή όλα ή τα πιο πολλά ή τα σημαντικότερα από τα αγαθά που οφείλονται στην τύχη.

²⁸ Φ.Ένγκελς,*η καταγωγή της οικογένειας,της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*,σελ.187,Σύγχρονη εποχή.

δουλοκτητικής κοινωνίας της Αθήνας.Εδώ ο ατομικός ιδιοκτήτης είναι ο ελεύθερος να απολαύσει ενώ το μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας βρίσκεται κάτω από τον ζυγό της ελευθερίας του ιδιοκτήτη.Για τον λόγο αυτό, τονίζεται η διαφορετικότητα των αξιών των αγαθών που κατέχει κανείς .Η μέν απόλαυση είναι ατομική χρήση ,δεν προσφέρει κάτι σε κάποιον τρίτο παρά μόνο στον ελεύθερο ιδιοκτήτη της.Χρήση αποκτούν για έναν τρίτο μόνο όταν για τον ιδιοκτήτη τους αποφέρουν εισόδημα,δηλαδή σε μια αγοραπωλησία.

Τέλος ο ελεύθερος ιδιοκτήτης,και εδώ είναι το ουσιώδες κομμάτι της θεώρησης του Αριστοτέλη, είναι ελεύθερος ιδιοκτήτης ακριβώς επειδή απ-αλλοτριώνει την ιδιοκτησία του.Η απαλλοτρίωση ,είναι η αιτία και το αποτέλεσμα όπως θα δούμε παρακάτω της ατομικής ιδιοκτησίας.Για να το πούμε διαφορετικά,η απαλλοτρίωση είναι το δικαίωμα χρήσης της ιδιοκτησίας κατά το δοκούν από το άτομο,ακριβώς επειδή δεν αποτελεί ιδιοκτησία της κοινωνίας,επειδή η τελευταία έχει ιστορικά αποξενωθεί από αυτήν.Και επειδή ιστορικά η κοινωνία αποξενώνεται από την συλλογική κατοχή της ιδιοκτησίας,δημιουργείται το δικαίωμα της απαλλοτρίωσης από την πλευρά των ελεύθερων-ιδιοκτητών.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1.3 : η αλλοτρίωση στην ρωμαϊκή και βυζαντινή περίοδο

Βασική αρχή της μαρξιστικής διαλεκτικής είναι ο νόμος άρνησης της άρνησης ,με βάση τον νόμο αυτό,*η εξέλιξη είναι μια ανώτερη εξέλιξη ,όχι απλή καταστροφή του παλιού αλλά μια διαδικασία διαλεκτικών αρνήσεων , όπου ξεπερνιούνται παλιότερα στάδια ,αλλά ταυτόχρονα διατηρούνται οι θετικές και αναπτύξιμες πλευρές*²⁹.Με αυτό εννοούμε πως ,η αλλοτρίωση διαπερνά όλα τα συστήματα ατομικής ιδιοκτησίας,αλλά σε κάθε διακριτή ιστορική εποχή η ίδια η αλλοτρίωση επιστρέφει σε ένα ανώτερο στάδιο.Διότι ανώτερο είναι και το στάδιο της κάθε φορά ιστορικής εξέλιξης,και των κάθε φορά παραγωγικών σχέσεων.Η απαλλοτρίωση του Αριστοτέλη, στην εποχή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας δεν είναι το απλό ατομικό δικαίωμα το ελεύθερου ,έτσι όπως τον ορίσαμε ,ανθρώπου.Αλλά γίνεται νόμος του ίδιου του κράτους.

²⁹ M.Buhr-A.Kosing ,*λεξικό της Μαρξιστικής –Λενινιστικής φιλοσοφίας*,σελ.61,γράμματα.

Ο Ένγκελς μας πληροφορεί πώς στα χρόνια της παρακμής της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας,όπoταν και η τελευταία δέχτηκε την επίθεση των βάρβαρων φύλων ,των τότε γερμανικών φύλων.Οι Γερμανοί μοίρασαν τα 2/3 της γής μεταξύ τους και στην αρχή η γή ήταν κοινή ιδιοκτησία του γερμανικού γένους³⁰.*Μέσα σε κάθε γένος μοίρασαν τους αγρούς και τα λειβάδια με κλήρο σε ίσα μέρη ανάμεσα στα ξεχωριστά νοικοκυριά....σύντομα σταμάτησαν αυτή την μέθοδο στις ρωμαϊκές επαρχίες και τα χωρισμένα μερίδια έγιναν ατομική ιδιοκτησία που μπορούσε να πουληθεί (allod)³¹*.Η νομική έκφραση allod ,απαντάται σε διαφορετικές περιοχές της Μεσαιωνικής Δυτικής Ευρώπης,όπως στην Γαλλία του 9^{ου} αιώνα με το τέλος της μοναρχίας του Καρόλου και στην Αγγλία μέχρι την περίοδο της καταληψής της από τους Νορμανδούς(1066)³².

Η εκτεταμένη χρήση του όρου γίνεται αντιληπτή , από το γεγονός ότι απαντάται σε μια σειρά δυτικοευρωπαϊκές γλώσσες.Στα λατινικά ως allodium,(στα πρωτογερμανικά ως allauda(allaz-όλα,audaz-πλούτος),στα φράγκικα ως allaud ,στα αρχαία αγγλικά ως ead³³.Ως νομική έκφραση το allodium, εκφράζει τις κοινωνικές σχέσεις του φεουδαρχικού συστήματος παραγωγής, και για να εκφραστούμε με σαφείς διαλεκτικούς όρους ,εκφράζει μια ενότητα αντιθέσεων μέσα σε ένα σύστημα ατομικής ιδιοκτησίας³⁴.Η κατοχή γής που χαρακτηριζόταν ως allodial,σήμαινε πως ο κατοχός της ήταν ελεύθερος,με την έννοια του ελεύθερου ιδιοκτήτη γής.Ελεύθερος ιδιοκτήτης είναι εκείνος , ο οποίος δεν είναι δεμένος στην γή ,με την έννοια ότι δεν βρίσκεται σε σχέση φεουδάρχη-δουλοπάροικου³⁵.

Έτσι όταν λέμε πως η έννοια αλλότριος εκφράζει μια διαλεκτική αντίθεση στην φεουδαρχία ,εννοούμε πως εκφράζει την διαφορά και τα αντιτιθέμενα συμφέροντα ανάμεσα σε δύο τάξεις ανθρώπων όπως αυτές ορίζονται με βάση την θέση τους σε

³⁰ Φ.Ένγκελς,η καταγωγή της οικογένειας ,της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους,σελ.160,Σύγχρονη Εποχή.

³¹ >>>>.Allod ή Allodium,χτήμα που βρίσκεται στην απόλυτη κυριότητα του ιδιοκτήτη,(Σημ.μετ.).Ο ορισμός αποτελεί υποσημείωση στο έργο του Ένγκελς,και εδώ παραθέτεται αυτούσιος.

³² Allodium,ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, www.britannica.com.(Πρόσβαση 25/4/2015).

³³ Allodium,wiktionary,en.wiktionary.org.(Πρόσβαση 25/4/2015).

³⁴ M.Buhr-A.Kosing,Λεξικό Μαρξιστικής-Λενινιστικής φιλοσοφίας,σελ.61,γράμματα.

³⁵ Allodium land freely held,without obligation of service to any overlord.Encyclopaedia Britannica,www.britannica.com.(Πρόσβαση 25/4/2015).

σχέση με την ατομική ιδιοκτησία(των μέσων παραγωγής).Οι ιδιοκτήτες είναι αλλότριοι,δηλαδή οι άλλοι σε σχέση με τους μη ελεύθερους δουλοπάροικους.Η ατομική ιδιοκτησία καθορίζει την ελευθερία της μιας τάξης σε σχέση με την ανελευθερία της άλλης,της αλλότριας δηλαδή που δεν είναι ελεύθερη.

Στην περίοδο του Βυζαντινής Αυτοκρατορίας,η αλλοτρίωση βρίσκει την νομική της έκφραση στον Ιουστινιανό Κώδικα.*Alienatio (est) omnis actus,per quem dominium transfertur...de iurisdictione conjunctione (translation juris,dominii,...)*³⁶.Με βάση το παραπάνω νομοθέτημα ,η (απ)αλλοτρίωση περιλαμβάνει κάθε δικαιοκή πράξη που είναι σχετική με το δικαίωμα μετάβασης της περιουσίας³⁷.Η μεταβίβαση της ιδιοκτησίας από ένα άτομο σε ένα άλλο δηλαδή,συνεπάγεται και την ταυτόχρονη μεταβίβαση των νομικών εκείνων δικαιωμάτων που απορρέουν από την υλική ατομική ιδιοκτησία³⁸.Αυτό που αξίζει να παρατηρήσει κανείς στον Ιουστινιανό Κώδικα,είναι ότι αφενός υπάρχει μια διαλεκτική σχέση βάσης(ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής και των συνακόλουθων ταξικών σχέσεων) και επικοδομοίματος(δηλαδή η νομική έκφραση των σχέσεων ιδιοκτησίας).Και αφετέρου ότι η προσθήκη σε σχέση με το *allodium* της Ρώμης ,είναι ότι μαζί με την μεταφορά της ιδιοκτησίας μεταφέρονται μαζί και μια σειρά άλλα δικαιώματα που συνδέονται με την κατοχή αυτής.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1.4 : η αλλοτρίωση στην χριστιανική θρησκεία

Η διαδοχή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας από το Βυζάντιο,συνιστά μεταξύ άλλων και την μετάβαση από την κυριαρχία του Παγανισμού στην εδραίωση της μονοθεϊστικής Χριστιανικής θρησκείας(ορθόδοξης).Αυτό που μας αφορά όμως δεν είναι τόσο η μελέτη της χριστιανικής θρησκείας καθαυτής,αλλά η μελέτη της σχέσης που περικλείει στο εσωτερικό της.Την σχέση μεταξύ εγκόσμιου και υπερκόσμιου.Την σχέση του ανθρώπου με τον Ένα και Τριαδικό Θεό του.

Η βασική ιδέα σχετικά με την αλλοτρίωση είναι ,φυσιολογικά, ιδεαλιστικής φύσεως στον Χριστιανισμό.Το ζήτημα της αλλοτρίωσης στην βάση της ατομικής

³⁶ Π.Γιατζάκης,*Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗΣ ΩΣ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΜΕΣΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΟ ΟΡΑΜΑ ΕΝΟΤΗΤΑΣ*,σελ.15,ΑΠΘ.Thesis.ekt.gr(πρόσβαση 27/4/2015).

³⁷ Michael Gaboury,*The Book on Euity* ,p.90.Volume 1 Maxims.books.google.gr.(Πρόσβαση 27/4/2015).

³⁸ Π.Γιατζάκης,*Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗΣ ΩΣ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΜΕΣΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΟ ΟΡΑΜΑ ΕΝΟΤΗΤΑΣ*,σελ.15,ΑΠΘ.Thesis.ekt.gr(πρόσβαση 27/4/2015).

ιδιοκτησίας είναι εδώ ένα παρεπόμενο που σχετίζεται με την ανθρώπινη απληστία. Η αιτία της αλλοτρίωσης είναι για τον Χριστιανισμό, το προπατορικό άμαρτημα του Αδάμ και της Εύας. Οι πρωτόπλαστοι παράκουσαν τον Δημιουργό τους, δοκίμασαν τον απαγορευμένο καρπό από το δέντρο της Γνώσης και η τιμωρία που τους επιβλήθει γι' αυτό ήταν η εκδίωξη από τον παράδεισο με τον συνακόλουθο τερματισμό της άμεσης επικοινωνίας του ανθρώπου με τον Θεό, καθώς από την εκδίωξη και μετά οι άνθρωποι γεννιούνται ως φορείς του προπατορικού αμαρτήματος. *Ο Άγιος Γρηγόριος είναι εκείνος που ενέταξε την αλλοτρίωση σε χώρο μιάς θεολογίας της αμαρτίας: <<αμαρτία δε έστιν ή του Θεού αλλοτρίωσις, ός έστιν ή αληθινή τε και μόνη ζωή³⁹>>. Ο άνθρωπος ξέπεσε από μια κατάσταση ισοτιμίας (ιδεαλιστικής φύσεως) σε μια φθαρτή (υλική) άνιση σχέση, η σχέση ανθρώπου-Θεού από οριζόντια έγινε κάθετη, ο άνθρωπος ξέπεσε ενώ ο Θεός παρέμεινε σε δυσθεώρητα ύψη. Το αποτέλεσμα της αμαρτωλής πράξης ήταν η διακοπή της επικοινωνίας με τον Θεό.*

Η διακοπή της επικοινωνίας με τον <<Δημιουργό>> του υλικού κόσμου και του ανθρώπου, άφησε τον τελευταίο σε μια κατάσταση ατέλειας. Όσο ο άνθρωπος μένει στην σφαίρα της πραγματικής ζωής τότε είναι αλλοτριωμένος από τον Θεό, για να αποκαταστήσει την επικοινωνία αυτή μαζί του πρέπει να <<αφήσει>> την υλική σφαίρα της ζωής του. Η αυτοεκπλήρωση, με την έννοια του να πλησιάσει τον Θεό, μπορεί να εκπληρωθεί μόνο μέσα από την αλλοτρίωση με την αντίστροφη όμως φορά. Ο άνθρωπος πρέπει να απομακρυνθεί από την εγκόσμια σφαίρα για να φτάσει την υπερκόσμια. *Την αναγκαία προϋπόθεση για την απόπειρα επιστροφής στη χαμένη πατρίδα, μέσω μιάς διαδικασίας θετικής αποξένωσης από τον κόσμο τούτο. Αυτή είναι η θετική πλευρά του φαινομένου της αλλοτρίωσης⁴⁰.*

Το προπατορικό αμάρτημα όπως και η αμαρτία γενικά, ανάγεται στην σφαίρα της ατομικής ζωής του ανθρώπου. Ο άνθρωπος επέλεξε ελεύθερα να δοκιμάσει τον καρπό δίχως να παρεμποδιστεί από τον Θεό, ενώ και στα υπόλοιπα αμαρτηματά του ο άνθρωπος είχε την πλήρη ευθύνη του για αυτά. Η ατομική συμπεριφορά του ανθρώπου όταν επιλέξει να αμαρτήσει, εξαιτίας των πειρασμών της εγκόσμιας

³⁹ Π. Γιατζάκης, *Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗΣ ΩΣ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΜΕΣΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΟ ΟΡΑΜΑ ΕΝΟΤΗΤΑΣ*, σελ. 16, ΑΠΘ. ΕΑΔΔ thesis.ekt.gr (πρόσβαση 27/4/2015).

⁴⁰ >>>>>, σελ. 16. ΕΑΔΔ thesis.ekt.gr (πρόσβαση 27/4/2015).

ζωής(απληστία κλπ) τον απομακρύνει από τον Θεό.Αντίθετα ,η απάρνηση του εαυτού και των επίγειων πειρασμών φέρνουν την αλλοτρίωση από τον εαυτό,αλλά ταυτόχρονα την αποκαθιστούν την επικοινωνία με τον Θεό.*Κάθε ελεύθερη πράξη να ενέχει το πεπρωμένο της αλλοτρίωσης και αντίστροφα ,το πεπρωμένο της αλλοτρίωσης να πραγματώνεται μέσω κάθε ελεύθερης πράξης⁴¹.*

Στον Χριστιανισμό το ζήτημα της αλλοτρίωσης τίθεται και πάλι με διαλεκτικούς όρους,και αυτό που αξίζει να παρατηρήσουμε είναι το στοιχείο της υπέρβασης μιας υλικής κατάστασης για να επιτευχθεί η ολοκλήρωση του ανθρώπου στην σχέση με τον Θεό.Οι άνθρωποι καλούνται να περάσουν συνειδητά από τον φθαρτό κόσμο της ανάγκης στο Βασίλειο των Ουρανών.Το πέραςμα είναι εφικτό μόνο αν ο άνθρωπος αλλοτριωθεί από την υπαρξή του ,ώστε να συνδεθεί με τον << Δημιουργό>>.Η αποκατάσταση της επικοινωνίας θα επιτρέψει στον άνθρωπο να γυρίσει στην αρχική ολοκληρωμένη κατάσταση του.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1.5 : η αλλοτρίωση στον Διαφωτισμό , η κατηγορική προσταγή του Ιμμάνουελ Καντ

Το δεύτερο μέρος του κεφαλαίου αφορά στους θεωρητικούς από την περιοδο του Διαφωτισμού και μετά(Καντ, Ρουσσώ ,Χέγκελ ,Φόουερμαχ).Σκοπός εδώ είναι η μελέτη της αλλοτρίωσης στο πλαίσιο ανάδυσης της αστικής κοινωνίας. Ο Ιμμάνουελ Καντ τοποθετεί στο επίκεντρο της θεωρίας του το ελεύθερα σκεπτόμενο άτομο και προσπαθεί να υποδείξει τις ανώτερες αξίες που θα πρέπει να ρυθμίζουν την ζωή του. Ο Καντ ως ο πατέρας του Διαφωτισμού ασχολείται με το άτομο της αστικής κοινωνίας(το θεωρητικά ελεύθερο να σκεφτεί για τον εαυτό του) και τις αστικές αξίες που το ρεύμα του Διαφωτισμού εγκαθιδρύει (εποικοδόμημα), με την μορφή του θεωρητικού ρεύματος του ιδεαλισμού(αντικειμενικός, υποκειμενικός).

Κυρίαρχη θέση στο έργο του Καντ κατέχει η ιδεαλιστική⁴² έννοια της Ηθικής,<<η επιστήμη των νόμων της ελευθερίας είναι η Ηθική⁴³>> , την οποία ο Καντ

⁴¹ Ο.π.,σελ.12.(Πρόσβαση 27/4/2015).

⁴² Ο Καντ αποτελεί υπο αυτή την έννοια έναν από τους πρωτοπόρους του αντικειμενικού ιδεαλισμού, δηλαδή του θεωρητικού ρεύματος που θεμελιώνεται πάνω στην ύπαρξη αέναων ,και γι αυτό το λόγο αντικειμενικών δηλαδή πέρα και έξω από την νόηση του απλού ατόμου, αξιών όπως η ηθική, το δίκαιο

αναπτύσσει παραπέρα στην διατύπωση του για την κατηγορική προσταγή . Για τον Γερμανό στοχαστή η Ηθική δεν είναι η διασφάλιση της ευδαιμονίας ενός ανθρώπου αλλά είναι αυτό που θα τον κάνει άξιο να είναι ευτυχισμένος⁴⁴ , για τον λόγο αυτό η κατηγορική προσταγή επιζητεί από το άτομο να δρα στην καθημερινή του ζωή όχι με βάση τα ατομικιστικά και επομένως αλλοτριωμένα κίνητρα του , αλλά αντίθετα η κάθε του πράξη να παίρνει την μορφή ενός παγκόσμιου νόμου⁴⁵ . Οι άνθρωποι δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζουν τους συνανθρώπους τους ως μέσα⁴⁶ για την επίτευξη των εγωιστικών τους στόχων ,αλλά αντίθετα θα πρέπει τόσο ο εαυτός όσο και ο συνάνθρωπος να αποτελούν αυτοσκοπούς της ανθρώπινης δράσης, αυτή είναι η ουσία της καντιανής ηθικής⁴⁷ . Για να μπορέσει αυτή η αρχή υλοποιηθεί στην πράξη ο Καντ θέτει ως προϋπόθεση όχι τον στόχο αλλά την βούληση με την οποία ο στόχος αυτός θα πραγματοποιηθεί.

Δεν έχει τόσο σημασία αν ο σκοπός θα επιτευχθεί αλλά η προσπάθεια για την επίτευξη να γίνεται στα πλαίσια μιας καλής , από την πλευρά του ατόμου, βούλησης.
<<Η καλή θέληση δεν είναι καλή εξαιτίας όσων πετυχαίνει ή δημιουργεί , και ούτε εξαιτίας της ικανότητας της να πραγματοποιεί έναν προτιθέμενο σκοπό , αλλά μόνο

κλπ . Οι αντικειμενικές αυτές αξίες είναι συγκροτησιακές της υλικής πραγματικότητας και κατ'επέκταση του ίδιου του ατόμου. M.Buhr-A.Kosing, *λεξικό της μαρξιστικής-λενινιστικής φιλοσοφίας*, σελ.127. Σύγχρονη εποχή.

⁴³ I.Kant, *τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών*, σελ.23. Αθήνα, 1982, ΔΩΔΩΝΗ.

⁴⁴ <<Η κατεξοχήν Ηθική δεν είναι η διδασκαλία του πως θα γίνουμε ευτυχισμένη , αλλά του πως θα γίνουμε άξιοι της ευτυχίας>>. I.Kant, *τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών*, σελ.34. Αθήνα, 1982, ΔΩΔΩΝΗ.

⁴⁵ <<Ο Καντ ισχυρίζεται ότι μια και ο καθολικός νόμος εξαναγκάζει την θέληση να διευρύνει τους υποκειμενικούς της γνώμονες ώστε να αποκτήσουν καθολικό κύρος , ο χαρακτήρας του είναι προστακτικός. Κάθε προσταγή εκφράζεται με το ρήμα πρέπει.... Πράττε μόνο σύμφωνα με ένα τέτοιο γνώμονα , μέσω του οποίου μπορείς συνάμα να θέλεις , αυτός ο γνώμονας να γίνει καθολικός νόμος. I.Kant, *τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών*, σελ.15. Αθήνα, 1982, ΔΩΔΩΝΗ.

⁴⁶ << Εκείνος που σκέπτεται να δώσει μια ψεύτικη υπόσχεση θα ιδεί αμέσως ,ότι έτσι θα χρησιμοποιήσει έναν άλλο άνθρωπο μόνο ως μέσο , σαν αυτός να μην είναι ταυτόχρονα αυτοσκοπός . Γιατί ο άνθρωπος , τον οποίο με μια τέτοια υπόσχεση θέλω να εκμεταλλευτώ για τους σκοπούς μου, δεν μπορεί να συμφωνήσει με τον τρόπο που πράττω απέναντι του κι έτσι να αποτελέσει το σκοπό αυτής της πράξης>>. I.Kant, *τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών*, σελ.82. Αθήνα, 1982, ΔΩΔΩΝΗ.

⁴⁷ <<Με αναφορά στον αυτοσκοπό : πράττε έτσι ώστε να χρησιμοποιείς την ανθρωπότητα , τόσο στο πρόσωπο σου όσο και στο πρόσωπο κάθε άλλου ανθρώπου, πάντα ταυτόχρονα ως σκοπό και ποτέ μόνο ως μέσο>>. I.Kant, *τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών*, σελ.15. Αθήνα, 1982, ΔΩΔΩΝΗ.

ότι θέλει , δηλαδή με το ότι είναι καθ'εαυτήν καλή⁴⁸>>.Ενός τρόπου σκέψης που αφενός θα είναι προϊόν της ελεύθερης σκέψης, πιο συγκεκριμένα της λογικής με την οποία η φύση έχει προικίσει το άτομο, και αφετέρου θα είναι βασισμένος όχι στις ατομικές επιδιώξεις αλλά στην έννοια του καθήκοντος προς το κοινωνικό σύνολο. Μόνο έτσι σύμφωνα με τον Καντ ενεργούμε βάσει της κατηγορικής προσταγής , με το να συνδυάζουμε την ατομική δράση με την παγκοσμιότητα της βούλησης μας . Η επίτευξη της ενότητας καλής βούλησης –Ηθικής γίνεται δυνατή μόνο με την χρήση της λογικής και όχι των αισθήσεων⁴⁹, και μόνο έτσι ο άνθρωπος φτάνει στην πληρότητα της διυποκειμενικής διάστασης των πράξεων του.

Η κατηγορική προσταγή θέτει πέρα από το θέμα της ηθικής το ζήτημα μετατροπής των ανθρώπινων σχέσεων στο αντίθετο τους στο πλαίσιο των αστικών κοινωνικών σχέσεων. Η αστική κοινωνία της ελευθερίας του ατόμου είναι ταυτόχρονα και η κοινωνία της ιδιοτέλειας , του εγωισμού και της επίτευξης του ατομικού συμφέροντος(εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο για να χρησιμοποιήσουμε την ορολογία του Μαρξ). Ο Καντ επιχειρεί με την κατηγορική προσταγή να επαναφέρει τις σχέσεις στο ιδεατό για τον ίδιο σημείο στο οποίο θα έπρεπε να βρίσκονται , ο αντικειμενικός ιδεαλισμός της κατηγορικής προσταγής πηγάει ακριβώς από το ότι προτάσσει ένα *θα έπρεπε* στην θέση του πραγματικού είναι ,δηλαδή της πραγματικής κοινωνίας.

Ο Καντ δηλαδή εντοπίζει την αλλοτρίωση στην ιδιοτέλεια της ατομικής φύσης και προσπαθεί να την αντιμετωπίσει με το να προτρέψει το άτομο να αφήσει κατά μέρος του ατομικούς του σκοπούς και να δράσει με όρους μιας συλλογικής παγκοσμιότητας , για να βρει την ευτυχία όχι στην κάλυψη των δικών του αναγκών αλλά στην βούληση της κάλυψης των αναγκών των άλλων, που πρέπει πάντα να γίνεται με την αίσθηση του καθήκοντος δηλαδή της ευθύνης απέναντι στους άλλους. Η κατηγορική προσταγή είναι η άνοδος του ατόμου από το επίπεδο της δικής του

⁴⁸ I.Kant,τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών, σελ.35.Αθήνα,1982,ΔΩΔΩΝΗ.

⁴⁹ << Όταν εφαρμόζεται στον άνθρωπο , η κατεξοχήν Ηθική δεν δανείζεται ούτε στο ελάχιστο από την εμπειρική γνώση της ανθρώπινης φύσης (Ανθρωπολογία) , αλλά παρέχει στον άνθρωπο ως έλλογο ον κάποιους νόμους a priori. Αυτοί οι νόμοι , είναι αλήθεια , απαιτούν εμπειρικά οξυμένη κριτική δύναμη , ώστε αφενός να διακρίνεται σε ποιες περιπτώσεις εφαρμόζονται , αφετέρου να επηρεάζουν και να παρορμούν την ανθρώπινη θέληση>>. I.Kant, τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών, σελ.27.Αθήνα,1982,ΔΩΔΩΝΗ.

αλλοτριωμένης υποκειμενικότητας (για τον Καντ ακόμα και τα καλύτερα ανθρώπινα χαρακτηριστικά , όπως το θάρρος , μπορεί να χρησιμοποιηθούν για κακούς σκοπούς αν δεν υπάρχει η καλή βούληση⁵⁰) σε ένα ανώτερο επίπεδο διυποκειμενικότητας , όπου μέσα από τις πράξεις του το άτομο θα αντιμετωπίζει την ανθρωπότητα ως αυτοσκοπό , γιατί οι πράξεις του θα είναι μια νέα παγκοσμιότητα. Θα είναι παγκόσμιες γιατί θα έχουν αποκαταστήσει την σχέση του ατόμου με την ανθρωπότητα.

<<Οι ανθρώπινες πράξεις υπαγορεύονται κατά το πλείστο από υποκειμενικά κίνητρα ... που προωθούν αυθαίρετα το ατομικό συμφέρον και τις εγωιστικές ροπές. Αλλά αυτά τα κίνητρα σχετίζονται μόνο με την αίσθηση, η κύρια πρόθεση της οποίας είναι στραμμένη προς την επίτευξη της ατομικής ευτυχίας. Αντίθετα η λογική έχει τη δύναμη να υψώνεται πάνω από τα στενά όρια του υποκειμενισμού , να απορρίπτει τις εμπειρικές επιρροές , και να συλλαμβάνει τον ηθικό νόμο που ισχύει διυποκειμενικά , άρα αντικειμενικά για κάθε έλλογο ον. Αυτή η αντικειμενικότητα είναι μια τόσο ευρεία περιοχή, ώστε μπορεί να χαρακτηριστεί ως καθολική⁵¹>>

⁵⁰ << Ο νούς, η οξυδέρκεια , η κριτική ικανότητα και όπως αλλιώς λέγονται τα ταλέντα του πνεύματος , ή το θάρρος... ως ιδιότητες της ιδιοσυγκρασίας, είναι αναμφίβολα καλές και επιθυμητές μπορούν όμως να γίνουν κι εξαιρετικά κακές και βλαβερές εάν δεν είναι καλή η θέληση που πρόκειται να τις χρησιμοποιήσει και που μέσα σε αυτή την ιδιοτυπία της ονομάζεται χαρακτήρας>>. Ι.Καντ, τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών, σελ.33.Αθήνα,1982,ΔΩΔΩΝΗ.

⁵¹ Ι.Καντ, τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών, σελ.12.Αθήνα,1982,ΔΩΔΩΝΗ.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1.6 : η αλλοτρίωση στο έργο του Ζαν Ζακ Ρουσσώ

*Κάθε πρόοδος του ανθρώπινου γένους το απομακρύνει αδιάκοπα από την πρωτόγονη καταστασή του ,όσο πιο πολλές γνώσεις αποκτά ,τόσο περισσότερο στερείται τα μέσα για την απόκτηση της πιο σημαντικής από όλες ...έχουμε χάσει την ικανότητα να τον γνωρίζουμε⁵²(ενν.τον άνθρωπο).Ήδη από τον πρόλογο της πραγματείας του περί ανισότητας,ο Ρουσσώ τοποθετεί την αλλοτρίωση σε εκείνο το ιστορικό στάδιο που ο άνθρωπος αποξενώθηκε από την αρχική του πρωτόγονη κατάσταση ,η αρχή της αποξένωσης είναι η αποξένωση του ανθρώπου από την φύση.*Everything is good when it leaves the hands of the Creator of things: everything degenerates in the hands of man ...it is civilization which corrupts man ,separating him from nature,and introducing from "outside" all the vices which are "alien to man's constitution" ...the destruction of the "original goodness of man" ⁵³.**

Η αποξένωση από την φύση ,οδηγεί τον άνθρωπο σε μια ημιτελή κατάσταση,στην καταγωγή της ανισότητας ο Ρουσσώ επισημαίνει το εξής ,*το σώμα του είναι το μόνο εργαλείο που πρωτόγονος άνθρωπος γνωρίζει ,το χρησιμοποιεί για πολλές δουλειές ,που από έλλειψη άσκησης τα δικά μας σώματα είναι ανίκανα να κάνουν...δώστε στον πολιτισμένο άνθρωπο τον καιρό να συγκεντρώσει όλες του τις μηχανές ...θα νικήσει εύκολα τον πρωτόγονοβάλτε τους αντιμέτωπους γυμνούς ...και θα αγνωρίσετε αμέσως τι πλεονέκτημα είναι το να έχει κανείς όλες του τις δυνάμεις συνεχώς στην διαθεσή του...με άλλα λόγια να κουβαλάει πάντα μαζί του τον εαυτό του⁵⁴.Η μετάβαση από την φύση στον πολιτισμό έχει ως θεμέλιο λίθο την ατομική ιδιοκτησία ,την αναγκαιότητα για την ύπαρξη της οποίας αναγνωρίζει ο Ρουσσώ ως μια κινητήριου δύναμη της κοινωνίας,*for if property were not answerable for personal actions ,nothing would be easier than to evade duties and laugh at laws⁵⁵.**

⁵² Ζαν Ζακ Ρουσσώ,πραγματεία περί της καταγωγής και των θεμελίων της ανισότητας ανάμεσα στους ανθρώπους ,σελ.66,Σύγχρονη εποχή.Η παρένθεση αποτελεί παρέμβαση του συγγραφέα στο αρχικό κείμενο.

⁵³ Istvan Meszaros ,Marx's theory of Alienation.Marxists.org(πρόσβαση 27/4/2015).

⁵⁴ Ζ.Ζ.Ρουσσώ,ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΝ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ,σελ.81.

⁵⁵ I.Meszaros,Marx's theory of alienation,p.17.Marxists.org(πρόσβαση 30/4/2015).

Η έννοια της αλλοτρίωσης του Ρουσσό βρίσκεται ακριβώς σε αυτή την μετάβαση από την φύση στην πολιτισμό, μέσω του κοινωνικού συμβολαίου. Το ίδιο το κοινωνικό συμβόλαιο είναι η μόνη κατά τον Ρουσσό αποδεκτή αλλοτρίωση, κατά τον ίδιο οι άνθρωποι δεν θα δέχονταν ποτέ να αποξενωθούν από τον εαυτό τους και την ελευθερία τους παρά μόνο προς όφελος της της συνολικότερης ανθρώπινης κυριαρχίας (general will). Στα πλαίσια σύναψης του κοινωνικού συμβολαίου, του αστικού κράτους κατ'ουσίαν, οι ίδιοι οι άνθρωποι συνειδητά αποξενώνονται από ένα κομμάτι της ελευθερίας τους με σκοπό να ενισχύουν την συνολικότερη ελευθερία της κοινωνίας που οι ίδιοι δημιουργούν μέσω του κοινωνικού συμβολαίου. *In place of the individual personality of each contracting party, this act of association creates a moral and collective body...man also acquires in the civil state, moral liberty, which alone makes him truly master of himself*⁵⁶.

Η δημιουργία του αστικού κράτους είναι η αλλοτρίωση του ατόμου και ενός μέρους της ελευθερίας του, αλλά για έναν ανώτερο σκοπό. Στην θέση του βασιλείου του Θεού στην περίοδο του Διαφωτισμού, μπαίνει η συλλογική οντότητα του κράτους. Η αλλοτρίωση, όπως και στον χριστιανισμό, του ατόμου είναι θετική καθώς ο τελευταίος χάνει ένα κομμάτι του ατομικού εαυτού για να βρεί ένα συλλογικό εγώ στην συνολική ανθρώπινη κυριαρχία, στην κυριαρχία του κράτους. Εδώ ο Θεός αντικαθίσταται από την συνολική ανθρώπινη κοινωνία, στην οποία το άτομο διατηρεί την ατομικότητά του, αλλά συμμετέχει όντας αλλοτριώνοντας ένα κομμάτι αυτής. Έτσι για τον Ρουσσό η αλλοτρίωση όταν λαμβάνει χώρα σε αυτό το πλαίσιο, είναι θετική για τον άνθρωπο. Σε ορισμένες περιπτώσεις αποτελεί μάλιστα και ένα ηθικό "πρέπει", *in a patriotic war when one is involved in defending one's own country –it is permissible to alienate oneself in the form of giving one's life for a noble purpose, but it is absolutely forbidden to alienate oneself in the form of selling oneself*⁵⁷.

Η αλλοτρίωση μπορεί να θεωρηθεί ως αρνητική, και γι' αυτό απαγορευμένη, μόνο όταν κινείται σε φεουδαρχικά πρότυπα. Δηλαδή όταν ένα άτομο εκχωρεί την ελευθερία του σε ένα άλλο, σε μια σχέση αφέντη-δουλοπάροικου. Αντίθετα το κράτος, είναι η ατομική αλλοτρίωση προς χάρη του συλλογικού καλού και γι' αυτό

⁵⁶ Ο.π., p.15.

⁵⁷ Ο.π., p.16.

είναι θετική. Έχοντας ζήσει στην περίοδο ανόδου της αστικής κοινωνίας, η οποία ερχόταν για να σώσει την ανθρωπότητα από τα δεσμά της φεουδαρχίας, ο Ρουσσώ αντιμετωπίζει το κράτος ως μια συλλογική απελευθέρωση, που θα μπει στην θέση της ατομικά αλλοτριωμένης σχέσης φεουδάρχη-δουλοπάροικου, αλλοτριώνοντας το άτομο για να δώσει στην ανθρωπότητα την συνολική κοινωνική κυριαρχία. Έτσι για τον Ρουσσώ το κράτος είναι ένα κοινωνικό όλον, και όχι ένα ταξικό κυριάρχο επιμέρους. Για τον λόγο αυτό, βλέπει την ατομική ιδιοκτησία ως θεμέλιο λίθο και το μόνο στο οποίο διατηρεί επιφυλάξεις είναι ο τρόπος μοιρασμού της. Το ιδανικό για τον Ρουσσώ ήταν η κατάσταση της σύνδεσης του ανθρώπου με την φύση, αυτή όμως η σύνδεση διεκόπει καθώς ανάμεσα στον άνθρωπο και την φύση, ήρθε να ορθωθεί η πόλη.

Η τελευταία όχι μόνο ευθύνεται για όλες τις ανηκότητες του ανθρώπου ,αλλά ταυτόχρονα απομειζά την ίδια την υπαίθρο με σκοπό να ενισχύσει δραστηριότητες που ενισχύουν καθαρά αστικές (δηλαδή της πόλης) δραστηριότητες.*Vice and evil flourish in large towns and the only possible antidote to this alienation, country life, is increasingly under the dominion of the big towns : ‘industry and commerce draw all the money from country into capitals...the richer the city the poorer the country’*⁵⁸. Η εποχή του Ρουσσό (18^{ος} αιώνας) είναι η εποχή ανάδυσης των μεγάλων αστικών πόλεων, ο Γάλλος διανοητής αντιλαμβάνεται την άνοδο αυτή ως μια αντίθεση στην κυριαρχία της φεουδαρχικής υπαίθρου, όχι απλώς μια ανταγωνιστική σχέση αλλά μια κυριαρχία της πρώτης επί της δεύτερης. Το αποτέλεσμα αυτής της κυριαρχίας, είναι η αποξένωση της υπαίθρου ,καθώς οι άνθρωποι και οι πρώτες ύλες συρρέουν προς τις πόλεις, απογυμνώνοντας συνεχώς την φύση μέσα από αυτή την διαδικασία γιγάντωσης των αστικών κέντρων. Με τον Ρουσσό μπαίνουμε στο κομμάτι της ιδεαλιστικής θεώρησης της αλλοτρίωσης(ο άνθρωπος αλλοτριώνεται ατομικά για να βρεί το συλλογικό του εγώ στην έννοια του κράτους, που ταυτόχρονα περιλαμβάνει τα άτομα αλλά και στέκει πάνω από το μεμονωμένο άτομο), και την θέση την οποία είναι προορισμένος να έχει μέσα στην ανθρώπινη κοινωνία της νέας εποχής.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1.7: η χεγγελιανή αλλοτρίωση

Ο Χέγγελ συνεχίζει την ιδεαλιστική παράδοση της αλλοτρίωσης .Στην βάση της θεωρίας του περί της Απόλυτης Ιδέας , η αλλοτρίωση είναι κομμάτι της διαδικασίας σχηματισμού και εξέλιξης της Απόλυτης αυτής Ιδέας. Η Απόλυτη Ιδέα είναι η βάση κίνησης και εξέλιξης του ίδιου του ανθρώπινου κόσμου, η θέαση της εν λόγω ιδέας γίνεται στο επίπεδο της αντικειμενικής φύσης και πραγματικότητας, αλλά αυτή η υλική διάσταση είναι στην ουσία η αλλοτρίωση της Απόλυτης Ιδέας. Η υλική πραγματικότητα είναι το απτό κομμάτι της Απόλυτης Ιδέας, και ταυτόχρονα είναι και το πιο πρωτόλειο , μια παραλλαγή της⁵⁹.

Η αλλοτρίωση μπορεί να υπερνικηθεί μόνο μέσω , του προτσές αυτογνωσίας. *Η απόλυτη ιδέα ξαναγυρίζει στον εαυτό της και πετυχαίνει το περιεχομένο της στις*

⁵⁸ I.Meszaros ,*Marx's theory of alienation*,p.15.Marxists.org(πρόσβαση 30/4/2015).

⁵⁹ M.Buhr-A.Kosing,*Λεξικό της μαρξιστικής λενινιστικής φιλοσοφίας*,σελ.33,Γράμματα.

διάφορες μορφές της ανθρώπινης συνείδησης και της δραστηριότητας⁶⁰. Η αλλοτρίωση είναι και εδώ μια σχέση ,ανάμεσα στην Απόλυτη Ιδέα και την κοινωνική πραγματικότητα του ανθρώπου (συμπεριλαμβανομένου και του ίδιου του ανθρώπου), το νέο ποιοτικό στοιχείο εδώ είναι ότι σε αντίθεση με τον Ρουσσό και τον χριστιανισμό, ο άνθρωπος για να μπορέσει να ολοκληρωθεί πρέπει να κατακτήσει την αυτογνωσία. Δηλαδή , ο άνθρωπος πρέπει να προσθέσει κάτι στον εαυτό του , για να φύγει από την κατάσταση της αλλοτρίωσης .Εδώ ,η φύση είναι αλλοτριωμένη καθώς αποτελεί το κατώτατο επίπεδο,στο οποίο η Απόλυτη Ιδέα γίνεται κατανοητή,μέσω των αισθήσεων. Τόσο στον Ρουσσό όσο και στον Χέγκελ,έχουμε την ιδέα της (αστικής) σχέσης του ατόμου σε σχέση με κάτι άλλο που ορθώνεται πάνω από αυτόν ,και που για να μπορέσει να αυτοολοκληρωθεί πρέπει να συνδεθεί μαζί του.

⁶⁰ Μ.Μ.Ρόζενταλ, *Φιλοσοφικό Λεξικό Σύγχρονο-Έκδοση Μόσχας 1975*,σελ.918,Σύγχρονη Εποχή.

*the idea of shelter is objectified into houses and the idea of a general interest of society is objectified into the institutions of the state. However, this objectification of ideas becomes a source of alienation because the mind fails to grasp the fact that these objectified things are indeed its own products, they are simply the embodiment of its own ideas. Alienation occurs when it treats these objects as alien to itself, as objects-in-themselves*⁶¹. Επομένως, ο άνθρωπος για να υπερβεί την αλλοτριωσή του πρέπει να υπερβεί το απλό επίπεδο της αισθητικής επαφής με τα αντικείμενα, η αυτογνωσία επιτυγχάνεται όταν ο άνθρωπος συλλάβει την ιδέα της οποίας η υλική μορφή είναι μια απλή αντανάκλαση. Με τον Χέγκελ η αλλοτριώση, μπαίνει πάνω σε μια διαλεκτική βάση.

Με αυτό εννοούμε πως η ύλη και η ιδέα, γίνονται κατανοητές μόνο όταν ενταχθούν σε ένα σχήμα ολότητας (ύλη κατώτερο επίπεδο-ιδέα ανώτερο επίπεδο). Έτσι και στην αλλοτριώση, ο άνθρωπος καλείται να γνωρίσει μέσω της αυτογνωσίας του Εγώ του την Απόλυτη Ιδέα για να ολοκληρωθεί, καλείται να κατανοήσει την ολότητα ύλης-ιδέας. Η αυτογνωσία, πραγματοποιείται (και) μέσω της ανθρώπινης εργασίας. Στην διάρκεια αυτής ο άνθρωπος πιστεύει ότι καλύπτει μόνο ατομικές ανάγκες, έχει δηλαδή μόνο συνείδηση του εαυτού του, αλλά η ατομική εργασία είναι κομμάτι της εργασίας του όλου (καταμερισμός εργασίας)⁶². Στην διάρκεια της εργασίας, ο άνθρωπος χάνει την καθαρά εξατομικευμένη του ύπαρξη, καθώς έρχεται μέσω του καταμερισμού της εργασίας, σε επαφή με την υπόλοιπη κοινωνία, ενώ ταυτόχρονα καλύπτει της δικές του ανάγκες και αυτές της κοινωνίας μέσω της ανταλλαγής⁶³.

Ο άνθρωπος λοιπόν αυτοεκπληρώνεται στην εργασία, διότι σε αυτή την λογική κατά τον Χέγκελ διαδικασία ο άνθρωπος έρχεται σε επαφή με τους άλλους, και καθώς χάνει την εξατομικευσή του και βρίσκει την παγκοσμιότητά του. Το αποτέλεσμα είναι μέσω αυτής της παγκοσμιότητας, ο άνθρωπος να βρεί την αυτογνωσία της κοινωνίας και μαζί τον εαυτό του ως μέρος αυτής. Στον Χέγκελ συναντούμε και την πρώτη αναφορά, στην συμβολή της εργασίας στην αυτοεκπλήρωση του ατόμου ως αναπόσπαστου κομματιού της κοινωνίας.

⁶¹ Paul Ashton, *legacy of Hegel seminar, University of Melbourne*. Marxists.org (πρόσβαση 1/5/2015).

⁶² Ο.π.

⁶³ Ο.π.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1.8: η θρησκευτική αλλοτρίωση του Φουερμπάχ

Η θεωρία του Φούερμπαχ για την αλλοτρίωση στα πλαίσια της θρησκείας, είναι το ακριβώς αντίθετο της αποξένωσης στα πλαίσια της θρησκείας του χριστιανισμού. Ενώ στον χριστιανισμό ο άνθρωπος έχανε την επικοινωνία με τον Θεό όταν έβρισκε τον εγωιστικό εαυτό του, και έπρεπε να χάσει τον εγωιστικό (υλικό) εαυτό του για να ξαναβρεί τον Θεό, στην θεωρία του Φούερμπαχ αυτή η σχέση μετατρέπεται στο αντίθετό της. Η ίδια η ύπαρξη του Θεού, είναι η απώλεια ενός κομματιού του εαυτού του ατόμου. Ο άνθρωπος στην προσπάθειά του να εξηγήσει, σε μια χαμηλή βαθμίδα εξέλιξης της ιστορίας του, τα φυσικά φαινόμενα με τα οποία ερχόταν αντιμέτωπος, δημιούργησε τις θεικές οντότητες και απέδωσε σε εκείνες την αιτία υπαρξής τους. Έτσι αν και ο Θεός ήταν δημιούργημα του ανθρώπου, η σχέση αυτή κατέληξε να φτάσει στο αντίθετό της. Ο Θεός ανυψώθηκε πάνω από τον άνθρωπο, και στην νόηση του τελευταίου θεωρήθηκε αυτός ως δημιουργός του και όχι το αντίθετο.

Έξω απ'τη φύση και τους ανθρώπους δεν υπάρχει τίποτα, και τα ανώτερα όντα που δημιούργησε η θρησκευτική μας φαντασία είναι μονάχα η φανταστική αντανάκλαση του ίδιου μας του Είναι⁶⁴. Δεν δημιουργήθηκε ο άνθρωπος κατ' εικόνα και ομοίωση του Θεού, αλλά αντίθετα ο Θεός δημιουργήθηκε ως εικόνα του ανθρώπου, μια εικόνα που προβάλλεται μπροστά σε έναν παραμορφωτικό καθρέφτη. Όλες οι ιδιότητες του Θεού, είναι ιδιότητες του ανθρώπου που ο ίδιος ο άνθρωπος έχει αλλοτριωθεί από αυτές και τις έχει αποδώσει σε κάτι που ο ίδιος έχει φτιάξει, και που το έχει ανορθώσει πάνω από τον ίδιο. Η αγάπη του Θεού, η δυνατότητά του να συγχωρεί, να τιμωρεί, είναι όλες ιδιότητες των ανθρώπινων όντων στις σχέσεις του με τους άλλους. Αυτές όμως τις έχει μεταβιβάσει στον Θεό, και αναμένει παθητικά ο Θεός να του τις αποδώσει πίσω. Στην ουσία ο ίδιος αλλοτρίωσε τον εαυτό του, όταν η ίδια η φύση βρισκόταν έξω από τον έλεγχό του, και μέσω της σωτηρίας περιμένει να πάρει πίσω τον εαυτό που έδωσε αφήνοντας όμως πίσω τον υλικό εαυτό.

Ο Φούερμπαχ, <<βάζει τον άνθρωπο στα πόδια του >>, δεν ξεκινά από την ιδέα αλλά από την ύλη (την φύση κλπ) και ότι ξεμακραίνει από αυτήν(π.χ. Θεός) είναι η

⁶⁴ Φ. Ένγκελς, *ο Λουδοβίκος Φούερμπαχ και το τέλος της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας*, σελ. 19. Σύγχρονη εποχή.

ιδέα που αποξενώνεται από τον δημιουργό της τον άνθρωπο, κι εκείνος από αυτήν. *The body is the basis , the subject of personality. Only by the body is a real personality distinguished from the imaginary one of the spectre*⁶⁵. Έτσι ότι υπάρχει στο βασίλειο του Θεού, υπάρχει και στην φύση. Μόνο που το πρώτο είναι άυλο και απρόσιτο, ενώ το δεύτερο ορατό και αισθητό. Ο θεός . όμως είναι τριαδικός και αδιαίρετος , επομένως είναι μη αλλοτριώσιμος. Αντίθετα ο άνθρωπος που δημιουργεί τον μη αλλοτριωμένο Θεό , καταλήγει να αλλοτριώνεται ο ίδιος ενώ δημιουργεί κάτι μη αλλοτριώσιμο. *Because that is nothing else than the self-seperation of a being from circumstances and conditions which do not correspond to its idea. And this does not take place in God ,because in him beginning, end ,middle are not to be distinguished , -because he is at once what he is ...he is pure unity*⁶⁶. Θεός διαμεσολαβεί τα πάντα, ως δημιουργός των πάντων (της φύσης, των ζώων, του ανθρώπου), δηλαδή όλα είναι κατανοητά επειδή ανάγονται σε αυτόν. Εκείνος είναι η αρχή, το μέσο , και ο τελικός σκοπός των πάντων.

Η σχέση με τον Θεό, διαστρεβλώνει το υλικό , κανοντάς το ιδεατό. Η ύλη δημιουργήθηκε με βάση την εικόνα που έχει γι' αυτήν ο Θεός-Δημιουργός, ενώ πραγματικά συμβαίνει το αντίθετο. Ο άνθρωπος παίρνει την φύση και την κάνει εικόνα του Θεού. *It sees all in images and as an image... hence he must place his opposition in God himselfhe must distinguish in God himself a gentle, beneficent, element*⁶⁷. Είναι όμως μια εικόνα που είναι κατώτερη, εξαιτίας του προπατορικού αμαρτήματος, διότι έχει αποκοπεί από το βασίλειο του ουρανού. Το τελευταίο , είναι στην ουσία η ίδια η φύση μεταμορφωμένη σε μια ιδεατή εικόνα. Η προσφορά του Φόουερμπαχ, στην θεωρία της αλλοτριώσης, είναι ότι αποκαθιστά την σχέση ύλης-ιδέας, και έτσι αποδειχνει πως η αποξένωση του ανθρώπου είναι στην ουσία , η αδυναμία κατανόησης και ελέγχου του υλικού κόσμου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1.9: συμπερασματικά σχόλια

Η παραπάνω ανάλυση μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως , το αναλυτικό πλαίσιο της θεωρίας διαφοροποιείται και εξελίσσεται με βάση την εξέλιξη των παραγωγικών

⁶⁵ Ludwig Feuerbach ,*the essence of Christianity*, p.114. Libcom.org (πρόσβαση 1/5/2015).

⁶⁶ Ο.π., p.117.

⁶⁷ Ο.π., p.118.

μέσων και των παραγωγικών σχέσεων. Η κάθε ξεχωριστή θεώρηση μας δίνει στοιχεία που σε ένα βαθμό τα συναντούμε και στον Μαρξ, τονίζοντας κάθε φορά την διαλεκτική σχέση ανάμεσα στον θεωρητικό και την εποχή του.

- Η αλλοτρίωση του ατόμου το εμποδίζει από το να κατακτήσει την ευδαιμονία.
- Η αλλοτρίωση δεν αποτελεί μια απλή έννοια ,αλλά αντίθετα εκφράζεται στα πλαίσια των ανθρώπινων κοινωνικών σχέσεων.
- Οι κοινωνικές σχέσεις αυτές έχουν ως περιεχομένο τους την κατοχή της ατομικής ιδιοκτησίας, όπου ο ιδιοκτήτης είναι σε ανώτερη θέση(ελεύθερος άνθρωπος) από τον μη ιδιοκτήτη εργάτη (δούλος).
- Από την ιδιοκτησία απορρέουν δικαιώματα ,τα οποία είναι οικεία ,δηλαδή ανηκουν σε εκείνον που την κατέχει και άρα ο μεμονομένως κάτοχος μόνο έχει το δικαίωμα κυριαρχίας πάνω σε αυτήν.
- Η ευδαιμονία του ανθρώπου, επιτυγχάνεται μόνο μέσα στην αποκατάσταση της σχέσης με το άλλο άκρο της σχέσης αυτής. Μόνο μέσω της αποκατάστασης της επικοινωνίας(άνθρωπος-Θεός).
- Η αποκατάσταση αυτής της ολότητας , απαιτεί από την μεριά του ανθρώπου την αυτοαποξένωση ,ώστε μέσω αυτής να γίνει κομμάτι ενός συνόλου(Θεός).
- Στην εποχή του Διαφωτισμού η αλλοτρίωση περνά ,από την σχέση κοσμικού-υπερκόσμιου, στο ζήτημα της σύνδεσης του ατόμου με το κοινωνικό σύνολο. Εδώ ο άνθρωπος αποξενώνεται ,όχι για να βρεί την θέωση αλλά για να γίνει κομμάτι της ανθρώπινης ολότητας,δηλαδή της κοινωνίας(κοινωνικό συμβόλαιο).
- Η υπέρβαση της αλλοτρίωσης, απαιτεί από τον άνθρωπο την κατάκτηση της αυτοσυνείδησης. Δηλαδή της κατανόησης του κόσμου που τον περιβάλλει, μέσα σε μια διαλεκτική ενότητα κατανόησης της ενότητας ύλης-ιδέας. Εργαλείο για την αυτοσυνείδηση αυτή, είναι η εργασία ως διαδικασία κατανόησης του Εγώ μέσα στην παγκοσμιότητα της ανθρώπινης κοινότητας. Στον Χέγκελ , έχουμε για πρώτη φορά την διατύπωση ενός νόμου κίνησης , η Απόλυτη Ιδέα είναι η κινητήριος δύναμη της κοινωνίας που δρά όμως δίχως να γίνεται αντιληπτοί από τους ανθρώπους , μέχρι τουλάχιστον οι τελευταίοι να την κατανοήσουν μέσω της αυτογνωσίας⁶⁸.

⁶⁸ Marxism and alienation ,Marxists.org.(Πρόσβαση 4/5/2015).

- Η αλλοτριώση του ανθρώπου είναι αποτέλεσμα της στρεβλής αντίληψης της διαλεκτικής ενότητας ,ύλης-ιδέας.Ακριβώς γιατί η ανθρώπινη εξέλιξη δεν έχει φτάσει σε εκείνη την βαθμίδα εξέλιξης,που μια τέτοια αποκατάσταση της σχέσης να μπορέσει να υπάρξει. Και επειδή δεν έχει φτάσει ακόμα εκεί αυτή η ενότητα είναι στην ουσία της ακόμα διασπασμένη.
- Η αλλοτριώση,γίνεται κατανοητή ως αφαίρεση.Είτε της ιδιοκτησίας είτε των ανθρώπινων ιδιοτήτων.Και στις δύο περιπτώσει αυτό που αφαιρείται αποδίδεται σε κάτι ή κάποιον, ο οποίος είναι ή φαντάζει να είναι ολόκληρος.Η ολοκλήρωση αυτή όμως ,αφήνει ανολλοκλήρωτη την υπόλοιπη κοινωνία , που δίχως να το κατανοεί αποδίδει το σύνολο των ιδιολητων της σε ένα επιμέρους,το οποίο έτσι φαντάζει ως όλο και η κοινωνία ως επιμέρους.
- Η αλλοτριώση μετασχηματίζει τις ανθρώπινες σχέσεις στα αντιθετά τους , από αυτοσκοπούς της ανθρώπινης δράσης του ατόμου (κατηγορική προσταγή,ιδεατή κατάσταση, το δέον) σε απλά μέσα για την επίτευξη αλλοτριωμένων και ατομικιστών στόχων.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1.10 : συγκριτική ανάλυση της προ-μαρξιστικής με την μαρξιστική αλλοτριώση

Έχοντας παραθέσει την ανάλυση της αλλοτριώσης τόσο του Μαρξ όσο και εκείνης πριν από τον Γερμανό στοχαστή , μπορούμε να προχωρήσουμε σε ένα επίπεδο συνθετότερης ανάλυσης και να αντιπαραβάλλουμε την μια προς την άλλη. Στην παρούσα ενότητα δεν θα μας απασχολήσουν ούτε οι διαφορές αλλά ούτε και οι ομοιότητες ,καθεαυτές , εκείνο που θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε είναι η διαλεκτική εξέλιξη της αλλοτριώσης και στον βαθμό αυτό θα προσπαθήσουμε να παραθέσουμε παραδείγματα ομοιότητας μεταξύ των δύο <<αλλοτριώσεων>>. Η ανάλυση αυτή δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να είναι εξαντλητική , καθώς η στόχευση της διπλωματικής είναι διαφορετική, αλλά παρολαυτά η εν λόγω ενότητα βοηθά στο να γίνει η σύνδεση ανάμεσα στην εποχή του Μαρξ και σε αυτή πριν από εκείνον έτσι ώστε η συνολικότερη ανάλυση να <<στέκεται>> πάνω σε ένα στέρεο ,θεωρητικό, έδαφος.

Ο Λένιν στα γραπτά του αναφέρει πως , με βάση τον διαλεκτικό νόμο της άρνησης της αρνήσεως, η κοινωνική και οικονομική εξέλιξη ακολουθεί μια μορφή

σπειροειδή⁶⁹, όπου κάποιες προηγούμενες βαθμίδες εξέλιξης καταργούνται μόνο για να επανέλθουν σε ανώτερα επίπεδα εξέλιξης, δηλαδή τα χαρακτηριστικά των προηγούμενων βαθμίδων επιστρέφουν, έστω και διαφοροποιημένα, σε ανώτερες και για τον λόγο αυτό παρατηρούνται ομοιότητες ανάμεσα σε διαφορετικές εποχές. Στην συνέχεια θα παραθέσουμε μια συγκριτική ανάλυση της αλλοτρίωσης για να αποδείξουμε ακριβώς την παραπάνω θέση που διατυπώσαμε.

Από τις δύο ενότητες περί της αναλύσεως της αλλοτρίωσης συνάγεται καταρχάς το εξής, η αποξένωση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την *ατομική ιδιοκτησία* ανεξάρτητα από το σε πιο κοινωνικό και οικονομικό σχηματισμό αναφερόμαστε, αρκεί ο τελευταίος να έχει την βάση του στην ατομική ιδιοκτησία. Στην αριστοτελική ευδαιμονία ο ευτυχισμένος άνθρωπος είναι ο κάτοχος μέσω παραγωγής, όπως ακριβώς στον Μαρξ τον έλεγχο της κοινωνικής αναπαραγωγής τον κατέχουν οι κεφαλαιοκράτες και για αυτό είναι ευτυχισμένοι μέσα στην αλλοτρίωση τους. Και στις δύο περιπτώσεις η ευδαιμονία, δουλοκτητών και κεφαλαιοκρατών, πηγάζει πρώτα και κύρια από την ατομική τους κτήση που τους καθιστά ελεύθερους να μην κάνουν στον εαυτό τους αυτά που η εργασία κάνει στον δικό της εαυτό, <<ο μη εργάτης πράττει εναντίον του εργάτη όλα όσα ο ίδιος ο εργάτης πράττει ενάντια στον εαυτό του αλλά δεν πράττει ενάντια στον εαυτό του όσα κάνει ενάντια στον εργάτη⁷⁰>>.

Η ιδιοκτησία συνεπάγεται μια κατάσταση αλλοτρίωσης, είναι δηλαδή *παθητική* αλλοτρίωση, ενώ η εργασία είναι το άλλο της αλλοτριωμένο μισό, η *ενεργητική* αλλοτρίωση, διότι είναι δραστηριότητα αλλοτρίωσης⁷¹. Η διαφορά επι της ουσίας δεν υφίσταται καθώς πρόκειται για την ίδια και την αυτή παραγωγική σχέση, ιδωμένη αφενός από την πλευρά της μη εργασίας(κυρίαρχων) και αφετέρου από την πλευρά της εργασίας(επικυριαρχούμενων). Ο τελευταίος δρα για να υπαρπάζει ο πρώτος, γι αυτό μπορούμε να μιλάμε για ενεργητικότητα και παθητικότητα, και μάλιστα με όρους εργασίας (πρώτη περίπτωση) και υπερεργασίας (δεύτερη περίπτωση). Από την στιγμή που η εργασία και η υπερεργασία παράγονται από την ίδια την εργασία, τότε αντιλαμβανόμαστε ότι και οι δύο αλλοτριώσεις παράγονται

⁶⁹ M.Buhr-A.Kosing, *λεξικό της μαρξιστικής-λενινιστικής φιλοσοφίας*, σελ.178.Αθήνα, γράμματα.

⁷⁰ Κ.Μαρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα*, σελ.101.Αθήνα, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

⁷¹ Ο.π.,σελ.100.

από την ίδια την ζώσα εργασία, και έτσι προκύπτει το παραπάνω απόφθεγμα του Μαρξ. Η εργασία <<αυτομαστιγώνεται>> γιατί μόνο έτσι μπορεί να ζήσει, ενώ η ιδιοκτησία δεν κάνει κάτι τέτοιο γιατί είναι παθητική δεν δρά αυτή η ίδια, η δράση ανήκει αποκλειστικά στην εργασία. Η εργασία συντηρεί εαυτόν και τους <<άλλους >> με την υπερεργασία της.

Προχωρώντας ένα βήμα παραπέρα, διατυπώνουμε την εξής θέση, η αλλοτρίωση είναι ιδιοποίηση (του υπερπροϊόντος της υπερεργασίας για την ιδιοκτησία) και η ιδιοποίηση είναι αλλοτρίωση, κάποιος χάνει (εργασία) για να κερδίσει κάποιος τρίτος(ιδιοκτησία). <<Η ιδιοποίηση εμφανίζεται ως αποξένωση, ως αλλοτρίωση και η αλλοτρίωση εμφανίζεται ως ιδιοποίηση, η αποξένωση ως αληθινή ένταξη στην πολιτική κοινότητα⁷²>>. Η ένταξη στην κοινωνία της ατομικής ιδιοκτησίας γίνεται μόνο με όρους αλλοτρίωσης, η ατομική ιδιοκτησία συνεπάγεται δύο γενικότερες ομάδες πληθυσμού, τους κυρίαρχους και εκείνους που κυριαρχούνται από τους πρώτους. Ο Ένγκελς σε κάποιο από τα έργα του αναφέρεται σε ένα καίριο σημείο της κοινωνικής εξέλιξης, η τελευταία διαλύει τα μυστήρια μιας κατώτερης βαθμίδας ανάπτυξης αλλά από την άλλη δημιουργεί νέα μυστήρια που αφορούν καταστάσεις που σε αυτές ακριβώς τις προηγούμενες βαθμίδες ήταν πέρα ως πέρα ξεκάθαρα⁷³.

Η αποξένωση ως ένταξη στην πολιτική κοινότητα διατυπώνεται από τον Μαρξ αλλά περισσότερο κατανοητή γίνεται στο πλαίσιο της εποχής του Αριστοτέλη. Ο ευτυχισμένος άνθρωπος, δεν είναι απλά ανθρώπινο ον, αλλά πολίτης. Με την έννοια του ελεύθερου πολίτη, του μη σκλάβου, αυτού που στην προκειμένη περίπτωση είναι και αφέντης δούλων, αυτή η υλική βάση του δίνει τα δικαιώματα του πολίτη (αντίθετα οι μέτοικοι είναι μεν ελεύθεροι, και γι αυτό ασκούν και κάποιο ελεύθερο

⁷² Κ.Μαρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα*, σελ.100.Αθήνα, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

⁷³ Ο Ένγκελς δίνει το παράδειγμα της υπεραξίας. Οι εργάτες δυσκολεύονται να κατανοήσουν την έννοια της διότι η σχέση εργασίας – κεφαλαίου είναι μια συγκεκριμένη μορφή μισθωτής σκλαβιάς, όπου η σύναψη ατομικών συμβάσεων εργασίας θεωρείται ως συμφωνία μεταξύ δύο ελεύθερων συμβαλλόμενων μερών. Επομένως για τον εργάτη δεν γίνεται αντιληπτό πως ο καπιταλιστής τον κλέβει, όταν ακριβώς του δίνει το αντίτιμο που έχει προσυμφωνηθεί. Αντίθετα ο δουλοπάροικος είναι σε μια κατάσταση λίγο ανώτερη από αυτή του σκλάβου, είναι ξεκάθαρα υπόδουλος σε έναν φεουδάρχη αφέντη, ενώ ανάμεσα στα καθήκοντα του περιλαμβάνεται και η εργασία δίχως αμοιβή(υπεραξία), με την μορφή της αγγαρείας(υποχρεωτική καλλιέργεια των χωραφιών που ανήκουν στον αφέντη).

επάγγελμα, αλλά δεν έχουν πλήρη δικαιώματα ούτε και δούλους και χωράφια στην επικράτεια της πόλης). Ο δουλοκτήτης είναι αλλοτριωμένος καθώς δεν ασχολείται με την χειρονακτική εργασία, παρά μόνο με πνευματικά ενδιαφέροντα, αλλά νοείται ως πολίτης στην πολιτική κοινωνία της εποχής και απολαμβάνει τα όποια προνόμια. Είναι ενταγμένος ως πολίτης, γιατί ως ελεύθερος πολίτης είναι αλλοτριωμένος(παθητικά) εξαιτίας της ιδιοκτησίας που κατέχει.

<<Η τάξη των ιδιοκτητών έχει προνομιακή σχέση με το κράτος και ότι στο καπιταλιστικό σύστημα η έννοια του πολίτη επισκιάζεται, για τη μεγάλη πλειονότητα του πληθυσμού, από την πραγματικότητα του εργάτη⁷⁴>>. Στην αστική κοινωνία η διάκριση δούλου –πολίτη φαινομενικά, τυπικά, και νομικά καταργείται αλλά συνεχίζει να υπάρχει επειδή η αλλοτρίωση συνεχίζει να υφίσταται. Τόσο ο κεφαλαιοκράτης όσο και ο εργάτης νοούνται ως πολίτες, αλλά η έννοια του πολίτη για να υπάρξει πρέπει ο εργάτης να αναπαραχθεί και μόνο ως αλλοτριωμένος εργάτης το καταφέρνει αυτό, ο εργάτης είναι πρώτα και κύρια εργάτης και ως τέτοιος παράγει τον πολίτη – εαυτό, που όπως έχουμε δει είναι επίσης αλλοτριωμένος(π.χ. εμπορευματικές σχέσεις, κουλτούρα του υπερκαταναλωτισμού κλπ). Η αλλοτρίωση είναι στοιχείο ένταξης στην κοινωνία, γιατί είναι πρωταρχικά στοιχείο αναπαραγωγής της.

Μάλιστα η μη αλλοτρίωση ακόμα και όταν εξασφαλίζει την ύπαρξη, όπως σε περιπτώσεις περιθωριακών ομάδων που έχουν σχηματίσει μια κουλτούρα μη εργασία και άρα μη πώλησης της εργατικής δύναμης(π.χ.Κλωζάρ), δεν εξασφαλίζει την ταυτότητα του πολίτη, δηλαδή δημιουργεί ομάδες στο περιθώριο της αλλοτριωμένης κοινωνίας, καθώς αυτές στερούνται τα αλλοτριωμένα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών. Από τον Αριστοτέλη περνάμε στην περίπτωση του κράτους, και την αλλοτρίωση στους Μαρξ και Ρουσό, όπου εδώ έχουμε το κοινό σημείο της αφαίρεσης από το άτομο και της πρόσθεσης στο σύνολο. Το άτομο χάνει κάτι από την ελευθερία του, για να κερδίσει την συλλογική αυτοπραγμάτωση στο πλαίσιο του σύγχρονου κράτους (κοινωνικό συμβόλαιο).

Η απώλεια είναι ο πυρήνας της αλλοτρίωσης, αλλά εδώ ο Μαρξ παρατηρεί μια διαφορά που εξηγεί και την πιο πάνω θέση. Ενώ στην φεουδαρχία και την

⁷⁴ Κ.Μαρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, Αθήνα, 2012, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο σελ. 218.

δουλοκτητική κοινωνία , ο άνθρωπος αλλοτριώνεται εξολοκλήρου, γιατί ανήκει αυτός και η οικογένεια του σε έναν τρίτο ολοκληρωτικά και απόλυτα. Στον καπιταλισμό συμβαίνει ο εργάτης να αλλοτριώνεται μόνο εν μέρει , για τις ώρες που πουλά την εργασία του (αν και όπως είδαμε η αλλοτρίωση υπάρχει και έξω από την σφαίρα της εργασίας). Η μετάβαση από την φεουδαρχία στον καπιταλισμό , συνεπάγεται μια κατάργηση και μια επαναφορά σε ανώτερο επίπεδο(φανερή υποδούλωση-κρυφή υποδούλωση), μέσα από την μετατροπή της κίνησης στο αντίθετο της . <<Στο σύστημα της φεουδαρχικής ιδιοκτησίας , ο κύριος τουλάχιστον εμφανίζεται ως ο βασιλιάς της γής. Παρομοίως , σε αυτό το σύστημα εμφανίζεται ότι η σχέση μεταξύ ιδιοκτήτη και γής βασίζεται σε κάτι βαθύτερο από τον απλό υλικό πλούτο. Η γή εξατομικεύεται στο πρόσωπο του κυρίου της Η οικογενειακή του ιστορία , η ιστορία του οίκου του και όλα τα σχετικά υπόλοιπα εξατομικεύουν την κτηματική περιουσία για λογαριασμό του και την μετατρέπουν κυριολεκτικά σε οίκο του , την προσωποποιούν⁷⁵>>.

Ο καπιταλισμός βάζει στην θέση της προσωπικής σχέσης φεουδάρχη-δουλοπάροικου , την απογυμνωμένη μισθωτή σχέση κεφαλαιοκράτη-εργάτη. Είναι μια αλλοτρίωση σε ένα νέο επίπεδο , καθώς η σχέση αυτή είναι γυμνή από κάθε επίφαση ανθρωπιάς ή προσωποποίησης ή συμβολισμού. Οι δύο τους είναι κυριολεκτικά ξένοι, στην περίπτωση δε των μονοπωλιακών ομίλων οι περισσότεροι εργαζόμενοι δεν γνωρίζουν ποτέ από κοντά τον ιδιοκτήτη του ομίλου, σε ένα δεύτερο επίπεδο το αστικό κράτος είναι επίσης μια απρόσωπη ,συλλογική με βάση το κοινωνικό συμβόλαιο του Ρουσσώ, οντότητα που έχει αφαιρέσει ένα κομμάτι της προσωπικής ελευθερίας του ατόμου για να δημιουργηθεί .Για τον Μαρξ η αλλοτρίωση του κράτους αφορά σε μια κεντρική εξουσία κάτω από τον έλεγχο μιας τάξης , που πρέπει να παρουσιάζεται ως συλλογική, γιατί η μετάβαση από την φεουδαρχία των επιμέρους φέουδων γίνεται προς μια ενιαία κεντρική εξουσία .Οι αλλοτριωμένοι δουλοπάροικοι γίνονται αλλοτριωμένοι πολίτες.

<<Να αποκαλυφθεί η εξουσία του ιδιοκτήτη ως η γυμνή εξουσία της ατομικής ιδιοκτησίας , του κεφαλαίου, απελευθερωμένη από κάθε πολιτική απόχρωση ν'αναχθεί η σχέση μεταξύ ιδιοκτήτη γής και εργάτη σε οικονομική σχέση μεταξύ εκμεταλλευτή και εκμεταλλεζόμενου να διαρρηχθεί κάθε {...} προσωπική σχέση μεταξύ ιδιοκτήτη και

⁷⁵ Ο.π.,σελ.78.

της περιουσίας του και η περιουσία να γίνει καθαρά αντικειμενικός , υλικός πλούτος⁷⁶>>. Η προσωποποίηση αντικαθίσταται από μια απρόσωπη σχέση αλλοτρίωσης , από την μια ο αφέντης και οι δουλοπάροικοι του και από την άλλη ο εργάτης και η αστική τάξη. <<Δεν είναι ένας ιδιοκτήτης που τον πουλά σε έναν άλλο μα ο ίδιος που είναι υποχρεωμένος να αυτοπουλιέται μ' αυτόν τον τρόπο γιατί δεν είναι ο σκλάβος ενός ιδιώτη , μα ολόκληρης της κατέχουσας τάξης⁷⁷>>.

Η σχέση της αλλοτρίωσης περνά από το στάδιο της προσωπικής αλλοτρίωσης σε μια συλλογική αλλοτρίωση, του εργάτη από την αστική τάξη του πολίτη από το αστικό κράτος. Το τρίτο στοιχείο που απαντάται και στις δύο ενότητες για την αποξένωση , είναι η αντικειμενοποίηση. Η εργασία δημιουργεί για τον Μαρξ έναν κόσμο εξωτερικό και ξένο , όπως ακριβώς ο άνθρωπος σε ένα προγενέστερο επίπεδο εξέλιξης δημιούργησε τον Θεό και του απόδωσε, κατά Φόουερμπαχ, της ανθρώπινες δυνατότητες του. Η λατρεία προς τον Θεό αντικειμενοποιείται σε σύμβολα , υλικά , της πίστης προς αυτόν (εικόνες κλπ) ακόμα ο Μαρξ παρατηρεί πως σε προγενέστερες εποχές η ίδια η παραγωγική δραστηριότητα του ανθρώπου αποδίδονταν επίσης στα Θεία δημιουργήματα της. <<Αν, η ίδια η δραστηριότητα μου δεν μου ανήκει , αν είναι μια ξένη , καταναγκαστική δραστηριότητα , τότε σε ποιόν ανήκει; Σε μια ύπαρξη άλλη από την δική μου . Ποια είναι αυτή η ύπαρξη ; οι θεοί ; είναι αλήθεια ότι , σε αρχαιότερες εποχές , το κυριότερο μέρος της παραγωγής (για παράδειγμα , οικοδόμηση ναών κλπ στην Αίγυπτο , την Ινδία , το Μεξικό) φαίνεται ότι ήταν στην υπηρεσία των θεών και το προϊόν ανήκε στους θεούς⁷⁸>>.

Όσο περισσότερο προχωράμε προς την νεωτερικότητα , το παραγόμενο προϊόν δεν επιδίδεται στους Θεούς του ουρανού , αλλά στους άρχοντες επι γης .Γίνεται πάντως ξεκάθαρο πως και στις δύο περιπτώσεις το αντικείμενο αποδίδεται σε εκείνον ,που υποθετικά ή πραγματικά, ελέγχει τις αντικειμενικές συνθήκες της ζωής , ο Θεός δημιουργεί τον αντικειμενικό κόσμο αλλά στην νεωτερικότητα ο κεφαλαιοκράτης κατέχει τα μέσα παραγωγής και προσλαμβάνει την εργατική δύναμη για να

⁷⁶ Κ.Μαρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, Αθήνα ,2012, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο ,σελ. 79.

⁷⁷ Φ.Ένγκελς, *Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ ΜΕΡΟΣ Α'*, Αθήνα,1985,ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ,σελ.144.

⁷⁸ Κ.Μαρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*,Αθήνα ,2012, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο σελς 95-96.

δημιουργηθεί το προτσές αντικειμενοποίησης , όπου το αντικείμενο αποξενώνεται από τον εργάτη για να επιδοθεί σε έναν τρίτο.

Το τέταρτο και τελευταίο στοιχείο στο οποίο θα εστιάσουμε την προσοχή μας είναι η *διάσπαση της χειρονακτικής από την πνευματική εργασία* . Οι ιδεαλιστικές έννοιες του Καντ και του Χέγκελ βασίζονται στην υλική πραγματικότητα της απόσπασης της πνευματικής από την χειρονακτική εργασία στα διάφορα συστήματα ατομικής ιδιοκτησίας. Η διάσπαση αυτή οφείλεται στην ταξική διάρθρωση των κοινωνιών που σχηματίζονται στο έδαφος της ατομικής ιδιοκτησίας .Στο έδαφος αυτό , όπως είδαμε η κοινωνία χωρίζεται σε δύο επιμέρους γενικές κατηγορίες , στους κυρίαρχους που ελέγχουν την πνευματική εργασία και στους κυριαρχούμενους που ασχολούνται με την χειρονακτική εργασία⁷⁹. Έτσι έχουμε τα παραδείγματα των ελεύθερων πολιτών που ασχολούνται με την φιλοσοφία ενώ οι δούλοι μόνο με την χειρονακτική εργασία. Στην φεουδαρχία οι δουλοπάροικοι ασχολούνται με την καλλιέργεια της γης , ενώ η πρώιμη ανάπτυξη των επιστημών λαμβάνει χώρα στα μοναστήρια ,που αποτελούν για την εποχή μια μορφή πανεπιστημίων, της δεύτερης κοινωνικής τάξης των κληρικών,π.χ.η φιλοσοφία και οι διδασκαλίες του Θωμά Ακινάτη. Στον καπιταλισμό η πνευματική εργασία είναι στα χέρια της διοίκησης του εργοστασίου και οι εργάτες είναι απλοί χειρόνακτες.

Τόσο στους προμαρξιστές όσο και στον Μαρξ , παρατηρούμε ότι αυτή η διάσπαση οδηγεί σε μια αντιστροφή. Η πνευματική εργασία έχει κυρίαρχο ρόλο ενώ η χειρονακτική θεωρείται κατώτερη. Έτσι ενώ η χειρονακτική εργασία θεωρείται επίγεια η πνευματική <<ανεβαίνει στα ουράνια⁸⁰>> , δημιουργεί δηλαδή έναν

⁷⁹ Μόνο στον καπιταλισμό , και δη στο μονοπωλιακό στάδιο του , η κατάσταση αυτή αναστρέφεται σε έναν βαθμό , με την δημιουργία εργαζομένων που έχουν και καθήκοντα σχεδιασμού και διαχείρισης (λευκά κολάρα) με μια μείωση των χειρονακτικών τους καθηκόντων,περισσότερα επ αυτού στην ενότητα 4.1. Βλέπε επίσης Γεωργία Πετράκη,*οι νέες τεχνολογίες μετασχηματίζουν την εργασία* ,; ,σελ.7. Τμήμα κοινωνικής πολιτικής , Πάντειο πανεπιστήμιο, ntu.gr(πρόσβαση 14/7/2015). Βλέπε επίσης Μ.Μ.Ρόζενταλ, *φιλοσοφικό λεξικό*,σελ.699,Αθήνα,1975,ΓΝΩΣΕΙΣ. <<ο χωρισμός της αστικής κοινωνίας σε εκπροσώπους της πνευματικής και σωματικής εργασίας δεν αντιστοιχεί απόλυτα στην ταξική της δομή , όπως γινόταν στο παρελθόν>> .

⁸⁰ <<Το παραπέρα προτσές , του ξεχωρισμού της υλικής παραγωγής από την πνευματική , οδήγησε στην εμφάνιση ιδεαλιστικών αντιλήψεων για τον κυριαρχικό ρόλο της πνευματικής εργασίας στη κοινωνική ζωή και αντίστοιχα τη μείωση της σημασίας της σωματικής (παραγωγικής) εργασίας>>. Μ.Μ.Ρόζενταλ, *φιλοσοφικό λεξικό*,σελ.699,Αθήνα,1975,ΓΝΩΣΕΙΣ.

ιδεαλισμό που ψάχνει την γεννησιουργό αιτία της κοινωνίας(αλλά και της κοινωνικής αλλαγής) όχι στην ύλη αλλά στην ιδέα, από εκεί απορρέουν και οι διατυπώσεις των Καντ και Χέγκελ για την αλλοτρίωση. Ο πρώτος προτάσσει την ηθική και την καλή βούληση ενώ ο δεύτερος την απόλυτη Ιδέα της κάθε εποχής . Για τον Μαρξ ο καταμερισμός της εργασίας οδηγεί αναπόφευκτα στην αποξένωση της πνευματικής από την σωματική εργασία , αυτό συμβαίνει γιατί ο κατακερματισμός σε πολλές επιμέρους εργασίες απομακρύνει τον εργάτη από το προϊόν που παράγει και επίσης , τον απομακρύνει από την πνευματική οργάνωση της εργασίας , που είναι η συνολική επίβλεψη του εργασιακού προτσές.

<<Σαν αποτέλεσμα του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας , η πνευματική και σωματική εργασία γίνεται υπόθεση διαφόρων κοινωνικών ομάδων , και οι εκπρόσωποι της σωματικής εργασίας , δηλαδή οι άμεσοι παραγωγοί των υλικών αγαθών , υποβάλλονται σε εκμετάλλευση από μέρους των κυρίαρχων τάξεων που χρησιμοποιούν , για το συμφέρον και τους σκοπούς τους , τα αποτελέσματα της πνευματικής εργασίας ⁸¹>>. Η επαφή του ανθρώπου με τις πνευματικές ιδέες που θέτουν ως αξίωμα οι Καντ και Χεγκελ, είναι ακριβώς η προσπάθεια υπέρβασης αυτού του διαχωρισμού των δύο τύπων εργασίας , ώστε ο άνθρωπος να μπορέσει να αυτοεκπληρωθεί σαν σύνολο. Το πνεύμα είναι δυσθεώρητο από την μεριά της σωματικής εργασίας , γιατί η τελευταία έχει εξαιτίας της ατομικής ιδιοκτησίας αλλοτριωθεί από τον εαυτό της , η ίδια η εκτέλεση της δεν παράγει τίποτα για τον εργάτη . Με τα λόγια του Μαρξ <<παράγει νοημοσύνη αλλά για τον εργάτη ηλιθιότητα , αποβλάκωση ⁸²>>.

Ιδιαίτερα στην περίπτωση του Καντ συνταντούμε το εξής ενδιαφέρον στοιχείο που σε έναν βαθμό συμπίπτει με τον Μαρξ. Η κατηγορική προσταγή επιβάλλει την αντιμετώπιση του ανθρώπινου είδους ως αυτοσκοπού, δηλαδή ως κάτι πάνω από το ατομικό, ως κάτι το διυποκειμενικό. Ο Μαρξ από την άλλη μας αναλύει πως , η αλλοτρίωση καθιστά την εργασία από σκοπό του ανθρώπου απλό μέσο, και το είδος επίσης μέσο για τον άνθρωπο. Η αλλοτριωμένη συνείδηση προκύπτει από αυτή την απώλεια της πνευματικής διάστασης της εργασίας , με αποτέλεσμα η εργασία να

⁸¹ Μ.Μ.Ρόζενταλ, *φιλοσοφικό λεξικό*, Αθήνα, 1975, ΓΝΩΣΕΙΣ, σελ.698.

⁸² Κ.Μαρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, Αθήνα ,2012, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο ,σελ.88.

παράγει τον εαυτό της ως μέσο ,ο καταμερισμός της εργασίας είναι η χρήση του ενός από τον άλλο ως μέσο για την δημιουργία του προϊόντος.<< *Η αποξενωμένη εργασία αντιστρέφει αυτή τη σχέση κατά τρόπο τέτοιο ώστε ο άνθρωπος , ακριβώς επειδή είναι ον με συνείδηση , καθιστά τη ζωογόνο δραστηριότητα του , την ουσία του όντος του, απλό μέσο της ύπαρξής του*⁸³>>.

Ο Καντ ξεκινά από την αντίθετη, ως ιδεαλιστής , αφετηρία από εκείνη του Μαρξ , δηλαδή από την συνείδηση (καλή βούληση σε αντίθεση με την εργασία) , μόνο και μόνο για να καταλήξει στο ίδιο σημείο με τον Μαρξ αλλά με την αντίστροφη φορά. Και οι δύο αναφέρονται στην σχέση ατόμου-συνόλου ως αυτοσκοπό , αλλά ενώ ο Καντ θεωρεί πως η ηθική υπάρχει πέρα και πάνω από τον άνθρωπο , ο Μαρξ βλέπει την εργασία να αφαιρεί από τον εαυτό της το ιδιαίτερο περιεχόμενο της και για τον λόγο αυτό να μην μπορεί να επιτευχθεί η μετατροπή του μέσου σε σκοπού. Ότι για τον Καντ είναι ενέργεια προς μια κατεύθυνση (συνειδητά ο άνθρωπος να πράττει με καλή βούληση για να είναι αυτοσκοπός) για τον Μαρξ είναι ενέργεια , ασυνείδητη (γιατί ο εργάτης δεν συνειδητοποιεί ότι αλλοτριώνει τον εαυτό του πουλώντας την εργατική του δύναμη για να ζήσει), προς την αντίθετη κατεύθυνση , δηλαδή της επίτευξης του μέσου και όχι του σκοπού.

Τα στοιχεία της *αντιστροφής* και της *αφαίρεσης*, αποτελούν ουσιαστικά το περίγραμμα των θεωριών τόσο του Μαρξ όσο και των ιδεαλιστών στοχαστών του 18^{ου} αιώνα. Οι ιδεαλιστές ξεκινούν από μια ιδεατή αφαίρεση , θεωρώντας την ύλη ως παράγωγο της ιδέας (π.χ. Ηθική) ,για να καταλήξουν σε μια εξίσου ιδεατή σύνθεση (π.χ. η απώλεια ενός μέρους της ατομικής ελευθερίας προς χάρη της συλλογικής ελευθερίας ,με βάση το κοινωνικό συμβόλαιο).Για τον λόγο αυτό οι ιδεαλιστές ασχολούνται με θεωρητικές διατυπώσεις της αυτοεκπλήρωσης , αντίθετα ο Μαρξ ασχολείται με την διατύπωση της αλλοτρίωσης. Ξεκινά με την αφαίρεση στο επίπεδο όμως της ύλης (απόσπαση της εργασίας από τα μέσα παραγωγής, πρωταρχική κεφαλαική συσσώρευση) , η οποία παρουσιάζεται ως αφαίρεση και στο επίπεδο της συνείδησης (υπο την έννοια ότι στον καπιταλισμό ,οι άνθρωποι θεωρούν τα προϊόντα της εργασίας τους ως δικά τους μόνο όταν τα κατέχουν ατομικά).

Η αυτοεκπλήρωση των ιδεαλιστών υπο το πρίσμα αυτό , είναι από μόνη της μια σύλληψη μέσα στην αφαίρεση , και επομένως είναι αλλοτριωτική διότι αφαιρούν τον

⁸³ Ο.π.,σελ.93.

άνθρωπο από τις υλικές περιστάσεις και τον τοποθετούν σε ένα ιδεατό σύνολο . Αντίθετα η αλλοτρίωση του Μαρξ θέτει το ζήτημα με τα πόδια να πατάνε στην υλική κατάσταση του και τις πραγματικές σχέσεις του ατόμου, και γι' αυτό οδηγεί στην αυτοεκπλήρωση του ατόμου μέσα όχι στην αφαίρεση του αλλά στην ολότητα του. Δηλαδή στην ολότητα εργασίας με την χρήση των μέσων παραγωγής , όπως επίσης και στον έλεγχο των μέσων παραγωγής από την ίδια την εργασία. Επομένως στον Μαρξ μπορούμε να μιλάμε για μια σύνθεση ως το αντίστροφο ,κι όχι ως απόρροια , της αφαίρεσης που συνεπάγεται η αλλοτρίωση.

Αυτό που επιχειρήσαμε να εξηγήσουμε στο παρών κεφάλαιο είναι η διαλεκτική σχέση βάσης (σχέσεις , μέσα παραγωγής) και επικοδομήματος(ιδεολογία,πολιτική,ιδέες , θρησκεία κλπ). Το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών μέσων και των παραγωγικών σχέσεων, κάνουν ώστε οι άνθρωποι να μπορούν να αντιληφθούν πράγματα που πριν δεν ήταν δυνατό να κατανοήσουν , εξαιτίας του χαμηλού επιπέδου ανάπτυξης της κοινωνίας κι επομένως της μη απόλυτης εξουσίας του ανθρώπου πάνω στους υλικούς όρους ζωής. Εν κατακλείδι οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται και φέρνουν εμπρός τους , προς επίλυση, μόνο εκείνα τα ζητήματα που το επίπεδο ανάπτυξης της κοινωνίας τους επιτρέπει να δουν και να επιλύσουν.

Έτσι οι μελέτες επάνω στην ανθρώπινη αλλοτρίωση δεν αποτελούν απλώς πονήματα διαφορετικών υποκειμένων διαφορετικών εποχών, χωρίς φυσικά να παραβλέπεται και η συμβολή των υποκειμένων αυτών στην ανάδειξη του όλο θέματος της αλλοτρίωσης. Είναι οι ανθρώπινες , παραγωγικές, σχέσεις μέσα στις οποίες αυτά τα υποκείμενα (Καντ, Ρουσό, Χέγκελ, Μαρξ) ζουν ,κινούνται και δημιουργούν που τους επιτρέπουν (μαζί με την ανάπτυξη όπως είπαμε των παραγωγικών δυνάμεων) να αντιληφθούν ένα οποιοδήποτε πρόβλημα και να το αναλύσουν. Η αλλοτρίωση θα ήταν ζήτημα υπαρκτό ακόμα και αν ο Μαρξ ή οι πριν από αυτόν ,δεν είχαν ποτέ ασχοληθεί μαζί της. Οι κοινωνικές σχέσεις μέσα στις οποίες υπάρχει ο Μαρξ και οι πριν από εκείνων φιλόσοφοι και στοχαστές , χτίζουν την αντίληψη του κόσμου που τους περιβάλλει, γιατί τα μέσα παραγωγής επιτρέπουν στην ανθρώπινη εργασία (την κοινωνική εργασία, όχι απλά την ατομική, γιατί τα δύο δεν μπορούν να ιδωθούν ξεχωριστά) να οικοδομήσει την πραγματικότητα και μαζί τον βαθμό συνείδησης για αυτήν.

Οι αντιλήψεις για την αποξένωση , είναι ουσιαστικά ο στοχασμός και η ανάλυση πάνω στην ίδια την ανθρώπινη ζωή της κάθε φορά ξεχωριστής βαθμίδας ανάπτυξης , και εκεί έγκειται η ομοιότητα διαφορετικών , χρονικά, θεωρήσεων. Και το πιο σημαντικό , εκεί έγκειται η σύνδεση της μαρξιστικής αλλοτρίωσης με ότι προηγήθηκε , διότι ο Μαρξ δεν ξεκίνησε από εκεί που σταμάτησαν οι προηγούμενοι , αλλά κυρίως, συνέχισε πάνω στην βάση μιας ανώτερης ανάπτυξης της κοινωνίας , η οποία χρωστά την ανωτερότητα της αυτή σε προηγούμενες αναπτυξιακές βαθμίδες , και το ίδιο ισχύει και για την θεωρητική ανάλυση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : Η Μαρξική έννοια της αλλοτρίωσης

Ο Κάρλ Μάρξ τοποθετεί την θεωρία του περί την αλλοτρίωση στο ευρύτερο πλαίσιο του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής . Ο ίδιος ο καπιταλισμός όμως δεν αποτελεί παρά ένα <<προϊόν>> εξέλιξης της ίδιας της ιστορίας του ανθρώπου , έτσι προκύπτει το εξής ερώτημα ,πως σπάμε τον φαύλο κύκλο της καπιταλιστικής αλλοτρίωσης ; πως ,επομένως , φτάνουμε στην καπιταλιστική αλλοτρίωση ;

Η απάντηση σε αυτά τα δύο αλληλοσυγκροτούμενα ερωτήματα μπορεί να δοθεί μόνο αν επιχειρήσουμε μια ιστορική αφήγηση , με μαρξιστικούς όρους , για το πώς ο άνθρωπος έφτασε στον καπιταλισμό. Η διερεύνηση της καταγωγής του ανθρώπου , θα μας δώσει την δυνατότητα να αναπτύξουμε εκείνο το πλέγμα εννοιών (που στην ουσία αποτελούν μέρη συγκροτησιακά της κοινωνικής πραγματικότητας) μέσα από το οποίο θα καταφέρουμε να κατανοήσουμε τόσο τον καπιταλισμό, όσο και την αλλοτρίωση που ενυπάρχει μέσα σε αυτόν.

Αφετηριακό σημείο του παρόντος κεφαλαίου είναι το εννοιολογικό πλαίσιο αποσαφήνισης . Σε αυτή την ενότητα θα αναλύσουμε τις έννοιες εκείνες με τις οποίες συνδέει την αλλοτρίωση ο Μάρξ, έννοιες όπως εργασία , καταμερισμός εργασίας , εμπόρευμα κλπ. Με την ανάλυση των εννοιών αυτών , θα αναδείξουμε την μετάβαση από την βαρβαρότητα στην αλλοτρίωση του πολιτισμού . Πρόκειται για το πέρασμα από την ολότητα του ελέγχου των μέσων παραγωγής της φυλής στην αποσπασματικότητα του ελέγχου των μέσων παραγωγής της ταξικής κοινωνίας του πολιτισμού.

Μέσα από το εννοιολογικό πλαίσιο θα περάσουμε στην αλλοτρίωση της καπιταλιστικής κοινωνίας. Στο δεύτερο αυτό κομμάτι του κεφαλαίου , θα αναλύσουμε την γέννηση της αλλοτρίωσης μέσα από την ανάλυση για την γέννηση του ίδιου του συστήματος, δηλαδή την πρωταρχική κεφαλαιακή συσσώρευση. Έχοντας πλέον συγκροτήσει το πλαίσιο της δημιουργίας αφενός των ταξικών κοινωνιών και αφετέρου αυτό των παραγωγικών σχέσεων (εργασίας-κεφαλαίου) , θα προχωρήσουμε στην καθαυτό ανάλυση της παραγωγής και αναπαραγωγής της αλλοτριωμένης σχέσης μεταξύ των κατόχων μέσων παραγωγής(κεφαλαιοκρατών) και των κατόχων της εργατικής δύναμης(προλετάριοι).

Η ανάλυση της αλλοτριωμένης σχέσης παραγωγής , ακολουθεί την ανάλυση που ο Μαρξ παρουσιάζει στα χειρόγραφα του. Στόχος μας είναι να προσεγγίσουμε την αλλοτρίωση από πέντε διαφορετικές , αλλά συνάμα αλληλοσυμπληρούμενες ,οπτικές γωνίες (ενότητες) και οι οποίες αφορούν την σχέση του ανθρώπου με τον υλικό κόσμο που τον περιβάλλει. Πρόκειται για την αποξένωση στην σχέση του ανθρώπου με την φύση , τον εαυτό του , το είδος του , το προτσές της εργασίας του , το αντικείμενο το οποίο παράγει καθώς επίσης και την αποξένωση στην σχέση του με το χρήμα και τον μισθό του. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παράθεση των συμπερασμάτων , των σχετικών με τα όσα διατυπώθηκαν παραπάνω.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2.1 : εννοιολογικό πλαίσιο αποσαφήνισης ή η αλλοτρίωση της ιστορίας

Η αλλοτρίωση δεν μπορεί να καταστεί έννοια με περιεχόμενο, αν δεν τοποθετηθεί σε ένα πλαίσιο δίπλα σε άλλες έννοιες που συνδέονται μαζί της και είναι ακριβώς αυτή η διασύνδεση που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε το εν λόγω ζήτημα. Ήδη από την εισαγωγή της εργασίας, έγινε σαφές πως η αλλοτρίωση διαπλέκεται με τον όρο εργασία. Αυτή η τελευταία αποτελεί βασικό πυρήνα της θεωρίας του Μάρξ, και όπως και όλες οι έννοιες στο έργο του Γερμανού στοχαστή, δεν αποτελούν απλές θεωρητικές κατασκευές αλλά αντανάκλασεις της κοινωνικής πραγματικότητας.

Η εργασία στο έργο του Μάρξ αποτελεί, στην εκδήλωσή της, την συνειδητή δραστηριότητα με την οποία ο άνθρωπος μετασχηματίζει τον εαυτό του και την φύση. Η εργασία είναι ο θεμέλιος λίθος γύρω από τον οποίο δομούνται τα γραπτά των δύο Γερμανών στοχαστών. Ανεξαρτήτως του αντικειμένου με το οποίο καταπιάνονται σε κάθε ένα από τα έργα τους οι δύο θεωρητικοί ρίχνουν πάντοτε το βάρος της ανάλυσης στην εργασία και την συμβολή της στην κάθε ξεχωριστή πλευρά της ανθρώπινης κοινωνίας και ζωής. Αυτό είχαμε την ευκαιρία να το διαπιστώσουμε και στο θεωρητικό κομμάτι της εργασίας για την αλλοτρίωση, ως αλλοτρίωση της εργασίας.

Η εργασία είναι για τους Μαρξ και Ένγκελς ότι είναι η πράξη για τον Γκαίτε⁸⁴, η αρχή των πάντων. << Ο άνθρωπος μπορεί να ξεχωρίζει από τα ζώα με βάση την συνείδηση, την θρησκεία ή ότι άλλο θέλετε. Αυτοί οι ίδιοι οι άνθρωποι αρχίζουν να ξεχωρίζουν τους εαυτούς τους από τα ζώα στον βαθμό που αρχίζουν να παράγουν τα ίδια τα μέσα της ύπαρξής τους, ένα βήμα το οποίο εξαρτάται από την ίδια την ανάπτυξη του οργανισμού τους. Με το να παράγουν τα μέσα για την διαβίωση τους οι άνθρωποι παράγουν την ίδια την πραγματική τους υλική ζωή⁸⁵>>. Η ανθρώπινη εργασία επιτελεί κατ' ουσίαν δύο βασικές λειτουργίες, πρώτον αναπαράγει την ανθρώπινη ύπαρξη και δεύτερον, αποτελεί τον κινητήριο μοχλό της ανθρώπινης

⁸⁴ *En αρχή ην η πράξης*, Γιόχαν Βόλφγκανγκ Φον Γκαίτε, *Φάουστ*, Αθήνα, 1991, εκδόσεις Γράμματα.

⁸⁵ Karl Marx -Friedrich Engels, *the German ideology*, www.marxists.org (πρόσβαση 16/5/2015).

αυτής ύπαρξης , δηλαδή της επιτρέπει να εξελιχθεί. Από αυτό συνάγεται ότι ο άνθρωπος βρίσκεται σε διαρκή σχέση με τον συνάνθρωπο και με την φύση, εδώ το σημαντικό στοιχείο είναι η επικοινωνία, η εργασία ως βάσει των ανθρώπινων σχέσεων.

Ξεκινώντας από το δεύτερο ,για τον Ένγκελς η εργασία είναι ο δημιουργός του ανθρώπου σε έναν τέτοιο βαθμό που η σχέση αυτή είναι στο αφετηριακό της σημείο μονόδρομη⁸⁶ , δηλαδή ο άνθρωπος δημιουργήθηκε από την εργασία και όχι η τελευταία από εκείνον, αυτό συμβαίνει μόνο μετά το πέρασμα σε ανώτερες μορφές εξέλιξης της κοινωνίας. Πράγματι , για τον Ένγκελς η εργασία είναι το αποφασιστικό βήμα για την μετάβαση από την ζώωδη κατάσταση(αυτή του πιθήκου) σε εκείνη του ανθρώπου ,*<<αρχικά ο τρόπος ζωής τους που σήμαινε ότι τα χέρια είχαν διαφορετικές λειτουργίες από τα πόδια όταν σκαρφάλωναν, αυτοί οι πίθηκοι άρχισαν να χάνουν το συνήθειο να χρησιμοποιούν τα χέρια τους όταν περπατούσαν και άρχισαν να υιοθετούν μια όλο και περισσότερο όρθια στάση. Αυτό ήταν το αποφασιστικό βήμα για την μετάβαση από τον πίθηκο στον άνθρωπο⁸⁷>>.* Η απελευθέρωση του χεριού επιτρέπει στο χέρι να γίνει όργανο ανθρώπινο από ζωικό όργανο, το χέρι αρχίζει να αποκτά μεγαλύτερη ευελιξία και κατ'επέκταση μεγαλύτερη δεξιότητα από ότι πριν⁸⁸.

Η απελευθέρωση του χεριού απελευθερώνει την κίνηση του homo erectus , εδώ ακριβώς βρίσκεται το πρώτο χαρακτηριστικό της εργασίας , η κίνηση. Οι νέες δυνατότητες κίνησης που δίνει το απελευθερωμένο χέρι επιτρέπουν στον άνθρωπο να εκτελέσει μια σειρά κινήσεων που πριν δεν ήταν δυνατό να κάνει γιατί τα χέρια χρησιμοποιούνταν μαζί με τα πόδια για να επιτύχουν μια ορισμένη λειτουργία , την κίνηση του βάρδην. Οι νέες κινήσεις που αναπτύσσει το ανθρώπινο σώμα αλλάζουν

⁸⁶ Επομένως γίνεται κατανοητό πως, η εργασία αποτελεί την κινητήριο δύναμη της ίδιας της ζωής, σε τέτοιο βαθμό μάλιστα που όπως αναφέρει ο Ένγκελς, *αυτή η ίδια δημιούργησε τον άνθρωπο ... τα άλλα ουσιαστικά γνωρίσματα του ανθρώπου όπως είναι η συνείδηση, η σκέψη και η γλώσσα, μπόρεσαν να γεννηθούν μόνο μαζί με την εργασία πάνω στην δική της βάση.* Manfred Buhr-Alfred Kosing, *Λεξικό Μαρξιστικής-Λενινιστικής φιλοσοφίας*, Αθήνα, 1978, Γράμματα σελ. 109.

⁸⁷ Friedrich Engels, *collected works volume 25*, p.452. www.Mecollectedworks.files.wordpress.com (πρόσβαση 22/5/2015).

⁸⁸ Ο.π., p. 453.

την σχέση του πρώτα και κύρια με την φύση μέσα στην οποία ζει και αναπαράγεται ο άνθρωπος. Αρχικά ο άνθρωπος καταναλώνει ότι βρίσκει ήδη έτοιμο από την ίδια την φύση, επομένως στα αρχικά στάδια οι άνθρωποι κυριαρχούνται από την φύση. Ο δείκτης προόδου του ανθρώπου είναι η εργασία του, με την ανάπτυξη της ο άνθρωπος μαθαίνει να αναπαράγει σταδιακά την φύση γύρω του, με την έννοια ότι αναπαράγει τα μέσα διαβίωσης του⁸⁹. Με την απελευθέρωση του χεριού η εργασία αρχίζει να επιτελεί την κυριότερη λειτουργία της, την αντικειμενοποίηση ο σκοπός αυτός είναι η κατασκευή ενός αντικειμένου, το οποίο εξυπηρετεί κάποια ανθρώπινη ανάγκη.

Η δυνατότητα αναπαραγωγής των μέσων διαβίωσης είναι το σημείο καμπής, είναι η απαρχή της κυριαρχίας της φύσης από τον άνθρωπο και όχι το ανάποδο⁹⁰. Πράγματι, τουλάχιστον στην αρχή της ανθρώπινης ιστορίας ο άνθρωπος ξεκινά με τις προϋπάρχουσες φυσικές συνθήκες <<όλοι αυτοί οι όροι μπορούν να αναχθούν στη φύση του ίδιου του ανθρώπου .. και στην φύση που τον περιβάλλει οι εξωτερικοί φυσικοί όροι διαιρούνται οικονομικά σε δύο μεγάλες κατηγορίες : φυσικός πλούτος σε μέσα συντήρησης... και φυσικός πλούτος σε μέσα εργασίας ...στις αρχές του πολιτισμού αποφασιστική σημασία έχει το πρώτο είδος του φυσικού πλούτου σε ανώτερη βαθμίδα ανάπτυξης αποφασιστική σημασία έχει το δεύτερο είδος>>, οι οποίες φυσικά είναι διαφορετικές για διαφορετικά μέρη του πλανήτη και από αυτό μπορεί να εξηγηθεί η μετέπειτα διαφορετική εξέλιξη και ανάπτυξη των πιο διαφορετικών πολιτισμών και κοινωνιών.

Διότι οι συνθήκες που διευκολύνουν ή δυσχεραίνουν ανάλογα την αναπαραγωγή της ζωής δια μέσου της εργασίας, ένα εύκρατο κλίμα κάνει πιο εύκολη την κάλυψη των άμεσων αναγκών και επομένως <<όσο μεγαλύτερη είναι η φυσική γονιμότητα του εδάφους και η εύνοια του κλίματος, τόσο μικρότερος είναι ο χρόνος εργασίας που είναι αναγκαίος για τη συντήρηση και την αναπαραγωγή του παραγωγού. Τόσο μεγαλύτερο μπορεί λοιπόν να είναι το πλεόνασμα της εργασίας του για άλλους, πέρα από την εργασία που απαιτείται για τον εαυτό του⁹¹>>. Η αρχική κίνηση

⁸⁹ K.Marx, *German ideology*, www.marxists.org (πρόσβαση 17/5/2015).

⁹¹ K.Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ*, Αθήνα, 1978, Σύγχρονη εποχή σελ.528.

σχηματισμού της ιδιοκτησίας είναι επομένως η εργασία που εξαρτάται από την φύση , για να μετατραπεί αυτή η κίνηση στο αντίθετο της , δηλαδή σε εργασία που κυριαρχεί πάνω στην φύση ,στον καπιταλισμό. Εδώ ο Μαρξ δίνει το παράδειγμα των οικοδομικών επιτευγμάτων της αρχαίας Αιγύπτου, <<τα μεγάλα οικοδομικά έργα της αρχαίας Αιγύπτου οφείλονται λιγότερο στο μέγεθος του πληθυσμού της και περισσότερο στη μεγάλη αναλογία που ήταν διαθέσιμος. Όπως ο ατομικός εργάτης μπορεί να προσφέρει τόσο περισσότερη υπερεργασία , όσο μικρότερος είναι ο αναγκαίος χρόνος εργασίας , έτσι , όσο πιο μικρό είναι το μέρος του εργατικού πληθυσμού που απαιτείται για την παραγωγή των αναγκαίων μέσων συντήρησης, τόσο μεγαλύτερο είναι το μέρος , το διαθέσιμο για άλλα έργα⁹²>>. Βλέπουμε επομένως ότι η εργασία διαθέτει μια απελευθερωτική ιδιότητα ,εξαιτίας των πλεονασμάτων που δημιουργεί , και αυτό πάντα σε συνδυασμό με την φύση την οποία μετασχηματίζει, και χάρις σε αυτήν την απελευθέρωση η κοινωνία προχωρά παραπέρα. Αυτή η ανθρώπινη απελευθέρωση αποτυπώνεται ολοκάθαρα στο πέρασμα στην κατάσταση του πολιτισμένου ανθρώπου.

Οι δυνατότητες της εργασίας είναι τέτοιες , που όπως είδαμε στις ταξικές κοινωνίες, ένα κομμάτι του πληθυσμού απελευθερώνεται από την ίδια την εργασία. Αυτό το κομμάτι της κοινωνίας είναι πλέον ελεύθερο να ασχοληθεί με τον πολιτισμό, τις τέχνες , την επιστήμη .Η πολιτισμική ή αλλιώς η πνευματική δραστηριότητα είναι πρώτα και κύρια σημάδι ανάπτυξης όχι του πολιτισμικού επιπέδου του ανθρώπου(αυτό είναι το παράγωγο) αλλά του επιπέδου στο οποίο έχει φτάσει η εργασία . Η εξέλιξη του ανθρώπου συμβαδίζει με το επίπεδο της εργασίας του, σε αυτή την εξελικτική πορεία η εργασία καταμερίζεται και ο καταμερισμός αυτός δείχνει το επίπεδο οργάνωσης της αναπαραγωγής της κοινωνίας και εντέλει οδηγεί στην υπερεργασία , όπου οι συνδυασμένες εργασίες εντατικοποιούνται για να παράγουν πλεονάσματα , και να απελευθερώσουν έτσι ένα μέρος του κοινωνικού συνόλου. Αυτό το μέρος του συνόλου που το έχει απελευθερώσει η εργασία και που το ίδιο έχει σκλαβώσει την τελευταία , είναι ελεύθερο να ασχοληθεί με την πνευματική εργασία . <<Ο ίδιος ο καταμερισμός της εργασίας σε πνευματική και σωματική έπαιξε ιστορικά προοδευτικό ρόλο : απελευθερώνοντας ένα τμήμα

⁹² Κ.Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ* , Αθήνα, 1978, Σύγχρονη εποχή σελ.529.

ανθρώπων από την βαριά σωματική εργασία , συνέβαλε στην ανάπτυξη της επιστήμης , του πολιτισμού , της τέχνης κ.ο.κ⁹³>>.

Η αναπαραγωγή συνεπάγεται τις εξής δύο διαφοροποιήσεις σε σχέση με την εποχή του πιθήκου. Αρχικά ο άνθρωπος μαθαίνει μέσω της εργασίας του να στοχάζεται συνειδητά πάνω στην εργασία αυτή και έτσι να διαφοροποιείται ριζικά από την κατάσταση στην οποία βρίσκονται τα ζώα. <<Αυτό όμως που ξεχωρίζει από τα πριν το χειρότερο αρχιτέκτονα από την καλύτερη μέλισσα είναι ότι έχει κιόλας φτιάξει το κύτταρο στο κεφάλι του ... στο τέλος του προτσές της εργασίας προκύπτει ένα αποτέλεσμα που υπήρχε κιόλας από την αρχή στην παράσταση του εργάτη, δηλ. υπήρχε κιόλας ιδεατά⁹⁴>>. Τα ζώα έχουν προδιαγεγραμμένους τρόπου εργασίας αντίθετα οι άνθρωποι καταφέρνουν να τροποποιούν την εργασία τους με βάση τις ανάγκες τους , δηλαδή να στοχάζονται πάνω στην σχέση τους με το φυσικό τους περιβάλλον το οποίο και προσλαμβάνουν μέσα από τις αισθήσεις τους για να το αναλύσουν με το μυαλό τους και να εξωτερικεύσουν την ανάλυση με την κίνηση των μελών τους, δηλαδή την εργασία⁹⁵.

Δεύτερον , στην σχέση του με την φύση ο άνθρωπος μαθαίνει σταδιακά να χρησιμοποιεί την φύση ως μέσο για την εργασία του , στον βαθμό που μαθαίνει μέσω της εργασίας του να αναπαράγει την φύση και τα μέσα διαβίωσης. <<Τα ζώα μαθαίνουν απλώς να χρησιμοποιούν το περιβάλλον τους... ο άνθρωπος μαθαίνει να κυριαρχεί επάνω του⁹⁶>>. Με την εργασία ο άνθρωπος κινείται προς αυτό που είναι το δεύτερο εν γένει χαρακτηριστικό της εργασίας , την μετατροπή της ύλης. Χρησιμοποιώντας την φύση ως μέσο εργασίας , δηλαδή με την μορφή πρώτων υλών, ο άνθρωπος πετυχαίνει να δημιουργήσει το αντικείμενο της εργασίας του. Η εργασία

⁹³ Μ.Μ.Ρόζενταλ, *φιλοσοφικό λεξικό* , Αθήνα ,1975, ΓΝΩΣΕΙΣ,σελ.699.

⁹⁴ Κ.Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ* , Αθήνα,1978,Σύγχρονη εποχή,σελ.191.

⁹⁵ Ο Ένγκελς σωστά επισημαίνει ότι αυτή η διαφορά ανάμεσα στον άνθρωπο και το ζώο , δηλαδή η σκέψη, αποτέλεσε την αρχή του ιδεαλισμού. Δηλαδή , *οι άνθρωποι απέκτησαν το συνήθειο να εξηγούν τις πράξεις τους ως προερχόμενες από την σκέψη τους αντί για τις ανάγκες τους ...και έτσι στην πορεία του χρόνου αναδύθηκε η φανταστική αντίληψη για τον κόσμο , η οποία ιδιαίτερα μετά την πτώση του κόσμου της αρχαιότητας, έχει κυριαρχήσει στα μυαλά των ανθρώπων.* Marx-Engels, *collected works volume* 25,p.459. www.Mecollectedworks.files.wordpress.com (πρόσβαση 22/5/2015).

⁹⁶ Ο.π.,p.460.

είναι η κίνηση μετατροπής της ύλης από κάτι (που προυπήρχε) σε κάτι άλλο(που δεν προυπήρχε ως τέτοιο), <<το προϊόν του είναι μια αξία χρήσης , μια φυσική ύλη που με την αλλαγή της μορφής της έχει προσαρμοστεί στις ανάγκες του ανθρώπου⁹⁷>>. Η εργασία και το Είναι του ανθρώπου είναι δεμένα σε μια διαλεκτική ενότητα, όπου η εργασία εξελίσσει παραπέρα το Είναι του ανθρώπου και το Είναι του ανθρώπου είναι στην ουσία η εργασία που στοχάζεται επι του αντικειμενικού υλικού κόσμου που θέλει να παράγει.

Η σχέση φύση –ανθρώπου είναι πρωτίστως παραγωγική(διότι μπορεί να πάρει και άλλες μορφές, π.χ. καλλιτεχνική, αλλά και αυτές απορρέουν από την εργασία), γιατί η φύση παράγει τον άνθρωπο και ο άνθρωπος αναπαράγει την φύση. Η ανθρώπινη εργασία είναι ο διαμεσολαβητής της επικοινωνίας του ανθρώπου με την φύση << η εργασία είναι πρώτα ένα προτσές ανάμεσα στον άνθρωπο και στη φύση , ένα προτσές⁹⁸ όπου ο άνθρωπος με τη δική του πράξη μεσολαβεί , ρυθμίζει και ελέγχει την ανταλλαγή της ύλης ανάμεσα στον εαυτό του και τη φύση. Την ύλη της φύσης ο ίδιος ο άνθρωπος την αντιμετωπίζει σαν μια φυσική δύναμη. Τις φυσικές δυνάμεις που ανήκουν στο σώμα του , τα μπράτσα και τα πόδια , το κεφάλι και τα χέρια , τα βάζει σε κίνηση για να ιδιοποιηθεί τη φυσική ύλη με μια μορφή χρήσιμη για την δική του ζωή . Επενεργώντας με την κίνηση αυτή πάνω στην φύση που βρίσκεται έξω από αυτόν και αλλάζοντας την , αλλάζει ταυτόχρονα και τη δική του φύση⁹⁹>>.

Η εργασία του ανθρώπου είναι η σχέση του με την φύση , ακόμα περισσότερο η εργασία είναι αυτή που καθιστά εφικτή την σχέση αυτή αλλά με όρους ανθρώπινους . Δηλαδή ο άνθρωπος προσλαμβάνει την φύση με τις ανθρώπινες αισθήσεις του (που διαφέρουν ποιοτικά και ποσοτικά από αυτές των ζώων) και με την ανθρώπινη εργασία του την αλλάζει κατά το δοκούν , με βάση το τι έχει στο ανθρώπινο μυαλό του. Η εργασία είναι η εξωτερίκευση της επικοινωνίας του ανθρώπου με την φύση, και όσο η δύναμη της εργασίας βελτιώνεται τόσο προοδεύει η σχέση της φύσης με

⁹⁷ Κ.Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ*, Αθήνα,1978, Σύγχρονη εποχή σελ.193.

⁹⁸ Τα συστατικά μέρη αυτού του προτσές εργασίας είναι η ανθρώπινη εργασία , μαζί με τον σκοπό που ο άνθρωπος έχει στο μυαλό του, το αντικείμενο της εργασίας και τα μέσα εργασίας. Κ.Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ*, Αθήνα, 1978, Σύγχρονη εποχή,σελ.191.

⁹⁹ Κ.Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ*, Αθήνα, 1978, Σύγχρονη εποχή,σελ.190.

τον άνθρωπο ως κυρίαρχο της. Η φύση από ξένη και εχθρική δύναμη , γίνεται με την ανθρώπινη εργασία μια δύναμη υποταγμένη και οικεία στον άνθρωπο.

Η διαλεκτική σχέση φύσης-εργασίας , είναι το μέτρο της ανθρώπινης προόδου. Το κάθε κοινωνικοοικονομικό σύστημα έχει την βάση του στην σχέση αυτή, η σχέση αυτή είναι ποσοτική δηλαδή βασίζεται στην παραγωγή πλεονασμάτων της εργασίας και επίσης είναι ποιοτική δηλαδή η εργασία βελτιώνεται σταδιακά. Η ποιοτική άνοδος της εργασίας αποτυπώνεται στην προέκταση του ίδιου της του προτσές, ξεκινώντας από την πρωτόγονη κατάσταση όπου τα προϊόντα της φύσης ο άνθρωπος απλώς τα έβρισκε έτοιμα και τα σύλλεγε ,η εργασία επέτρεψε σταδιακά στον ίδιο τον άνθρωπο να μετατρέψει τα προϊόντα αυτά σε μέσα εργασίας , δηλαδή να τα αναπαράγει και να τα χρησιμοποιεί ως πρώτες ύλες στις πιο διαφορετικές εργασίες προς ικανοποίηση όλο και περισσότερων αναγκών.¹⁰⁰ Αυτή η ιδιοποίηση της φύσης μέσω της εργασίας , όπου η φύση γίνεται όλο και περισσότερο το υποταγμένο μέσο της εργασίας του ανθρώπου, είναι ο πραγματικός βαθμός της εξέλιξης του τελευταίου(δηλαδή της κοινωνικής, πολιτισμικής, βιολογικής του εξέλιξης) , διότι η εργασία έχει την θαυμαστή ιδιότητα να ικανοποιεί ανάγκες και εν συνεχεία να δημιουργεί νέες τις οποίες επίσης ικανοποιεί . Η εργασία σε κάθε ιστορική περίοδο ενώνεται με τις δυνάμεις της φύσης για να δημιουργήσει την εξωτερική αυτή της ένωσης σε ένα προϊόν εργασίας , το προϊόν αυτό είτε καταναλώνεται από τον άνθρωπο ως προϊόν είτε ως πρώτη ύλη για να συνεχιστεί το προτσές εργασίας σε ένα πιο αναβαθμισμένο επίπεδο, εως ότου φτάσει η ανθρωπότητα να χρησιμοποιεί την φύση ως βάση μιας μη γεωργικής δραστηριότητας(βιομηχανία, τριτογενής τομέας κλπ).

Ο άνθρωπος με την εργασία του όχι μόνο καθυποτάσσει την φύση αλλά καταφέρνει να ζει και μακριά από αυτήν , δηλαδή να χτίζει τεχνητά ανθρώπινα περιβάλλοντα, πόλεις , σπίτια , η ύπαρξη των οποίων βασίζεται στην ποιοτική και ποσοτική πρόοδο της εργασίας στην σχέση της με την φύση. Η εργασία δεν

¹⁰⁰ Ο Μαρξ αναφέρει χαρακτηριστικά πως η γνώση και η διάκριση της ανθρώπινης ιστορίας στις επιμέρους περιόδους της γίνεται μέσα από την μελέτη του προτσές εργασίας της κάθε τέτοιας περιόδου ,οι οικονομικές εποχές ξεχωρίζουν η μια από την άλλη όχι από το τι φτιάχνεται , αλλά από το πώς και με τι μέσα εργασίας φτιάχνεται. Τα μέσα εργασίας δεν είναι μόνο το βαθμόμετρο της ανάπτυξης της εργατικής δύναμης του ανθρώπου αλλά επίσης και ο δείκτης των κοινωνικών σχέσεων μέσα στις οποίες συντελείται η εργασία. Κ.Μάρξ , *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ* ,Αθήνα,1978, Σύγχρονη εποχή,σελ.193.

διαμεσολαβεί απλώς την σχέση με την φύση, γίνεται η ίδια μια σχέση εργασιακή, καθώς τόσο ο άνθρωπος όσο και η φύση είναι παράγοντες συντέλεσης της εργασίας. Η εργασία αλλάζει την σχέση φύσης-ανθρώπου, με το να κατευθύνεται από την απλή κατανάλωση των έτοιμων προϊόντων της φύσης (όπως γίνεται στα πιο πρωτόγονα στάδια της ανθρώπινης ζωής), σε ένα ανώτερο επίπεδο όπου το έτοιμο προϊόν χρησιμεύει όχι ως τελικός σκοπός αλλά ως κρίκος μιας αλυσίδας δημιουργίας ανεξάντλητων προϊόντων, σε ποσότητα και σε ποιότητα. Αυτή η αλλαγή, ποιοτική και ποσοτική, του τρόπου παραγωγής μεταμορφώνει την φύση όπως επίσης μεταμορφώνει και τον άνθρωπο.

Ο άνθρωπος παράγει για να καταναλώσει, αλλά το επίπεδο του τρόπου παραγωγής αλλάζει τόσο το πόσο θα καταναλώσει αλλά και το τι και με ποιο τρόπο αυτό το προϊόν θα καταναλωθεί. <<Η παραγωγή δεν παράγει μόνο το αντικείμενο της κατανάλωσης, δίνει επίσης στην κατανάλωση μια ξεχωριστή μορφή, ένα χαρακτήρα, ένα φινίρισμα... το προϊόν δεν είναι ένα προϊόν γενικά, αλλά ένα ιδιαίτερο προϊόν που πρέπει να καταναλωθεί με ένα συγκεκριμένο τρόπο, ένα τρόπο που καθορίζεται από την παραγωγή. Η πείνα είναι πείνα, αλλά η πείνα που κατευνάζεται με το μαγειρεμένο φαγητό που καταναλώνεται με μαχαίρι και πιρούνι διαφέρει από την πείνα που καταβροχθίζει ωμό κρέας με την βοήθεια των νυχιών και των δοντιών. Η παραγωγή επομένως παράγει όχι μόνο το προϊόν της κατανάλωσης αλλά επίσης και τον τρόπο κατανάλωσης¹⁰¹>>. Η εργασία δημιουργεί επομένως τον άνθρωπο και ταυτόχρονα τον αλλάζει σε όλες τις πλευρές τόσο της εσωτερικότητάς του (σκέψη) όσο και σε εκείνες της εξωτερικότητάς τους (κατανάλωση, διαμεσολαβούμενη από την παραγωγή, δηλαδή παραγωγική κατανάλωση), έτσι ο άνθρωπος περνά από την κάλυψη των άμεσων στην κάλυψη έμμεσων αναγκών.

Το αντικείμενο παράγεται από το υποκείμενο, αλλά και το υποκείμενο παράγεται από το αντικείμενο. Η παραγωγή ενός έργου τέχνης παράγει ένα κοινό που τρέφει μια αγάπη για τα έργα τέχνης, ακριβώς γιατί ο τρόπος παραγωγής μπορεί να τα παράξει ως τέτοια τόσο στο υλικό τους κομμάτι όσο και στο κομμάτι της συνείδησης, δηλαδή το έργο τέχνης δημιουργείται πρώτα στο μυαλό του καλλιτέχνη, μετά δημιουργείται στον υλικό κόσμο, και εν συνεχεία προσλαμβάνεται από τους

¹⁰¹ K.Marx, introduction to a contribution to the critique of political economy, www.marxists.org (πρόσβαση 18/5/2015).

ανθρώπους ως έργο τέχνης με βάση τις αισθήσεις και την εγκεφαλική του επεξεργασία ως τέτοιου. Η παραγωγή της εργασίας καθορίζει και την πνευματική ανάπτυξη του ανθρώπου , αρκεί να σκεφτούμε το εξής , η κατασκευή έργων τέχνης στην αρχαιότητα δεν θεωρούνταν τέχνη αλλά θρησκευτική λατρεία(π.χ. τοιχογραφίες). Όταν οι παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας όμως δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την μετάβαση στην αστική κοινωνία , τότε η θρησκευτική λατρεία της τέχνης έγινε η λατρεία του αισθητού κομματιού της τέχνης , δηλαδή ο τρόπος πρόσληψης άλλαξε γιατί ο τρόπος παραγωγής είχε προηγουμένως μεταβληθεί. Έτσι φτάνουμε στην θέση των Μαρξ- Ένγκελς ότι , <<δεν είναι η συνείδηση που αλλάζει την ζωή , αλλά η ζωή που αλλάζει την συνείδηση¹⁰²>>.

Η εργασία όμως δεν συνδέει μόνο τον άνθρωπο με την φύση , αλλά και τον άνθρωπο με το είδος του. Η πρώτη σχέση του ανθρώπου με τον συνάνθρωπο του είναι η εργασία στα πλαίσια του καταμερισμού εργασίας. Η συνείδηση του ανθρώπου ως τέτοιου και ως μέλους μιας ανθρώπινης κοινότητας είναι πρωταρχικά η συνείδηση που πηγάζει από την εργασία, για την κάλυψη των αναγκών τους οι άνθρωποι αρχίζουν να συνεργάζονται για να εκτελέσουν τις διάφορες εργασίες (αρχικά πρωτόλειες, κυνήγι, συλλογή καρπών κλπ).<< Η ανάπτυξη της εργασίας βοήθησε ούτως ώστε τα μέλη της κοινότητας με το να αυξήσει τις περιπτώσεις αμοιβαίας υποστήριξης και συλλογικής δραστηριότητας... εν συντομία οι άνθρωποι στην πορεία έφτασαν στο σημείο όπου είχαν κάτι να πουν ο ένας στον άλλο. Η αναγκαιότητα δημιούργησε το όργανο ο ασημάτιστος λάρυγγας του πιθήκου αργά αλλά σταθερά μετασχηματίστηκε¹⁰³>>.

Η σημασία της εργασίας είναι τέτοια για την σύνδεση του ανθρώπου με τους συνάνθρωπους του, που η απουσία της συνιστά , στις νεωτερικές ειδικά κοινωνίες , αδυναμία ενσωμάτωσης στην κοινωνία ως πολίτη και σε σφαίρες πέραν της εργασίας (ακόμα και σε σχέσεις πέραν αυτών του εργασιακού καταμερισμού, όπως είναι η ανθρώπινη φιλία).<<Η ιδιοποίηση εμφανίζεται ως αποξένωση, ως αλλοτρίωση και η αλλοτρίωση εμφανίζεται ως ιδιοποίηση , η αποξένωση ως αληθινή ένταξη στην

¹⁰² F. Engels- K.Marx, *the German ideology* ,www.marxists.org (πρόσβαση 17/5/2015).

¹⁰³ Marx-Engels, *collected works volume 25*,p.455. Mecollectedworks.files.wordpress.com (πρόσβαση 22/5/2015).

πολιτική κοινότητα¹⁰⁴>>. Η αλλοτρίωση της εργασίας , δηλαδή η πώληση της , συνεπάγεται την επιβίωση του ατόμου και σε ένα δεύτερο επίπεδο η ένταξη του ατόμου, αφού βασίζεται στην αλλοτριωμένη εργασία , στην κοινωνία είναι εξίσου αλλοτριωμένη ως συνείδηση ενταξιακή. Η παραπάνω πρόταση γίνεται κατανοητή στην αντιστροφή της , δηλαδή στην κατάσταση όπου το άτομο (μη κεφαλαιοκράτης) δεν εργάζεται. Η μη εργασία , μακροχρόνια , θέτει το άτομο στο περιθώριο της κοινωνίας και το οδηγεί βαθμιαία , σε κάποιες περιπτώσεις , να δημιουργήσει μια συνείδηση μη ενταξιακή και επομένως μη εργασιακή (λούμπεν προλετάριος). Ενδεικτική είναι η περίπτωση των Κλωζάρ , οι οποίοι απορρίπτουν την ενσωμάτωση σε μια κομφορμιστική κοινωνία και αυτή η απόρριψη εκφράζεται με την άρνηση τους να εργαστούν.

Αλλά ακόμα και όταν δεν αναφερόμαστε σε περιθωριακές ομάδες, η ανεργία δημιουργεί στο άτομο μια δυσκολία στις σχέσεις του με τους άλλους, για παράδειγμα υπάρχουν περιπτώσεις όπου ο άνεργος (ιδιαίτερα ο μακροχρόνιος) απομακρύνεται από τους φίλους του , καθώς αισθάνεται άβολα όταν εκείνη έχουν δουλειά ενώ εκείνο όχι. Η μη εργασία συνεπάγεται στην περίπτωση αυτή την αδυναμία ύπαρξης ως αλλοτριωμένο , ανεξάρτητο οικονομικά , άτομο . Δηλαδή ως ανθρώπου που να μπορεί να προσλάβει συνειδησιακά και υλικά τον εξωτερικό κόσμο με τον τρόπο που του επιβάλλει η αστική κοινωνία, δηλαδή ως κατόχου εμπορευμάτων.

Απο την άλλη η μη εργασία για τους κεφαλαιοκράτες δημιουργεί την συνείδηση της παθητικής αλλοτρίωσης , της αλλοτρίωσης ως κατάστασης¹⁰⁵. Έτσι οι κεφαλαιοκράτες συλλαμβάνουν την εργασία ως κάτι το θεωρητικό , αφού δεν εργάζονται παρά ελέγχουν την εργασία , και με την σειρά της η ιδιοκτησία που αποκτάται με την απαλλοτρίωση των εργαζόμενων , παρουσιάζεται ως ιδιοκτησία εξωτερική προς την κοινωνία , ως μια απόσπαση από έναν τρίτο . Αντίθετα η εργασία , στην συνείδηση , θεωρείται ως άμεσο , αισθητό πράγμα της ίδιας της κοινωνίας.

¹⁰⁴ Κ.Μαρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, Αθήνα, 2012, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο, σελ.100.

¹⁰⁵ Κ.Μαρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, Αθήνα, 2012, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο σελ.101.

Έτσι στο συνειδησιακό κομμάτι η εργασία είναι το ανθρώπινο και η ατομική ιδιοκτησία , το εξωτερικό , μη ανθρώπινο. <<Γιατί όταν κάποιος αναφέρεται στην ατομική ιδιοκτησία , νομίζει ότι ασχολείται με κάτι εξωτερικό προς τον άνθρωπο . Όταν κάποιος αναφέρεται στην εργασία , ασχολείται άμεσα με τον ίδιο τον άνθρωπο¹⁰⁶>>. Η απαλλοτρίωση της εργασίας από τον ίδιο τον εαυτό της , όταν την πουλά ο εργάτης στον μη εργάτη , δημιουργεί την <<εξωτερίκευση>> αυτή. Στην συνείδηση ο κεφαλαιοκράτης στέκει πράγματι πάνω από την κοινωνία, γιατί τα υλικά συμφέροντα του της μη εργασίας είναι στον αντίποδα των υλικών συμφερόντων της εργασίας . Δεν είναι τυχαίο ότι η αντανάκλαση της ταξικής κοινωνίας στα διάφορα έργα (λογοτεχνικά και μη) γίνεται με όρους τέτοιας ξενικότητας(της μη ανθρώπινης διάστασης της εργασίας) , ο Ζοσέ Σαραμάνγκου λέει σε ένα έργο του , <<ότι οι καπιταλιστές δεν είναι άνθρωποι να τους εμπιστεύεσαι>>.

Τώρα μπορούμε να δούμε την αλλοτρίωση από την πλευρά των συμφερόντων της ίδιας της εργασίας , δηλαδή πως ο εργάτης όταν χάσει την εργασία χάνει και την συνείδηση του ποιό είναι το πραγματικό του συμφέρον , και καταλήγει να συνδράμει την τάξη των απαλλοτριωτών αντι για εκείνη των απαλλοτριωμένων. Θα αναφέρουμε το ιστορικό παράδειγμα των freikorps(σώματα ελευθεροφρόνων ή ελεύθερα σώματα). Πρόκειται για μισθοφορικά σώματα που η ύπαρξη τους καταγράφεται από τον 18^ο αιώνα , και που χρησιμοποιήθηκαν κατά της εργατικής εξέγερσης της Λίγκας των Σπαρτακιστών (Λούξεμπουργκ-Λιμπνεκτ) στα 1918 . Σε ένα πολύ μεγάλο βαθμό τα σώματα αυτά επανδρώθηκαν με φαντάρους που είχαν απωληθεί από το μέτωπο και είχαν παραμείνει για χρόνια στην ανεργία , δεν είχαν δηλαδή επαφή με το εργατικό κίνημα. Η ανεργία οδήγησε τους ανθρώπους αυτούς σε αποξένωση από την τάξη τους , και κατόπιν χρηματικής αμοιβής , και σε σύμπραξη με την κυβέρνηση των αστών¹⁰⁷

Η γλώσσα , για τους Ένγκελς και Μαρξ , είναι παρεπόμενο της εργασίας , και η ανάπτυξη της είναι στοιχείο του καταμερισμού της εργασίας. Όσο περισσότερο συνεργάζονται οι άνθρωποι στα πλαίσια της εργασίας τόσο περισσότερο μαθαίνουν να επικοινωνούν , για να μπορέσουν να ικανοποιήσουν μέσω της εργασίας τις

¹⁰⁶Ο.π.,σελ.100.

¹⁰⁷ Το ιστορικό παράδειγμα του SPD, ριζοσπάστης 22/9/2013. www.rizospasths.gr (πρόσβαση 14/6/2015).

ανάγκες τους. Η εργασία δημιουργεί γέφυρες επικοινωνίας ανάμεσα στους ανθρώπους με την ανάπτυξη των ανθρώπινων οργάνων της ομιλίας, όπως επίσης και ανάμεσα στον άνθρωπο και την φύση. Η εργασία οξύνει παραπέρα τις ανθρώπινες αισθήσεις, μέσω αυτής όπως είδαμε οι άνθρωποι προσλαμβάνουν και αλλάζουν την φύση. Οι αισθήσεις βελτιώνονται και διαφοροποιούνται από αυτές των ζώων επειδή ο άνθρωπος τις χρησιμοποιεί στην εκτέλεση της εργασίας του και μόνο μέσω αυτής καταφέρνει να τους δώσει μια ανώτερη ποιοτική διάσταση από την αντίστοιχη των ζώων.

<< Ο αετός βλέπει πολύ μακρύτερα από ότι ο άνθρωπος, αλλά το ανθρώπινο μάτι διακρίνει σημαντικά περισσότερα στα αντικείμενα από ότι το μάτι του αετού¹⁰⁸>>. Η δημιουργία των αντικειμένων της εργασίας επιτρέπει στον άνθρωπο να εξασκήσει τις ιδιότητες του σε συνδυασμό με την εγκεφαλική του ανάπτυξη, ο άνθρωπος στοχάζεται επι της εργασίας και μέσω των αισθήσεων του προσλαμβάνει την φύση γύρω του και την μετασχηματίζει σε ένα αντικείμενο εργασίας.

Η εργασία για τους Μαρξ και Ένγκελς είναι το συγκροτησιακό στοιχείο των πάντων. Δημιουργεί τον άνθρωπο την προσωπικότητα του, τον οργανισμό του και γενικά την ίδια του την ζωή, την οποία και αναπαράγει διαρκώς. Επίσης δημιουργεί τις σχέσεις του ανθρώπου με το είδος του, καθώς και με την φύση. Η ίδια η ανθρώπινη ζωή έχει ως βασική της προϋπόθεση της την εργασία, ως αφετεριακή αρχή αλλά και ως εξέλιξη της ίδιας της κοινωνίας (κοινωνικά συστήματα). Η εργασία είναι κεντρικός όρος της θεωρίας του ιστορικού και διαλεκτικού υλισμού, γιατί η εν λόγω θεωρία βάζει τον άνθρωπο να πατήσει στην γη με τα πόδια, ενώ πριν ήταν με το κεφάλι κάτω. Για να συμβεί αυτό ο άνθρωπος πρέπει αν ιδωθεί μέσα από τις πραγματικές του υλικές διαστάσεις, στις πραγματικές του σχέσεις, και μέσα στον πραγματικό κόσμο, και ο μόνος τρόπος για να καταστεί εφικτό κάτι τέτοιο είναι μέσα από την μελέτη της εργασίας σε διαλεκτική ενότητα με τον άνθρωπο, με τους δύο να προωθούνται θετικά, προς όλο και ανώτερες (κοινωνικές) μορφές ζωής και ύπαρξης.

Η εργασία επομένως, είναι ωφέλιμη εργασία, καθώς έχει μια αξία (πρωταρχικά) χρηστική για τον ίδιο τον παραγωγό της, δηλαδή εξυπηρετεί κατά τον

¹⁰⁸ Ο.π., p.456.

έναν τροπο ή τον άλλον την ζωή του. Η αξία χρήσης όπως την αποκαλεί ο Μαρξ, αποτυπώνεται στην αντικειμενοποίηση της εργασίας. Δηλαδή ο άνθρωπος παράγει ένα προϊόν που του χρησιμεύει σε κάτι.

<<Για να παραχθεί το σακάκι χρειάζεται παραγωγική δραστηριότητα καθορισμένου είδους. Η δραστηριότητα αυτή καθορίζεται από το σκοπό που επιδιώκει, από τον τρόπο που ενεργεί, από το αντικείμενο, τα μέσα και το αποτέλεσμα της. Την εργασία που η ωφελιμοτήτά της εκφράζεται έτσι με την αξία χρήσης του προϊόντος της ή με το γεγονός ότι το προϊόν της είναι αξία χρήσης, την ονομάζουμε ωφέλιμη εργασία>>¹⁰⁹. Ο άνθρωπος λοιπόν διαθέτει την δυνατότητα, χάρις και στην φύση, να αναπαράξει την ίδια του την ζωή, συνειδητά¹¹⁰. Η εργασία του στην αποκρυσταλλωμένη της μορφή, είναι ένα προϊόν με αξία χρήσης. Περνώντας σε ένα πιο σύνθετο επίπεδο, παρατηρούμε πως οι άνθρωποι συναθροίζονται και δημιουργούν ανθρώπινες κοινωνίες. Αυτή η συνάρθρωση, είναι πριν απ' όλα η ίδια η προϋπόθεση της ανθρώπινης επιβίωσης και διαίωσις του είδους. Στην βάση αυτής της συνάρθρωσης για την επιβίωση, οι άνθρωποι της κοινωνίας έρχονται σε επαφή μεταξύ τους, επικοινωνούν. Δημιουργούν αναμεταξύ τους σχέσεις κοινωνικές, οι οποίες είναι αναγκαίες για την κάλυψη αρχικά των βασικών αναγκών για την αναπαραγωγή της ζωής. Η κάλυψη αυτών των αναγκών, είναι προϋπόθεση για την ζωή της κοινωνίας και άρα του ατόμου. Για να καλυφθούν οι ανάγκες αυτές απαιτείται ανθρώπινη εργασία, που να αποκρυσταλλώνεται σε αντικείμενα με αξία χρήσης. Σε αυτά τα πλαίσια γίνεται κατανοητό ότι, πρώτον η εργασία αποτελεί την βάση της κοινωνίας και των κοινωνικών σχέσεων που αναπτύσσονται μέσα σε αυτήν. Δεύτερον, η εργασία που λαμβάνει χώρα σε αυτά τα κοινωνικά πλαίσια, δεν

¹⁰⁹ Κάρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Αθήνα, 1978, Σύγχρονη εποχή, σελ. 56.

¹¹⁰ Σε αντίθεση προς το ζωικό βασίλειο, όπου οι εργασίες που εκτελούνται από τα ζώα γίνονται μηχανικά και παραμένουν αναλωτέες, ενώ στόχος τους είναι αποκλειστικά η κάλυψη των στοιχειωδών αναγκών της επιβίωσης και μόνο, ενώ αντίθετα ο άνθρωπος έχει την δυνατότητα να ξεπεράσει το επίπεδο της αναγκαιότητας, αλλάζοντας την ζωή του και εξελισσοντας τον τροπο που εργαζεται για τον σκοπο αυτό της αναπαραγωγής (π.χ. εκμηχανισή). Με αλλά λόγια, ο άνθρωπος ξερει τι κανει, πως το κανει και πως να τροποποιησει αυτό που κανει, εχοντας από τα πριν σχεδιασει τον τροπο εργασιας και τους επιδιωκομενους στοχους. Ετσι ενώ τα μυρμήγκια χτιζουν την μια και την ίδια φωλια, ο άνθρωπος μπορεί να χτισει διαφορετικες <<φωλιές>>, με βαση το τι σκοπο έχει. Ετσι αλλιως διαμορφωνει το κτιριο για το σπιτι του, αλλιως εκεινο του γραφειου του, εκεινο του σχολειου κλπ.

είναι μόνο συνειδητή, δεν είναι μόνο ένας μετασχηματισμός της ύλης, αλλά είναι επίσης και πράξη συνεργατική.

Οι άνθρωποι έρχονται σε κοινωνικές σχέσεις, και έτσι αποκτούν την δυνατότητα να χρησιμοποιούν την εργατική τους δύναμη σε συνεργασία ο ένας με τον άλλο. Αυτή η συνεργατική αξιοποίηση, είναι ο λεγόμενος καταμερισμός εργασίας. Η κατατμήση της εργασίας σημαίνει πως, το κάθε ξεχωριστό υποσύνολο της κοινωνίας αναλαμβάνει κι από ένα ξεχωριστό κομμάτι της κοινωνικής διαδικασίας παραγωγής και αναπαραγωγής, αντικειμένων και άρα και της ίδιας της ζωής του ατόμου και της ύπαρξης της κοινωνίας του. Ο καταμερισμός αυτός, αποδεικνύει πως οι σχέσεις δεν είναι απλά κοινωνικές αλλά παραγωγικές, στον βαθμό που καθένας παράγει σε συνεργασία με τον άλλο (στο πρωτόγονο στάδιο της κοινωνίας έστω). Το επίπεδο και η οργάνωση του καταμερισμού της εργασίας είναι ευθέως ανάλογα με το επίπεδο των παραγωγικών δυνάμεων των ανθρώπων, που βρίσκονται σε παραγωγικές σχέσεις στην κοινωνία αυτή¹¹¹. Με την σειρά τους οι παραγωγικές δυνάμεις, ο τρόπος παραγωγής και ο καταμερισμός, δείχνουν σε ποιο βαθμό οι ανθρώπινες δυνάμεις πέτυχαν να ιδιοποιηθούν και να εξουσιάσουν την φύση, για να κερδίσουν την ίδια τους την συνέχιση¹¹² ως είδος. Και στον βαθμό που ο καταμερισμός αγγαλιάζει όλη την κοινωνία (τουλάχιστον από μια βαθμίδα εξέλιξης και μετά), με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, είναι ένας κοινωνικός καταμερισμός εργασίας. Για να κατανοήσουμε τον όρο <<κοινωνικός καταμερισμός>>, πρέπει να επιστρέψουμε νοερά στην εποχή της βαρβαρότητας. Η πρώτη και συνάμα πιο πρωτόλεια μορφή καταμερισμού, εμφανίζεται σύμφωνα με τον Ένγκελς, σε εκείνη την ιστορική εποχή των γεννών, που για τον ίδιο αντιστοιχεί στην μέση βαθμίδα της άγριας κατάστασης¹¹³. Σε αυτή την βαθμίδα εξέλιξης της ανθρωπότητας, ο

¹¹¹ Έτσι η οργάνωση της εργασίας σε μια αγροτική/φεουδαρχική κοινωνία είναι τελείως διαφορετική από αυτήν σε μια βιομηχανική/αστική κοινωνία. Στην πρώτη υπάρχουν αγρότες, εργαλεία, ζωική δύναμη, ένας ορισμένος από τα πρὶν κύκλος παραγωγικής καλλιέργειας, η άμεση χρήση των προϊόντων της γης. Ενώ, στην δεύτερη επικρατεί η δύναμη των μηχανών, η επιστημονική οργάνωση της εργασίας, η μεταποίηση των προϊόντων της γης. Σε κάθε περίπτωση, η κάθε μια από αυτές τις κοινωνίες διαθέτει διαφορετικές παραγωγικές δυνάμεις και γι' αυτό η παραγωγή και η εργασία διαμορφώνονται ανάλογα.

¹¹² M. Buhr-A. Kosing, *Λεξικό Μαρξιστικής-Λενινιστικής φιλοσοφίας*, Αθήνα, 1978 Γράμματα, σελ. 139.

¹¹³ Φρίντριχ Ένγκελς, *η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, Αθήνα, 1983, Σύγχρονη εποχή, σελ. 167.

καταμερισμός της εργασίας είναι φυσικός ,με την έννοια ότι λαμβάνει χώρα ανάμεσα στα δύο φύλα,τον άνδρα και την γυναίκα¹¹⁴. <<Ο άντρας πολεμάει ,πηγαίνει στο κυνήγι και στο ψάρεμα ,προμηθεύει την τροφή και τα απαραίτητα γι'αυτό εργαλεία.Η γυναίκα φροντίζει για το σπίτι ,ετοιμάζει το φαγητό και φτιάχνει τα ρούχα ,μαγειρεύει,υφαίνει,ράβει>>.Σε αυτήν την πρωτόλεια μορφή,ο καταμερισμός,χωρίζει τον άνδρα από την γυναίκα(σε ξεχωριστούς ρόλους,βάσει των χαρακτηριστικών των δύο φύλων,π.χ.ανδρική σωματική ρώμη για εξωτερικές εργασίες),ενώ μαζί με αυτούς χωρίζει τον εξωτερικό χώρο της φύσης από εκείνον της οικογένειακής εστίας.Αυτή είναι και η πρώτη ιστορική κατανομή των εργασιών για την αναπαραγωγή της ανθρώπινης ζωής,ενώ τα δύο φύλα βρίσκονται πρίν απ'όλα σε μια παραγωγική σχέση,δηλαδή οι ρόλοι και οι εργασίες που αναλαμβάνουν είναι απαραίτητες για την διαίωσιση της ανθρώπινης ζωής.<<Ο καθένας είναι ιδιοκτήτης των εργαλείων που κατασκευάζει και που χρησιμοποιεί:ο άντρας των όπλων...η γυναίκα των οικιακών σκευών¹¹⁵>>.

Σε αυτή την βαθμίδα εξέλιξης,υπάρχει το στοιχείο της κοινής ιδιοκτησίας ,έτσι εδώ μπορούμε ακόμα να μιλάμε για τον λεγόμενο πρωτόγονο κομμουνισμό.<<Το νοικοκυριό είναι κομμουνιστικό για κάμποσες,συχνά πολλές οικογένειες.Ότι φτιάχνεται και χρησιμοποιείται από κοινού είναι κοινή ιδιοκτησία:το σπίτι,ο κήπος,η βάρκα¹¹⁶>>.Έδω είναι το γένος (η φυλή),το αφετεριακό σημείο και η οικογένεια το παράγωγο.Στην συνέχεια ο καταμερισμός γίνεται ακόμα πιο μεγάλος,όσο οι φυλές παίρνανε στην ποιμενική βαθμίδα εξέλιξης .Έχοντας κατακτήσει την ικανότητα,να εξημερώνουν ζώα και να τα αναπαράγουν,οι φυλές αυτές δημιουργούν για πρώτη φορά πλεόνασμα για ανταλλαγή με άλλες φυλές.Αυτό συμβαίνει διότι έχουν μάθει ως ένα βαθμό,να αναπαράγουν τα χρειαζόμενα για την δική τους βιολογική αναπαραγωγή.Η ανταλλαγή,ζώων σε αυτό το στάδιο,φέρει τις φυλές σε επαφή μεταξύ τους,ενώ η ζωική παραγωγή,φέρει και την ανάπτυξη της καλλιεργητικής γεωργίας για να είναι δυνατό να υπάρξει απόθεμα ζώων για ανταλλαγή¹¹⁷.Σε αυτή

¹¹⁴ Μ.Βuhr-.Kosing,*Λεζικό Μαρξιστικής-Λενινιστικής φιλοσοφίας*,Αθήνα,1978,Γράμματα,σελ.139.

¹¹⁵ Φ.Ένγκελς,*Η καταγωγή της οικογένειας ,της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*,σελ.168,Σύγχρονη εποχή.

¹¹⁶ Ο.π.,σελ.169.

¹¹⁷ Ο.π.,σελ.169-170.

την βαθμίδα,έχουμε τον εξής καταμερισμό,ποιμένες(βοσκοί δηλαδή),γεωργοί και μικροί χειροτέχνες με αργαλιούς(οικιακή χειροτεχνεία).Το <<σπάσιμο>> της εργασίας σε αυτούς τους κλάδους,σήμαινε ως ένα βαθμό,το ξεπέραςμα της αναγκαιότητας,με την δημιουργία πλεονάσματος.

Η αύξηση των πλεονασμάτων για ανταλλαγή,στον βαθμό που ακόμα η τεχνολογία υπάρχει σε πολύ πρωτόλεια μορφή μόνο,συνεπάγονταν την αύξηση του αριθμού των εργατικών χεριών,εδώ εμφανίζονται οι πρώτοι δούλοι.Οι αιχμάλωτοι των πολέμων των φυλών ,εργάζονται αναγκαστικά¹¹⁸.Σε αυτή την βαθμίδα,η ιδιοκτησία των ζώων από κοινοτική γίνεται σταδιακά ατομική,από την φυλή στην οικογένεια και στο τέλος στα αρσενικά μέλη αυτής.<<Με την ουσιαστική κυριαρχία του άντρα στο σπίτι έπεσε και ο τελευταίος φραγμός για την απόλυτη του κυριαρχία...έτσι όμως ανοίχτηκε ένα ρήγμα στο παλιό καθεστώς των γενών:η ατομική οικογένεια έγινε μια δύναμη και ορθώθηκε απειλητική στο γένος¹¹⁹>>.

Από την μέχρι τώρα ανάλυση,μπορούμε να αντιληφθούμε το εξής,η ατομική ιδιοκτησία είναι παιδί όχι μιας καθορισμένης ιστορικής εποχής(το πότε ακριβώς εμφανίστηκε δεν μας απασχολεί εδώ),αλλά του καταμερισμού εργασίας όπως αυτός εξελίχθηκε από εποχή σε εποχή,και από φυλή σε φυλή.Ο καταμερισμός δημιούργησε την ατομική ιδιοκτησία,κατακερματίζοντας την εργασία σε χώρους,σε φύλο,σε ηλικία και στις ιδιότητες που απορρέουν από το φύλο.Έτσι οι εξωτερικές εργασίες έγιναν πεδίο του άντρα ,ενώ οι γυναίκες περιορίστηκαν στον χώρο του σπιτιού ο οποίος είχε δευτερεύοντα ρόλο ,σε αντίθεση με τις εξωτερικές που είχαν ρόλο πρωτεύοντα.Ο καταμερισμός επιτρέπει το ξεπέραςμα της αναγκαιότητας,της παραγωγής μόνο για αυτοκατανάλωση και επιτρέπει την παραγωγή για ανταλλαγή¹²⁰.Σε τελική ανάλυση,ο καταμερισμός ,χωρίζει τον άνδρα από την γυναίκα,την οικογένεια από το γένος,την πόλη από την ύπαιθρο.

Η ατομική ιδιοκτησία,μπορεί να υπάρξει μόνο σε κοινωνίες στις οποίες έχει επιτευχθεί περίσσειμα προϊόντων.Όταν δηλαδή υπάρξουν εκείνο το επίπεδο παραγωγικών δυνάμεων ,που θα επιτρέψει στα άτομα να παράγουν περισσότερο απο

¹¹⁸ Ο.π.,σελ.171.

¹¹⁹ Ο.π.,σελ.172.

¹²⁰ Η ανταλλαγή υπήρχε και σε παλαιότερες εποχές,αλλά μόνο σποραδικά,χάρη στον ανεπτυγμένο καταμερισμό,γίνεται πάγιο στοιχείο των κοινωνιών της ατομικής ιδιοκτησίας.

ότι χρειάζονται για να ζήσουν. Τώρα οι όροι αντιστρέφονται, ο καταμερισμός δημιούργησε την ατομική ιδιοκτησία, τώρα όμως η ατομική ιδιοκτησία τραβάει παραπέρα μαζί της τον καταμερισμό. <<Η πόλη με τα πέτρινα τείχη ...έγινε η κεντρική έδρα της φυλής...ήταν μια τεράστια πρόοδος...μα και σημάδι και ανάγκης για άμυνα. Ο πλούτος μεγάλωνε μα σαν πλούτος ατόμων¹²¹>>. Η πόλη γεννιέται, από τον καταμερισμό που γεννήθηκε όταν οι άνθρωποι, ζούσαν ακόμα στο ύπαιθρο, το δημιούργημα αντιτίθεται στον δημιουργό.

Μέσα στα τείχη της πόλης ο καταμερισμός συνεχίζεται, ότι έχει δημιουργηθεί από αυτόν (π.χ. σιδηρουργία) εξελίσσεται παραπέρα, σπάει σε νέους κλάδους εργασίας. Ο καταμερισμός εργασίας σε κάθε εποχή, συνδέεται με τις παραγωγικές δυνάμεις, τις οποίες και αναπτύσσει παραπέρα. Η παραπέρα ανάπτυξη, δημιουργεί νέες ανάγκες καταμερισμού (οι μηχανές ανεβάζουν τις παραγωγικές δυνάμεις, αλλά έτσι ο καταμερισμός αναπτύσσεται παραπέρα δημιουργώντας, μηχανικούς που μπορούν να αναπαράγουν τις μηχανές, επισκευαστές που τις επισκευάζουν κλπ). Και ο νέος καταμερισμός, γεννά περισσότερο πλούτο και περισσότερο ανταγωνισμό ανάμεσα στις ομάδες που κατέχουν τα μέσα και άρα τον πλούτο αυτό. Σε τελική ανάλυση ο καταμερισμός, ήταν η απαρχή για το πέρασμα από την κοινοκτημοσύνη στην κοινωνία της ατομικής ιδιοκτησίας, στην ταξική κοινωνία επομένως.

Με την δημιουργία των πόλεων, προστίθεται ένας νέος κρίκος. Ο καταμερισμός μέχρι τώρα δημιουργούσε εργάτες και επομένως παραγωγούς, οι οποίοι από την αυτοσυντήρηση πέρασαν στην ανταλλαγή. Δημιούργησε πλεόνασμα και άρα δυνατότητα πλουτισμού, ατομικής ιδιοκτησίας. Η ατομική ιδιοκτησία για να δημιουργηθεί, προϋποθέτει έναν καταμερισμό εργασίας, που να δίνει αρκετά για να μπορέσουν αυτά να ανταλλάγουν και έτσι να προκύψει ο πλούτος από εκείνον που ανταλλάσει. Με την δημιουργία της πόλης, οι ανταλλαγές άρχισαν να πληθαίνουν εντός και εκτός των τειχών, η απόσταση έτσι μεγαλώνει ανάμεσα σε εκείνους που ανταλλάσσουν. Αυτή η πυκνότητα πληθυσμού (την οποία προϋποθέτει ο καταμερισμός, πριν την δημιουργία των μηχανών) και η αύξηση των αποστάσεων, δημιουργεί μια ομάδα που ασχολείται όχι με την δημιουργία αλλά με την μεταφορά και ανταλλαγή των αντικειμένων, τους εμπόρους.

¹²¹ Ο.π., σελ. 173.

<<Όλες οι ως τώρα τάσεις για την διαμόρφωση τάξεων σχετίζονται ακόμα σε παραγωγούς... Παρουσιάζεται για πρώτη φορά μια τάξη ,που χωρίς να συμμετέχει με έναν οποιονδήποτε τρόπο στην παραγωγή ,παίρνει στα χέρια της τη γενική διεύθυνση της παραγωγής ... με το πρόσχημα ότι γλυτώνει τους παραγωγούς από τον κόπο και τον κίνδυνο της ανταλλαγής ,ότι επεκτείνει την τοποθέτηση των προϊόντων τους σε μακρινές αγορές ,ότι έτσι γίνεται η χρησιμότερη τάξη του πληθυσμού,διαμορφώνεται μια τάξη από παράσιτα¹²²>>.Ο καταμερισμός πυροδοτεί έτσι ένα προτσές που φτάνει στο αντιθετό του,από την δημιουργία διαφορετικών παραγωγών στην δημιουργία μη παραγωγών.Οι τελευταίοι ακριβώς επειδή έρχονται σε επαφή με διαφορετικές περιοχές,διαφορετικούς ανθρώπους,διαφορετικά μέτρα και σταθμά,δημιουργούν ένα κοινό μέσο συναλλαγής το χρήμα.Βεβαίως το ίδιο το χρήμα.που πρωτοεμφανίζεται σαν μεταλλικό χρήμα,προυποθέτει κι αυτό τον καταμερισμό,δηλαδή την δυνατότητα οι άνθρωποι να αξιοποιούν το μέταλλο που βρίσκουν και να το μετατρέπουν σε κάτι άλλο(πρώτη αξιοποίηση του μετάλλου,είναι το άρωτρο για την ανάπτυξη της γεωργίας,που η παραπέρα ανάπτυξη της επιτρέπει την εμφάνιση της πόλης,και όχι η κοπή χρήματος).

Μέχρι τώρα έχουμε δει σε μια συνεκτική σειρά,τις έννοιες ,εργασία,καταμερισμός εργασίας,ατομική ιδιοκτησία,ανταλλαγή ,δημιουργία ταξικών κοινωνιών.Μεσά σε αυτό το σύνολο εννοιών,που δεν είναι απλές έννοιες αλλά κομμάτια ενός ιστορικοκοινωνικού και ιστορικού προτσές εξέλιξης της κοινωνίας, πραγματεύεται ο Μαρξ την αλλοτροίωση στα έργα του.Ο καταμερισμός,αρχικά επέτρεπε σε παραγωγούς να αποκτήσουν ατομική ιδιοκτησία,στην συνέχεια όμως η ατομική ιδιοκτησία δημιουργεί τάξεις και ανταγωνισμούς,που φτάνουν αυτές οι τάξεις να είναι ,μη παραγωγικές και να εξουσιάζουν εκείνες που παράγουν.Πράγματι η ύπαρξη μη παραγωγών,προυποθέτει την εργασία,την οποία θα υποδουλώνουν οι μη παραγωγοί και χάρις σε αυτή θα μεγαλώνουν την ατομική ιδιοκτησία που ήδη κατέχουν.Έτσι παγιώνεται μια τάξη που μέχρι τότε υπήρχε μόνο περιοδικά,η τάξη των δούλων.Αυτή είναι η δημιουργία της πρώτης ταξικής εκμεταλλευτικής κοινωνίας,της δουλοκτιτικής.

¹²² Φ.Ένγκελς,η καταγωγή της οικογένειας,της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους,Αθήνα,1983,Σύγχρονη εποχή,σελ.176.

<<Δεν χρειάστηκε πια πολύς καιρός ώσπου να ανακαλυφθεί η μεγάλη <<αλήθεια>> ότι και ο άνθρωπος μπορεί να γίνει εμπόρευμα ότι η ανθρώπινη δύναμη μπορεί να ανταλαχθεί και να χρησιμοποιηθεί με όφελος όταν μετατραπεί ο άνθρωπος σε δούλο. Μόλις οι άνθρωποι άρχισαν να ανταλλάσσουν ,άρχισαν κιόλας να ανταλλάσσονται και οι ίδιοι. Το ενεργητικό έγινε παθητικό,είτε το θέλαν,είτε δεντο θέλαν οι άνθρωποι¹²³>>. Οι δούλοι γίνονται δουλοπάροικοι στην φεουδαρχία και στο τέλος έρχεται η συγκεκαλειμένη δουλεία ,η μισθωτή εργασία. Οι αλλαγές αυτές οφείλονται στους ανταγωνισμούς των ιδιοκτητριών τάξεων μεταξύ τους(π.χ.καπιταλιστες εναντίον φεουδαρχών). Η ταξική κοινωνία για να διασφαλίσει τον έλεγχο των ιδιοκτητών πάνω στους ακτήμονες, δημιουργεί και ελέγχει το κράτος.

<<Η ίδρυση μιας δημόσιας εξουσίας ,που δεν συμπέφτει πια άμεσα με τον αυτ οργανωμένο σε ένοπλη δύναμη πληθυσμό... από τότε που δισπάστηκε η κοινωνία σε τάξεις ,έγινε αδύνατη μια αυτενεργός ένοπλη οργάνωση του πληθυσμού...ο λαικός στρατός της αθηναϊκής δημοκρατίας ήταν μια αριστοκρατική δημόσια εξουσία απέναντι στους δούλους και τους κρατούσε στο χαλινάρι...και από υλικά εξαρτήματα, από φυλακές και κάθε λογής ιδρύματα καταναγκασμού¹²⁴>>. Το κράτος είναι ο αποξενωμένος έλεγχος της κοινωνίας,που στα μάτια των υποδουλωμένων μισθωτών της μελλοντικής αστικής κοινωνίας,θα φαντάζει ως η κυριαρχία του συνόλου πάνω στο άτομο,που το τελευταίο θα φαντάζεται ότι είναι μέρος του όλου. Οι έμποροι κάνουν αγοραπωλησίες αντικειμένων και οι άνθρωποι πωλούνται επίσης ,έτσι αν και σε μικρό βαθμό αρχικά,οι ταξικές κοινωνίες αποκτούν εμπορευματικά χαρακτηριστικά. Αντικείμενα και άνθρωποι πωλούνται και αγοράζονται. Η εμπορευματοποίηση της κοινωνίας φτάνει στο αποκορυφωμά της την εποχή του Μαρξ με την εδραίωση της αστικής κοινωνίας,του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Η παραγωγή προϊόντων δεν σημαίνει ότι αυτά παράγονται,ευθύς εξαρχής ως εμπορεύματα,τέτοια γίνονται στην συνέχεια . Όταν και οι άνθρωποι φτάνουν σε ένα τέτοιο επίπεδο ,παραγωγικών δυνάμεων,καταμερισμού εργασίας,εν τέλει παραγωγής που να επιτρέπει την δημιουργία πλεονάσματος. Το πλεόνασμα ανταλλάσσεται ,τότε και μόνον τότε το προϊόν γίνεται εμπόρευμα. Το προϊόν εκτός

¹²³ Φ.Ένγκελς,η καταγωγή της ατομικής ιδιοκτησίας ,της οικογένειας και του κράτους,Αθήνα,1983,Σύγχρονη εποχή,σελ.187.

¹²⁴ Ο.π.,σελ.182.

από αξία χρήσης για τον παραγωγό του .αποκτά και ανταλλαχτική αξία,δηλαδή γίνεται αξία χρήσης για κάποιον άλλον που δεν το παρήγε.

Η αξία χρήσης είναι το ποιοτικό στοιχείο,δηλαδή σε τι μου χρησιμεύει κάτι,ενώ η ανταλλαχτική αξία,είναι για μένα τον ίδιο το ποσοτικό στοιχείο,δηλαδή υπάρχει όταν υπάρχει ποσότητα μεγαλύτερη από αυτήν που χρειάζομαι για τηνεπιβίωσή μου¹²⁵.Η ανταλλαγή γεννά το χρήμα,ως το κοινό μέσο μετρήματος της ανταλλαχτικής αξίας των διαφορετικών εμπορευμάτων,τα οποία για να ανταλλαχθούν δεν πρέπει να έχουν την ίδια και την αυτή ποσότητα όμοιας ωφέλιμης εργασίας.<<Σε μια κοινωνία εμπορευματοπαραγωγών ,η ποιοτική αυτή διαφορά των οφέλιμων εργασιών,που τις ασκούν ανεξάρτητα τη μια από την άλλη αυτοτελείς παραγωγοί σαν ιδιωτικές τους υποθέσεις ,εξελίσσεται σε ένα πολυδιαρθρωμένο σύστημα ,σε έναν κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας¹²⁶>>.

Το εμπόρευμα επομένως ενσωματώνει,εργατική δύναμη,χρόνο εργασίας για να δημιουργηθεί,καθώς και αλληλεπίδραση του ανθρώπου με την φύση(πρώτες ύλες).Σε μια ταξική κοινωνία όμως,όπως είναι ο καπιταλισμός,η εργατικής δύναμη ,η φύση ,το εμπόρευμα,δεν ανήκουν στο παραγωγό.Αντίθετα ανήκουν στον μη παραγωγό τον καπιταλιστή,που χρησιμοποιεί τον παραγωγό(αγοραζοντάς την εργατική του δύναμη) για να φτιάξει εμπορεύματα.Τα οποία ο καπιταλιστής θα πουλήσει,θα βγάλει κέρδος και από αυτό θα δώσει ένα μικρό μόνο μέρος στον παραγωγό.Με αυτό το μικρό κομμάτι,που λέγεται μισθός,ο τελευταίος θα κάνει αυτό που στην αρχαίογονη κοινωνία έκανε με το προϊόν του.Θα επιβιώσει.

Όταν το προϊόν είχε μόνο αξία χρήσης,ανήκε στον όχι μόνο στον παραγωγό αλλά σε όλη την αρχαίογονη κοινότητα.Το καταλάωνε αμέσως ή το μοιραζόταν με την υπόλοιπη κοινότητα.<<Αυτή η κοινότητα παραγωγής γινόταν μέσα στα πιο στενά όρια,μα συνεπαγόταν τον έλεγχο την κυριαρχία των παραγωγών πάνω στο προτσές της παραγωγής τους και στο προϊόν τους:το καταναλώνουν,δεν φεύγει από τα χέρια τους...πάνω σε αυτή την βάση δεν μπορεί να υψωθεί πάνω από τα κεφάλια των παραγωγών δεν μπορεί να γεννήσει φασματικές και ξένες γι' αυτούς δυνάμεις...με την εμπορευματική παραγωγή ...για την ανταλλαγή τα προϊόντα αναγκαστικά αλλάζουν χέρια...ο παραγωγός δίνει το προϊόν του στην ανταλλαγή ,δεν ξέρει όμως τι θα

¹²⁵ Κ.Μάρξ,το Κεφάλαιο,Αθήνα,1978,Σύγχρονη εποχή,σελ.49.

¹²⁶ Ο.π.,σελ.56.

απογίνει...το χρήμα και μαζί ο έμπορος..κάνουν το προτσές της παραγωγής ακόμα πιοπερίπλοκο...έμποροι υπάρχουν πολλοί και κανείς απάντους δεν ξέρει τι κάνει ο άλλος ...οι παραγωγοί χάσανε την κυριαρχία πάνω το σύνολο της παραγωγής των όρων της ζωής τους,χωρίς η κυριαρχία αυτή να περάσει στους εμπόρους¹²⁷>>.

Αυτό που πρέπει να γίνεται κατανοητό μέχρι τώρα είναι το εξής ,η ιστορία του περάσματος από την κομμουνιστική <<βαρβαρότητα>> στον ταξικό <<πολιτισμό>>,είναι το προτσές μιας ιστορικής κίνησης που στην εξελιξη του μετατρέπεται στο αντιθετό του,εξαιτίας του καταμερισμού της εργασίας και της ατομικής ιδιοκτησίας που αυτός γεννά.Η ιστορική κίνηση αυτή συνοψίζεται στο εξής,αρχικά ο ιδιοκτήτης είναι παραγωγός και ο παραγωγός ιδιοκτήτης,η ατομική ιδιοκτησία σαν αντίθεση προς την κοινωνική συλλογική ιδιοκτησία,υπάρχει μονάχα εκεί όπου τα μέσα εργασίας και οι εξωτερικοί όροι της εργασίας ανήκουν σε ιδιώτες.Αναλογα όμως με το αν αυτοί οι ιδιώτες είναι οι εργάτες ή οι μη εργάτες έχει και η ατομική ιδιοκτησία άλλο χαρακτήρα¹²⁸.Ενώ αρχικά το πλεόνασμα παραγωγής μπορεί να δημιουργηθεί και να ανήκει στον δημιουργό του,στην συνέχεια η κίνηση αυτή μετατρέπεται στο αντιθετό της,ο μη παραγωγός μπορεί να κατέχει και να συσσωρεύει πλεόνασμα,ενώ ο παραγωγός δεν το μπορεί αυτό και είναι υποχρεωμένος να εξαρτάται από τον μηπαραγωγό για την επιβίωσή του.

Έτσι δημιουργούνται οι ταξικές κοινωνίες που βασίζονται στην ατομική ιδιοκτησία των μη παραγωγών(βεβαίως ιδιοκτήτες πλούτου που να είναι ταυτόχρονα και παραγωγοί συναντά κανείς σε κάθε κοινωνία,ως μικροιδιοκτήτες, αλλά αυτοί δεν είναι εξουσιαστές του συνόλου της κοινωνίας καθώς κατέχουν ένα μικρό μόνο μέρος των παραγωγικών μέσων),που με σειρά ιστορικής εμφάνισης είναι η δουλκτητική ,η φεουδαρχική και τέλος η κεφαλαιοκρατική κοινωνία.Η αντιστροφή αυτής της κίνησης καθίσταται φανερή κυρίως στον καπιταλισμό,όπου όπως αναφέρει ο Μαρξ,ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής και συσσώρευσης επομένως και η κεφαλαιοκρατική ατομική ιδιοκτησία πορυποθέτουν την καταστροφή της ατομικής ιδιοκτησίας που στηρίζεται στην προσωπική εργασία,δηλαδή προυποθέτουν την απ-

¹²⁷ Φ.Ένγκελς,η καταγωγή της οικογένειας,της ατομικής ιδιοκτησίαςκαι του κράτους,Αθήνα,1983,Σύγχρονη εποχή,σελ.186.

¹²⁸ Κ.Μάρξ,το Κεφάλαιο,σελ.785,Σύγχρονη εποχή.

αλλοτρίωση(η παύλα αποτελεί παρέμβαση του συγγραφέα της εργασίας στο αρχικό κείμενο) του εργάτη¹²⁹.

Όσο ίσως αντιφατικό κι αν φαίνεται, η αλλοτρίωση δεν ήταν πάντα το τροχοπέδη της επικοινωνίας αλλά σε δεδομένες ιστορικές κοινωνικές και παραγωγικές συνθήκες, αποτέλεσε το εφελτήριο για την παραπέρα ανάπτυξη της κοινωνίας ,το ελατήριο για να εκτοξευθεί η ανθρωπότητα από την βαρβαρότητα στον πολιτισμό. Η ανάλυση των εννοιών αυτής της ενότητας(εργασία, καταμερισμός εργασίας, ατομική εργασία, ταξική κοινωνία, κράτος, εμπόρευμα) έγινε για να φτάσουμε σε ένα ερώτημα που θα απαντηθεί όταν το θεωρητικό κομμάτι της εργασίας θα έχει ολοκληρωθεί. Γιατί ο δημιουργός της ζωής αποξενώνεται από την ίδια του την ζωή ,εκεί ακριβώς που την δημιουργεί και την εκφράζει; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό , μπορεί να δοθεί μόνο μέσα από την ανάλυση του Μαρξ για την αλλοτρίωση.

¹²⁹ Κ.Μάρξ, *Το Κεφάλαιο*, σελ. 798, Σύγχρονη εποχή.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2.2 : η αλλοτριώση της πρωταρχικής κεφαλαιακής συσσωρεύσεως και η αλλοτριωμένη σχέση που παράγει

Όπως δείξαμε στο εισαγωγικό κομμάτι του παρόντος κεφαλαίου ,η εργασία παράγει και αναπαράγει όλη την ανθρώπινη ζωή και μαζί με αυτήν και την ανθρώπινη κοινωνία.Μέσα στην διαδικασία της παραγωγής τα ανθρώπινα όντα δεν δρουν μόνο πάνω στην φύση , αλλά και το ένα πάνω στο άλλο.Παράγουν μόνο όταν εργάζονται μαζί με κάποιο ορισμένο τρόπο και ανταλλάσσουν αμοιβαία τις δραστηριοτητές τους.Για να παράγουν έρχονται μεταξύ τους σε ορισμένες σχέσεις και δεσμούς και μόνο μέσα στα πλαίσια αυτών των κοινωνικών σχέσεων και δεσμών λειτουργεί η επιρροή τους πάνω στην φύση , γίνεται δηλαδή η παραγωγή¹³⁰.Οι άνθρωποι εργάζονται μέσα σε κοινωνικές σχέσεις , έτσι αποκτούν συνείδηση της εργασίας τους και του εαυτού τους,καθώς μέσα από τις παραγωγικές αυτές σχέσεις έρχονται σε επικοινωνία με τους άλλους.

Οι παραγωγικές αυτές σχέσεις μετασχηματίζουν την ύλη που βρίσκεται στην φύση , με την διαμεσολάβηση των μέσων παραγωγής, δηλαδή των εργαλείων και μηχανών που ενισχύουν τις ανθρώπινες παραγωγικές δυνατότητες και κάνουν εφικτή την επιτέλεση της εργασίας .Οι παραγωγικές σχέσεις μαζί με τις παραγωγικές δυνάμεις αποτελούν τον τρόπο παραγωγής της κάθε κοινωνίας.Είναι δηλαδή η υλική βάση που παράγει τα προϊόντα που χρειάζεται η κοινωνία για την διαίωνιση της υπάρξής της.Οι παραγωγικές σχέσεις βρίσκονται σε διαλεκτική ενότητα με τα μέσα παραγωγής , δηλαδή οι άνθρωποι μέσα στις παραγωγικές σχέσεις τους χρησιμοποιούν τα μέσα και μέσω της χρήσης αυτής καταφέρνουν να τα βελτιώσουν , βελτιώνοντας την παραγωγή που δημιουργούν με αυτά.Η άνοδος του επιπέδου των μέσων παραγωγής ,δημιουργεί την ανάγκη αλλαγής των παραγωγικών σχέσεων ,ώστε τα ίδια τα μέσα παραγωγής να μπορέσουν να εξελιχθούν και να πάνε παραπέρα μαζί με τις σχέσεις ,την ίδια την κοινωνική εξέλιξη.

Για να το θέσουμε διαφορετικά , οι άνθρωποι σε μια ορισμένη βαθμίδα κοινωνικής εξέλιξης κατακτούν μέσα στις σχέσεις τους την ικανότητα να χειρίζονται τα μέσα που έχουν στην διαθεσή τους.Μαθαίνοντας να τα χρησιμοποιούν ,μαθαίνουν και να τα βελτιώνουν .Η βελτίωση φέρνει την ποιοτική και ποσοτική

¹³⁰ Κ.Μάρξ,, *μισθωτή εργασία και κεφάλαιο* , σελς 37-38.Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

άνοδο της παραγωγής και άρα δημιουργεί της προϋποθέσεις για το πέρασμα σε μια νέα βαθμίδα κοινωνικής εξέλιξης. Για αυτή την μετάβαση όμως δεν επαρκούν οι παλιές σχέσεις, ακριβώς γιατί δημιουργήθηκαν σε μια προηγούμενη βαθμίδα εξέλιξης. Επειδή όμως όπως είδαμε στο κεφάλαιο 2, οι σχέσεις των ανθρώπων στον πολιτισμό καθορίζονται από την σχέση τους με την ατομική ιδιοκτησία αυτών των παραγωγικών μέσων που για τον λόγο αυτό διαιρεί τους ανθρώπους και τις σχέσεις τους σε τάξεις, η μετάβαση αυτή δεν μπορεί να επιτευχθεί αυτόματα. Εξαιτίας της ατομικής ιδιοκτησίας, οι τάξεις χωρίζονται σε ιδιοκτήτριες και ακτήμονες (ελεύθεροι-δούλοι, φεουδάρχες-δουλοπάροικοι κλπ). Αυτό σημαίνει πως έχουν, ακόμα και στο εσωτερικό τους οι ιδιοκτήτριες, αντιτιθέμενα συμφέροντα.

Τα αντιτιθέμενα αυτά ταξικά συμφέροντα, φέρνουν τις τάξεις αντιμέτωπες. Η σύγκρουση αυτή οξύνεται όσο αυξάνει το επίπεδο των μέσων παραγωγής και γίνεται πιο επιτακτική η μετάβαση σε ένα ανώτερο επίπεδο. Τελικά σε αυτή την πάλη των τάξεων, η τάξη που δημιουργείται στην μια βαθμίδα ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης των μέσων, επικρατεί της κυρίαρχης και η μετάβαση συντελείται, με έναν επαναστατικό τρόπο. Στην νέα βαθμίδα με νέες σχέσεις παραγωγής, τα μέσα παραγωγής μπορούν να εξελιχθούν παραπέρα, μέχρι που οι νέες σχέσεις να μην επαρκούν πια για την εξελιχή τους, την οποία και αρχίζουν να παρεμποδίζουν. Τότε δημιουργείται εκ νέου το επαναστατικό αίτημα αλλαγής, η πάλη αυτή των τάξεων είναι το αίτημα αλλαγής της κοινωνίας. Ο τρόπος παραγωγής εκτίνεται και έξω από την σφαίρα της παραγωγής, στο ιδεολογικό εποικοδόμημα.

Το εποικοδόμημα αποτελείται από τις ιδεολογίες, τους νόμους, τις ιδέες και γενικά όλες τις αντιλήψεις που πηγάζουν από τον τρόπο παραγωγής και που τον νομιμοποιούν στην συνείδηση των ανθρώπων. Όταν ο τρόπος παραγωγής αλλάξει το εποικοδόμημα ανατρέπεται και αυτό, για να μπορεί να βρίσκεται σε διαλεκτική ενότητα με την υλική βάση. Όλα αυτά αποτελούν σε αδρές γραμμές την θεωρία του διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού των Μαρξ και Ένγκελς, το οποίο είδαμε πιο αναλυτικά στο δεύτερο κεφάλαιο και που εδώ επιχειρούμε μόνο να συνδέσουμε τα επιμέρους σημεία σε μια συνεκτική ενότητα.

Στο έργο του Μαρξ η αλλοτρίωση δεν είναι μια θεωρητική κατασκευή, αλλά αντίθετα είναι μια υλική κοινωνική σχέση. Είναι η ίδια η παραγωγική σχέση της εργασίας και του κεφαλαίου, που συγκροτεί αυτό που ονομάζουμε κεφαλαιοκρατικό

τρόπο παραγωγής. Η αλλοτρίωση δεν έχει μια αυτοτελή δική της ιστορία, η ιστορία της είναι η ίδια η ιστορία συγκρότησης των συστημάτων ατομικής ιδιοκτησίας εν γένει και του καπιταλισμού ειδικά. Η αλλοτρίωση είναι η αρχή (προτσές κεφαλαιοκρατικής συσσωρεύσεως), η συγκρότηση (σχέση εργασίας-κεφαλαίου) και το αποτέλεσμα του εν λόγω τρόπου παραγωγής (παραγωγή εμπορευμάτων/υπεραξίας). Θα μπορούσαμε ίσως να πούμε πως, η αλλοτρίωση είναι ένας φάυλος κύκλος, διότι δεν μπορούμε να την ξεχωρίσουμε από την κεφαλαιοκρατική σχέση παραγωγής και να πούμε αν η αλλοτρίωση γέννησε τον καπιταλισμό ή ο καπιταλισμός την αλλοτρίωση. Όπως θα δούμε παρακάτω, φαίνεται να ισχύουν και τα δύο ταυτόχρονα.

Το προτσές κεφαλαιοκρατικής συσσωρεύσεως είναι η αρχή του καπιταλισμού. Η αρχή αυτή συνδέεται με συνθήκες που γέννησε το προηγούμενο σύστημα. Οι συνθήκες αυτές είναι εν συντομία, η δημιουργία των συντεχνιών ως βάση της βιομηχανίας, η ανακάλυψη νέων χωρών, η δημιουργία νέων αγορών και η συνακόλουθη δημιουργία της εμπορικής τάξης, η αρχή του εμπορικού ανταγωνισμού ανάμεσα στα ευρωπαϊκά κράτη που με την σειρά του οδήγησε στην επέκταση του εκχρηματισμού της οικονομίας. Η γένεση του εμπορίου και του διεθνούς ανταγωνισμού, άλλαξε και τους φεουδάρχες που άρχισαν να μετατρέπονται σε σύγχρονους γαιοκτήμονες. Αυτό που πλέον απέμενε για την δημιουργία της αστικής κοινωνίας, ήταν η γένεση της βιομηχανίας, που έπρεπε να περάσει μέσα από την δημιουργία του πρώτου κεφαλαίου.

Ο διεθνής ανταγωνισμός και ο εκχρηματισμός της οικονομίας, οδηγεί τους φεουδάρχες στο να προσαρμόσουν ανάλογα την έγγεια ιδιοκτησία τους. *Απο την στιγμή που εκτίθεται στον ανταγωνισμό, η ιδιοκτησία γής πειθαρχεί στους νόμους του ανταγωνισμού.... αρχίζει, λοιπόν, να έχει διακυμάνσεις, να αυξάνεται και να μειώνεται, να περνά από το ένα χέρι στο άλλο*¹³¹. Η όλη διαδικασία συσσωρεύσεως εμφανίζεται και ολοκληρώνεται για πρώτη φορά, στην Αγγλία της περιόδου των περιφράξεων. Οι Άγγλοι γαιοκτήμονες μετατρέπουν την γή τους από ιδιοκτησία στο όνομα του βασιλιά σε ατομική ιδιοκτησία. Πλέον δεν τους απασχολεί ο αριθμός των ακολούθων του αλλά η αύξηση της παραγωγής των προϊόντων γής, που στην συνέχεια θα διατεθούν στην αγορά για να του αποφέρουν κέρδος, με την μορφή

¹³¹ Κ. Μάρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα*, σελ. 82, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

χρήματος. Η μετατροπή σε ατομική έγγεια ιδιοκτησία , υποβοηθάτε από το κράτος με τις περιφράξεις , που πετούν εκτός τους μικρούς αγρότες και αποδίδουν όλη την γή στον γαιοκτήμονα.

Ο τελευταίος την νοικιάζει σε έναν κεφαλαιοκράτη πακτωτή (επιχειρηματία-αγρότη¹³²), ο οποίος εφαρμόζει νέες καλλιεργητικές μεθόδους για να αυξήσει την αποδοτικότητα της (γεωργική επανάσταση) και αφού πληρώσει το συμφωνημένο ενοίκιο , κρατάει το υπόλοιπο ποσό ως κέρδος. Στο μεταξύ οι αγρότες, πρώην δουλοπάροικοι , χάνουν τα μέσα παραγωγής τους και έτσι για να συντηρήσουν τους εαυτούς τους και τις οικογενειές τους στην ζωή , είναι υποχρεωμένοι να γίνουν είτε αγρεργάτες στα χωράφια είτε να καταφύγουν στην μανιφακτούρα των πόλεων . Και στις δύο περιπτώσεις όμως γίνονται προλετάριοι, με την λατινική ρίζα της λέξης να δηλώνει τον άνθρωπο που δεν διαθέτει μερίδιο από τα μέσα παραγωγής και που πρέπει γι' αυτό τον λόγο να εργαστεί για λογαριασμού κάποιου τρίτου για να εξασφαλίσει τους πόρους της για την ζωή του.

Το κεφάλαιο για να γεννηθεί πρέπει να αποξενώσει τους μικρούς ιδιοκτήτες από την μικρή τους έγγεια ιδιοκτησία¹³³. Η κατακερματισμένη ιδιοκτησία περνά σε λίγα χέρια και γίνεται μεγάλη , το μέγεθος της για να την κάνει αποδοτική για τις ανάγκες της αγοράς απαιτεί την χρήση των μέσων της τεχνολογικής προόδου , που με την σειρά τους απαιτούν λιγότερα εργατικά χέρια από πριν . Οι μικροί αγρότες πακτωτές γίνονται αχρείαστοι , διότι όσο είναι απαραίτητοι η γή δεν

¹³² Με την μετατροπή του δούλου σε ελεύθερο εργάτη- δηλαδή σε μεροκαματιάρη- ο γαιοκτήμονας ο ίδιος μετατράπηκε σε αρχηγό της βιομηχανίας , σε κεφαλαιοκράτη. Αυτή η μεταμόρφωση πραγματοποιήθηκε αρχικά μέσω του αγρότη-επιχειρηματία. Ο αγρότης-επιχειρηματίας , ωστόσο είναι ο αντιπρόσωπος του του ιδιοκτήτη γής που έχει αποκαλυφθεί: μόνο μέσω του αγρότη-επιχειρηματία βρίσκει ο ιδιοκτήτης γής τη δική του οικονομική ύπαρξη, την υπαρξή του ως ιδιοκτήτης περιουσίας, επειδή η πρόσοδος από τη γή του οφείλεται αποκλειστικά στον ανταγωνισμό μεταξύ των αγροτών-επιχειρηματιών. Κ. Μάρξ, οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844, σελ. 107. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο. Η σχέση φεουδάρχη-δουλοπάροικου, μετατρέπεται σταδιακά σε σχέση γαιοκτήμονα-επιχειρηματία-μεροκαματιάρη. Όπως και ο βιομήχανος, έτσι και ο γαιοκτήμονας βάζει τα μέσα παραγωγής , ο επιχειρηματίας το κεφάλαιο (γεωργικές μέθοδοι και εργάτες) και ο μεροκαματιάρης την δουλειά. Ο γαιοκτήμονας παίρνει την γαιοπρόσοδο (ενοίκιο) , ο επιχειρηματίας το κέρδος από τις πωλήσεις (και την υπεραξία του εργάτη) και ο μεροκαματιάρης ένα μισθό για να μπορεί να συντηρηθεί , ώστε να ξαναδουλέψει την γή που παλιά ήταν δεμένος μαζί της. Αυτή η κίνηση είναι η μετατροπή της φεουδαρχικής σχέσης σε κεφαλαιοκρατική.

¹³³ Κ. Μάρξ , το κεφάλαιο Τόμος Πρώτος , σελ. 768. Σύγχρονη Εποχή.

μπορεί να περάσει στην λογική της αγοράς διότι οι μικροί απομονωμένοι ιδιοκτήτες μπορούν να παράγουν μόνο για αυτοκατανάλωση και δεν τους ενδιαφέρει να περάσουν αυτό το επίπεδο αλλά ούτε και μπορούν ,γιατί οι πόροι δεν επαρκούν για να εφαρμόσουν νέες μεθόδους.Η μεγάλη ατομική ιδιοκτησία μόνο μπορεί να προσφερθεί για εμπορευματοποίηση , οι πρώτες ύλες είναι τα εμπορεύματα που μπορεί να προσφέρει και που για να το κάνει αυτό πρέπει να υπάρχει μια μεγάλη βιομηχανία και η βιομηχανία για να υπάρξει απαιτεί εκτός από μέσα παραγωγής και παραγωγικές σχέσεις αντίστοιχες.

Αυτές οι σχέσεις μπορούν να δημιουργηθούν μόνο όταν οι αγρότες αποξενωθούν από την ιδιοκτησία τους¹³⁴ .Η αποξένωση συνεπάγεται την αφαίρεση των μέσων παραγωγής της ζωής τους, έτσι φεύγουν για τις πόλεις αφού ο αγροτικός χώρος δεν τους προσφέρει πλέον κάτι.Η ίδια η φύση που μέχρι πρότεινος την καλλιεργούσαν και τους έθρεφε γίνεται γι'αυτούς ξένη , καθώς έχει γίνει οικεία για τους γαιοκτήμονες οι οποίοι είναι και οι μόνοι που κυριαρχούν επάνω της, όντας οι νόμιμοι ιδιοκτήτες των περιφραξεών τους.Η φύση γίνεται εχθρική , με τα λόγια του Τόμας Μόρ *your sheep that were wont to be so meek and tame , and so small eaters, now as I heard say , be become so great devourers and so wild , that they eat up...the very men themselves*¹³⁵ Έχοντας αποξενωθεί από την φύση και την ιδιοκτησία τους , οι πρώην αγρότες για να ζήσουν πρέπει να αγκιστρωθούν σε έναν νέο αφέντη, τον αστό ιδιοκτήτη μέσων παραγωγής, δηλαδή τον βιομήχανο. Δημιουργείται έτσι μια εσωτερική αγορά εργασίας Η πρωταρχική συσσώρευση δημιουργεί λοιπόν ,μέσω της αποξένωσης , δύο τάξεις εκείνη που είναι ξένη προς

¹³⁴<< Αυτός ο τρόπος παραγωγής (ενν. ο προκαπιταλιστικός) προϋποθέτει το κομμάτιασμα της γής και των άλλων μέσων παραγωγής .Όπως αποκλείει τη συγκέντρωση των τελευταίων , έτσι αποκλείει και την συνεργασία τον καταμερισμό της εργασίας μέσα στα ίδια τα προτσές της παραγωγής , αποκλείει την κοινωνική κυρίαρχηση και ρύθμιση της φύσης , την ελεύθερη ανάπτυξη των κοινωνικών παραγωγικών δυνάμεωνη ατομική ιδιοκτησία που αποκτήθηκε με την δουλιά και που στηρίζεται σαν να λέμε στην σύμφηση του μεμονωμένου, ανεξάρτητα εργαζόμενου ατόμου με τους όρους της δουλιάς του , παραμερίζεται από την κεφαλαιοκρατική ατομική ιδιοκτησία , που βασίζεται στην εκμετάλλευση ξένης , μα τυπικά ελεύθερης εργασίας>> .Κ. Μαρξ, το κεφάλαιο Τόμος Πρώτος ,Αθήνα, σελ.786 . Σύγχρονη εποχή.

¹³⁵ Sir Thomas More , *pasturage destroying Husbandry*, bartleby.com.(Πρόσβαση 4/5/2015).

την ιδιοκτησία και εκείνη που όντας κάτοχος της είναι η δύναμη που αποξενώνει την πρώτη τάξη από την ιδιοκτησία αυτή.

Η αλλοτρίωση της πρωταρχικής συσσωρεύσεως, οδηγεί στην δημιουργία όπως είδαμε μιας νέας παραγωγικής σχέσης, ανάμεσα στην εργασία και το κεφάλαιο. Η δημιουργία της σχέσης αυτής συνεπάγεται μια αντιστροφή της κοινωνικής πραγματικότητας. Η ιδιοκτήτρια τάξη, διατηρεί και αυξάνει την ιδιοκτησία της, χρησιμοποιώντας ως μέσο της την εργασία που δεν εκτελεί η ίδια. Χρειάζεται επομένως την εργασία (των άλλων), για να συνεχίσει η ίδια να είναι ιδιοκτήτρια και να μην χρειαστεί να εργαστεί. Από την άλλη, η εργατική τάξη δεν διαθέτει μέσα παραγωγής, γι' αυτό και δεν έχει μέσο επιβίωσης αφ'εαυτού. Το μέσο για την επιβίωσή της είναι η εργασία της. Για να επιτευχθεί ο στόχος της επιβίωσης, το μέσο γι' αυτήν πρέπει να αποξενωθεί από τον εργάτη τον ίδιο (δηλαδή η εργατική του δύναμη).

Η εργασία είναι η ζωτική έκφραση της ίδιας της ζωής του εργάτη. Και αυτή τη ζωντανή εργασία την πουλάει σε ένα τρίτο για να εξασφαλίσει για τον εαυτό του τα αναγκαία μέσα συντήρησης. Η ζωντανή δραστηριότητα είναι λοιπόν γι' αυτόν μόνο ένα μέσο για να μπορεί να υπάρξει¹³⁶. Η εργασία στα πλαίσια της σχέσης κεφαλαίου-εργασίας, δεν είναι ένας αυτοσκοπός για κανένα από τα δύο μέρη της σχέσης και κατ' επέκταση δεν οδηγεί στην αυτοεκπλήρωση κανένα από τα δύο, τα δύο μέρη σε αντίθεση... ο εργάτης γνωρίζει τον κεφαλαιοκράτη ως δική του μη ύπαρξη, όπως και αντιστρόφως¹³⁷. Το κεφάλαιο δεν αποκτά οντότητα από το γεγονός ότι συσσωρευμένη εργασία χρησιμεύει στη ζωντανή εργασία σαν μέσο για καινούργια παραγωγή. Αποκτά οντότητα από το γεγονός ότι ζωντανή εργασία χρησιμεύει στη συσσωρευμένη εργασία σαν μέσο για να διατηρεί αυτή την αξία της και να την πολλαπλασιάζει¹³⁸.

Ο κεφαλαιοκράτης οικιοποιείται ξένη εργασία, ενώ ο εργάτης αποξενώνεται από την οικεία του εργατική δύναμη. Ο κεφαλαιοκράτης την χρησιμοποιεί ως μέσο αύξησής, ενώ ο εργάτης ως μέσο επιβίωσής. Ο λόγος για αυτή την αναστροφή είναι η ατομική ιδιοκτησία, δημιουργώντας ιδιοκτήτες και ακτήμονες κανείς δεν είναι ολοκληρωμένος. Αν εργάζονται δεν είναι ιδιοκτήτες, και αν είναι ιδιοκτήτες δεν

¹³⁶ Κ. Μάρξ, *Μισθωτή εργασία και κεφάλαιο*, σελ. 26. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

¹³⁷ Κ. Μάρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, σελ. 111. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

¹³⁸ >>>>>, σελ. 40.

εργάζονται.Στον καπιταλισμό όμως η ιδιοκτησία και η εργασία συντηρούνται μόνο όταν έχουν η μια την άλλη, όμως αυτή η σχέση για να υπάρξει πρέπει η εργασία να αποξενωθεί ως μέσο. Η ιδιοκτησία αποξενώνει την ουσία της εργασίας , μετατρέποντας την τελευταία σε μέσο και ενώ θα έπρεπε να είναι σκοπός.Η σχέση εργασίας-κεφαλαίου πραγματώνεται ως αλλοτρίωση.*Η ίδια η παραγωγή είναι ενεργή αλλοτρίωση , η αλλοτρίωση της δραστηριότητας, η δραστηριότητα της αλλοτρίωσης*¹³⁹.

Από την φεουδαρχία στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή, έχουμε μια κίνηση της ατομικής ιδιοκτησίας που μετατρέπει τις κοινωνικές σχέσεις σε κάτι άλλο από αυτό που αρχικά ήταν. Η διχοτόμηση ανάμεσα σε ιδιοκτησία και μη(αλλοτρίωση) , είναι το πρώτο στάδιο της κίνησης αυτής, η συνέχεια οδηγεί σε μια αντιστροφή του χαρακτήρα της εργασίας από σκοπό/αυτοκατανάλωση σε μέσο/αποξένωση.Η ιδιοκτησία αλλοτριώνει την εργασία και η τελευταία τον εαυτό της.Η αυτοαλλοτρίωση της εργασίας είναι όρος απαραίτητος στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή¹⁴⁰, διότι αν η τελευταία δεν αλλοτριωθεί συνεπάγεται μη επιβίωση για τον εργάτη (ανεργία), ενώ για το κεφάλαιο η μη αλλοτρίωση συνεπάγεται απουσία κεφαλαίου. Στην συνέχεια θα αναλύσουμε την αλλοτρίωση στην πραγμάτωση της σχέσης εργασίας-κεφαλαίου.

Η εκκίνηση της παραγωγικής σχέσης, είναι κίνηση¹⁴¹.Ο Μαρξ κάνει στο Κεφάλαιο την εξής παρατήρηση, πως τα εμπορεύματα δεν διαθέτουν πόδια,και επομένως ως άψυχα προϊόντα δεν μπορούν να πάνε πουθενά μόνα τους.Κάποιοι

¹³⁹ Κ. Μάρξ , *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα*, σελ.89.Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

¹⁴⁰ *Για να μπορεί η εργασία να πουλιέται στην αγορά σαν εμπόρευμα , θα πρέπει εξάπαντος να υπάρχει προτού πουληθεί.Αν ,όμως ο εργάτης μπορούσε να της δώσει αυτοτελή ύπαρξη ,θα πουλούσε εμπορεύματα και όχι εργασία.*Κ.Μάρξ, *Το κεφάλαιο*,σελς 552-553.Σύγχρονη εποχή.

¹⁴¹ *Η πραγματική πορεία της ανάπτυξης οδηγεί αναγκαστικά στην νίκη του κεφαλαιοκράτη επι του γαιοκτήμονα- που σημαίνει της ανεπτυγμένης ατομικής ιδιοκτησίας πάνω στην υπανάπτυκτη, ανώριμη ατομική ιδιοκτησία....η κίνηση αναπόφευκτα θριαμβεύει πάνω στην ακινησία.*Κ.Μάρξ,*οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*,σελ.110.Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.Γενικά η κίνηση στο έργο του Μαρξ,ως υλική δηλαδή κίνηση της ατομικής ιδιοκτησίας,μπορεί να παρομοιαστεί με μια διεκκινστίδα. Δηλαδή , από μια χαμηλότερη βαθμίδα σε μια ψηλότερη, ακόμα και αν υπάρχουν ομοιότητες(π.χ. αντίθεση ιδιοκτησίας-μη ιδιοκτησίας).Μια κίνηση που έρχεται να παραμερίσει τις αντιθέσεις που δημιουργεί η ατομική ιδιοκτησία(αντικατάσταση σχέσεων), δημιουργώντας όμως νέες πάλι επι της βάσης αυτής(ενν.την ατομική ιδιοκτησία), μέχρι να φτάσει να την καταργήσει(σοσιαλισμός/κομμουνισμός).

πρέπει να τα κουβαλήσει για να τα πάει εκεί όπου θα πωληθούν, λαμπρή εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα αποτελεί ο εργάτης. Ο ίδιος σηκώνεται το πρωί από το κρεβάτι του και πηγαίνει στο εργοστάσιο για να βρεί τον κεφαλαιοκράτη και τα μέσα παραγωγής του. Ο εργάτης είναι το μόνο εμπόρευμα που κουβαλάει τον εαυτό του, για να τον παραδώσει εκεί που πρέπει. Στο ανταμωμά τους ο εργάτης με τον καπιταλιστή δεν συναντιούνται ως άνθρωποι, αλλά ως κάτοχοι εμπορευμάτων. Ο καπιταλιστής διαθέτει μέσα παραγωγής και χρήματα, επιτρέπει στον εργάτη να χρησιμοποιήσει τα πρώτα και του δίνει λίγα από τα δεύτερα ως αντάλλαγμα για το εμπόρευμα που του δίνει ο προλετάριος. Το εμπόρευμα αυτό είναι η εργατική δύναμη.

Το εμπόρευμά τους, την εργατική δύναμη, την ανταλλάσσουν οι εργάτες με το εμπόρευμα του καπιταλιστή, με το χρήμα, και μάλιστα η ανταλλαγή αυτή γίνεται σε μια ορισμένη αναλογία. Τόσο χρήμα για τόσο χρονικό διάστημα χρήσης της εργατικής δύναμης. Για δωδεκάωρη ύφανση 2 μάρκα¹⁴². Μόλις ο εργάτης περάσει τις πύλες του εργοστασίου εισέρχεται σε έναν ξένο κόσμο, όλο το προτσές της παραγωγής που συναντά στον κόσμο αυτόν του είναι ξένο ανήκει σε έναν άλλο. Ούτε όμως η χρήση του προτσές ανήκει στον εργάτη, το πώς θα εργαστεί ανήκει στον καπιταλιστή, ο τελευταίος δίνει τις οδηγίες για την κατασκευή των εμπορευμάτων και μετά τις ελέγχει. Ο εργάτης απλώς κινεί τα χέρια και τα πόδια σαν μαριονέτα, και όπως όλες οι μαριονέτες δεν έχει δική του θέληση ή μυαλό αλλά κινείται από νήματα τρίτων. Το τι θα παραχθεί, πώς θα παραχθεί, σε ποια ποσότητα και με ποια μέσα ανήκει σε εκείνων που έχει το διευθυντικό δικαίωμα, στο αφεντικό. Το σώμα που πρίν του ανήκε ως κίνηση, πλέον καθορίζεται από έναν τρίτο¹⁴³.

Η κινήσεις που κάνει ο εργάτης για να εκτελέσει την εργασία του αποτελούν την εξωτερική της εργατικής του δύναμης. Δηλαδή ο καπιταλιστής αγοράζει το σώμα του εργάτη, δηλαδή την δυνατότητα του τελευταίου να εργασθεί (γι' αυτό και αγοράζει την εργατική του δύναμη και όχι την εργασία του). Ο εργάτης θέτει σε κίνηση, τους μύς, τα κόκκαλα, τα χέρια, τα πόδια του κλπ αλλά για λογαριασμό

¹⁴² Κ. Μάρξ, *μισθωτή εργασία και κεφάλαιο*, σελ. 24. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

¹⁴³ <<He plays no part in deciding what to do or how to do ithe has no control over what he makes or what becomes of it afterward>> s. Bertel Ollman, *Alienation: Marx's Conception of Man in capitalist Society*, p. 131. Cambridge U.P., nyu.edu (πρόσβαση 5/5/2015).

άλλου.Ο εργάτης εκδηλώνεται , δηλαδή διοχετεύει την παραγωγική τουικανότητα σε κάτι έξω από αυτόν, γι'αυτό και την εξωτερικεύει.Για να το θέσουμε αλλιώς , *το προϊόν της εργασίας είναι εργασία που έχει ενσωματωθεί σε ένα αντικείμενο... η πραγμάτωση της εργασίας είναι η μετατροπή της εργασίας σε αντικείμενο*¹⁴⁴.Αυτό αποτελεί και το επόμενο στάδιο της σχέσης κεφαλαίου-εργασίας, την αντικειμενοποίηση.

Η εργατική δύναμη είναι ένα εμπόρευμα διαφορετικό από τα άλλα. Είναι καταρχήν το μόνο εμπόρευμα το οποίο ο κεφαλαιοκράτης ,επιδιώκει να εκμεταλλευτεί ως αξία χρήσης και όχι ως αξία ανταλλακτική.Δηλαδή επιδιώκει όχι να το πουλήσει αλλά να το χρησιμοποιήσει για να παράγει αυτό το ίδιο, αξία (ανταλλακτική για τον κεφαλαιοκράτη, χρήσης για τον αγοραστή).Η εργασία είναι δότης αξίας ,και μάλιστα αξίας που είναι πολλαπλάσια από την ίδια ,*ο εργάτης παίρνει στην πραγματικότητα το μικρότερο μέρος του προϊόντος...που μόλις είναι αρκετό για να υπάρξει ο ίδιος , όχι σαν ανθρώπινη ύπαρξη αλλά σαν εργάτης...να πολλαπλασιάσει όχι την ανθρωπότητα αλλά την υπόδουλη τάξη των εργατών*¹⁴⁵. Η εργασία παράγει το προϊόν της, αλλά αυτό μόλις βγει από την παραγωγή έχει βγει από τα χέρια του εργάτη.

Καθώς τα μέσα και οι πρώτες ύλες(φύση) δεν ανήκουν στον εργάτη και καθώς ούτε η εργατική του δύναμη τουείναι οικεία, έτσι και το αποτέλεσμα του συνδυασμού τους αποδίδεται στον ιδιοκτήτη τους. Τον κεφαλαιοκράτη δηλαδή, που σε αντάλλαγμα έχει προκαταβάλλει ένα μέρος του εμπορεύματος ,με την μορφή του χρήματος, δηλαδή του μισθού¹⁴⁶.Αυτό είναι το στάδιο της αφαίρεσης, δηλαδή ότι έφτιαξε ο εργάτης είναι πέραν του ελέγχου του.Η αντίφαση εδώ προκύπτει με όρους αντικειμενοποίησης –υποκειμενοποίησης. Δηλαδή ο εργάτης δημιουργεί κάτι που αν και άψυχο, ορθώνεται μπροστά του ως ένας έμψυχος άλλος για να φύγει από τα χέρια του. Γενικά όλο το προτσές παραγωγής φαίνεται να διαθέτει την δική του

¹⁴⁴ Κ.Μάρξ , *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*,σελ.86.Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

¹⁴⁵ Κ.Μάρξ,*οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*,σελ.32.Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

¹⁴⁶ *Ο μισθός της εργασίας είναι μέρος από τα εμπορεύματα που υπήρχαν από πριν και που μ'αυτό αγοράζει ο καπιταλιστής για τον εαυτό του ένα ορισμένο ποσό παραγωγική εργατικής δύναμης.* Κ.Μάρξ, *μισθωτή εργασία και κεφάλαιο*,σελ.26.Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

θέληση, μιας και τίποτα από το προτσές αυτό (ούτε η εργατική δύναμη) δεν ανήκει στον εργάτη, του είναι ξένο.

Ο εργάτης φτιάχνει το όλο, για να πάρει μόνο ένα επιμέρους που μάλιστα δεν είναι σε ευθεία αναλογία με όσα έχει δώσει, διότι του υφαρπάζεται η υπεραξία που θα δούμε παρακάτω. *Ο εργάτης όσα περισσότερα αγαθά παράγει, τόσο φθηνότερο εμπόρευμα γίνεται. Η υποτίμηση του κόσμου των ανθρώπων γίνεται ευθέως ανάλογα προς την αυξανόμενη αξία του κόσμου των πραγμάτων*¹⁴⁷. Για να διασφαλίσει απλώς την επιβίωσή του ο εργάτης πρέπει να εντείνει την αλλοτριωσή του παράγοντας και χάνοντας όλο και πιο πολλά, για να πάρει πιο λίγα. Αυτό συμβαίνει διότι κάθε τεχνολογική καινοτομία αυξάνει τον έλεγχο του εργοδότη και μειώνει το μεροκάματο του εργάτη, όποτε ο πρώτος οικιοποιείται όλο και πιο πολύ και ο δεύτερος αλλοτριώνεται ακόμα περισσότερο. Το τελευταίο στάδιο της κίνησης της αλλοτριώσης στην σχέση εργάτη-κεφαλαίου, είναι η ιδιοποίηση. Τα προϊόντα δεν αποκτούν δική τους συνείδηση ούτε ένα δικό τους αυτοτελές σώμα, ανήκουν σε εκείνον που ως ύπαρξη είναι ψυχή τε και σώματι, ξένος για το σύνολο της κοινωνίας.

Με τα λόγια του Αύγουστου Ές, *η μορφή ενός υψηλά ιστάμενου ανθρώπου, που δεν μπορούσες πια να τον πείς άνθρωπο, τόσο απομακρυσμένος και υπερυψωμένος ήταν ... ασύλληπτη και απειλητική υψωνόταν η μορφή του*¹⁴⁸. Ο κεφαλαιοκράτης ιδιοποιείται ξένη εργασία και τα αποτελεσμά της, ώστε στο τέλος να μπορέσει να βγάλει εκτός αγοράς του ανταγωνιστές του, με βάση τον νομοτελειακό νόμο της αγοράς και της ζήτησης. Ο κεφαλαιοκράτης είναι ξένος ως προς τον κόσμο της εργασίας, ζει διαφορετικά, εκπαιδεύεται διαφορετικά, απολαμβάνει διαφορετικά, και έχει μια θεωρητική αντίληψη για την εργασία όντας μη εργάτης. Για εκείνον η εργατική δύναμη είναι το μεσό που πρέπει να αλλοτριώσει, όχι μόνο για να υπάρξει το κεφαλαίο του αλλά για να υπάρξει ο ίδιος ως κεφαλαιοκράτης. Όσο περισσότερο αλλοτριώνονται οι εργάτες τόσο περισσότερο παράγουν, και τόσο περισσότερο ο κεφαλαιοκράτης διαθέτει την παραγωγή στην αγορά για να νικήσει τους ανταγωνιστές του κεφαλαιοκράτες.

¹⁴⁷ Κ. Μάρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, σελ. 85. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

¹⁴⁸ Χ. Μπρόχ, *ΟΙ ΥΠΝΟΒΑΤΕΣ II 1903, ΕΣ Ή Η ΑΝΑΡΧΙΑ*, σελ. 107. ΜΕΔΟΥΣΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ.

Πετώντας τους εκτός αγοράς, του καταστρέφει και ο ίδιος γίνεται αυξάνει το κέρδος του, αυξάνοντας το κομμάτι της αγοράς που του αναλογεί. Οι κατεστραμμένοι καπιταλιστές, ξεπέφτουν τόσο που φτάνουν να γίνουν εργάτες, να έχουν μόνο την δυναμή τους για να πουλήσουν. Στα πλαίσια του ανταγωνισμού, που νομοτελειακά υπάρχει στον καπιταλισμό, ο καπιταλιστής αλλοτριώνει την εργασία για να αλλοτριώσει άλλους καπιταλιστές από τα μέσα παραγωγής που διαθέτουν και το κομμάτι της αγοράς που τους αναλογεί, με άλλα λόγια για να τους πάρει αυτό που έχουν και να το ιδιοποιηθεί. Ο ανταγωνισμός που προκαλεί η ατομική ιδιοκτησία ανάμεσα στους κατόχους της, αλλοτριώνει τον εργάτη σαν μια αναγκαία προϋπόθεση για να αποφασιστεί ποιος θα είναι ο τελικός, μονοπωλιακός νικητής.

Όταν αυξάνει ως σύνολο το παραγωγικό κεφάλαιο της αστικής κοινωνίας, τότε γίνεται μια πιο πολύπλευρη συσσώρευση της εργασίας. Τα ξεχωριστά κεφάλαια αυξάνουν σε αριθμό και μέγεθος. Η αύξηση των κεφαλαίων αυξάνει τον ανταγωνισμό ανάμεσα στους καπιταλιστές. Τα αυξανόμενα μεγέθη των κεφαλαίων προσφέρουν τα μέσα που οδηγούν στο πεδίο της μάχης της βιομηχανίας ακόμα πιο ισχυρές στρατιές εργατών¹⁴⁹. Η αλλοτρίωση ξεκινά επομένως, από τους νόμους κίνησης της ατομικής ιδιοκτησίας, αποξενώνει τους κατόχους μέσω παραγωγής. Δηλαδή, ο κάθε μεμονωμένος καπιταλιστής, ελέγχει μόνο ένα κομμάτι της αγοράς και του συνολικού κεφαλαίου, το δικό του δηλαδή. Επομένως, ο ανταγωνισμός για τον έλεγχο όλης της αγοράς, οδηγεί τους κεφαλαιοκράτες σε έναν όλο και πιο εντεινόμενο ανταγωνισμό. Στα πλαίσια του ανταγωνισμού αυτού, οι καπιταλιστές τίθενται αντιμέτωποι όχι ως άνθρωποι αλλά ως κάτοχοι μέσω παραγωγής και κυρίως εμπορευμάτων, με αυτά τα τελευταία κατακλύζουν όσες περισσότερες αγορές μπορούν, με σκοπό να πουλήσουν περισσότερα.

Κατορθωνοντάς το αυτό, ο καπιταλιστής πετυχαίνει το εξής απέναντι στους ανταγωνιστές του, τους εκτοπίζει από το πεδίο της μάχης, τους αποσπά τουλάχιστον ένα μέρος της αγοράς τους, πουλώντας πιο φθηνά από αυτούς¹⁵⁰. Ο νικητής αποξενώνει τους ηττημένους από το ίδιο τους το κεφάλαιο, καταστρεφοντάς τους, αφήνοντας βεβαίως άνεργους και τους εργάτες των ηττημένων. Σκοπός του ανταγωνισμού είναι η όλο και μεγαλύτερη μείωση των ατόμων που κατέχουν μέσα

¹⁴⁹ Κ. Μάρξ, *μισθωτή εργασία και κεφάλαιο*, σελ. 52. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

¹⁵⁰ >>>>>, σελ. 54.

παραγωγής, άρα της δημιουργείας μιας κάθε φορά μικρότερης μάζας ανθρώπων που θα τα έχουν στον ελεγχό τους και θα τα χρησιμοποιούν για συμφέροντα ,ιδιωτικά και άρα αλλότρια προς το σύνολο της κοινωνίας.Ο κάθε καπιταλιστής όμως δεν ξέρει τα σχέδια των ανταγωνιστών του , και κάθε φορά μπορεί ο νικητής του σήμερα να είναι ο ηττημένος του αύριο.Επομένως , μην ξέροντας τι κάνει ο ανταγωνισμός οι καπιταλιστές είναι ξένοι προς το σύνολο των μέσων παραγωγής, αφού ο καθένας ενδιαφέρεται μόνο για τα δικά του και επομένως για τα δικά του συμφέροντα, αφού μόνα αυτά είναι σε θέση να γνωρίζει και να προστατεύει.

Έμποροι υπάρχουν πολλοί και κανείς απ' αυτούς δεν ξέρει τι κάνει ο άλλος...οι παραγωγοί χάσανε την κυριαρχία πάνω στο σύνολο της παραγωγής...χωρίς η κυριαρχία αυτή να περάσει στους εμπόρους...η συνολική παραγωγή της κοινωνίας δε ρυθμίζεται μ' ένα κοινό καταστρωμένο σχέδιο , μα με τυφλούς νόμους, που επιβάλλονται με στοιχειακή δύναμη¹⁵¹.Οι κεφαλαιοκράτες, αποξενώνουν την κοινωνία ως σύνολο, αλλά και εκείνοι είναι ξένοι προς τον συνολικό έλεγχο της κοινωνίας, διότι η ατομική ιδιοκτησία τους επιβάλλει αποξενωτικούς νόμους.Ο καθένας έχει ένα μέρος των μέσων παραγωγής, κι ακόμα κι αν τα αποκτούσε όλα και πάλι θα ήταν αλλότριος, διότι η ατομική ιδιοκτησία είναι ξένη προς μια ολοκληρωμένη κοινωνία που το σύνολό της την ελέγχει.Ο ατομικός ιδιοκτήτης έχει αλλότρια ,πάντα, συμφέροντα και δεν μπορεί ποτέ να είναι συνυφασμένος με την ολότητα της κοινωνίας.

Ο ανταγωνισμός , προυποθέτει μια όλο και μεγαλύτερη παραγωγή , που θα διανεμηθεί σε όλο και περισσότερες αγορές, και μια όλο και μεγαλύτερη μείωση της τιμής παραγωγής.Έτσι καλύπτεται το κόστος παραγωγής και τα προϊόντα όντας φθηνότερα γίνονται ανάρπαστα σε σχέση με τα ακριβά των ανταγωνιστώνΠρέπει να ανεβάξει όσο το δυνατόν περισσότερο την παραγωγική δύναμη της εργασίας¹⁵².Οι νομοτέλειες του συστήματος απομυζούν την εργασία για να ικανοποιηθούν.Όλο και μεγαλύτερος ανταγωνισμός κεφαλαίων , σημαίνει όλο και μεγαλύτερη αποξένωση κεφαλαιοκρατών από τα μέσα παραγωγής τους.Όλο και μεγαλύτερη αποξένωση κεφαλαιοκρατών, σημαίνει όλοκαι μεγαλύτερη αποξένωση της εργασίας.Όλο και

¹⁵¹ Φ.Ένγκελς,η καταγωγή της οικογένειας της ατομικής ιδιοκτησίαςκαι του κράτους,σελς 186-187.Σύγχρονη εποχή.

¹⁵² Κ.Μάρξ,μισθωτή εργασία και κεφάλαιο, σελ.53.Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

μεγαλύτερη αποξένωση της εργασίας, σημαίνει όλο και μεγαλύτερη αφαίρεση (σε ποσότητα) του προϊόντος που παράγει. Όλο και μεγαλύτερη αποξένωση από το προϊόν, σημαίνει όλο και μεγαλύτερη αποξένωση του εργάτη από τον κόσμο που τον περιβάλλει.

Δηλαδή αποξένωση από τις σχέσεις του εργάτη. Απο οποιονδήποτε και οτιδήποτε υπάρχει στο άλλο άκρο της σχέσης αυτής. Δηλαδή αποξένωση, από την φύση, τους συναδέλφους, το προϊόν, τον ίδιο του τον εαυτό σε τελική ανάλυση. Ο εργάτης μπαίνει στο εργοστάσιο ολόκληρος, για να βγει από εκεί γυμνός στο τέλος της βάρδιας.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2.3: η αποξένωση του εργάτη από την φύση

Όπως έχουμε ήδη δει η φύση παρέχει στον άνθρωπο/εργάτη, τα μέσα διαβίωσής του (π.χ. τρόφιμα) και τα μέσα εργασίας του¹⁵³. Στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής παρολαυτά, ο εργάτης είναι αποξενωμένος από την φύση. Η γιγάντωση της πόλης, γίνεται σε βάρος του χωριού, της υπαίθρου γενικά. Αυτός ο ανταγωνισμός πόλης-χωριού, αφήνει το δεύτερο γυμνό. Οι βιομηχανία της πόλης παίρνει τα πάντα από το χωριό, πρώτες ύλες και εργατικό δυναμικό, ενώ παράλληλα δημιουργεί περιβαλλοντικές καταστροφές. Οι παραγωγικές σχέσεις και οι νόμοι κίνησης της ιδιοκτησίας στον καπιταλισμό, αφενός ξεκόβουν τον άνθρωπο από την φύση και αφετέρου την καθιστούν ένα απλό μέσο για τις παραγωγικές σχέσεις. <<*The natural world is further and further removed from the worker, and arrive then only in a relatively processed, mediated form.... Nature confronts humanity as an alien, unknown entity*¹⁵⁴>>.

Οι προλετάριοι δεν είναι ξεκομμένοι από την φύση, μόνο με μια έννοια χωρική, αλλά και τα προϊόντα της φύσης είναι ξένα προς αυτούς. Οι πρώτες ύλες της βιομηχανίας ανήκουν σε εκείνους που αποξενώνουν τους εργάτες από το τελικό προϊόν και το προτσές παραγωγής, δηλαδή στους καπιταλιστές. Ο εργάτης απλώς τα δέχεται ως μέσα εργασίας (πρώτες ύλες) και τα μετασχηματίζει με τα

¹⁵³ Κ. Μάρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, σελ. 87. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

¹⁵⁴ Ross Wolfe, *MAN and NATURE, Part II: The Marxist Theory of Man's Alienation from Nature*. Thchanelhouse.org (πρόσβαση 8/5/2015).

μηχανήματα του εργοδότη του. Για να το θέσουμε πιο απλά, ο εργάτης έρχεται σε επαφή με την φύση ως μέσο, γιατί ο κεφαλαιοκράτης χρησιμοποιεί την φύση ως μέσο για τις ανάγκες της παραγωγής του εργοστασίου. Με την φύση και τον εργάτη να έχουν διαχωριστεί και υποδουλωθεί, φτάνουμε στην εξής στρεβλή κατάσταση, *αποκορύφωμα αυτής της υποδούλωσης είναι ότι μόνο ως εργάτης μπορεί να διατηρήσει τον εαυτό του ως φυσικό υποκείμενο και ότι μόνο ως φυσικό υποκείμενο μπορεί να είναι εργάτης*¹⁵⁵.

Η φύση και τα προϊόντα της (που περιέχουν ανθρώπινη εργασία) δημιουργούν την βάση για την δημιουργία της πόλης και της βιομηχανίας, με το να δημιουργούν πλεονάσματα (κυρίως με την εφαρμογή νέων τεχνολογιών). Έχοντας αποκοπεί από την φύση, που είναι ιδιοκτησία γαιοκτημόνων και που την εκμεταλλεύονται και οι βιομήχανοι, ο εργάτης μπορεί να συνδεθεί μαζί της μόνο ως εργάτης. Δηλαδή πρέπει να εργαστεί στα πλαίσια της μισθωτής σχέσης, με την φύση ως μέσο που χρησιμοποιείται στην δημιουργία των εμπορευμάτων, ούτως ώστε να μπορέσει να αποκτήσει τα μέσα συντήρησης, μέσω του μισθού του. Έτσι ο εργάτης χρησιμοποιεί την φύση για να φτιάξει εμπορεύματα, εκείνα φεύγουν από τον ελεγχό του και μπορεί να τα ξαναβρεί μόνο στην αγορά. Αλλά ως εμπορεύματα ξένα. Που πρέπει να τα πληρώσει για να τα καταναλώσει και να ζήσει. Και για να συνεχίσει να ζεί, πρέπει να συνεχίσει να καταναλώνει, αλλά μην έχοντας τα μέσα για να δημιουργεί μόνος ότι καταναλώνει μέχρι τέλους¹⁵⁶, πρέπει να εργαστεί για κάποιον που έχει και τα μέσα και που ελέγχει και την φύση.

Μόνο έτσι, δηλαδή ως εργάτης, μπορεί να βρεί τα απαραίτητα για την ζωή. Και μόνο έτσι μπορεί να πάρει μερικά από αυτά που δημιουργεί η φύση, αλλά μόλις τα καταναλώσει ο κύκλος ξαναρχίζει. Έτσι η φύση έρχεται σε επαφή μαζί του σε δύο επίπεδα, σε αυτό του μέσου για την παραγωγή, όπου έρχεται στον εργάτη και δεν πάει εκείνος σε αυτήν όπως ο αγρότης. Σε αυτό το επίπεδο κανείς δεν ανήκει στον εαυτό του, αλλά και οι δύο στον εργοδότη. Σε ένα δεύτερο επίπεδο έρχονται σε

¹⁵⁵ Κ. Μάρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, σελ. 88. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

¹⁵⁶ *Όταν όμως καταναλώνω μέσα συντήρησης, τότε χάνονται αυτά μια για πάντα, εκτός αν χρησιμοποιήσω τον χρόνο που τα μέσα αυτά συντήρησης με κρατούν στην ζωή, για να παράγω καινούργια μέσα συντήρησης... αλλά ακριβώς αυτή την αξιοθαύμαστη αναπαραγωγική δύναμη την παραχωρεί ο εργάτης στο κεφάλαιο, σαν αντάλλαγμα για τα μέσα συντήρησης που έχει πάρει.* Κ. Μάρξ, *μισθωτή εργασία και κεφάλαιο*, σελ. 41. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

επαφή , στην αγορά όπου τα προϊόντα είναι ξένα και πρέπει να αγοραστούν για να γίνουν οικεία.Τα εμπορεύματα όμως , που περιέχουν και την φύση και την εργασία, περιέχουν και υπεραξία.Την οποία καρπώνονται οι κυρίαρχοι της φύσης(γαιοκτήμονας) και της βιομηχανίας(κεφαλαιοκράτης).

Αυτό συμβαίνει διότι στις μεταξύ τους συναλλαγές, ο γαιοκτήμονας πουλά ως εμπόρευμα πρώτες ύλες και ο βιομήχανος δίνει χρήμα για να τις αγοράσει.Επομένως και εδώ οι κεφαλαιοκράτες συναντιούνται όχι ως φυσικά πρόσωπα, αλλά ως κάτοχοι εμπορευμάτων και είναι λοιπόν στις μεταξύ τους σχέσεις αλλοτριωμένοι.Απο την άλλη τα χρήματα που δίνονται και οι πρώτες ύλες που ανταλλάσσονται , είναι αποξενωμένα προϊόντα της εργασίας.Τις πρώτες ύλες της δημιούργησε ο αγροεργάτης , τα χρήματα προήλθαν από την πώληση των εμπορευμάτων και επομένως από την υπεραξία του εργάτη.Έτσι η φύση και ο άνθρωπος , συναντιούνται στην αλλοτριωμένη τους ύπαρξη, αλλοτριώνονται πάνω στην παραγωγή και ανταλλάσσονται από μέσα σε αλλοτριωμένες/εμπορευματικές σχέσεις (γαιοκτήμονας-βιομήχανος).

Για ακόμα μια φορά αυτή που αλλοτριώνουν είναι εκείνοι που δεν παράγουν, ενώ οι παραγωγικοί συντελεστές αλλοτριώνονται μέσα στην παραγωγή,διότι το προτσές παραγωγής ανήκει στους μη παραγωγούς.Απο την άλλη οι μη παραγωγοί είναι μεταξύ τους αλλοτριωμένοι, διότι βρίσκονται σε ανταγωνιστικές σχέσεις.Έχουν αντιθετικά συμφέροντα, άρα ξένα μεταξύ τους, ο γαιοκτήμονας θέλει να πουλησει ακριβά και ο βιομήχανος να πάρει πιο φθηνά.Αλλά στην αλλοτριωσή τους πλουτίζουν ,με αλλοτριωμένη εργασία.

Ο κεφαλαιοκράτης που παράγει την υπεραξία ,δηλ. που απομυζάει άμεσα από το υς εργάτες απλήρωτη εργασία και την παγιώνει σε εμπορεύματα,είναι μεν ο πρώτος που την ιδιοποιείται...δεν είναι καθόλου όμως ο τελευταίος ιδιοκτήτης της... είναι υποχρεωμένος να την μοιραστεί με άλλους κεφαλαιοκράτες... λ.χ.με τους ιδιοκτήτες της γής κλπ.... Η υπεραξία μοιράζεται σε διάφορα μέρη. Τα κλασματά της περιέρχονται σε διάφορες κατηγορίες προσώπων και αποχτούν διάφορες ανεξάρτητες η μια από την άλλη μορφές, όπως είναι το κέρδος , ο τόκος, το εμπορικό κέρδος¹⁵⁷... Για μια ακόμα φορά μεμονωμένα άτομα μιας τάξης που κυριαρχεί επιτης κοινωνίας,ελέγχουν την παραγωγή της εργασίας.Όμως το σύνολο της υπεραξίας ,που

¹⁵⁷ Κ.Μάρξ,ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ,σελς 584-585.Σύγχρονη εποχή.

για να δημιουργηθεί απαιτεί την διαστρέβλωση της σχέσης εργασίας-φύσης από σκοπό σε μέσο, έλεγχεται κομματιαστά από άτομα που στις μεταξύ τους σχέσεις είναι ξένα, οπότε και πάλι ο έλεγχος είναι σε ατομικό επίπεδο και για εγωιστικού σκοπούς. Έτσι, για μια ακόμα φορά η ατομική ιδιοκτησία δεν αποδειχεται αδύναμη να συγκεντρώνει τις παραγωγικές δυνάμεις, καθώς εκείνοι που την κατέχουν και που την αποστερούν από το σύνολο της κοινωνίας, δεν γνωρίζουν τι σχέδια έχουν οι ανταγωνιστές τους.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2.4: η αποξένωση του εργάτη από τον εαυτό, τους συναδέλφους και το είδος του

Η αποξένωση του εργάτη από τον εαυτό του είναι βασική προϋπόθεση για την ίδια του την επιβίωση και αναπαραγωγή ως εργάτη. Στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής ο εργάτης είναι υποχρεωμένος να εργάζεται αν θέλει να συνεχίσει να ζει. Στην διατύπωση αυτής της φράσης βρίσκεται το κλειδί για την κατανόηση της αλλοτρίωσης του εαυτού, με άλλα λόγια η εργασία είναι κάτι εξωτερικό προς τον εργάτη. Δεν εργάζεται επειδή το θέλει, αλλά επειδή πρέπει, επειδή η εργασία είναι το μόνο μέσο που μπορεί (όταν αποξενωθεί από αυτό) να του εξασφαλίσει την ικανοποίηση της αναγκαιότητάς του αυτής. Όντας εξωτερική προς τον άνθρωπο, η εργασία ανήκει σε μια τελείως ξένη σφαίρα από εκείνη της υπόλοιπης ζωής του.

*Ο εργάτης βρίσκει τον εαυτό του μόνο έξω από την εργασία του και την ώρα της εργασίας του δεν αισθάνεται άνετα¹⁵⁸. Αυτό συμβαίνει γιατί όπως έχουμε ήδη δει, ο εργάτης δεν ελέγχει το προτσές παραγωγής αλλά ούτε και το ίδιο το αντικείμενο εργασίας του, καθώς το πώς αυτό θα παραχθεί εναπόκειται αποκλειστικά στις οδηγίες του εργοδότη και στις ρυθμίσεις που ο τελευταίος κάνει στις μηχανές του. Πράγματι, ο εκμηχανισμένος καταμερισμός εργασίας, περιορίζει τον ανθρώπινο παράγοντα και κάνει την διαδικασία παραγωγής ομοιόμορφη, εντελώς αντικειμενοποιημένη. Αυτό αφήνει στον εργάτη μόνο το ρόλο του εξαρτήματος της μηχανής, δηλαδή περιορίζεται μόνο σε απλές λειτουργίες με τα λόγια του Τσάκ Πάλιανιουκ, *κάνεις την δουλίτσα που σου 'χουν**

¹⁵⁸ Κ. Μάρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, σελ. 89. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

μάθει να κάνεις.Τραβάς ένα λεβιέ.Πατάς ένα κουμπί.Δεν καταλαβαίνεις τίποτα απ' όλα αυτά , κι έπειτα απλώς πεθαίνεις¹⁵⁹.

Στην παραγωγή ο εργάτης εκμηδενίζεται, κάνει κάτι το ελάχιστο και από αυτά που παράγει παίρνει το ελάχιστο.Με την εισαγωγή των μηχανών ο εργάτης δεν έλεγχει ούτε μαθαίνει ποτέ ολόκληρη την τέχνη του μόνο μια σειρά απλοποιημένων και αυτοματοποιημένων κινήσεων, οι οποίες απλοποιούνται παραπέρα όταν βελτιώνονται οι μηχανές.Ο εργάτης αναγκάζεται να κάνει πράγματα που δεν του αρέσουν , και αυτό εντείνεται με τις τεχνολογικές βελτιώσεις , που απομακρύνουν την τέχνη από τον εργάτη ακόμα περισσότερο αποδιδωντάς την στην διοίκηση. Γι' αυτό δεν είναι η ικανοποίηση μιας ανάγκης , αλλά απλώς ένα μέσο να ικανοποιήσει ανάγκες ως προς αυτήν¹⁶⁰.Η εργασία είναι μέσο για να ικανοποιήσει ανάγκες ,που ικανοποιούνται μόνο εκτός της σφαίρας της εργασίας, δηλαδή η εργασία είναι ξένη προς την σφαίρα της εξωτερικής ζωής του εργάτη.

Ο εργάτης κόβεται στα δύο, είναι εργάτης και μη εργάτης.Ο ένας είναι ξένος προς τον άλλο, αλλά ο πρώτος αναγκαστικά υπάρχει αν επιθυμεί να υπάρξει και ο μη εργάτης. Ο πρώτος είναι καταναγκασμός , ο δεύτερος αν και ελεύθερος ,περιορίζεται πάλι ως προς τα θέλω και τις ανάγκες προς ικανοποίηση ,από τον μισθό που μόνο ως εργάτης θα μπορούσε να εξασφαλίσει.Ο μισθός επαρκεί για ανάγκες που υπάρχουν και στα ζώα, ως βασικές κτηνώδεις ανάγκες , δηλαδή για το φαγητό ,το ποτό, την σεξουαλική απόλαυση. *Αντιληπτές σε αφηρημένο επίπεδο ως απομονωμένες από τη σφαίρα όλων των υπόλοιπων ανθρώπινων δραστηριοτήτων και εμφανιζόμενες ως μοναδικός και έσχατος , είναι ζωικές λειτουργίες¹⁶¹.*

Ο άνθρωπος μένει ανολοκλήρωτος ως εργάτης, και όταν βγεί από την σφαίρα της εργασίας συνεχίζει να είναι λειψός ως εαυτός πια. Δεν μπορεί να απολαύσει ότι δημιούργησε σαν εργάτης, γιατί αυτά που δημιούργησε ανήκουν σε άλλον.Ενώ ως εργάτης δεν ελέγχει τι παράγει , γιατί τα μέσα παραγωγής και η εργατική του δύναμη ανήκουν σε κάποιον που έχει αλλότρια συμφέροντα.*Αρνείται τον εαυτό του , δεν αισθάνεται ευτυχισμένος , αλλά δυστυχισμένος , δεν αναπτύσσει ελεύθερα , τη φυσική*

¹⁵⁹ Chuck Palahniuk,*fight club*,σελ.6.Οξύ.

¹⁶⁰ Κ.Μάρξ,*οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, σελς 89-90.Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

¹⁶¹Ο.π.,σελ.90.

και τη νοητική του ενέργεια , αλλά απονεκρώνει τη σάρκα του και καταστρέφει το νού του¹⁶² .

Ο άνθρωπος όμως δεν υπάρχει μόνο για τον εαυτό του, υπάρχει ως όν είδους. Δηλαδή ως άνθρωπος, μέλος της ανθρώπινης φυλής, και μόνο στα πλαίσια αυτής μπορεί να προσδιορίσει συνειδητά τον εαυτό του ως ανθρώπινο όν, δηλαδή μόνο μέσα στις σχέσεις του με άλλους ανθρώπους. Στα πλαίσια όμως της αλλοτριωμένης σχέσης του ανθρώπου με την φύση και τον εαυτό του, για λόγους τους οποίους αναφέραμε παραπάνω, ο άνθρωπος καταλήγει να αλλοτριώνεται από το ίδιο το είδος του. Η αναπαραγωγή του είδους, και του ανθρώπου ειδικότερα, είναι η εργασία και αυτή με την σειρά της έχει για υλικό της την φύση, και τα δύο αυτά (φύση¹⁶³ και εργασία) διαπλέκονται. Όταν όμως αυτή η τελευταία μετατρέπεται σε μέσο, τότε και το είδος για τον άνθρωπο γίνεται ένα μέσο.

Ο άνθρωπος εργάζεται για την ικανοποίηση της ατομικής του αναγκαιότητας, κάνει σκοπό της ζωής του την ατομική του επιβίωση. Για να διασφαλιστεί αυτή η ατομική επιβίωση, οι άνθρωποι εργάζονται μεν ως είδος, αλλά βλέπουν ο ένας τον άλλο ως μέσο. Οι άνθρωποι εργάζονται μαζί, μόνο για να εξασφαλίσει ο καθένας την ατομική του επιβίωση. Το άτομο είναι ο σκοπός και η κοινωνία το μέσον για την εξασφάλιση του σκοπού, στα πλαίσια πάντα της παραγωγικής εργασίας. <<Η αποξενωμένη εργασία καθιστά τη ζωή είδους του ανθρώπου απλώς μέσο της φυσικής του ύπαρξης¹⁶⁴>>.

Οι άνθρωποι στις σχέσεις τους δεν συναντιούνται ποτέ ως σκοποί, ο ένας δεν βλέπει στον άλλο την πραγμάτωση της ελευθερίας του, παρά μόνο το εμπόδιο αυτής. Ο συνάνθρωπος γίνεται για τον εργάτη, στον καπιταλισμό, ότι ο ένας καπιταλιστής για τον άλλο, με άλλα λόγια ένας ανταγωνιστής. Ξεκινώντας από την γέννηση της μανιφακτούρας, παρατηρούμε πως η δημιουργεία της είναι πιο αργή, απ'όσο η μετατροπή των γεργών σε προλετάρους, με αποτέλεσμα ένα μέρος αυτών να έχει δουλειά και ένα άλλο όχι. Στην εποχή της μεγάλης

¹⁶² Ο.π.,σελ.89.

¹⁶³ Δημιουργώντας <<[...]με την εργασία του πάνω στην ανόργανη φύση ένα κόσμο αντικειμένων, αποδεικνύεται συνειδητό ον είδους, δηλαδή ον που αντιλαμβάνεται το είδος του ως είδος του δικού του όντος, ή τον εαυτό του ως ον είδους>>. Κ.Μάρξ, οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844, σελ.93. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

¹⁶⁴ Ο.π.,σελ.94.

μανιφακτούρας¹⁶⁵, δηλαδή της εδραίωσης του καπιταλισμού, η ίδια κατάσταση συνεχίζει να υπάρχει, αυτό που αποκαλούμαι εφεδρικός στρατός ανεργίας.<<Η εργατική τάξη πρέπει πάντα να θυσιάζει ένα μέρος της προκειμένου να μην καταστραφεί ολοκληρωτικά¹⁶⁶>>. Στα πλαίσια της ανταγωνιστικής κίνησης της ατομικής ιδιοκτησίας, είδαμε ότι οι καπιταλιστές πρέπει να παράγουν περισσότερο, να πωλούν περισσότερο, κι όλη αυτή η κίνηση συμπληρώνεται από τη μείωση του κόστους της παραγωγικής διαδικασίας.

Για να πωλούν περισσότερο, πρέπει να πωλούν φθηνότερα από τους ανταγωνιστές, για να το κάνουν αυτό θα πρέπει να κερδίζουν την διαφορά από το φθηνέμα των παραγωγικών συντελεστών. Είδαμε πως η εισαγωγή μηχανών κάνει πιο φθινό τον εργάτη, τώρα βλέπουμε πως ο ανταγωνισμός ανάμεσα σε εργάτες για μια θέση δουλειάς, για την απλή δυνατότητα να αναπαρχθούν δηλαδή και πάλι ως εργάτες, έχει το αντίστροφο αποτέλεσμα από εκείνο του ανταγωνισμού μεταξύ των καπιταλιστών. Οι καπιταλιστές ανταγωνίζονται και καταστρέφουν ο ένας τον άλλο, για να αυξήσουν το μερίδιο της αγοράς που τους αναλογεί, είναι δε σε αυτές τους τις σχέσεις αλλοτριωμένοι. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στους καπιταλιστές, δημιουργεί κρίσεις οι οποίες μειώνουν τους εργάτες που εργάζονται, διότι καταστρέφονται εκείνοι που έχουν τα μέσα. Η εργασία εξαρτάται ακόμα και στην εξωτερικότητά της ή μη από τρίτους, τους καπιταλιστές.

Αυτή η αυξομείωση της προσφοράς για εργατικά χέρια, η οποία καθορίζεται από τον ανταγωνισμό ανάμεσα στους κατόχους της ατομικής ιδιοκτησίας, δημιουργεί ανταγωνισμό για μια θέση εργασίας. Η ύπαρξη ανέργων, έχει ως φυσικό επακόλουθο να μειώνονται τα μεροκάματα, έτσι μειώνεται ακόμα πιο πολύ το κομμάτι που παίρνει ο εργάτης από αυτό που παράγει, κι ως αποτέλεσμα αποξενώνεται ακόμα πιο πολύ από το προϊόν της παραγωγής του. Το πόσοι εργάτες θα αλλοτριώσουν την υπαρξή τους για να αναπαρχθούν ως αλλοτριωμένοι και πάλι, είναι ζήτημα της κίνησης του κεφαλαίου. Για να αποξενώσουν τον εαυτό τους,

¹⁶⁵ Η διαφορά της μανιφακτούρας από την μεγάλη μανιφακτούρα, έγκειται στο γεγονός ότι η πρώτη αποτελείται από χειρονακτική κατά βάση εργασία που υποβοηθείται από ορισμένα εργαλεία (π.χ. εργαστήρια). Η μεγάλη μανιφακτούρα από την άλλη, αποτελεί την εκμηχανισμένη εργασία, εδώ οι εργάτες είναι χειριστές των μεγάλων μηχανών

¹⁶⁶ Κ. Μάρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, Αθήνα, Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο, 2012, σελ. 29.

πρέπει πρώτα να αποξενωθούν από τους συναδέλφους τους , δηλαδή να δημιουργηθούν δύοκατηγορίες, εκείνοι που προσλαμβάνονται για να αλλοτριωθούν και εκείνοι που μένουν άνεργοι, διότι δεν αλλοτριώνουν την εργατική τους δύναμη, αλλά αλλοτριώνουν τους εργάτεςπου δουλεύουν σπρώχνοντας προς τα κάτω τα μεροκάματα , ώστε και αυτοί που εργάζονται να αλλοτριώνονται πιο πολύ από αυτό που παράγουν.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2.5: η αποξένωση του εργάτη από το προϊόν και το προϊόν του

Ο κεφαλαιοκράτης για να μπορέσει να θέσει εκτός ανταγωνισμού τους άλλους κεφαλαιοκράτες , πρέπει να παράξει περισσότερα .Για να ανοιχθεί σε άλλες αγορές καλείται πρώτα να ανοίξει τον καταμερισμό της εργασίας μέσα στο εργοστάσιο του.Με αυτό εννοούμε πως πρέπει για να παράξει περισσότερο , να περιορίσει τον υποκειμενικό παράγοντα της παραγωγής και να αντικειμενοποιήσει .Για να καταστεί αυτό εφικτό ο κεφαλαιοκράτης, πρέπει να εισάγει μηχανές και να συνεχίσει να τις βελτιώνει .*Η παραγωγική δύναμη της εργασίας ανεβαίνει... με ένα μεγαλύτερο καταμερισμό της εργασίας και με μια πιο γενικευμένη εισαγωγή και αδιάκοπη βελτίωση των μηχανών...όσο πιο γιγάντια είναι η κλίμακα εισαγωγής μηχανών , τόσο περισσότερο γίνεται μια σχετική μείωση του κόστους παραγωγής , τόσο πιο καρποφόρα γίνεται η εργασία*¹⁶⁷.

Οι μηχανές μειώνουν το κομμάτι της παραγωγής που παίρνει ο εργάτης ως μισθό,κωνώντας τον παράλληλα πιο παραγωγικό .Έτσι δημιουργείται μια αντίφαση, ο εργάτης όσο πιο πολύ παράγει τόσο πιο πολύ αποξενώνεται. Ο εργάτης γίνεται πιο παραγωγικός , εις βάρος του ελέγχου πάνω στην παραγωγή.Η εκμηχάνιση δίνει έναν όλο και μεγαλύτερο έλεγχο επάνω στην παραγωγή , σε εκείνον στον οποίο ανήκουν οι μηχανές.Οι μηχανές δίνουν την δυνατότητα στους κεφαλαιοκράτες, να παράγουν όσον θέλουν και με όποιες παραμέτρους θέλουν. Όσο αυξάνεται η εκμηχάνιση , τόσο ο εργάτης αποξενώνεται από την γνώση του πως λειτουργεί η παραγωγή, γίνεται από κύριως παράγοντας ένα απλό εξάρτημα στο <<κύριο σώμα >> της μηχανής.

¹⁶⁷ Κ.Μάρξ,*μισθωτή εργασία και κεφάλαιο*,Αθήνα,Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο ,σελ.53.

Η μηχανή ανεξαρτητοποιείται από τον άνθρωπο και ορθώνεται εχθρική μπροστά του. Δεν τον διευκολύνει, αντίθετα τον αφήνει άνεργο εκτελώντας τις μέχρι πρότινος ανθρώπινες λειτουργίες. Και τον περιορίζει στο επίπεδο απλών κινήσεων, μη αφήνοντάς τον να εκφραστεί δημιουργικά¹⁶⁸, ο εργάτης έτσι είναι ξένος προς τις ίδιες τις παραμέτρους της παραγωγής. Η μηχανή αντίθετα, γίνεται ξένη προς τον εργάτη και οικεία προς το αφεντικό, αφού το τελευταίο της προγραμματίζει. Με αποτέλεσμα η παραγωγή να σπάει στα δύο, στην απλή χειρωνακτική δουλειά και στην επιστημονική¹⁶⁹ οργάνωση της παραγωγής. Το ένα είναι ξένο προς το άλλο, ο χειρωνακτάς δεν είναι επιστήμων και ο επιστήμων δεν είναι χειρωνακτάς, κανένας από τους δύο δεν κατέχει το σύνολο της γνώσης.

Ο χειρωνακτάς υπάρχει μόνο ως λειψός εργάτης, ο κεφαλαιοκράτης τον σπάει στην μέση αφαιρώντας του το ίδιο του το γνωστικό αντικείμενο, για να το εναποθέσει σε ένα άψυχο δημιούργημα. Το τελευταίο αποκτά <<ψυχή>> και ανήκει στον μη παραγωγό, ενώ εκείνος που παράγει δεν ξέρει τίποτα για την χρήση του και το σχεδιασμό της παραγωγής. Όταν ο άνθρωπος λειτουργεί πια μόνο σαν απλή κινητήρια δύναμη είναι δυνατόν να τον αντικαταστήσουν και σαν κινητήρια δύναμη άλλες φυσικές δυνάμεις¹⁷⁰. Η εισαγωγή των μηχανών, επιτρέπει στον κεφαλαιοκράτη να χειραγωγεί την έννοια του χρόνου, και επίσης να αλλάζει κατά το δοκούν τον όγκο και την σύνθεση του εργατικού δυναμικού.

Την εργατική αυτή δύναμη την αγοράζει ο καπιταλιστής για μια μέρα ... και αφού την αγοράσει τη χρησιμοποιεί βάζοντας τον εργάτη να εργαστεί το συμφωνημένο χρονικό διάστημα... τα δύο μάρκα, που μ' αυτά αγόρασε τη χρήση για δώδεκα ώρες της εργατικής δύναμης, είναι η τιμή της δωδεκάωρης εργασίας¹⁷¹. Οι εργάσιμες

¹⁶⁸ <<I used to fall asleep on the job standing up and still keep doing my work. There's nothing more boring and repetitious in the world. On top of it you don't feel human. The machine's running you, you're not running it. K. Erikson, on work and alienation, p.3. American sociological association, 1985 Presidential Address, asanet.org (πρόσβαση 4/5/2015).

¹⁶⁹ <<Στο σύστημα των μηχανών η μεγάλη βιομηχανία έχει έναν απόλυτα αντικειμενικό παραγωγικό οργανισμό... η εκτόπιση του μεμονωμένου εργάτη από τον κοινωνικοποιημένο εργάτη... ο συνεργατικός χαρακτήρας του προτού εργασίας γίνεται τώρα τεχνική ανάγκη>>. Κ. Μάρξ, ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ, Αθήνα, 1978, Σύγχρονη εποχή, σελ. 401.

¹⁷⁰ Ο.π., σελ. 391.

¹⁷¹ Κ. Μάρξ, μισθωτή εργασία και κεφάλαιο, σελ. 23-24. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

ώρες, είναι ώρες αποξένωσης. Το εργάσιμο ωράριο, χωρίζεται στον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο παραγωγής, δηλαδή στον χρόνο που πρέπει να εργαστεί για να κερδίσει τα μέσα για την επιβίωσή του. Και στον χρόνο της υπερεργασίας, όπου ο εργάτης δουλεύει αλλά η εργασία του μένει απλήρωτη, στον χρόνο αυτό υφαρπάζεται η υπεραξία. Δηλαδή ο εργάτης αποξενώνεται από ένα κομμάτι του χρόνου του για να δουλέψει αποκλειστικά για έναν άλλο, δίχως να πάρει πίσω ούτε ένα μέρος από αυτό που δημιούργησε, αυτό είναι η απόλυτη μορφή αλλοτρίωσης εκφρασμένη ως απόλυτη μορφή εκμετάλλευσης δηλαδή υπεραξίας. Οι μηχανές έχουν την δυνατότητα, να μετατρέπουν την εργάσιμη μέρα από εκτατική σε εντατική.

Η εργάσιμη μέρα μειώνεται ενώ η νόρμα έντασης της εργασίας, χάρις τις μηχανές αυξάνεται. Αυτό συνεπάγεται περισσότερη παραγωγή σε λιγότερη ώρα. Αυτό συνεπάγεται αύξηση της υπεραξίας με μια ταυτόχρονη οικονομία για την επιχείρηση, λιγότερες ώρες λειτουργείας, μικρότερο μεροκάματο για τον εργάτη. Ο εργάτης αποξενώνεται ακόμα περισσότερο από αυτό που παράγει. Δεν είναι όμως ο μεμονωμένος άνδρας εργάτης που αποξενώνεται πια, πλέον οι μηχανές επιτρέπουν το άνοιγμα της αγοράς εργασίας.

Πλέον ο άνδρας εργάτης εκτοπίζεται από την γυναίκα και τα παιδιά του. Η μηχανή επιτρέπει να δουλέψουν στην παραγωγή και άτομα που δεν διαθέτουν την χειρονακτική δύναμη του άρρενος εργάτη, έτσι ο άνδρας εργάτης αποκτά ανταγωνισμό στο πρόσωπο της υπόλοιπης κοινωνίας. Οι μηχανές επιτρέπουν στον κεφαλαιοκράτη να αποξενώσει το σύνολο της κοινωνίας από την εργατική τους δύναμη. Τα μεροκάματα πέφτουν, και πλέον η δουλειά του άνδρα κουβαλητή δεν επαρκεί για την συντήρηση της οικογένειας, για να αναπαραχθεί η οικογένεια, πρέπει να αναπαραχθεί ως προλεταριακή οικογένεια. Ο ίδιος ο εργάτης καλείται να προσφέρει στον κεφαλαιοκράτη, όχι μόνο την εργατική δύναμη την δική του αλλά και της οικογενειάς του. Η ατομική ιδιοκτησία δημιουργεί ένα διαλεκτικό δίπολο αντιφάσεων που εδώ (στον καπιταλισμό) προωθούνται θετικά μεταξύ τους, δηλαδή η κοινωνικοποίηση της εργασίας (πρώτος πόλος) αυξάνεται παράλληλα με την αλλοτρίωση (δεύτερος πόλος) μιας όλο και μεγαλύτερης μάζας πληθυσμού μετατρέπονται σε εξαρτημένους εργάτες, και μόνο έτσι είναι δυνατή η συνέχιση της ζωής και της προόδου στον καπιταλισμό.

Ο κεφαλαιοκράτης από την μεριά του για να νικήσει τον ανταγωνισμό , πρέπει να πάρει περισσότερη υπεραξία(άρα να παράξει πιο πολλά) από περισσότερα άτομα.Αυτό του το επιτρέπουν οι μηχανές,πλέον απομυζά την υπεραξία της γυναίκας και των παιδιών.<<Οι μηχανές , ρίχνοντας όλα τα μέλη της εργατικής οικογένειας στην αγορά εργασίας ,κατανέμουν την αξία της εργατικής δύναμης του άνδρα σ'όλα τα μέλη της οικογένειας του.Γι'αυτό κατεβάζουν την αξία της εργατικής του δύναμης ¹⁷²>>. Ο εργάτης πρέπει να αναπαραχθεί ως εργάτης για να ζήσει, πλέον πρέπει να κουβαλήσει στον κεφαλαιοκράτη την δική του εργατική δύναμη ως εμπόρευμα αλλά και εκείνη των παιδιών του, ενώ η εμπορευματοποίηση της δύναμης αυτής αφήνει τον άνδρα χωρίς δουλειά,δεν του επιτρέπει να αποξενωθεί ο ίδιος για να ζήσει.

Ο ανταγωνισμός των κεφαλαιοκρατών , σταδιακά σπρώχνει όλη την κοινωνία προς την ίδια της την αποξένωση. <<Παρά την σχετική νομοθεσία , στη Μεγάλη Βρετανία εξακολουθούν ακόμα να από τους γονείς τους τουλάχιστο 2000 ανήλικα σαν ζωντανές καπνοδοχοκαθαριστικές μηχανές... η επανάσταση που προκάλεσαν οι μηχανές στην νομική σχέση των αγοραστών και των πωλητών της εργατικής δύναμης , έτσι που η όλη συναλλαγή να χάνει ακόμα και την επίφαση ενός συμβολαίου ανάμεσα σε ελεύθερα πρόσωπα ¹⁷³>>.Η μηχανική επανάσταση του προτσές παραγωγής , βάζει τον άνθρωπο απέναντι από τις μηχανές ως ανεξάρτητες οντότητες, και εν συνεχεία τον άνθρωπο απέναντι στην οικογενειά του ως έναν ξένο πωλητή εργατικής δύναμης.Οεργάτης ,σαν να ήταν καπιταλιστής, πουλά το εμπόρευμα που ο ίδιος δεν μπορεί να το χρησιμοποιήσει χωρίς να το αλλοτριώσει από τον εαυτό του, την εργατική δύναμη της οικογενειάς του.Έξω από το σπίτι η οικογενειά του στέκεται απεναντί του ως απειλή, αφού μπορεί να τον αφήσει χωρίς δουλειά όντας φθηνότερη από εκείνον.Οι οικογενειακή δεσμοί στην σφαίρα της εργασίας ,που έχουν σπρωχτεί εξαιτίας της αναγκαιότητας της αναπαραγωγής ως εργάτες, διαρρηγνύονται διότι η οικογένεια γίνεται ξένη για τον εαυτό της, καθώς μόνο έτσι μπορεί να επιβιώσει.

<<Η μηχανή σπάει επιτέλους την αντίσταση που μέσα στην μανιφακτούρα αντέτασσαν ακόμα οι άνδρες εργάτες¹⁷⁴>>. Ο κεφαλαιοκράτης στρέφει τον

¹⁷² Κ.Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ*,Αθήνα,1978, Σύγχρονη εποχή, σελ.410.

¹⁷³ Ο.π.,σελ.412.

¹⁷⁴ Ο.π.,σελ.418.

χαρακτήρα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του φύλου και της ηλικίας εναντίον τους μετατρεπωντάς τα σε ένα μέσο αντί σε αυτοσκοπό. Το νέο αυτό εργατικό δυναμικό είναι πιο πειθήνιο και πιο χειραγωγούμενο από τους ανεπτυγμένους άρρενες ενήλικες, αυτά είναι χαρακτηριστικά που διαθέτει εκτός της σφαίρας εργασίας, και που ο καπιταλιστής τα χρησιμοποιεί υπερ του στην σφαίρα της παραγωγής. *Οι γυναίκες τούτες είναι πολύ πιο προσεκτικές και πιο πειθήνιες από τις ανύπαντρες και είναι υποχρεωμένες να εντείνουν τις δυνάμεις τους στο έπακρο για να κατορθώνουν να κερδίζουν τα απαραίτητα χρήματα για την προμήθεια των μέσων συντήρησης. Έτσι οι αρετές, οι καθαυτό αρετές του γυναικείου χαρακτήρα, στρέφονται σε βάρος των γυναικών*¹⁷⁵.

Η αλλοτρίωση της εργασίας, στρέφει τον χαρακτήρα ενάντια στον ίδιο τον παραγωγό. Αυτά που ο εργάτης αναπτύσσει ως χαρακτηριστικά του, όταν δεν δουλεύει, στέκονται απεναντί του όταν εργάζεται. Στην ουσία αποκόπτονται από τον ίδιο και ελέγχονται από τον κεφαλαιοκράτη, ώστε ο τελευταίος να ασκήσει πίεση και να απομυζήσει ακόμα περισσότερη υπεραξία. Περισσότερα προϊόντα.

Τι είναι όμως το κεφάλαιο σε αντιδιαστολή με την εργασία; είναι συσσωρευμένη εργασία που ζητά συνεχώς να απομυζά την ζωντανή εργασία του ζωντανού εργάτη, με τα λόγια του Μαρξ, το κεφάλαιο είναι ένας βρυκόλακας που πίνει το αίμα των εργατών. *Όλα τα προϊόντα που το αποτελούν είναι εμπορεύματα.... το κεφάλαιο.... Είναι άθροισμα από εμπορεύματα, από ανταλλακτικές αξίες, από κοινωνικά μεγέθη*¹⁷⁶. Αυτό που συσσωρεύει το κεφάλαιο είναι το προϊόν που παράγει η εργασία, μόλις αυτό δημιουργηθεί αποξενώνεται τελείως από τον δημιουργό του. Πηγαίνει στα χέρια του κεφαλαιοκράτη, και στον βαθμό που οι δύο τάξεις έχουν αντιδιαμετρικά συμφέροντα, το προϊόν στέκει εχθρικό προς τον εργάτη καθώς εχθρικός είναι και ο κατοχός του. Ο κάτοχος είναι κάτοχος όλων όσων συμμετέχουν στην παραγωγή, των πρώτων υλών, των μηχανημάτων, της εργατικής δύναμης, και εν τέλει του εμπορεύματος που παράγεται

<< Η ιδιοποίηση του αντικειμένου εμφανίζεται σε τέτοιο βαθμό ως αποξένωση ώστε όσο περισσότερα αντικείμενα παράγει ο εργάτης τόσο λιγότερα μπορεί να αποκτήσει

¹⁷⁵ Ο.π.,σελ.418.

¹⁷⁶ Κ.Μάρξ, *μισθωτή εργασία και κεφάλαιο*, σελ.39.Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

στην κατοχή του και τόσο περισσότερο υποκύπτει στην εξουσία του προϊόντος του κεφαλαίου¹⁷⁷>>.Ο εργάτης ληστεύεται όχι μόνο από το υλικό προϊόν που έχει παράξει,με την έννοια ότι ο κεφαλαιοκράτης το ιδιοποιείται και το πούλα για κέρδος, αλλά και από την ίδια την εργασία που έχει βάλει στο προϊόν του.Το κέρδος του κεφαλαίου είναι αυτή η κλεμμένη εργασία, η υπεραξία.

Όπως είδαμε ο εργάτης παίρνει μόνο ένα πολύ μικρό μέρος από το , και για , κάθε αντικείμενο/εμπόρευμα που παρήγε.Αλλά δεν παίρνει ένα κομμάτι από όλη την παραγωγή που έχει δημιουργήσει στην βαρδιά του, πληρώνεται μόνο για την παραγωγή στον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο της εργασίας.Ουπόλοιπος χρόνος,η υπερεργασία, είναι απλήρωτος μα ωστόσο ο εργάτης παράγει και μέσα στον χρόνο αυτό.Έτσι όσο περισσότερα παράγει τόσο λιγότερο κομμάτι του προϊόντος του ιδιοποιείται , μέχρι του σημείου που το προϊόν το ιδιοποιείται εξ' ολοκλήρου ο κεφαλαιοκράτης, μην πληρώνοντας ούτε αυτό το μικρό αντίτιμο που λέγεται μισθός στον εργάτη .Τα απλήρωτα εμπορεύματα, ου συνεπάγονται απλήρωτη εργασία ,είναι η υπεραξία δηλαδή αξία που δημιουργήθηκε από την αξία χρήσης της εργατικής δύναμης ,αλλά που είναι μεγαλύτερη ως αξία από την αξία της εργασίας¹⁷⁸ , ακριβώς γιατί δημιουργείται ως αξία χωρίς την καταβολή του κόστους στον εργάτη.

Έτσι ο εργάτης στο ένα κομμάτι της εργάσιμης μέρας παράγει τον εαυτό του, ως εργάτη πάντα δηλαδή ως μέρος του κεφαλαίου, δηλαδή σαν μεταβλητό κεφάλαιο.Έτσι αρχικά αποξενώνεται από τον μη εργάτη εαυτό, διότι αναπαράγει τον εαυτό του (και μόνο έτσι μπορεί να αναπαραχθεί) ως εξαρτημένο εργάτη, δηλαδή ξαναπροετοιμάζει τον εαυτό του για να αποξενωθεί στην επόμενη βάρδια εργασίας¹⁷⁹.Στο άλλο κομμάτι , της υπερεργασίας, αλλοτριώνεται ολόκληρος χωρίς να παίρνει κάτι για την αλλοτριωσή του αυτή, δίνεται στον κεφαλαιοκράτη χωρίς όρους και προϋποθέσεις, οσάν το εμπόρευμα του απλά να έπεσε από τον ουρανό.Έτσι στην διάρκεια μιας εργάσιμης μέρας ,ο εργάτης αποξενώνεται όλο και

¹⁷⁷ Κ.Μάρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, σελ.86.Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

¹⁷⁸ *Αν η εργατική δύναμη ,που η αξία της προκαταβάλλεται σαν μεταβλητό κεφάλαιο ,παράγει μόνο ένα ισοδυναμό της...το προκαταβλημένο κεφάλαιο δεν θα γε αξιολογηθεί.*Κ.Μάρξ,*ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ* , σελς 225-226.Σύγχρονη εποχή.

¹⁷⁹ Κ.Μάρξ,*ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ* , σελς 228-229.Σύγχρονη εποχή.

πιο πολύ μέχρι να φτάσει στον υπέρτατο βαθμό απόλυτης αλλοτριώσης , που είναι η υπεραξία.

<<Παίρνουμε όλη την αξία του προϊόντος και βαζουμε ίση με το 0 την αξία του σταθερού κεφαλαίου που απλώς ξαναεμφανίζεται στην αξία του προϊόντος .Το ποσό αξίας που απομένει είναι η μοναδική νέα αξία που παράχθηκε πραγματικά στο προτσές παραγωγής του εμπορεύματος.Αν η υπεραξία είναι δοσμένη , τότε την αφαιρούμε απ'αυτή την νέα αξία που παράχθηκε για να βρούμε το μεταβλητό κεφάλαιο¹⁸⁰>>.

Ο εργάτης χάνει το προϊόν του, αλλά το ξαναβρίσκει τελικά.Η νέα αντάμωση λαμβάνει χώρα , έξω απο την σφαίρα της παραγωγής , στην σφαίρα της αναπαραγωγής¹⁸¹.Ο εργάτης με τα χρήματα που κέρδισε, μπορεί να αγοράσει τα μέσα συντήρησης του,δηλαδή εμπορεύματα που υπάρχουν στην αγορά.Όταν φτάσει στην αγορά βλέπει απεναντί του, αυτό που δημιούργησε το εμπόρευμα δηλαδή, αλλά εκείνο στέκει ξένο προς τον ίδιο , το μόνο που τους συνδέει είναι η χρηματική τιμή αγοράς του, από την άλλη ο εργάτης καταβάλλει ένα μέρος του μισθού για να αγοράσει.Η επανασύνδεση των δύο δεν είναι η επανασύνδεση του παραγωγού με την δημιουργία του, αλλά η συνάντηση ενός αγνώστου με ένα εμπόρευμα ξένο που ανήκει σε άλλον.Και που για να ανήκει σε εκείνον πουτο δημιούργησε πρέπει να αγοραστεί.

Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι το ένα εμπόρευμα, τα χρήματα του μισθού , στέκουν απέναντι στο άλλο εμπόρευμα, τα μέσα συντήρησης, και θα συναντηθούν μόνο στην ανταλλαγή τους.Δύο κάτοχοι εμπορευμάτων, ο μισθωτός και ο κεφαλαιοκράτης στέκουν πάλι σαν κάτοχοι εμπορευμάτων, όχι σαν άνθρωποι που σχετίζονται, και ανταλλάσσουν.Ο εργάτης παίρνει πίσω ένα μικρό μέρος από ότι δημιούργησε, μόνοπου του είναι ξένο ένα εμπόρευμα ενός άλλου,και ο κεφαλαιοκράτης παίρνει πίσω από τον εργάτη κάτι το οικείο του που το στερήθηκε για λίγο.Παίρνει πίσω ένα κομμάτι από τον μισθό που εκείνος έδωσε στον εργάτη, αλλά τα χρήματα

¹⁸⁰ Κ.Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ*,σελ.230.Σύγχρονη εποχή.

¹⁸¹ Παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον η παρατήρηση που κάνει ο Ένγκελς σε σχέση με τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής γενικά, στην σχέση του με την φύση , όπως και με την κοινωνία, ο παρών τρόπος παραγωγής κατά κύριο λόγο ενδιαφέρεται μόνο για το άμεσο , το πιο χειροπιαστό αποτέλεσμα. F.Engels- K.Marx, *collected works volume 25*, p.463. Mecollectedworks.files.wordpress.com (πρόσβαση 22/5/2015).

για τον μισθό είναι προϊόν του κερδους από την υπεραξία και τα προϊόντα που δημιουργήσε ο εργάτης, και που αποξενώθηκε από αυτά. Έξω από την παραγωγή εμπορεύματα και άνθρωποι, απλώς ανταλλάσσουν δεν συναντιούνται στις πραγματικές τους σχέσεις, άνθρωπος με άνθρωπο, παραγωγός με το προϊόν του. Αυτή είναι η αρχή του φετιχισμού του εμπορεύματος¹⁸².

Ο φετιχισμός αυτός, είναι στην ουσία η αναπαραγωγή των κεφαλαικρατικών σχέσεων παραγωγής, έξω από την σφαίρα της παραγωγής, δηλαδή σε εκείνη της αναπαραγωγής. Για να το πούμε αλλιώς στην κοινωνική ζωή του εργάτη, όπου πάυει να είναι εργάτης και μπορεί να είναι ο εαυτός του, αλλά ο αλλοτριωμένος μόνο εαυτός του, όπως ακριβώς σαν εργάτης ήταν αλλοτριωμένος εργάτης στις σχέσεις του.

Ο φετιχισμός του εμπορεύματος είναι ο κατεξοχήν τύπος αλλοτρίωσης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Ισχύει μόνο γι' αυτή την ιδιαίτερη μορφή παραγωγής, για την εμπορευματική παραγωγή, *ότι δηλαδή ο ειδικός κοινωνικός χαρακτήρας των ανεξάρτητων της μιας από την άλλη ατομικών εργασιών συνίσταται στο ότι είναι ίσες σαν ανθρώπινη εργασία και ότι παίρνει τη μορφή του αξιακού χαρακτήρα των προϊόντων εργασίας*¹⁸³. Οι λόγοι για αυτό είναι δύο, πρώτον στον καπιταλισμό ο κοινωνικός χαρακτήρας της εργασίας (δηλαδή ο κοινωνικός καταμερισμός) εμφανίζεται στην πληρέστερη ανάπτυξη του καθώς ολόκληρη η κοινωνία ενσωματώνεται στην παραγωγή (άνδρες, γυναίκες, παιδιά κλπ). Δεύτερον, η εμπορευματική παραγωγή είναι η κυρίαρχη μορφή παραγωγής στον καπιταλισμό, αυτό καθίσταται εφικτό μόνο αν υπάρχει ένας τόσο ανεπτυγμένος καταμερισμός εργασίας, που να επιτρέπει παραγωγή εμπορευμάτων σε όλο και πιο διευρυμένη κλίμακα, και εκεί όπου ανταγωνισμός είναι τέτοιας φύσης και έκτασης που να απαιτεί συνεχώς μια τέτοια διεύρυνση της παραγωγής.

Ο φετιχισμός ξεκινά από το εξής, οι άνθρωποι στις ατομικές τους εργασίες δημιουργούν εμπορεύματα, αυτές οι ατομικές εργασίες όμως αποτελούν κομμάτια του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, δηλαδή η ατομική εργασία του

¹⁸² Αυτός ο φετιχικός χαρακτήρας του κόσμου των εμπορευμάτων πηγάζει, όπως το δείξαμε κίελας με την πιο πάνω ανάλυση, από τον ιδιόμορφο κοινωνικό χαρακτήρα της εργασίας που παράγει εμπορεύματα.

Κ. Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ*, σελ. 86. Σύγχρονη εποχή.

¹⁸³ Κ. Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ*, σελ. 87-88. Σύγχρονη εποχή.

καθενός αποκτά ένα νόημα και σκοπό μόνο στα πλαίσια ενός συνολικότερου καταμερισμού της κοινωνίας, αλλιώς όλες οι εργασίες θα ήσαν ημιτελής και δεν θα πρόσφεραν κάτι στην αναπαραγωγή της κοινωνίας μιας και ο καταμερισμός σπάει την εργασία σε τόσα κομμάτια που ο μεμονωμένος εργάτης δημιουργεί μόνο ένα μέρος του προϊόντος του και όλοι μαζί δημιουργούν το τελικό. Ο καταμερισμός της εργασίας όμως αποξενώνει τον έναν από τον άλλον τους εργάτες, έτσι ο καθένας δουλεύει ατομικά πάνω σε κάτι, σε αντιδιαστολή από ότι συνέβαινε σε προηγούμενες βαθμίδες, όπως στο εργαστήριο όπου το ίδιο προϊόν περνούσε απ' όλα τα χέρια.

Οι εργάτες όμως πρέπει αναγκαστικά να συναντιούνται σε κάποιο σημείο γιατί μόνο κοινωνικά επιτυγχάνεται η αναπαραγωγή τους ως άτομα, στον βαθμό δηλαδή που έχουν αποξενωθεί από τα μέσα παραγωγής πρέπει να ανταλλάσουν τα προϊόντα τους ώστε να αποκτούν τα αναγκαία μέσα συντήρησης. Αυτό συμβαίνει στην αγορά, οι ατομικές εργασίες δρουν στην πράξη σαν μέλη της συνολικής εργασίας της κοινωνίας μόνο μέσω των σχέσεων που η ανταλλαγή φέρνει τα προϊόντα της εργασίας μεταξύ τους και μέσω αυτών των προϊόντων τους ίδιους τους παραγωγούς¹⁸⁴. Οι παραγωγοί έρχονται σε επαφή με την αλλοτριωμένη λογική της μετατροπής του σκοπού σε μέσου. Με άλλα λόγια ο παραγωγός είναι το μέσο για τον άλλο παραγωγό, δηλαδή είναι απλά ένας φορέας εμπορεύματος ενώ το εμπόρευμα είναι ο τελικός σκοπός, δηλαδή να ανταλλαγεί με ένα άλλο εμπόρευμα.

Οι παραγωγοί είναι κομπάρσοι της σχέσης αυτής, συναντιούνται έξω από την παραγωγή αλλά πάντα σε παραγωγικά πλαίσια και για παραγωγικούς σκοπούς, συναντιούνται όχι με την ιδιότητα του ανθρώπου (παρόλο που είναι έξω από την σφαίρα της εργασίας) αλλά πάλι ως δημιουργεί εμπορευμάτων. Τα εμπορεύματα τους έχουν τέτοια ανεξαρτησία που αντιμετωπίζουν τους παραγωγούς σαν απλούς κουβαλητές, στην ουσία οι πρωταγωνιστές της σχέσης αυτής είναι τα εμπορεύματα¹⁸⁵ αυτά διότι η ύπαρξη και ανταλλαγή τους εκκινεί την σχέση αυτή.

¹⁸⁴Κ. Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ*, σελ. 86. Σύγχρονη εποχή.

¹⁸⁵...*Στη νεφελώδη περιοχή του θρησκευτικού κόσμου. Εδώ τα προϊόντα του ανθρώπινου κεφαλιού φαίνονται σαν να είναι προικισμένα με δική τους ζωή, σαν αυτοτελείς μορφές που βρίσκονται σε σχέσεις μεταξύ τους και με τους ανθρώπους. Το ίδιο γίνεται και στον κόσμο των εμπορευμάτων με τα προϊόντα του ανθρώπινου χεριού... το νομαζώ φетиχισμό, που κολλάει στα προϊόντα της εργασίας, μόλις αρχίζουν να παράγονται σαν εμπορεύματα.* Κ. Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ*, σελ. 86. Σύγχρονη εποχή.

Η βασική διαφορά του εμπορευματικού χαρακτήρα της αστικής κοινωνίας είναι , μεταξύ άλλων, η μαζικότητα της κλίμακας στην οποία λαμβάνει χώρα η ανταλλαγή αυτή. Δηλαδή στον βαθμό που η ανταλλαγή αυτή είναι ο μόνος τρόπος απόκτησης των μέσων διαβίωσης , στον βαθμό δηλαδή που το σύνολο της κοινωνίας έχει αποξενωθεί από τα μέσα παραγωγής, και που επομένως πρέπει να γίνεται σε μια μεγάλη κλίμακα για να αναπαράγει την κοινωνία , η ανταλλαγή αυτή πρέπει να αποκτήσει μια ομοιομορφία ως προς κάτι για να μπορέσει να είναι εφικτή.

Μόνο μέσα στα πλαίσια της ανταλλαγής τους αποκτούν τα προϊόντα της εργασίας μια κοινωνικά όμοια αξιακή αντικειμενικότητα , που ξεχωρίζει από την υλική διαφορετική αντικειμενικότητα χρήσης τους....η ισότητα...διαφορετικών εργασιών μπορεί να υπάρχει μόνο στην αφαίρεση από την πραγματική τους ανισότητα , στην αναγωγή τους στο κοινό εκείνο χαρακτηριστικό, που το χουν σαν ζόδεμα ανθρώπινης εργατικής δύναμης , αφηρημένης ανθρώπινης εργασίας¹⁸⁶. Πρακτικά αυτό σημαίνει , πόσα εμπορεύματα πρέπει να δώσει ο παραγωγός για να πάρει κάποια άλλα εμπορεύματα , δηλαδή πόσο αξίζει ένα εμπόρευμα. Η ίδια η πρόταση ,πόσο αξίζει ένα εμπόρευμα, είναι το αποτέλεσμα της αλλοτρίωσης .Οι άνθρωποι δηλαδή θεωρούν ότιτο εμπόρευμα έχει μια αυτοφυή αξία, δηλαδή μια αξία που πηγάζει από αυτό το ίδιο ως εμπόρευμα(π.χ.ένα στυλό κοστίζει X ευρώ, επειδή είναι στυλό και όχι κάτι άλλο για να κοστίζει Y ευρώ).

Η αξία του εμπορεύματος δεν είναι όμως ατομικό χαρακτηριστικό του ίδιου του προϊόντος , αλλά πηγάζει από τον εργάσιμο χρόνο που χρειάστηκε για να παραχθεί το εμπόρευμα αυτό από τους παραγωγούς τους, στις ξεχωριστές τους εργασίες που ωστόσο συνδέονται στα πλαίσια του κοινωνικού καταμερισμού. *Ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή τους επιβάλλεται βίαια σαν ρυθμιστικός φυσικός νόμος στις τυχαίες και πάντα κυμαινόμενες ανταλλαχτικές σχέσεις των προϊόντων τους ...ο καθορισμός του μεγέθους της αξίας από τον χρόνο εργασίας¹⁸⁷. Καθώς όμως όπως είδαμε το εμπόρευμα αποκτά μια δική του ανεξαρτησία και στέκει απέναντι από τον παραγωγό του ως μια ζώσα ύπαρξη , παίρνει ως δική του την αξία που του έχει δώσει η εργασία που το δημιούργησε.*

¹⁸⁶ Κ.Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ*, σελς 86-87. Σύγχρονη εποχή.

¹⁸⁷ Κ.Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ*, σελ.88. Σύγχρονη εποχή.

Η αξία επομένως είναι ένα ανθρώπινο χαρακτηριστικό που δημιουργεί η ανθρώπινη εργασία, στην διάρκεια της παραγωγής όμως και για τους λόγους που αναφέραμε, η αξία του εμπορεύματος αποκόπτεται από την εργασία, και το ίδιο πράττει και το εμπόρευμα. Και το αποτέλεσμα είναι η σχέση να διαστρεβλώνεται, το εμπόρευμα αποκτά ένα ανθρώπινο χαρακτηριστικό που η εργασία το απολείπει, ενώ οι ανθρώπινες σχέσεις εμπορευματοποιούνται. Και αυτό στο βαθμό που οι άνθρωποι είτε εντός είτε εκτός της παραγωγής, συναντιούνται μόνο ως κουβαλητές εμπορευμάτων. Αυτή η ανεξάρτητη, όπως κατέληξε να είναι, αξία βρίσκει την ομοιόμορφη εκφρασή της στην ωφελιμότητα και την χρηματική αποτίμηση.

Η ωφελιμότητα σημαίνει ότι το εμπόρευμα είναι ένα κοινωνικά ωφέλιμο προϊόν, δηλαδή χρησιμεύει για κάτι στην κοινωνία και επομένως αφού χρησιμεύει, δημιουργείτε για να ανταλλαχθεί, διότι είναι χρήσιμο για τους άλλους κι έτσι αποκτά το χαρακτήρα του εμπορεύματος. *Αντανακλάει δηλ. τον κοινωνικά ωφέλιμο χαρακτήρα των ατομικών τους εργασιών με τη μορφή ότι το προϊόν πρέπει να είναι ωφέλιμο, και μάλιστα ωφέλιμο για άλλους*¹⁸⁸. Το γεγονός ότι ένα εμπόρευμα είναι ωφέλιμο σημαίνει ότι έχει αξία για τους ανθρώπους και γι' αυτό επιθυμούν να το αποκτήσουν δια της ανταλλαγής. Στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής η αξία αυτή του εμπορεύματος πρέπει να εκφράζεται με έναν ομοιόμορφο τρόπο ώστε η ανταλλαγή σε μαζική κλίμακα να είναι επιτεύξιμη, η μορφή αυτή είναι η χρηματική έκφραση της αξίας του εμπορεύματος.

*Μόνον η ανάλυση των τιμών των εμπορευμάτων οδήγησε στον προσδιορισμό του μεγέθους της αξίας, μόνο η κοινή χρηματική έκφραση των εμπορευμάτων οδήγησε στην παγίωση του αξιακού τους χαρακτήρα.... Αυτή η ολοκληρωμένη μορφή – η χρηματική μορφή- του κόσμου των εμπορευμάτων ... συγκάλυψε με ένα πέπλο από πράγματα τον κοινωνικό χαρακτήρα των ατομικών εργασιών, επομένως και τις κοινωνικές σχέσεις των ατομικών παραγωγών*¹⁸⁹. Έτσι τα εμπορεύματα όχι μόνο παίρνουν ως δική τους, την αξία που τους έχουν εμφυσήσει οι παραγωγόι. Η εργασία των ανθρώπων χάνει την ιδιαίτερη ουσία της, δηλαδή την διαφορετικότητα της μιας από την άλλη ατομική εργασία (διαφορετικές εργασίες δημιουργούν διαφορετικά εμπορεύματα), και οι εργασίες γίνονται αφηρημένες. Δηλαδή,

¹⁸⁸ Κ. Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ*, σελ. 89. Σύγχρονη εποχή.

¹⁸⁹ >>>>.

παρουσιάζονται ως ίσες μεταξύ τους , καθώς μετριοούνται ως προς την αξία που δίνουν στο προϊόν τους , με βάση την ομοιογενή κλίμακα του εργασιμου χρόνου, και εν συνεχεία αυτός ο χρόνος μετριοείται στην επίσης ομοιογενή κλίμακα μέτρησης του χρήματος.

Οι αξίες των εμπορευμάτων είναι κατευθείαν ανάλογες προς τον εργασιμο χρόνο που χρησιμοποιήθηκε για την παραγωγή τους...η τιμή (ενν.του εμπορεύματος) αυτή καθαυτή δεν είναι παρά η χρηματική έκφραση της αξίας¹⁹⁰. Σε αυτή την αλλοτριωμένη σχέση η αξία της εργασίας περνά στο εμπόρευμα και διαχωρίζεται από την εργασία, ενώ η αποτίμηση της αξίας της εργασίας γίνεται στην βάση της αξίας όχι της ίδιας αλλά των εμπορευμάτων που αυτή έχει παράξει και που της έχουν αφαιρεθεί. Η αξία της εργατικής δύναμης καθορίζεται από την αξία των μέσων συντήρησης , που απαιτούνται για την παραγωγή , την ανάπτυξη , τη διατήρηση και τη διαιώνιση της εργατικής δύναμης ¹⁹¹. Η σχέση δημιουργού –δημιουργήματος αντιστρέφεται , η εργασία όχι μόνο χάνει , αλλά καταλήγει να μετριοείται ως αξία από αυτό που έχει χάσει , οι νεκροί παίρνουν τα <<μέτρα>> των ζωντανών.

Η χρηματική έκφραση των προϊόντων της εργασίας παγιώνεται με το πέρασμα των χρόνων στον καπιταλισμό ,και κάνει τα εμπορεύματα να φαίνονται ανεξάρτητα με αποτέλεσμα το γεγονός ότι το στυλό κοστίζει X ευρώ, να σημαίνει ότι το στυλό έχει μια δική του αξία σαν να την δημιούργησε το ίδιο για τον εαυτό του. Η εγχρήματα μορφή τους όχι μόνο συγκαλύπτει τις κοινωνικές σχέσεις αλλά ταυτόχρονα τις αντιστρέφει, τις μετατρέπει δηλαδή στο αντιθετό τους.Ο χρυσός και το ασήμι παρασταίνουν σαν χρήμα μια κοινωνική σχέση παραγωγής μόνο που την παρασταίνουν με τη μορφή φυσικών πραγμάτων που έχουν παράδοξα κοινωνικές ιδιότητες¹⁹². Άρα ο διαχωρισμός των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής, μετατρέπει την εργασία σε μέσο για την ικανοποίηση της αναγκαιότητας, αυτό συνεπάγεται την απώλεια της πραγμάτωσης.Δηλαδή, την απώλεια των προϊόντων της εργασίας.

Η απώλεια αυτή φαντάζει σαν ανεξαρτητοποίηση του εμπορεύματος από τον παραγωγό, και στην αγορά η αξία του παρουσιάζεται σαν δική του κοινωνική ιδιότητα(ότι δηλαδή είναι κοινωνικά ωφέλιμο).Αυτή η κοινωνική αξία, εκφράζεται

¹⁹⁰ Κ.Μάρξ , μισθός τιμή και κέρδος , σελ.41.Σύγχρονη εποχή.

¹⁹¹ >>>>>,σελ.47.

¹⁹² >>>>,σελ.95.

με μια ομοιόμορφη χρηματική αξία. Δηλαδή οι διαφορετικές ατομικές εργασίες που χρειάστηκαν για να παραχθούν διαφορετικά προϊόντα , εξισώνονται στον βαθμό που εκφράζονται με μέτρο τον χρόνο παραγωγής, και εν συνεχεία το χρήμα με το οποίο αποτιμάται ο χρόνος αυτός. Το τελευταίο , παίρνει επάνω του σαν δική του ιδιότητα αυτή την διαφορά των εργασιών και την μετατρέπει στο αντιθετό της, έτσι και το χρήμα κλέβει από τον παραγωγό κάτι που ήσαν δικό του. Την μοναδικότητα της εργασίας του σαν δικής του εργασίας που εκφράζεται στο προϊόν του. Δηλαδή το εμπόρευμα αποξενώνει τον παραγωγό από τις ιδιοτητές του¹⁹³ , και τις παίρνει ως δικές του ιδιότητες εκφρασμένες σε αξία χρήσης (εμπόρευμα) και αξία ανταλλακτική(χρήμα, επίσης εμπόρευμα).

Το εμπόρευμα και το χρήμα στέκουν το ένα απέναντι από το άλλο έχοντας αποξενώσει και βάλει στο περιθώριο αυτούς που τα δημιούργησαν, παίρνουν σαν δική τους σχέση την κοινωνική σχέση των προσώπων, δηλαδή των παραγωγών που συναντιούνται μόνο ως εμπορευματοπαραγωγοί. Τα εμπορεύματα διαστρεβλώνουν την συνείδηση(επικοδόμημα) τους , με το να συγκαλύπτουν τις κοινωνικές σχέσεις (των ανθρώπων) της υλικής βάσης. Τελικά , η σχέση ανθρώπων και εμπορευμάτων αντιστρέφονται. Η ιδιαίτερη ουσία της εργασίας, να δημιουργεί προϊόντα και να τα προικίζει με διάφορες ιδιότητες , αφαιρείται από τον εργάτη και υφαρπάζεται από το εμπόρευμα. Η εργασία γίνεται αφηρημένη ,δηλαδή η ιδιαίτερη ουσία της χάνεται , και παρουσιάζεται το ίδιο αδιάφορη και ομοιογενής(η μια διαφορετική εργασία με την άλλη) όπως και τα εμπορεύματα που δημιουργεί η γραμμή παραγωγής, η ποιοτική διαφορά των εργασιών αντικαθίσταται από την ποσοτική ομοιομορφία στην βάση του χρόνου παραγωγής και την μετατροπή του τελευταίου σε χρήμα.

Με αυτή την αποξενωμένη ομοιογένεια εργασιών και εμπορευμάτων, που αν και διαφορετικά μετριοούνται σε πανομοιότυπες κλίμακες, γίνεται επιτεύξιμη η ανταλλαγή σε μαζική κλίμακα στην αστική κοινωνία.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2.6 :η αποξένωση της μισθωτής σχέσης και του χρήματος

¹⁹³ Το μόνο που κάνω είναι να θέλω και να χρειάζομαι πράγματα....ποτέ δεν το είχα πεί αυτό σε κανέναν αλλά πριν γνωρίσω τον Τάιλερ , σκόπευα να αγοράσω ένα σκύλο και να τον ονομάσω "Περίγυρο". Σε τέτοιο χάλι μπορεί να φτάσει η ζωή σου. Ch. Palahniuk, *Fight Club* , σελς 157-158. Εκδόσεις Οξύ.

Η σχέση εργασίας-κεφαλαίου είναι μια εξαρτημένη σχέση.Ο κεφαλαιοκράτης έχει χρήματα αλλά χωρίς εργάτες δεν έχει κεφάλαιο, άρα τους χρειάζεται.Οι εργάτες έχουν εργατική δύναμη , αλλά όχι μέσα παραγωγής, χρειάζονται να παράγουν για να ζήσουν και το κάνουν επι πληρωμή, στον καπιταλισμό δεν μπορούν να ζήσουν μόνοι τους χρειάζονται τα χρήματα του κεφαλαιοκράτη.Η σχέση αυτή εξάρτησης ,είναι μια μισθωτή σχέση.Δηλαδή για τις ώρες κατά τις οποίες παραχωρεί στον κεφαλαιοκράτη την εργατική του δύναμη , ο εργάτης παίρνει ένα ορισμένο χρηματικό αντίτιμο ¹⁹⁴(ημερομίσθιο) που όπως προείδαμε δεν αντανακλά το σύνολο αυτών που παράγει(αλλοτριώση λόγω υπεραξίας).

Η μισθωτή εργασία είναι μια αντιστροφή του πραγματικού χαρακτήρα της παραγωγικής σχέσης Σε νομοθετικά πλαίσια , η μισθωτή σχέση είναι μια ελεύθερη σχέση,όπου ο εργάτης έχοντας το δικαίωμα της δικαιοπραξίας διαπραγματεύεται ελεύθερα με τον κεφαλαιοκράτη. Ωστόσο η μισθωτή σχέση είναι, με τα λόγια του Ένγκελς, μια μισθωτή σκλαβιά .Ο εργάτης , είδαμε πως μπορεί να αναπαραχθεί ως άνθρωπος, μόνο ως εργάτης.Διότι μόνο ως τέτοιος μπορεί να αγοράσει τα μέσα επιβιώσής του, δηλαδή με τον μισθό του.Τα μέσα συντήρησης, ως εμπορεύματα, ανήκουν στον κεφαλαιοκράτη και έτσι ένα μέρος του μισθού επιστρέφει πάντα σε εκείνον, ενώ τα χρήματα που ο κεφαλαιοκράτης διαθέτει για να τα μετατρέψει σε μεταβλητό κεφάλαιο(πρόσληψη εργατών) τα απόκτησε πουλώντας εμπορεύματα που τα έφτιαξαν εργάτες.

Έτσι έχουμε έναν φαύλο κύκλο μισθωτής σκλαβιάς.Ο εργάτης χάνει από τον κεφαλαιοκράτη ότι παράγει, για να του το ξαναπουλήσει ο τελευταίος ως κάτι που δεν είναι δικό του(του εργάτη),στην αγορά.Επομένως τα χρήματα του μισθού , σε μια εχρήματη οικονομία, είναι απαραίτητα για την επιβίωση του εργάτη, καθώς αυτά διαμεσολαβούν αρχικά την σχέση του με τα εμπορεύματα που έχουν αποκοπεί από τον πρώτο.Για να μπορεί όμως ο εργάτης να κερδίζει αυτά τα χρήματα, πρέπει υποχρεωτικά να αλλοτριώνει τον εαυτό του δουλεύοντας για τους ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής .Δεν είναι ουσιαστικά ελεύθερος,διότι τα χρήματα επαρκούν μόνο για τα αναγκαία και ο εργάτης τα ξοδεύει , μέχρι δεκάρας μακροπρόθεσμα, για να μπορέσει να επιβιώσει .Και μόλις τα ξοδεύει είναι υποχρεωμένος αν θέλει να ζήσει να επιστρέψει στην δούλεψη του καπιταλιστή.

¹⁹⁴ Κ.Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ* , σελ.560.Σύγχρονη εποχή.

Αυτό που κατανοούμε από την παραπάνω ανάλυση,είναι ότι το χρήμα είναι ο διαμεσολαβητής ανάμεσα στις σχέσεις ανθρώπων με ανθρώπους, και ανάμεσα σε ανθρώπους και εμπορεύματα.Έτσι για μια ακόμα φορά οι άνθρωποι εμφανίζονται μόνο ως εμπορευματοπαραγωγοί, δεν έρχονται σε ανθρώπινες σχέσεις , αλλά σε σχέσεις που τις ενώνει το χρήμα , η παραγωγή και η ανταλλαγή του αναμεταξύ τους.

Το χρήμα όμως δεν αλλοτριώνει τους ανθρώπους μόνο ως μέσο διαμεσολάβησης¹⁹⁵, αλλά και αλλοιώνοντας τελείως τον χαρακτήρα της σχέσης τους ,μετατρέποντας την σε κάτι που δεν είναι.Το χρήμα είναι ο άλλος μας λέει ο Μαρξ.*Ο,τι μεσολαβεί στη ζωή μου, μεσολαβεί επίσης στην ύπαρξη άλλων ανθρώπων για μένα. Είναι για μένα ο άλλος*¹⁹⁶.Το χρήμα είναι το απόλυτο εμπόρευμα, στον βαθμό που σε σχέση με άλλα εμπορεύματα έχει αξία καθαρά ανταλλακτική, και για τούτο μπορεί να αγοράσει όλα τα άλλα εμπορεύματα που έχουν αξία χρήσης και ανταλλακτική αξία.Είναι λοιπόν λογική συνέπεια του προηγούμενου,ότι όσο περισσότερο χρήμα έχει κανείς τόσο περισσότερα μπορεί να πάρει αν το ανταλλάξει.Δηλαδή όσο περισσότερο έχω, τόσες περισσότερες δυνατότητες και επιλογές έχω.

Επομένως , *η έκταση της δύναμης του χρήματος είναι η έκταση της δυναμής μου*¹⁹⁷.Το χρήμα μου δίνει τον τρόπο να έρθω σε επαφή με τα προϊόντα της εργασίας μου, διότι η σχέση μας μεσολαβείται αναγκαστικά από την στην στιγμή που αυτά αποξενώνονται από εμένα και γίνονται εμπορεύματα με τα οποία ,όπως είδαμε παραπάνω , δεν έρχομαι σε άμεση επαφή παρά σαν κάτοχος ενός άλλου εμπορεύματος προς ανταλλαγή, δηλαδή του χρήματος.Έτσι προκύπτει, ότι η απόλαυση ενός προϊόντος εργασίας , ως εμπόρευμα, μπορεί να γίνει εφικτή για τις αισθήσεις και τα συναισθηματά μου μόνο μέσω του χρήματος¹⁹⁸.Όντας αποκωμένος από όλους κι απ'όλα , το χρήμα μου δίνει την δυνατότητα του να μπορέσω να ξανασυνδεθώ με τα προϊόντα μου, έτσι ξεκινά μια αντίστροφη σχέση. Το χρήμα

¹⁹⁵ *Το χρήμα είναι ο μαστροπός μεταξύ της ανθρώπινης ανάγκης και του αντικειμένου, μεταξύ της ζωής του και των μέσων της ζωής του.*Κ.Μάρξ,*οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα*, σελ.167.Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

¹⁹⁶ Κ.Μάρξ,*οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*,σελ.167.Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

¹⁹⁷ >>>>,σελ.168.

¹⁹⁸ >>>>,σελ.166.

στέκεται απεναντί μου σαν ένας τρίτος άνθρωπος, και μου δανείζει για όσο το κατέχω τις ιδιοτητές του.

Η ιδιότητα του χρήματος δεν είναι απλά να αγοράζει, αλλά να μετατρέπει τις ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά του κατόχου του στα αντιθετά τους, ώστε να παραμορφώνει το άτομο όταν αυτό βρίσκεται στην σχέση του με τους άλλους. *Είμαι άσχημος αλλά μπορώ ν'αγοράσω για μένα την πιο όμορφη γυναίκα. Δεν είμαι άσχημος λοιπόν, επειδή το αποτέλεσμα της ασχήμιας-η απωθητική της δύναμη- ακυρώνεται από το χρήμα*¹⁹⁹. Το χρήμα μετατρέπει την ανθρώπινη σχέση σε εμπορευματική σχέση, ένα εμπόρευμα(χρήμα) αγοράζει ένα άλλο εμπόρευμα(ανθρώπινη ομορφιά), η σχέση ενός ανθρώπινου συναισθήματος με ένα άλλο δεν υπάρχει πουθενά. Τις ανάγκες του ο άνθρωπος δεν μπορεί να τις πραγματώσει με τις δικές του ιδιότητες και δυνάμεις²⁰⁰, π.χ. να αγαπηθεί επειδή είναι άνθρωπος. Μόνο το χρήμα μπορεί να τις φέρει στην σφαίρα της πραγματικότητας, ωσάν να ήταν αυτό άνθρωπος, σαν να είχε από μόνο ανθρώπινες ιδιότητες που πραγματώνουν ανάγκες²⁰¹. Σε μια εγχρήματη κοινωνία ο άνθρωπος είναι από μόνος του ατελής, διότι δεν διαθέτει τον έλεγχο των μέσων παραγωγής αυτής της κοινωνίας, αυτά τα διαθέτουν άτομα που έχουν αλλότρια συμφέροντα και που του τα έχουν στερήσει. Για τον λόγο αυτό, δεν μπορεί να υπάρξει ως μη εξαρτημένο άτομο, είτε εντός της σφαίρας εργασίας είτε εκτός αυτής.

Εν κατακλείδι, σε μια κοινωνία εμπορευματοπαραγωγών και κατόχων εμπορευμάτων τα εμπορεύματα κυριαρχούν πάνω στους ανθρώπους ως ανεξάρτητες δυνάμεις και γι' αυτό τους αποξενώνουν. Και το χρήμα ως το απόλυτο εμπόρευμα, φροντίζει να διαστρεβλώσει την αλήθεια και να κάνει τις σχέσεις κάτι που δεν είναι, δηλαδή μη ανθρώπινες.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2.7: συμπεράσματα

¹⁹⁹ >>>>,σελ.169.

²⁰⁰ Το ξενοδοχείο αναλαμβάνει την τροφοδοσία για επίσημα δείπνα....(οι πελάτες) κλείνουν όλο το σετάκι στην τιμή του ενός.Κι επειδή ξέρουν πως δεν μπορούν να σ' απειλήσουν με το φιλοδώρημα, γι αυτούς δεν είσαι παρά μια κατσαρίδα. Η μη χρηματική σύνδεση των ανθρώπων, συνεπάγεται την παντελή έλλειψη(ανθρώπινης) σύνδεσης μεταξύ τους .C.Palahniuk , *fight club*, σελ.82. Εκδόσεις ΟΕΥ.

²⁰¹ >>>>,σελ.170.

Η αλλοτρίωση αποτελεί νόμο κίνησης της ατομικής ιδιοκτησίας. Αποτελεί την αρχή, την συνέχιση και το αποτέλεσμα του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Η ίδια η δημιουργία του κεφαλαίου, είναι αλλοτρίωση των μέσων παραγωγής από την κοινωνία, γι' αυτό και δημιουργεί τις δύο βασικές τάξεις των ιδιοκτητών και των ακτημόνων/προλετάρων. Η αλλοτρίωση είναι η βάση του προτσές παραγωγής κεφαλαίου, διότι ο εργάτης αποξενώνεται από όλο του τον κόσμο και τον εαυτό του όταν μπαίνει στην σχέση κεφαλαίου-εργασίας, για να μπορέσει πάλια να αναπαραχθεί ως αλλοτριωμένη ύπαρξη. Το προϊόν που δημιουργείται, είναι το αποτέλεσμα της αλλοτρίωσης που έχει προηγηθεί, αφού δεν ανήκει στον εργάτη και του έχει υφαρπαχθεί χωρίς να το γνωρίζει (υπεραξία). Η αλλοτρίωση είναι η αντιστροφή όλων των σχέσεων του ανθρώπου με οτιδήποτε τον περιβάλλει.

Ο ίδιος δεν ελέγχει το προϊόν του αλλά αυτό εκείνον, ο ίδιος δεν ελέγχει το προτσές παραγωγής και τα μέσα παραγωγής αλλά αυτά εκείνων. Τα άψυχα δημιουργήματα του ανθρώπινου χεριού αποκτούν ζωή και αποκόπτονται από τον εργάτη, και αυτό διότι ανήκουν με όλο τους το είναι σε κάποιον που στέκει απέναντι στο σύνολο της κοινωνίας τον κεφαλαιοκράτη, ο οποίος μόνο σε αυτή την αντεστραμμένη σχέση μπορεί να υπάρξει. Στην ουσία η κοινωνία των κεφαλαιοκρατών είναι φτιαγμένη κατ' εικόνα και ομοιωσή τους, όπως ακριβώς η θρησκεία θεωρεί ότι ο άνθρωπος είναι εικόνα και ομοίωμα του Θεού. Έτσι όπως οι κεφαλαιοκράτες συναντιούνται και ανταγωνίζονται μεταξύ τους ως κάτοχοι εμπορευμάτων, έτσι και η υπόλοιπη κοινωνία κάνει το ίδιο. Τόσο εντός όσο και εκτός της παραγωγής, είναι ξένη με τον περιγυρό της. Οι άνθρωποι συναντιούνται όχι ως ανθρώπινα όντα αλλά ως κάτοχοι εμπορευμάτων.

Ως κάτοχοι εργατικής δύναμης που ανταγωνίζονται για μια θέση δουλειάς, ως κάτοχοι χρημάτων για να απολαύσουν τα προϊόντα τους που έχουν αποκοπεί από τους ίδιους αλλά και τους άλλους ανθρώπους (π.χ. έρωτας) που επίσης έχουν αποξενωθεί ο ένας από τον άλλο. Δίχως την δύναμη που τους παρέχουν τα ανεξάρτητα από αυτούς εμπορεύματα (π.χ. μισθός, μέσα συντήρησης) οι άνθρωποι όχι μόνο δεν επικοινωνούν, αλλά ούτε μπορούν να επιβιώσουν, διότι οι δυνάμεις τους είναι αδύναμες δεν τους ανήκουν αλλά τις έχουν δώσει χωρίς να το ξέρουν στα εμπορεύματα που εκείνοι δημιούργησαν και που τώρα στέκουν στο πλευρό ενός κεφαλαιοκράτη, που έχει ιδιοποιηθεί ολόκληρη την ανθρώπινη δραστηριότητα της

κοινωνίας(και άρα την κοινωνία ολόκληρη) προς δικό του όφελος, ένα όφελος που ουδεμία σχέση έχει με το συμφέρον της κοινωνίας.

Όσο και να βελτιωθεί η τεχνολογία, όση αφθονία και να υπάρξει ο εργάτης θα είναι καταδικασμένος να πεθαίνει μέσα σε αυτήν.Θα είναι καταδικασμένος να ζεί στην αναγκαιότητα, διότι αποξενώνεται από ότι ο ίδιος παράγει.Μην ελέγχοντας τα μέσα παραγωγής, είναι ξένος προς τον συνολικό έλεγχο της κοινωνίας και άρα προς τον έλεγχο της κοινωνίας γενικά.Έλεγχεται από τους νόμους που επικρατούν στις σχέσεις των ατομικών κατόχων των μέσων παραγωγής,την προσφορά και την ζήτηση, τον ανταγωνισμό και την συγκεντροποίηση κεφαλαίων. Δυνάμεις που φαντάζουν τυχαίεςκαι έξω από τα όρια κατανοησής, και επομένως ξένες.Αυτές οι νομοτέλειες στις σχέσεις των καπιταλιστών κυριαρχούν και τους εργάτες, και κάθε φορά που ένας καπιταλιστής καταστρέφεται καταστρέφονται κι εκείνοι .Και ακριβώς επειδή κανείς καπιταλιστής δεν γνωρίζει τι κάνει ο ανταγωνιστής του, και έτσι μπορεί να καταστραφεί ή να κερδίσει, δεν διαθέτει ούτε εκείνος τον συνολικό έλεγχο της κοινωνίας.

Οι καπιταλιστές τραβούν,μέσω του ανταγωνισμού τους, ο ένας τον άλλο προς μια όλο και μεγαλύτερη αύξηση της παραγωγής.Με κάθε βήμα του καταμερισμού, η εργασία παράγει πιο πολλά χάνει πιο πολύ υπεραξία και άρα αλλοτριώνεται όλο και πιο πολύ,και όλο και μεγαλύτερο κομμάτι της κοινωνίας αποξενώνεται από τον εαυτό του μπαίνοντας στην παραγωγή(γυναίκες,παιδιά).Όσο πιο πολλά παράγει και διαθέτει ο καπιταλιστής τόσο μεγαλύτερο είναι το προβαδισμό του έναντι των ανταγωνιστών του.Ο καπιταλιστής ορθώνει τα μέσα παραγωγής ενάντια στους εργάτες για να τους αποξενώσει πιο πολύ, για να τους κάνει δηλαδή πιο παραγωγικούς.Ότι παράγει η κοινωνία είναι για σκοπούς αλλότριους.Κι έτσι αλλοτριώνεται και η ίδια .Εντός παραγωγής αλλοτριώνεται υλικά, ενώ εκτός αλλοτριώνεται σε επίπεδο όχι μόνο υλικό αλλά και συνείδησης, και αυτή η αλλοτρίωση της συνείδησης είναι απόρροια της αλλοτριωμένης παραγωγής.

Διότι για τον άνθρωπο, ο άλλος είναι ξένος,ως άνθρωπος μόνο ως μέσο είναι ωφέλιμος.Ως κουβαλητής της αποκρυσταλλωμένης σε εμπόρευμα εργασίας του, συνδέεται με τα εμπορεύματα των άλλων.Στην ουσία τα εμπορεύματα έρχονται σε σχέση και οι άνθρωποι βλέπουν το είδος τους,όχι ως τον σκοπό τους αλλά το αναγκαίο μέσο για να επιβιώσουν οι ίδιοι.Συμπερασματικά, στο πλαίσιο της

ατομικής ιδιοκτησίας η κοινωνία ολόκληρη είναι αλλοτριωμένη. Και μόνο ως αλλοτριωμένη μπορεί να υπάρχει και να αναπαράγεται, αναπαράγοντας σε όλα τα επίπεδα αλλοτριωμένους, όχι ανθρώπους, αλλά παραγωγούς και κατόχους εμπορευμάτων. Οι οποίοι δεν ζούν και δεν απολαμβάνουν χάρις την ιδιοτήτά τους ως άνθρωποι, αλλά ως κάτοχοι εμπορευμάτων, όπως το χρήμα, που τους δίνει τις δικές του ιδιότητες για να μπορέσουν οι άνθρωποι να πάρουν στην κατοχή τους τα δικά τους προϊόντα. Οι άνθρωποι δεν ελέγχουν, αλλά τα προϊόντα τους τους κάνουν αδυναμους και εξαρτημένους. Και στην συνέχεια τους ελεούν δίνοντάς τους, προσωρινά, τις ιδιότητες που εκείνοι έδωσαν πρώτοι σε αυτά. Μέχρι να καταναλωθούν πλήρως, και ο εργάτης να πρέπει να ξαναμπει στον φαύλο κύκλο αλλοτρίωσης (εξαρτημένη εργασία) για να τα ξαναπάρει στην κατοχή του.

Η αλλοτριωμένη σχέση εργασίας – κεφαλαίου, συνεπάγεται την δημιουργία μιας κοινωνικής πραγματικότητας (υλικής και συνεπώς ενσυνείδητης), την οποία ο Μαρξ περιγράφει ως ακολούθως, *in bourgeois society capital is independent and has individuality, while the living person is dependent and has no individuality*²⁰². Σε μια αλλοτριωμένη κοινωνία, όπως είναι η αστική, οι ζωντανόι κυβερνιούνται από τους νεκρούς, τα έμψυχα από τα άψυχα, και σε τελική ανάλυση η ζωντανή εργασία υποτάσσεται στην συσσωρευμένη νεκρή εργασία. Ολόκληρη η κοινωνική πραγματικότητα που παράγει η εργασία αναποδογυρίζεται, ακριβώς επειδή η εργασία παράγει την ίδια της την αλλοτρίωση με την μορφή νεκρής συσσωρευμένης εργασίας δηλαδή κεφαλαίου. Ο εργάτης χάνει τον εαυτό του γιατί το περιεχόμενο της εργασίας του μετατρέπεται σε ξένο κεφάλαιο, και πρώτος εξαρτάται από αυτό σε οτιδήποτε αφορά την εργασία (ακόμα και στην ύπαρξη της εργασίας του), το κεφάλαιο ελέγχει τι θα παραχθεί και πως. Αντίθετα το κεφάλαιο αφού ελέγχει είναι ανεξάρτητο, μεταχειρίζεται κατά το δοκούν την εργασία (αλλάζει το προτσές εκμηχανιζοντάς το) και βρίσκεται στα χέρια ενός ατόμου (ξένου προς την εργασία, δηλαδή προς τα συμφεροντά της) που ως κάτοχος μέσω παραγωγής ελέγχει την εξαρτημένη από τα μέσα παραγωγής εργασία.

Το αποτέλεσμα της αλλοτρίωσης είναι η κυριαρχία του κεφαλαίου επι της κοινωνικής πραγματικότητας (εργασία, προϊόν της εργασίας, μέσα παραγωγής, επικοδόμημα), και η τοποθέτηση των ζωντανών σε θέση κυριαρχούμενου. Η

²⁰² Karl Marx, *chapter II proletarians and communists*. Marxists.org (πρόσβαση 16/5/2015).

αλλοτριώση αποδεικνύεται πως είναι μια διαλεκτική ενότητα εργασίας-κεφαλαίου. Μέσα στα πλαίσια του καπιταλισμού, το κεφάλαιο δεν υπάρχει χωρίς την εργασία, γιατί αποτελεί συσώρευση νεκρής εργασίας. Από την άλλη η εργασία δίχως το κεφάλαιο, δεν μπορεί να αλλοτριωθεί δηλαδή να αποκοπεί από τον εαυτό της που η ίδια δημιούργησε και να δοθεί στον άλλο ως κεφάλαιο, με αντάλλαγμα τον μισθό που θα επιτρέψει την αναπαραγωγή με όρους αλλοτρίωσης. *Κεφάλαιο και εργασία είναι στην αρχή ακόμα ενωμένα. Στη συνέχεια μολονότι διαχωρίστηκαν και αποξενώθηκαν, αναπτύσσονται σε αμοιβαία βάση και το ένα προωθεί το άλλο ως θετική του συνθήκη*²⁰³.

Όπως μας λέει ο Μαρξ, η ατομική ιδιοκτησία χαρακτηρίζεται από το κεφάλαιο, την εργασία και την σχέση των δύο. Η αύξηση του κεφαλαίου προϋποθέτει την αύξηση των ανθρώπων που συμμετέχουν στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, δηλαδή την αύξηση της τάξης των προλετάρια. Η αύξηση του κεφαλαίου έναντι των ανταγωνιστών του, προϋποθέτει την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Η σχέση κινείται σε μια διαλεκτική ενότητα, ο ένας δεν υπάρχει επομένως χωρίς τον άλλο. Και η ύπαρξη των δύο μέσα στην ίδια σχέση, μπορεί να υπάρξει μόνο στην διαλεκτικότητα της ως αλλότρια, δηλαδή ως μετατροπή της κάθε πράξης του προτσές παραγωγής στο αντιθετό του. <<Στον εργάτη ο οποίος ιδιοποιείται τη φύση μέσα από την εργασία του, η ιδιοποίηση εμφανίζεται σαν αποξένωση, η δική του αυθόρμητη δραστηριότητα ως δραστηριότητα για κάποιον άλλο και ως δραστηριότητα κάποιου άλλου, η πλήρης ζωντανιάς ζωή ως θυσία της ζωής²⁰⁴>>. Επομένως η αλλοτριωμένη σχέση εργασίας-κεφαλαίου, είναι η αλλοτριώση της διαλεκτικής ενότητας των αντιθέτων (ζωντανή εργασία-νεκρή εργασία, παραγωγή-αφαίρεση παραγωγής, δημιουργία-αφαίρεση, κλπ).

*Ο εργάτης είναι η υποκειμενική εκδήλωση του γεγονότος ότι το κεφάλαιο είναι ο άνθρωπος που έχει πλήρως απολέσει τον εαυτό του, όπως ακριβώς το κεφάλαιο είναι η αντικειμενική εκδήλωση του γεγονότος ότι η εργασία είναι ο άνθρωπος που έχει απολέσει τον εαυτό του*²⁰⁵. Η εργασία χωρίζεται στα δύο, στον άδειο εαυτό της, και σε ότι έχει παράγει που έχει μεταβαστεί στο κεφάλαιο. Αυτή η τομή (ο διαχωρισμός,

²⁰³ Κ. Μάρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, σελ. 111. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

²⁰⁴ Ο.π., σελ. 101.

²⁰⁵ Ο.π., σελ. 102.

το σπάσιμο) ανάμεσα στην εργασία και στην αντικειμενική πραγματικότητα που δεν της ανήκει (ανήκει στο κεφάλαιο) , είναι η αιτία της μη πληρότητας του ατόμου και της κοινωνίας. Η σχέση του εργάτη προς τον μη εργάτη , είναι η σχέση πρακτικής και θεωρητικής αντίληψης περί την εργασία. Ο εργάτης εργάζεται αλλά δεν ελέγχει την παραγωγή του, ο μη εργάτης δεν εργάζεται αλλά ελέγχει την μη παραγωγή του. Αυτή είναι η αντίφαση της ίδιας της ατομικής ιδιοκτησίας , ως αρχική αιτία που παράγει την αλλοτρίωση και ως παραγόμενο που παράγεται από την αλλοτρίωση ως αποτέλεσμα.

Όποιος ελέγχει δεν εργάζεται , και όποιος δεν ελέγχει εργάζεται , αποτέλεσμα του βασικού αυτού διαχωρισμού είναι η αλλοτρίωση και τον δύο μερών. Ο εργάτης χάνει τον εαυτό του στην παραγωγική του δραστηριότητα , ενώ ο κεφαλαιοκράτης που ιδιοποιείται τον εαυτό αυτό σαν εργασία συσσωρευμένη στο κεφαλαίο του δεν μπορεί να ελέγξει πλήρως το κεφάλαιο του , διότι το μέγεθος του κεφαλαίου του απειλείται άμεσα από αυτό άλλων κεφαλαιοκρατών , έτσι όλα τα κεφάλαια τους όντας ξένα το ένα από το άλλο (αφού οι ανταγωνιστές είναι ξένοι προς τους άλλους) καταλήγουν να ελέγχουν και τον εργάτη και τον κεφαλαιοκράτη. Όπως προαναφέραμε οι μη ζωντανοί ελέγχουν τους ζωντανούς.

Έχοντας απωλέσει το περιεχόμενο της εργασίας του (και επομένως την κυριαρχία πάνω στο αντικείμενο της ανθρώπινης εργασίας) από το κεφάλαιο, ο εργάτης γίνεται σύμφωνα με τον Μαρξ , *η αφηρημένη ύπαρξη του ανθρώπου ως εργάτη, ο οποίος καθημερινά εκπίπτει από το εκπληρωμένο του κενό στο απόλυτο κενό, στην κοινωνική και κατά συνέπεια , στην πραγματική του μη ύπαρξη*²⁰⁶. Η εργασία του εργάτη γίνεται αφηρημένη , δηλαδή δεν παράγει χρήσιμα πράγματα για τον ίδιο τον εργάτη αλλά αξίες ανταλλακτικές για τον κεφαλαιοκράτη, δηλαδή εμπορεύματα. Η αφηρημένη εργασία , είναι εργασία ομοιογενοποιημένη και γι αυτό αλλοτριωμένη. Μέτρο των πιο διαφορετικών εργασιών γίνεται ο χρόνος που ξοδεύτηκε για να προσθέσουν σε ένα εμπόρευμα αξία , και η αξία του τελευταίου υπολογίζεται στην βάση του αλλοτριωμένου χρόνου που ξοδεύτηκε από τον αλλοτριωμένο εργάτη , η αλλοτριωμένη από το περιεχόμενο της αφηρημένη εργασία επιτρέπει την μαζική παραγωγή και ανταλλαγή εμπορευμάτων, και κατ' επέκταση την ανάδυση της καταναλωτικής κοινωνίας.

²⁰⁶ Κ. Μαρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, σελ. 105. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

<< Η παραγωγή του αντικειμένου της ανθρώπινης εργασίας ως κεφάλαιο, στην οποία εξαφανίζεται όλη η φυσική και κοινωνική ατομικότητα του αντικειμένου, η ατομική ιδιοκτησία χάνει τη φυσική της και κοινωνική της ιδιότητα (... δεν συνδέεται με οποιαδήποτε φαινομενικώς ανθρώπινη σχέση) και το ίδιο και απaráλλακτο κεφάλαιο παραμένει το ίδιο στις πιο ποικίλες φυσικές και κοινωνικές περιστάσεις, ολοκληρωτικά αδιάφορο προς το πραγματικό του περιεχόμενο²⁰⁷>>. Ο Μαρξ είχε έυστοχα παρατηρήσει πως ο καπιταλισμός είναι ένα κοινωνικοοικονομικό σύστημα, που στην πορεία των πραγμάτων, προορίζεται να γίνει παγκόσμιο, καταφέρνοντας να εξαπλωθεί στα πέρατα του κόσμου. Η επέκταση αυτή οφείλεται ακριβώς στην φύση του ανταγωνισμού των κεφαλαιοκρατών, οι οποίοι για να εκτοπίσουν τους ανταγωνιστές παράγουν περισσότερο και πιο φθηνά και επομένως καλούνται να διαθέσουν όλο και μεγαλύτερο αριθμό εμπορευμάτων, σε όλο και πιο απομακρυσμένες αγορές νικώντας και τους εκεί ανταγωνιστές, σταδιακά όλοι οι καπιταλιστές έρχονται αντιμέτωποι μεταξύ τους.

Η αύξηση του ανταγωνισμού του κεφαλαίου είναι η κινητήριος δύναμη της κοινωνίας, περισσότερα εμπορεύματα απαιτούν περισσότερες τεχνολογικές καινοτομίες. Τεχνολογική καινοτομία, σημαίνει μεγαλύτερη ανάγκη για εργατικά χέρια. Περισσότερα εργατικά χέρια, παράγουν περισσότερη υπεραξία και άρα εμπορεύματα. Η μαζική παραγωγή είναι δυνατή μόνο όταν η εργασία γίνεται αφηρημένη, στον βαθμό που οι εργάτες περιορίζονται σε έναν αριθμό περιορισμένων κινήσεων, την υπόλοιπη εργασία εκτελούν οι μηχανές που ανήκουν στον μη εργάτη. Το αποτέλεσμα της αλλοτρίωσης είναι η παραγωγή εμπορευμάτων, δηλαδή ατομικής ιδιοκτησίας. Το κεφάλαιο εξουσιάζει την κοινωνία της ζωντανής εργασίας, η αλλοτρίωση της εμπορευματικής παραγωγής έγκειται στο ότι η εργασία αλλοτριώνει τον εαυτό της και εν συνεχεία *<<ο μη εργάτης πράττει εναντίον του εργάτη όλα όσα ο ίδιος ο εργάτης πράττει ενάντια στον εαυτό του²⁰⁸>>.*

Η αλλοτριωμένη εργασία του εργάτη στέκει απεναντί του ως κεφάλαιο, εντελώς αδιάφορη για τις όποιες εξωτερικές διαφορές, και μετασχηματίζει την ζωντανή εργασία στα πρότυπα της νεκρής δηλαδή την αλλοτριώνει κανοντάς την αφηρημένη. Η εργασία που εναποτίθεται στο εμπόρευμα, χάνει την ιδιαίτερη ουσία

²⁰⁷ Ο.π.,σελ.105.

²⁰⁸ ²⁰⁸ Κ.Μάρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*,σελ.105.Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

της την διαφορετικότητα της από τις άλλες. Όλες οι εργασίες γίνονται πανομοιότυπες , αφού η αξία τους στο εμπόρευμα μετριέται σε ομοιόμορφη κλιμακα και πλέον είναι αδιάφορο το για ποια εργασία μιλάμε , όπως το κεφάλαιο μένει αδιάφορο προς τον εξωτερικό κόσμο , έτσι και η εργασία απονεκρώνεται και γίνεται ομοιόμορφη (σε σημείο που διαφορετικές εργασίες να εκτελούνται με ίδιες μεθόδους, π.χ. εισαγωγή του μοντέλου της γραμμής συναρμολόγησης του Φόρντ). Η διαστρέβλωση αυτή της πραγματικότητας είναι το αποτέλεσμα της αλλοτριωμένης σχέσης εργασίας-κεφαλαίου, δηλαδή της παραγωγής εμπορευμάτων για κατανάλωση.

Στην αλλοτριωμένη της κατάσταση η εργασία παράγει έναν εξωτερικό κόσμο , που είναι αλλοτριωμένος γιατί και η ίδια που τον παράγει είναι αλλοτριωμένη. Αρχικά η πρόσληψη του κόσμου από τα αισθητηριακά όργανα του εργάτη , είναι ξένη προς την ανθρώπινη φύση. *Η ατομική ιδιοκτησία μας έχει καταστήσει τόσο ανόητους και μονομερείς ώστε ένα αντικείμενο είναι δικό μας , όταν το έχουμε εμείς ... όταν κατά κάποιο τρόπο το χρησιμοποιούμε. Η ατομική ιδιοκτησία ... αντιλαμβάνεται.. τις περιπτώσεις έμπρακτης κατοχής ως μέσο ζωής και η ζωή που υπηρετούν ως μέσα είναι η ζωή της ατομικής ιδιοκτησίας...γι αυτό στην θέση όλων των φυσικών και πνευματικών αισθήσεων εμφανίζεται η πλήρης αποξένωση όλων αυτών των αισθήσεων, η αίσθηση του να έχεις²⁰⁹.* Η πραγματικότητα , μας δείχνει ο Μαρξ, ότι στην αστική κοινωνία είναι εξωτερική , δηλαδή ότι δεν κατέχω είναι έξω από την σφαίρα επιρροής μου και επομένως μου είναι ξένο .

Μου γίνεται οικείο μόνο όταν το αγοράζω , και γι' αυτό βρίσκω την ουσία της ζωής μόνο όταν κάνω ότι κάνει ο καπιταλιστής, δηλαδή όταν φέρνω εμπορεύματα στην κατοχή μου. Η συνείδηση που δημιουργώ μέσω των αισθήσεων είναι αλλοτριωμένη , γιατί αλλοτριωμένος είμαι ο ίδιος , και αυτό γιατί είμαι ξένος προς το προϊόν που δημιούργησα καθώς το τελευταίο ανήκει σε έναν ξένο . Ότι έχει δημιουργήσει η εργασία της είναι εξωτερικό, δηλαδή ξένο , της έχει υφαρπαγεί. Απο αυτή την υφαρπαγή ο εργάτης παίρνει πίσω ένα μόνο μέρος , αλλά με όρους αλλοτρίωσης, δηλαδή φέρνει στην ιδιωτική του κατοχή κάτι που έχει αγοράσει και μόνο ως ατομικός ιδιοκτήτης προσλαμβάνει την πραγματικότητα , την οποία όμως ο ίδιος έχει δημιουργήσει αρχικά. Η αλλοτρίωση της υλικής κατάστασης γίνεται αντιληπτή στην συνείδηση ως αναποδογύρισμα , η συνείδηση μου είναι η συνείδηση

²⁰⁹ Ο.π.,σελ.129.

της νεκρής εργασίας ,δηλαδή του κεφαλαίου,ότι δεν το φέρνω στην κατοχή μου δεν το ξέρω .Η κοινωνία στέκεται με το κεφάλι κάτω , δεν βλέπει την ανθρώπινη σχέση με την πραγματικότητα, δηλαδή δεν την προσλαμβάνει σαν κάτι δικό της που η ίδια δημιούργησε , γιατί η δημιουργία στον καπιταλισμό είναι αλλοτρίωση.

Ο εργάτης δημιουργεί για να απωλέσει , και εξαιτίας της απώλειας αυτής (πρώτα και κύρια απώλεια μέσων παραγωγής) η κοινωνική πραγματικότητα δεν είναι σκοπός αλλά μέσο.Αγοράζω σαν ατομικός ιδιοκτήτης χρήματος για να ζήσω , και ξαναμπαίνω στον φαύλο κύκλο της αλλοτρίωσης για να ξαναγοράσω , γιατί τα μέσα παραγωγής ανήκουν σε μια μικρή τάξη με αλλότρια συμφέροντα. Έλλειψη μέσων παραγωγής σημαίνει μετατροπή της εργασίας σε μέσο , δηλαδή σε κάτι αναγκαστικό και ξένο που δεν το θέλω αλλά μου επιβάλλεται από την εξωτερική αναγκαιότητα, γιατί τα μέσα έχουν αφαιρεθεί από την κοινωνία .Η εργασία γίνεται εξωτερική προς τον άνθρωπο, και η πραγματικότητα που αυτή δημιουργεί είναι το ίδιο εξωτερική και άρα ξένη , είναι και αυτή ένα μέσο .Ο μισθός δεν επαρκεί , κι έτσι με όρους ατομικής ιδιοκτησίας προσλαμβάνω ως δικά μου αγορασμένα εμπορεύματα πολύ λίγα,τα οποία είναι απλώς μέσα για την αλλοτριωμένη μου αναπαραγωγή ,όπως το φαγητό , το νερό , τα απολύτως απαραίτητα . Για να κάνουν δική τους την πραγματικότητα που αυτοί δημιούργησαν , οι εργάτες κυνηγούν εμπορεύματα , για να γίνουν ιδιοκτήτες τουςκαι μάλιστα στην καταναλωτική κοινωνία του 20^{ου} αιώνα η αλλοτρίωση φτάνει να αποδοργυρίσει την σχέση ανθρώπινης ανάγκης – εμπορεύματος, το εμπόρευμα δημιουργεί την ανάγκη και όχι το ανάποδο.Δίχως ατομική ιδιοκτησία ,δεν υπάρχει σύνδεση του εργάτη με την εργασία του , μόνο έμμεσα (εκτός της παραγωγής) και σαν μέσα για την εκπλήρωση αλλότριων ατομικών σκοπών(δηλαδή ως μέσα για την απλή ατομική επιβίωση , και όχι ως αντικείμενα υπο τον έλεγχο του) μπορεί ο εργάτης να ξαναβρεί τα όσα παρήγε²¹⁰.

²¹⁰ Ή πράγμα που είναι ακριβώς το ίδιο, η αντίληψη που έχουν οι άνθρωποι της αστικής κοινωνίας για την πραγματικότητα, είναι η αντίληψη της ατομικής ιδιοκτησίας. Αυτό που η εργασία ,μέσω του καταμερισμού, δημιούργησε της είναι ξένο και εξωτερικό ως συλλογικό δημιούργημα γιατί της έχει αφαιρεθεί από το ατομικό κεφάλαιο κάποιου. Η οικειότητα με το αντικείμενο εργασίας , υπάρχει στην αντίληψη του ως ατομική ιδιοκτησία και όχι ως κοινωνική ιδιοκτησία , έτσι το άτομο νιώθει οικεία με κάτι μόνο ώντας αλλοτριωμένο , γιατί το κοινωνικό προϊόν έχει υφαρπαχθεί από το ατομικό κεφάλαιο του καπιταλιστή.Η κυρίαρχη αντίληψη είναι αυτή της κυρίαρχης τάξης,και αφού αυτή αντλεί την εξουσία της από την βάση της ατομικής ιδιοκτησίας , τότε και η αντίληψη είναι αντιστοιχα αυτή του ατομικού

Η αλλοτριώση ξεκινά από την σφαίρα παραγωγής της ίδιας της ζωής , για να επεκταθεί στην σφαίρα της μη παραγωγής , δηλαδή της ζωής του αλλοτριωμένου εργάτη ως αλλοτριωμένου ανθρώπου. Η αποξένωση στα μέσα παραγωγής , γεννά στην ουσία την διάσπαση της κοινωνίας στις δύο παραπάνω σφαίρες. Και ο εργάτης αλλοτριώνει την συνείδηση του αλλοτριώνοντας αναγκαστικά την εργασία του , για να μείνει αλλοτριωμένος και εκτός αυτής. Η αλλοτριωμένη βάση δημιουργεί και το αντίστοιχο αλλοτριωμένο επικοδόμημα.

Εν ολίγοις ο πυρήνας του επιχειρήματος του Μαρξ , είναι ότι η αστική κοινωνία ως ταξική κοινωνία, είναι αναπόφευκτα αλλοτριωμένη. Γιατί ο ταξικός διαχωρισμός απορρέει από το διαλεκτικό δίπολο ιδιοκτησία-μη ιδιοκτησία (που αν δεν υπάρχει ως δίπολο δεν αναπαράγεται η ίδια η κοινωνία, στο πλαίσιο πάντα του καπιταλισμού), έτσι αναπόφευκτα οδηγούμαστε σε ένα διαχωρισμό και σε μια αντιστροφή των διαχωρισμένων μερών που συνθέτουν την αστική κοινωνία. Η κοινωνία χωρίζεται σε αντιφατικά δίπολα παραγωγικών σχέσεων , στα οποία όροι είναι ανεστραμμένοι στην βάση πάντα της ατομικής ιδιοκτησίας , οτιδήποτε δημιουργείτε από ανθρώπινο χέρι , υποδουλώνει τον άνθρωπο-δημιουργό. Η κοινωνία αδυνατή να υπάρξει ως ολότητα, γιατί μια μικρή ομάδα απαλλοτριωτών , έχουν θέσει υπο την κυριαρχία τους το μεγαλύτερο μέρος της, από αυτή την αρχική αντίφαση επιμέρους-όλου, η αλλοτριώση των υλικών όρων ύπαρξης, ξεκινά να αναποδογυρίζεται και να αποξενώνεται όλη η πραγματικότητα. Η εργασία αναγκαστικά δεν φθάνει ποτέ στην αυτοεκπλήρωση γιατί δεν διαθέτει τον έλεγχο του ίδιου του προτσές της και μπορεί μόνο να παράγει , αλλά μόνο στην σχέση της με το μέρος που της λείπει, το κεφάλαιο. Οι κεφαλαιοκράτες έχουν μόνο ένα μέρος των μέσων και είναι ξένοι προς τα υπόλοιπα.

Ο φαύλος κύκλος δημιουργείται , γιατί το σύνολο ελέγχεται από ένα μικρό επιμέρους που και αυτό είναι αλλότριο προς τον πλήρη έλεγχο της κοινωνίας , έτσι η κοινωνία σπάει σε σφαίρες επιρροής των καπιταλιστών (βιομηχανία, αγροτική παραγωγή, υπηρεσίες κλπ) με αντιθετικά συμφέροντα στην βάση της ατομικής ιδιοκτησίας, η ύπαρξη της όμως δεν επιτρέπει ποτέ την ανάλειψη του πλήρους ελέγχου από μεριάς ενός ατόμου. Το κεφάλαιο κυβερνά τους ανθρώπους που το

ιδιοκτήτη που μόνο ως τέτοιος δηλαδή ως ξένος από τους άλλους , μπορεί να πάρει στην (ατομική) κατοχή του το συλλογικό αντικείμενο εργασίας και να το απολαύσει , ως ατομικός καταναλωτής.

δημιούργησαν καθώς και εκείνους που το κατέχουν ,και εν μέρει τους είναι ξένο ,γιατί οι ατομικοί ιδιοκτήτες είναι ξένοι μεταξύ τους.Έτσι το μόνο που μπορούν να κάνουν στον καπιταλισμό ,οι καπιταλιστές είναι να αυξάνουν το κεφάλαιο τους χωρίς να σταματούν .Η νεκροί κυριαρχούν πάνω στους ζωντανούς ,καθώς οι αποξενωμένοι μεταξύ τους ιδιοκτήτες βάζουν όλο και περισσότερους εργάτες να αποξενώνουν την εργασία τους δουλεύοντας για άλλους, για να αυξήσουν το κεφάλαιο τους οι πρώτοι . Καθώς όμως ο συνολικός έλεγχος της κοινωνίας έχει σπάσει σε κομμάτια και η κοινωνία καταλήγει ξένη προς τον εαυτό της , το κεφάλαιο κυβερνά ότι ζωντανό υπάρχει γιατί εξαιτίας αυτής της απώλειας του συνολικού ελέγχου έχει καταστεί ανεξάρτητη δύναμη επι της κατακερματισμένης κοινωνίας.

Η πραγματικότητα στέκει με το κεφάλι κάτω , είναι δηλαδή αναποδογυρισμένη.Η πρόσληψη της κοινωνικής πραγματικότητας ,δηλαδή η οικειότητα της πραγματικότητας αυτής, γίνεται με όρους ατομικής ιδιοκτησίας δηλαδή ως αλλοτρίωση, ενώ η ξενικότητα γίνεται με όρους μη ατομικής ιδιοκτησίας.Δηλαδή κάτι μου είναι ξένο όταν δεν το κατέχω ατομικά εγώ ,ξέχωρα από τους άλλους, ότι δημιουργώ με τους άλλους στα πλαίσια της κοινωνικής εργασίας , είναι ξένο γιατί δεν το κατέχω ατομικά και επομένως , στο σύστημα της ατομικής ιδιοκτησίας , δεν κατέχω κάτι όταν δεν το έχω ως ατομικός χρήστης.Η αντίφαση είναι ότι , το συλλογικό γίνεται ξένο και το αποξενωμένο (από το συλλογικό)ατομικό γίνεται από ξένο οικείο στον καπιταλισμό.Για μένα ότι θα έπρεπε να μου είναι οικείο (προϊόν συλλογικής εργασίας) μου είναι ανοίκειο(μη ατομική ιδιοκτησία), και ότι θα έπρεπε να μου είναι ξένο (ατομική ιδιοκτησία, ξέχωρη από την κοινωνία) μου είναι οικείο(ότι κατέχω ως ατομικός ιδιοκτήτης) , γιατί ο τρόπος παραγωγής μέσα από τον οποίο δημιουργώ την κοινωνική πραγματικότητα είναι αυτός της ατομικής ιδιοκτησίας , έτσι και η συνείδηση του επικοδομήματος, δηλαδή το πώς αντιλαμβάνομαι τον κόσμο δεν μπορεί παρά να είναι η αντίληψη της ατομικής ιδιοκτησίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : Η συζήτηση πάνω στην Μαρξική έννοια της αλλοτρίωσης

Στο παρόν κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να εντυφλήσουμε στην συζήτηση πάνω στην μαρξιστική αλλοτρίωση , μέσα από την χρήση άρθρων που αφορούν στο έργο στοχαστών του 20^{ου} αιώνα. Αναλυτικότερα τα κείμενα στα οποία θα αναφερθούμε ανήκουν στους Andorno, Lukac, Fromm, Borkenau ,Rethel, Mandel, Marcuse και Benjamin. Στόχος μας εδώ είναι η ανάλυση της αλλοτρίωσης , όχι στην σφαίρα της παραγωγής , αλλά σε εκείνη της αναπαραγωγής. Δηλαδή πως η αλλοτρίωση που γεννάται στην παραγωγική διαδικασία , εν τέλει μεταφέρεται στο εποικοδόμημα και την μη εργασιακή σφαίρα της κοινωνίας.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3.1: ο Αντόρνο και η αλλοτρίωση του δώρου

Ο Αντόρνο ξεκινώντας από την βάση του φετιχισμού του εμπορεύματος , επεκτείνει την αλλοτρίωση στην καθαυτό σφαίρα της αναπαραγωγής. Αφήνοντας κατά μέρος την ανταλλαγή που αφορά στην αναπαραγωγή του ανθρώπου ως ατόμου και ως είδους ,και επικεντρώνεται στην αναδυόμενη καταναλωτική κοινωνία. Μια κοινωνία στην οποία βλέπουμε την κατεξοχήν εδραίωση της αλλοτρίωσης με την μορφή του εμπορεύματος, η αύξηση των εισοδημάτων ,η αύξηση των ωρών για ξεκούραση και αναψυχή, οδηγούν σε μια εμβάθυνση της αγοράς που επιτρέπει στον καπιταλισμό να εμπορευματοποιήσει την σφαίρα του ελεύθερου χρόνου, επιτρέποντας στους καπιταλιστές να διαθέσουν περισσότερα εμπορεύματα όχι σε περισσότερες αγορές , αλλά με το να δημιουργούν όλο και περισσότερες κατηγορίες εμπορευμάτων, τα οποία δημιουργούν και έρχονται να καλύψουν επίπλαστες κυρίως ανάγκες.

Αυτή η άνοδος του βιοτικού επιπέδου , επιτρέπει την ανάδυση της καταναλωτικής κοινωνίας ακριβώς επειδή ξεπερνιέται το καθαυτό επίπεδο της αναγκαιότητας και πλέον η σφαίρα της αναπαραγωγής προσφέρεται και για άλλα πράγματα πέραν της καθαυτό αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, όμως και σε αυτή την ποιοτικά διαφορετική σφαίρα ο άνθρωπος αποτυγχάνει να έρθει σε επαφή με τους άλλους χρησιμοποιώντας τις ανθρώπινες ιδιοτητές του, είναι και πάλι αλλοτριωμένος ακόμα και αν δεν αναπαράγεται ως εργάτης . *Ακόμη και το ιδιωτικό*

δώρισμα έχει ξεπέσει σε μια κοινωνική λειτουργία που την εκτελεί κανείς απρόθυμα , με προσεκτικό λογάρισμα του απαιτούμενου χρηματικού ποσού με σκεπτική εκτίμηση του άλλου και με όσο το δυνατό μικρότερη προσπάθεια²¹¹. Ακόμα και όταν πρόκειται για φιλικές ή συγγενικές σχέσεις που δεν έχουν ως άμεσο στόχο ,την εξασφάλιση της επιβίωσης, οι σχέσεις αυτές είναι και πάλι βασισμένες , ως προς την εκφρασή τους, σε ένα εμπόρευμα που στην προκειμένη περίπτωση θεωρείται η αντικειμενοποίηση της φιλίας, δηλαδή ένα δώρο.

Η επιβεβαίωση της φιλίας δεν βασίζεται σε δυνατότητες και χαρακτηριστικά που κατέχουν οι άνθρωποι, αλλά αντίθετα τα χαρακτηριστικά αυτά αποδίδονται σε ένα εμπόρευμα, που η ανταλλαγή του μεταξύ ανθρώπων μπορεί να επιβεβαιώσει τις ιδιοτητές τους ως φίλων ,οι άνθρωποι κουβαλούν ένα εμπόρευμα διότι μόνο εκείνο διαθέτει την ιδιότητα της συμπάθειας, της αποδοχής, της φιλίας.Στην εκλογή δε του δώρου, ο άνθρωπος ενεργεί ως σαν άλλος κεφαλαιοκράτης, επιλέγει προσεκτικά τι θα πάρει, τι θα ξοδέψει ,από πού θα το πάρει κλπ. Θέλει με τους λιγότερους δυνατούς πόρους να αποκτήσει την μέγιστη αυτοεπιβεβαίωση ως φίλου από τον άλλο.Η φιλία γίνεται αντιληπτή υπο το συνειδησιακό πρίσμα της ατομικής ιδιοκτησίας, αγοράζω ένα δώρο , για να φέρω στην ατομική κατοχή μου την φιλία κάποιου. Ή η φιλία κάποιου γίνεται δική μου μόνο μέσω της ατομικής ιδιοκτησίας , δηλαδή με την αγορά σε κάποιον ενός δώρου,και στις δύο περιπτώσεις αντιλαμβάνομαι την φιλία ως ατομική κατοχή, και μόνο ως τέτοια(με ατομική αγορά)την διασφαλίζω ως οικεία σε μένα.

Το πραγματικό δώρισμα ... σημαίνει για τον δωρητή να εκλέξει, να δαπανήσει χρόνο, να ξεφύγει από τον δρόμο του , να σκεφτεί τον άλλο ως υποκείμενο ... ακριβώς γι' αυτό δεν είναι πια κανένας ικανός...οι άνθρωποι δωρίζουν αυτό που θα επιθυμούσαν οι ίδιοι... η καθαρή τους ανταλλακτικότητα εκφράζει και το ανθρώπινο , επειδή επιτρέπει τουλάχιστον στον δωριζόμενο να δωρίσει κάτι στον εαυτό του... την ανάγκη του δωρίσματος θα την είχαν εκείνοι που δε δωρίζουν πια... στην επαφή με τη ζεστασιά των πραγμάτων²¹². Το νέο στοιχείο που εισάγει εδώ ο Αντόρνο είναι ότι

²¹¹ Γκάγιο Πέτροβιτς,Βέρνερ Χόφμαν,Τέοντορ Αντόρνο,*ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ τρεις μελέτες για την αποξένωση την εξαθλίωση και την φθορά του ανθρώπου*,σελ.81.Εκδόσεις ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ.

²¹² Γκ.Πέτροβιτς,Β.Χόφμαν,Θ.Αντόρνο, *ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ τρεις μελέτες για την αποξένωση την εξαθλίωση και την φθορά του ανθρώπου*,σελ.82.Εκδόσεις ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ.

μέσω του δώρου, ο άνθρωπος προσπαθεί να επικοινωνήσει όχι με τον άλλο αλλά με τον εαυτό του. Η όλη διαδικασία του δωρίσματος, δεν αφορά δύο υποκείμενα, αλλά την σχέση του αλλοτριωμένου παραγωγού με το εμπόρευμά του.

Ο άνθρωπος ξοδεύει χρήμα για να πάρει στην κατοχή του ένα άλλο εμπόρευμα που με αυτό καλύπτει όχι την βιολογική αλλά την συναισθηματική του ανάγκη, έτσι ο αλλοτριωμένος άνθρωπος έχει χάσει την δυνατότητα όχι μόνο να αναπαράγεται χωρίς την εργασία και την ανταλλάγη, αλλά και την συναισθηματική του αυτοολοκλήρωση. Η φίλια έχει αποδοθεί σε ένα εμπόρευμα, και μόνο το εμπόρευμα μπορεί να δώσει στον άνθρωπο πίσω το ανθρώπινο συναισθημά του, δίχως την κατοχή του ο φίλος δεν επιβεβαιώνεται ως τέτοιος ούτε στον άλλο αλλά ούτε και στον εαυτό του. Το εμπόρευμα δεν είναι ο άλλος αλλά ο ίδιος ο εαυτός, που στον καπιταλισμό έχει χάσει την δυνατότητα να αυτοεπιβεβαιώνεται στις σχέσεις του με τους άλλους, διότι αυτή η ιδιότητα έχει αντικειμενοποιηθεί σε ένα προϊόν της εργασίας που οι άνθρωποι έχουν δημιουργήσει αλλά εξαιτίας των κεφαλαιοκρατών, έχουν χάσει. Η ένταση του ανταγωνισμού μεταξύ των τελευταίων, εμπορευματοποιεί τα ανθρώπινα συναισθήματα όσο περισσότερο οι καπιταλιστές σπρώχνουν τον ανταγωνισμό τους στα άκρα, όσο πιο πολύ αποξενώνονται οι ίδιοι μέσω του ανταγωνισμού τόσο αποξενώνουν τους εργάτες.

Η ένταση του ανταγωνισμού της ατομικής ιδιοκτησίας, αυξάνει τον φετιχισμό του εμπορεύματος δημιουργώντας αλλοτριωμένες ανάγκες, με το να αλλοτριώνει ένα όλο και μεγαλύτερο κομμάτι του ανθρώπου. Έτσι αν στην αρχή αλλοτριώνει τους ανθρώπους στην σφαίρα της βιολογικής αναπαραγωγής (αναπαραγωγή ως εργάτης), στην καταναλωτική κοινωνία, τους αλλοτριώνει στην σφαίρα της αναπαραγωγής των ανθρώπινων ιδιοτήτων τους (η αναπαραγωγή του ανθρώπου ως άνθρωπου, δηλαδή συνανθρώπου, φίλου κλπ). Η ποιοτική διαφορά εδώ είναι, ότι ενώ στην ανάλυση του Μαρξ ο παραγωγός έφτιαχνε το εμπόρευμα με σκοπό αυτό να έχει αξία χρήσης για τους άλλους και η ανταλλακτική αξία να ωφελεί τον ίδιο για την αναπαραγωγή του, τώρα το δώρο αλλοτριώνει τους ανθρώπους ολοκληρωτικά. Η ανταλλακτική αξία αφορά τον εαυτό μου για να επιβεβαιωθεί στην ανταλλαγή ως φίλος, αλλά και η αξία χρήσης αφορά εμένα γιατί η εκλογή του δώρου έγινε αποκλειστικά με βάση το τι θα ήθελα να έχω στην κατοχή μου εγώ όχι ο άλλος. Όμως και εγώ αλλοτριώνομαι ακριβώς επειδή το ανθρώπινο

συναίσθημα της φιλίας με κατέχει , δεν το κατέχω μόνο ως κάτοχος χρημάτων και αγοραστής δώρου αποκτώ την ιδιότητα του φίλου, διότι το εμπόρευμα μου την δίνει πίσω σεεμένα και μόλις το δώσω πρέπει πάλι να ξανακάνω τον ίδιο κύκλο για να την ξαναποκτήσω .

Η καταναλωτική κοινωνία , είναι μια κοινωνία διαρκών καταναλωτικών αγαθών.Δηλαδή για να αναπαραχθώ όχι μόνο ως βιολογική αλλά και συναισθηματική οντότητα πρέπει να αγοράζω συνεχώς ότι η κοινωνία έχει προς πώληση, δηλαδή να αγοράζω ξανά και ξανά τα συναισθήματα που από μόνος μου δεν μπορώ να βιώσω με τις ανθρώπινες αισθήσεις μου.*Στην τεχνική πρόοδο απαντά η πεισματάρικη και στριμμένη επιθυμία των ανθρώπων να μην αγοράσουν μόνο κάτι που κακοπουλιέται , να μην μείνουν πίσω από την ξέφρενη πορεία διαδικασία της παραγωγής , εντελώς αδιάφορο ποιο το νόημα του παραγόμενου... στήσιμο στην ουρά αντικαθιστά παντού την κατά κάποιον τρόπο ορθολογική ανάγκη*²¹³. Δεν είναι η ανάγκη που δημιουργεί το εμπόρευμα, αλλά το ανάποδο.Ο ανταγωνισμός , δημιουργεί την ανάγκη για ένταση του καταμερισμούεργασίας, ο καταμερισμός εργασίας την ανάγκη για τεχνολογική πρόοδο και η τελευταία την ανάγκη για περισσότερα εμπορεύματα προς πώληση στους εργάτες/καταναλωτές.

Ο εργάτης , παρατηρεί ο Μαρξ, τρέχει πίσω από τον καπιταλιστή σαν να ήταν δεμένος στο άρμα του τελευταίου.Στην εξέλιξη του συστήματος, με την μορφή ανάδυσης της καταναλωτικής κοινωνίας, ο εργαζόμενος τρέχει πάλι πίσω από τον καπιταλιστή.Με την έννοια ότι ο τελευταίος του πουλάει πίσω ότι έχει παράξει ο πρώτος.Η καταναλωτική μανία του σύγχρονου ανθρώπου, ικανοποιείται μόνο με εμπορεύματα, και αυτή η ικανοποίηση για να διαρκέσει πρέπει να είναι συνεχείς.Το εμπόρευμα παλιώνει, χάνει την δυνατότητα να μας ικανοποιεί κι έτσι χάνουμε κι εμείς το αίσθημα της ικανοποίησης, διότι αυτό ποτέ δεν ανήκε σε εμάς αλλά σε κάτι άλλο.Έτσι πρέπει να αγοράζουμε συνεχώς καινούργια εμπορεύματα, γιατί μόνο έτσι μπορούμε να διατηρήσουμε το αίσθημα της ικανοποίησής μας ως άτομα.Αν σε μια σχέση , η συναναστροφή με τον άλλο μας ικανοποιεί, τότε εδώ το εμπόρευμα είναι ο άλλος γιατί μόνο αυτό μας δίνει την ικανοποίηση που θέλουμε.

²¹³ Γκ.Πέτροβιτς,Β.Χόφμαν,Θ.Αντόρνο,*ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ* τρεις μελέτες για την αποξένωση την εξαθλίωση και την φθορά του ανθρώπου,σελ.83.Εκδόσεις ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ.

Αποτέλεσμα αυτού είναι οι καπιταλιστές να αυξάνουν την υπεραξία μέσω της έντασης του καταμερισμού και της επέκτασης της αγοράς καταναλωτικών αγαθών, αλλά και να παίρνουν πίσω το κομμάτι του προϊόντος που αναλογεί στους εργαζόμενους, με το να τους πουλάνε τα εμπορεύματα που οι ίδιοι δημιούργησαν. Η καταναλωτική κοινωνία του 20^{ου}, κάνει το εμπόρευμα απαραίτητη προϋπόθεση αναπαραγωγής του ανθρώπου ως ανθρώπου και των κοινωνικών σχέσεων ως τέτοιες, διότι το εμπόρευμα έχει υφαρπάξει για λογαριασμό του καπιταλιστή το ανθρώπινο συναίσθημα. Έτσι οι καπιταλιστές δεν πουλάνε στους εργαζόμενους ότι τους έχουν υφαρπάξει, αλλά τα συναισθήματα από τα οποία οι άνθρωποι αλλοτριώνονται πάνω στην παραγωγή.

Το εμπόρευμα παίρνει το συναίσθημα ως δικό του χαρακτηριστικό, γιατί η εργασία ως μέσο κάλυψης της φυσικής αναγκαιότητας, δεν μπορεί να δημιουργήσει ένα αίσθημα θετικό για τον άνθρωπο. Δηλαδή όσο ο καταμερισμός εργασίας αφαιρεί την τέχνη από τον άνθρωπο, τόσο πιο άδειος νιώθει εκείνος και επομένως τόσο πιο ξένος γίνεται. Έτσι μνη μπορώντας να νιώσει κάτι όσο εργάζεται επιχειρεί να το βρεί έξω από την παραγωγή. Εκεί όμως συναντά πάλι ξένα αντικείμενα, που όμως έχουν δημιουργηθεί αφαιρώντας τον άνθρωπο από τον εαυτό του. Έτσι ο άνθρωπος για να βρεί ότι του πήρε ο κεφαλαιοκράτης στην σφαίρα παραγωγής, που δίχως αυτήν δεν υπάρχει σφαίρα αναπαραγωγής και το αντίθετο, καλείται πάλι να συνδεθεί με τον καπιταλιστή πελάτη/αγοραστή και να αγοράσει ότι του υφαρπάξε σε πρώτη φάση ο κεφαλαιοκράτης. Ο καταναλωτής παίρνει πίσω δηλαδή τον αλλοτριωμένο του εαυτό, δηλαδή ότι δημιούργησε ως αλλοτριωμένος εργάτης.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3.2: Ο Μαντέλ και η αλλοτρίωση της επικοινωνίας

Στην γερμανική ιδεολογία οι Μαρξ και Ένγκελς χρησιμοποιούν αντί της κοινωνικής σχέσης την λέξη επικοινωνία. Πράγματι οι άνθρωποι έρχονται και επικοινωνούν μέσω των παραγωγικών τους σχέσεων, δηλαδή αναγκαιότητα για παραγωγή κεφαλαίου φέρνει τον κεφαλαοκράτη σε επικοινωνία με τον εργάτη, η αναγκαιότητα του τελευταίου να παράξει τα μέσα συντήρησης τον φέρνει σε επαφή με τον πρώτο κλπ. Έτσι οι δύο τους επικοινωνούν, με τον συμβάλλονται ατομικά για

την υπογραφή ενός συμβολαίου. Με το να δέχεται ο εργάτης εντολές από τον κεφαλαιοκράτη εντολές και να τις εκτελεί κλπ. Με την ιδιοτητά τους ως παραγωγών που φέρουν εμπορεύματα καταφέρνουν , στον καπιταλισμό, οι άνθρωποι να έρθουν σε επικοινωνία. Και εδώ ακριβώς οι άνθρωποι/παραγωγοί αλλοτριώνουν την ίδια τους την επικοινωνία ως ανθρώπων τους είδους τους.

Ξεκινώντας και εκείνος από τον φετιχισμό του εμπορεύματος , ο Μαντέλ καταδεικνύει πως τα εμπορεύματα αποκτούν την δυνατότητα να επικοινωνούν με τον άνθρωπο ενώ ο άνθρωπος απολείπει αυτή του την δυνατότητα, η οποία και μεταβιβάζεται στα εμπορεύματα. *For a long time one of the main methods of socializing young children has been through playing with dolls . When children play with dolls, they duplicate themselves They speak two languages their own and the language of the doll... an artificial process of communicating*²¹⁴. Η κοινωνικοποίηση των μικρών παιδιών ξεκινά με ένα υλικό αντικείμενο , την κούκλα, στην οποία το μικρό παιδί δανείζει την φωνή του μαθαίνοντας να κοινωνικοποιείται . Στην καταναλωτική κοινωνία όμως τα εμπορεύματα αυξάνουν σε αριθμό και λόγω του της εμβάθυνσης του καταμερισμού εργασίας , τα εμπορεύματα αποκτούν νέες δυνατότητες.

Στα πλαίσια έντασης του ανταγωνισμού , οι κεφαλαιοκράτες παράγουν συνεχώς νέα εμπορεύματα για να νικήσουν ο ένας τον άλλο κατακτώντας ένα μεγαλύτερο κομμάτι της αγοράς , με το να παρουσιάζουν ένα εμπόρευμα που διαφέρει από αυτά των ανταγωνιστών. Έτσι από τις ομιλούντες κούκλες αντικαθιστούν τις παραδοσιακές , καθώς διαθέτουν περισσότερες δυνατότητες και επιτρέπουν στους κεφαλαιοκράτες που τις πωλούν να αυξήσουν τα κέρδη τους.

*The spontaneous nature of the dialogue is partially thwarted There is less development of dialogue , of capacity for communication, and therefore lesser formation of intelligence than in more backward times when dolls did not speak and children had to give them a language of their own*²¹⁵. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας σε συνθήκες κυριαρχίας της ατομικής ιδιοκτησίας, δίνει την δυνατότητα για τον έλεγχο αυτής σε μια μικρή τάξη ατόμων της κοινωνίας μόνο, και η μικρή αυτή τάξη στα πλαίσια του ανταγωνισμού δημιουργεί με τα εμπορεύματα που της δίνουν η

²¹⁴ Ernest Mandel George Novack, *the Causes of Alienation*, p.26-27. New York pathfinder press.

²¹⁵ E.Mandel G.Novack, *the Causes of Alienation*, p.27. New York pathfinder press.

τεχνολογία και η εργασία που ελέγχει, επίπλαστες ανάγκες και εμπορεύματα που αντικαθιστούν αυτά με λιγότερες δυνατότητες.

Η βελτίωση της τεχνολογίας που δεν βρίσκεται στον συνολικό έλεγχο της κοινωνίας, παράγει φετιχιστικά εμπορεύματα. Δηλαδή παίρνει τις ανθρώπινες δυνατότητες, όπως αυτή της επικοινωνίας, και τις αποδίδει σε εμπορεύματα καθιστώντας τον άνθρωπο όλο και πιο αδύναμο. Η σύνδεση των ανθρώπων ήδη από την παιδική τους ηλικία, όπως στο παράδειγμα με τις κούκλες, με τα εμπορεύματα της καταναλωτικής κοινωνίας οφείλεται ακριβώς στον εμπορευματικό χαρακτήρα της κοινωνίας στην οποία ζούν. Ακόμα και στην πρώιμη παιδική ηλικία οι άνθρωποι χάνουν τις βασικές ανθρώπινες ιδιότητες, όπως της επικοινωνίας, γιατί τα όλο και συνεχώς εξελισσόμενα εμπορεύματα ξεπερνούν τις δυνατότητες του ανθρώπου, ακριβώς επειδή αλλοτριώθηκαν από τον ίδιο. Η σχέση εξάρτησης που δημιουργείται εντείνεται όσο εντείνεται η αύξηση του επιπέδου της τεχνολογίας. Διότι, η τεχνολογία, όπως είδαμε, αφαιρεί τις δυνατότητες του ανθρώπου και τις αποδίδει στον κεφαλαιοκράτη. Ο τελευταίος τις πουλά πάλι πίσω στον εργάτη, με την μορφή εμπορεύματος.

Δηλαδή όσο η τεχνολογία αυξάνεται τόσο τα εμπορεύματα αποδυναμώνουν τις σχέσεις των ανθρώπων. Μαθαίνοντας τους ανθρώπους από την αρχή να μην μπορούν να επικοινωνήσουν δίχως την διαμεσολαβησή τους. Το εμπόρευμα στο οποίο αναφερθήκαμε είναι στην περιπτώσή μας ο άλλος, δηλαδή ο ξένος που αφαιρεί το στοιχείο της ανθρώπινης επικοινωνίας και το κάνει δικό του, ακριβώς επειδή η τεχνολογία που του το επιτρέπει όπως και το ίδιο ως εμπόρευμα ανήκει σε έναν τρίτο (τον κεφαλαιοκράτη). Η αλλοτρίωση της επικοινωνίας όμως δεν αφορά μόνο την σχέση ανθρώπου-εμπορεύματος, αλλά και την επικοινωνία ανάμεσα στην τάξη των ιδιοκτητών και σε εκείνη των ακτημόνων.

*Any class society which is divided by social-material interests and in which class struggle goes on suppresses to a certain extent the capacity for communication between people standing on different sides of the barricades*²¹⁶. Η αποξένωση των μέσων παραγωγής από το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας, αλλοτριώνει με την σειρά της τους κατόχους των μέσων παραγωγής από την εργασία. Όσοι εργάζονται δεν έχουν μέσα παραγωγής, ενώ όσοι έχουν δεν εργάζονται, για τον λόγο αυτό οι

²¹⁶ >>>>>.

πρώτοι δεν μπορούν να επικοινωνήσουν με τους δεύτερους. Η ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής δημιουργεί διαφορετικά συμφέροντα , στις δύο τάξεις του πληθυσμού . Η επικοινωνία αλλοτριώνεται γιατί , οι άνθρωποι ως τάξεις δεν έρχονται σε επικοινωνία με τις ανθρώπινες ιδιοτητές τους , αλλά στην βάση της αλλοτρίωσης και του διαχωρισμού της ατομικής ιδιοκτησίας.

Οι κάτοχοι των μέσων παραγωγής έρχονται σε επικοινωνία με τους κατόχους εργατικής δύναμης. *The employer's side simply cannot sympathize with or understand what the workers are talking about even if they have the utmost good will ... because their material-social interests prevent them from understanding what the other side is most concerned with*²¹⁷.

Η αλλοτρίωση ξεκινά από τα υλικά μέσα παραγωγής για να περάσει στην συνέχεια, στην αλλοτρίωση σε επίπεδο συνείδησης. Διαφορετικά υλικά συμφέροντα , δημιουργούν διαφορετικά επίπεδα συνείδησης . Η γλώσσα κατά Μαρξ και Ένγκελς , δεν είναι τίποτα άλλο παρά η αποκρυστάλλωση της συνείδησης της τάξης του ατόμου. Έτσι οι άνθρωποι αν και μιλούν μεταξύ τους , δεν δύνανται να συννευθούν γιατί τα λεκτικά τους σύνολα(επιχειρήματα) εκφράζουν ξένες μεταξύ τους συνειδήσεις , που απορρέουν από ξένα μεταξύ τους υλικά συμφέροντα. Από την άλλη τα εμπορεύματα διαστρεβλώνουν την συνείδηση του ατόμου αποξενωνοντάς τον από την δυνατότητα της επικοινωνίας, έτσι οι άνθρωποι γίνονται καταναλωτές που καταναλώνουν διαρκώς με την αλλοτριωμένη τους συνείδηση.

Η αλλοτριωμένη τους συνείδηση δεν τους επιτρέπει να αναπτυχθούν ως ολοκληρωμένα άτομα. Διότι τις ιδιοτητές τους τις βρίσκουν μόνο στα εμπορεύματα, που τα τελευταία τους τις έχουν πάρει. Όπως ακριβώς ένα μικρό παιδί δεν μπορεί να αναπτύξει την γλωσσική του επικοινωνία , γιατί το εμπόρευμα/κούκλα έχει ένα πολύ πιο ανεπτυγμένο επίπεδο στην χρήση της γλώσσας , απ'ότι ο άνθρωπος . Κι έτσι το παιδί δεν καταφέρνει να αναπτύξει την πλήρη επικοινωνία ούτε με το εμπόρευμα, που είναι ανώτερο από το ίδιο, και κατ'επέκταση ούτε με τους ανθρώπους γύρω του γιατί πολύ απλά δεν αποκτά ποτέ μια τέτοια ιδιότητα ακόμα και στην παιδική του ηλικία.

²¹⁷ E.Mandel G.Novack, *the Causes of Alienation*, p.27. New York pathfinder press.

ΕΝΤΟΗΤΑ 3.3: ο Lukac και η αποξένωση της αποσπασματικότητας

Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής είναι συνυφασμένος με την αποσπασματικότητα (fragmentation) ολόκληρης της κοινωνικής δραστηριότητας και πραγματικότητας. Η ιδιοκτησία δεν αποτελεί ιδιοκτησία της κοινωνίας, αλλά μεμονωμένων ατόμων. Η εργασία, εξαιτίας της έντασης του καταμερισμού εργασίας, παθαίνει ακριβώς το ίδιο. Ενώ η ολότητα της κοινωνίας εκφράζεται μόνο στο επίπεδο της διαμεσολαβημένης αναγκαιότητας, δηλαδή στην ανταλλαγή των προϊόντων της εργασίας για την επιβίωση. Η αποσπασματικότητα αυτή της υλικής βάσης της κοινωνίας, περνά και στο αντίστοιχο εποικοδόμημα που στήνεται επάνω της.

*The fate of the worker becomes the fate of society as a wholeand all the social and economic conditions necessary for the emergence of modern capitalism tend to replace 'natural' relations which exhibit human relations more plainly by rationally reified relations*²¹⁸. Η εδραίωση του καπιταλισμού είναι η εποχή της λογικής, και πιο συγκεκριμένα η εποχή του εξορθολογισμού σε όλα τα επίπεδα. Ξεκινώντας από την παραγωγή, οι κεφαλαιοκράτες οργανώνουν την παραγωγή του εργοστασίου με εξορθολογισμένο τρόπο ώστε να απομυζήσουν ακόμα περισσότερη υπεραξία από τους εργάτες και να μειώσουν τις σπατάλες στην παραγωγή.

Η λογική αντικαθιστά ως κυρίαρχη ιδεολογία την θρησκευτική λατρεία προκαπιταλιστικών κοινωνιών(φεουδαρχία), σε όλους τους τομείς, όπως στις επιστήμες(ο Lukacs αναφέρει κυρίως το παράδειγμα της δικονομίας) και στην γραφειοκρατική οργάνωση της κοινωνίας με την μορφή κρατικών υπηρεσιών. Το εποικοδόμημα όμως στις κοινωνίες της ατομικής ιδιοκτησίας είναι πάντα προορισμένο να κανονικοποιεί και άρα να νομιμοποιεί τις κυρίαρχες σχέσεις στην συνείδηση των επικυριαρχούμενων. Στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής τόσο το κράτος όσο και οι επιμέρους επιστήμες, είναι αποκομμένες από το σύνολο της κοινωνίας και βρίσκονται στην υπηρεσία των κεφαλαιοκρατών. Αυτό που προκύπτει ως αποτέλεσμα είναι ότι, σε ένα σύστημα ατομικής ιδιοκτησίας οι επιστήμες και το κράτος δεν μπορούν ποτέ να τεθούν υπο τον έλεγχο ολόκληρης της κοινωνίας και επομένως όσο και αν βασίζονται στην ανθρώπινη λογική, αυτή η λογική είναι σε τελευταία ανάλυση η λογική της κυρίαρχης τάξης. *Capitalism has created a form of the state and a system of law corresponding to its needs and harmonizing with its own structure*²¹⁹.

*The rationalization of the world appears to be complete, it seems to penetrate the very depths of man's physical and psychic nature. It is limited however by its own formalism. That is to say, the rationalization of isolated aspects of life results in the creation of formal laws*²²⁰. Οι νόμοι στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής, εμφανίζονται αποκομμένοι από την υλική βάση της κοινωνίας. Με άλλα λόγια,

²¹⁸ Georg Lukacs, *History and Class Consciousness studies in Marxist dialectics*, p.5. www.Marxists.org (πρόσβαση 10/5/2015).

²¹⁹ Ο.π., p.7.

²²⁰ Ο.π., p.10.

αποτελούν μια απλή τυπολογία δίχως να αποκαλύπτουν απολύτως τίποτα για το περιεχόμενο των παραγωγικών σχέσεων της κοινωνίας. Οι άνθρωποι δεν κατανοούν αυτούς τους νόμους, άσχετο αν μιλάμε για τους νόμους της οικονομίας ή της δικαιοσύνης, διότι οι ίδιοι αυτοί νόμοι κρύβουν το υλικό υπόστρωμα των κυρίαρχων παραγωγικών σχέσεων. Έτσι, οι νόμοι παρουσιάζονται ως ξένη και αποκομμένη από το σύνολο της κοινωνίας που πρέπει να τους δεχτεί παθητικά, ενώ αλλάζουν μόνο με βάση την κίνηση της ατομικής ιδιοκτησίας, την οποία εκείνοι που δεν είναι κεφαλαιοκράτες δεν μπορούν να κατανοήσουν ως κάτι οικείο προς αυτούς.

Έτσι η σχέση παρουσιάζεται αντεστραμμένη, δηλαδή ο νόμος φαίνεται να ρυθμίζει τις ανθρώπινες σχέσεις (π.χ. δικαίωμα κώδικας), όντας αποστασιοποιημένος από αυτές ενώ στην ουσία συμβαίνει το ανάποδο. Οι παραγωγικές σχέσεις δημιουργούν το δικό τους εποικοδόμημα, και αυτό φαίνεται πολύ καθαρά στο πέρασμα από την φεουδαρχία στον καπιταλισμό. Οι νόμοι και τα δικαιώματα των φεουδαρχών έπαψαν να υπάρχουν, όχι λόγω κάποιας μεταρρύθμισης, αλλά λόγω της αντικατάστασης της φεουδαρχικής κοινωνίας από την αστική. Έτσι το δικαίωμα της Ελέου Θεού βασιλείας υπήρχε όσο υπήρχαν αντίστοιχες σχέσεις ανάμεσα σε υποτελείς και βασιλιάδες, όταν όμως οι βασιλιάδες ανατράπηκαν τότε ανατράπηκε μαζί τους το εποικοδομημά τους. *The conflict revolving around natural law, and the whole revolutionary period of the bourgeoisie was based on the assumption that the formal equality and universality of the law Was able at the same time to determine its content*²²¹.

Έτσι ο διαχωρισμός της κοινωνίας, στην βάση της αλλοτρίωσης της ατομικής ιδιοκτησίας αποξενώνει και τους νόμους της κοινωνίας από την ίδια την κοινωνία. Η διατύπωση του νόμου χωρίζεται από το πραγματικό της ταξικό περιεχόμενο, και αυτό διότι η διατύπωση έχει ως στόχο να συγκαλήψει το περιεχόμενο αυτό προς χάριν των κυρίαρχων τάξεων της κάθε ταξικής κοινωνίας. Ο νόμος και το κράτος φαίνονται να αποστασιοποιούνται από την κοινωνία για λόγους αντικειμενικότητας, αλλά στην ουσία η αποξενωσή τους από την κοινωνία έχει την θεμελιωσή της στην αλλοτρίωση του συνόλου από τα μέσα παραγωγής. Έτσι οι νόμοι διατυπώνονται και αλλάζουν όχι από το σύνολο της κοινωνίας, αλλά από ένα μικρό αποσπασμένο από

²²¹ G.Lukacs, *History and Class Consciousness studies in Marxist dialectics*, p.14. Marxists.org (πρόσβαση 10/5/2015).

αυτήν μέρος. Αυτό το αποσπασμένο μέρος είναι που έχει στον έλεγχο του το σύνολο της κοινωνίας και κατ'επέκταση και τον έλεγχο των νόμων που η κοινωνία αυτή παράγει και αποδέχεται.

Το πραγματικό περιεχόμενο των νόμων αποξενώνονται από την τυπολογία τους, διότι είναι κτήμα των απαλλοτριωτών της κοινωνίας. Η συνείδηση που παράγουν οι νόμοι αυτοί στα μυαλά των ανθρώπων, είναι η συνείδηση που διαμορφώνουν οι απαλλοτριωτές των μέσων παραγωγής και επομένως είναι και αυτή αλλοτριωμένη. Έτσι με βάση την συνείδηση αυτοί οι άνθρωποι κανονικοποιούν τις διατάξεις, θεωρώντας τις λογικές και δίκαιες, αλλά αυτό συμβαίνει μόνο στον βαθμό που οι ίδιοι έχουν αποσπαστεί από τον πραγματικό έλεγχο της κοινωνίας, δηλαδή των μέσων παραγωγής και έχουν τοποθετηθεί σε μια σχέση εξάρτημενης από τα τελευταία. Επομένως οι εργαζόμενοι δεν είναι σε θέση να ελέγξουν τους νόμους ή τον μηχανισμό που τους παράγει (κράτος), αλλά αντίθετα οι νόμοι και το κράτος ελέγχουν εκείνους ως αν να ήταν έμψυχα όντα.

Εμφανίζονται σαν δυνάμεις πάνω από την κοινωνία γιατί υπακούουν σε άτομα που ως τάξη είναι πάνω από την κοινωνία και την ελέγχουν. Η αλλοτρίωση επομένως δημιουργεί την εξής αντίφαση, που εν μέρει την έχει τονίσει και ο Μαρξ στα χειρογράφα του, το άτομο στα πλαίσια του κράτους αισθάνεται άτομο ακόμα και στα πλαίσια του συνόλου. Δηλαδή ενώ με βάση την φορμαλιστική δικαιοδική διατύπωση, το κράτος παρουσιάζεται ως η εξουσία του συνόλου της κοινωνίας επί της ίδιας της κοινωνίας ως μεμονωμένα άτομα. Την ίδια στιγμή. Το μεμονωμένο άτομο αισθάνεται την αποξενωσή του μέσα σε αυτό το σύνολο, δηλαδή διατηρεί την ατομικότητά του και την αδυναμία της ατομικότητάς του, αλλά ποτέ δεν αποκτά έστω και ένα μέρος της συλλογικής δύναμης για λογαριασμό του. Δηλαδή αν και το κράτος φαίνεται να είναι το σύνολο της κοινωνίας. Εντούτοις το μεμονωμένο άτομο βλέπει την ατομικότητά του μέσα σε αυτό το σύνολο, στον βαθμό που αισθάνεται αδύναμο μπροστά στο κράτος και δεν μπορεί να κατανοήσει τους νόμους κίνησης του.

Το σύνολο της κοινωνίας, με την μορφή του κράτους, ορθώνεται απέναντι στο μεμονωμένο άτομο και κυριαρχεί επάνω του. Αντίθετα το άτομο είναι εξαρτημένο και αδύναμο απέναντι στο κράτος, παρόλο που συνειδητά γνωρίζει ότι είναι μέλος του συνόλου της κοινωνίας. Όμως μέσα στο σύνολο αυτό ο άνθρωπος αισθάνεται

ξένος και αδύναμος σε σχέση με το σύνολο, το οποίο με την μορφή του κράτους είναι ξένο για τον πρώτο με την έννοια ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να το προσεγγίσει και να το ελέγξει. Αυτό συμβαίνει γιατί το κράτος βρίσκεται στα χέρια μιας τάξης ανθρώπων που έχουν απαλλοτριώσει την κοινωνία από τα μέσα παραγωγής και οι ίδιοι έχουν αποξενωθεί από αυτήν, όντας άνθρωποι με συφέροντα διαφορετικά από αυτά του κοινωνικού συνόλου.

Το ίδιο όμως ισχύει και για τους νόμους άλλων επιστημών, όπως η πολιτική οικονομία. *We find that science, which is likewise based on specialization and thus caught up in the same immediacy, is criticized for having torn the real world into shreds and having lost its vision of the whole*²²². Στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής, η πολιτική οικονομία παράγει ένα σύστημα νόμων για την εξήγηση των οικονομικών φαινομένων, μόνο που αυτοί οι νόμοι παρουσιάζονται ως αφηρημένοι, δηλαδή ως τελείως αποκομμένοι από το περιεχόμενο των παραγωγικών σχέσεων. *<<But the formal abstraction of these 'laws' transforms economics into a closed partial system. And this in turn is unable to penetrate its own material substratum, nor can it advance from there to an understanding of society in its entirety*²²³>>.

Οι νόμοι για ακόμη μια φορά παρουσιάζονται ως απλές τυπολογίες, δηλαδή διατυπώσεις που μόνο οι ειδικοί και γνώστες του αντικειμένου της οικονομίας μπορούν να κατανοήσουν και να διατυπώσουν. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι, ο εξορθολογισμός της παραγωγικής διαδικασίας στον καπιταλισμό, δημιουργεί ανθρώπους που ειδικεύονται σε πολύ συγκεκριμένα αντικείμενα, χωρίς ποτέ να γνωρίζουν κάτι στην ολότητά του. Έτσι στην παραγωγή η γνώση χωρίζεται από την εργασία, ο επιστημονικός σχεδιαστής της παραγωγής δεν είναι ο εργάτης, και ο εργάτης δεν σχεδιάζει την παραγωγή παρά μόνο εκτελεί ένα κομμάτι του σχεδιασμού. Έτσι το σύνολο της κοινωνίας είτε εργάτες είτε επιστήμονες είτε καπιταλιστές, έχουν στην αντιληψή τους μόνο ένα κομμάτι της κοινωνικής πραγματικότητας και μόνο αυτό κατανοούν, χωρίς να μπορούν να συνδυάσουν τα

²²² G.Lukacs, *History and Class Consciousness studies in Marxist dialectics*, p.12.Marxists.org (πρόσβαση 10/5/2015).

²²³ >>>>>.

επιμέρους κομμάτια για να φέρουν υπο πλήρη έλεγχο την κοινωνική πραγματικότητα.

Αποτέλεσμα αυτής της αποσπασματικότητας της κοινωνικής αντίληψης αλλά και του κοινωνικού ελέγχου, είναι ότι η επιστήμη αποσπάται από την πραγματική υλική κατάσταση της κοινωνίας. Μετατρέπεται σε ένα σύστημα μαθηματικών εξισώσεων, αν μιλάμε για την πολιτική οικονομία, το οποίο μόνο οι ειδικοί μπορούν να κατανοήσουν. Από την άλλη ούτε οι ειδικοί είναι σε θέση να κατανοήσουν πλήρως το περιεχόμενο της επιστήμης τους, καθώς εξαιτίας της ειδίκευσης τους μπορούν και αντιλαμβάνονται μόνο ένα επιμέρους κομμάτι της γνώσης και γι' αυτό αναλώνονται σε αφηρημένες διατυπώσεις, που φαίνονται να απομακρύνονται από την υλική πραγματικότητα αν και από εκείνη ξεκίνησαν για να διαμορφωθούν σε επιμέρους επιστήμες. Δηλαδή ο κλάδος της πολιτικής οικονομίας, βρίσκει την διαμόρφωση του στο πέρασμα στην αστική κοινωνία, και επομένως στην αλλαγή από τις φεουδαρχικές στις κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής.

Όσο η γνώση δεν βρίσκεται στην διάθεση μιας κοινωνίας που να κατανοεί και να ελέγχει την ίδια της την πραγματικότητα, τότε είναι και η ίδια αλλοτριωμένη από το πραγματικό της περιεχόμενο. Δηλαδή αναλύεται σε στείρες διατυπώσεις και ποτέ δεν αγγίζει την υλική πραγματικότητα, εν μέρει γιατί αυτό δεν είναι υπέρ των συμφερόντων της κυρίαρχης τάξης και εν μέρει γιατί η αστική κοινωνία είναι κατακερματισμένη στα επιμέρους κομμάτια της εξαιτίας της αλλοτρίωσης. Η παραπάνω κατάσταση γίνεται αντιληπτή, όταν η οικονομική επιστήμη προσπαθεί να αναλύσει της οικονομικές κρίσεις που οφείλονται στον τρόπο παραγωγής.

They operate (ενν.οι οικονομολόγοι) only with economic concepts such as capital, profit, accumulation etc., and believe that they possess the solution to the problem when they have discovered the quantitative relations on the basis of which either simple and expanded reproduction is possible, or else there are disturbances. They overlook the fact that there are qualitative conditions attached to these quantitative relations, that it is not merely a question of units of value²²⁴. Οι οικονομολόγοι χρησιμοποιούν αφαιρετικές έννοιες, δίχως να αντιλαμβάνονται ότι πίσω από αυτές

²²⁴ G.Lukacs, *History and Class Consciousness studies in Marxist dialectics*, p.13.Marxists.org (πρόσβαση 10/5/2015). Η παρένθεση αποτελεί προσθήκη του συγγραφέα της εργασίας στο αρχικό κείμενο.

υπάρχουν ανθρώπινες παραγωγικές σχέσεις που δημιουργούν τις δημιουργούν. Έτσι η οικονομική επιστήμη δεν μπορεί να βρεί την λύση στην κρίση, διότι επικεντρώνεται αποκλειστικά σε αφηρημένες οικονομικές έννοιες και στην ποσοτική εκφρασή τους, και δεν αναλύει την σχέση οικονομίας κοινωνίας στην ολότητα της .

Αυτό συμβαίνει γιατί οι πραγματικές σχέσεις των ανθρώπων , εξαιτίας του ότι είναι αλλοτριωμένες, εμφανίζονται εξαιτίας της αλλοτρίωσης, ως σχέσεις εμπορευμάτων και όχι ανθρώπων. Δηλαδή σχέσεις παραγωγών εμπορευμάτων, έτσι και οι επιστήμες ξεκινούν από αυτό το αλλοτριωμένο επίπεδο των εμπορευμάτων και όχι των ανθρώπινων σχέσεων για να κάνουν τις διατυπώσεις τους. Με αποτέλεσμα να αποσπώνται από την πραγματική υλική βάση της σχέσης ανάμεσα σε ανθρώπους-ιδιοκτήτες μέσω παραγωγής και ανθρώπους-κατόχους μόνο της εργατικής τους δύναμης.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3.4: Ο Fromm και η αλλοτρίωση της προσωπικότητας

Αναλύοντας την θέση του Μαρξ στα οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα, ότι οι εργάτες του κυανού κολάρου αποτελούν το πιο αλλοτριωμένο κομμάτι της κοινωνίας , ο Έριχ Φρόμ κάνει την εξής διατύπωση σχετικά με την δική του εποχή. <<*There is only one correction which history has made in Marx's concept of alienation ; Marx believed that the working class was the most alienated class Marx did not foresee the extent to which alienation was to become the fate of the vast majority of people , especially of the ever increasing segment of the population which manipulate symbols and men, rather than machines*²²⁵>>.

Ο Φρόμ αναφερόταν στο κείμενο του, το οποίο συνέγραψε το 1961, στην μαζικοποίηση των μεταπολεμικών μεσαίων στρωμάτων και στην ανάδυση του τριτογενούς τομέα των υπηρεσιών , η οποία με την σειρά της δημιούργησε την πολυπληθή κατηγορία των εργαζομένων του λευκού κολάρου . Οι εργαζόμενοι αυτοί σε έναν πολύ μεγάλο βαθμό ήρθαν να αντικαταστήσουν την πάλαι ποτέ πολυπληθή τάξη των βιομηχανικών προλετάρων. Τα λευκά κολάρα , διαφοροποιούνταν προς

²²⁵ Erich Fromm, 1961 *Alienation*, p.5. Marxists.org (πρόσβαση 10/5/2015).

τους προλετάριους, τόσο ως προς τον τύπο επαγγέλματος που ασκούσαν όσο και ως προς το επίπεδο διαβίωσης το οποίο απολάμβαναν. Εντούτοις για τον Φρόμ οι εργαζόμενοι του λευκού κολάρου είναι αλλοτριωμένοι σε έναν ακόμα μεγαλύτερο βαθμό από τους προλετάριους, γιατί σε αντίθεση με τους τελευταίους τα λευκά κολλάρα αναγκάζονται για να αναπαραχθούν ως τέτοια να πουλήσουν όχι μόνο την εργασιακή τους δύναμη (τις γνώσεις τους, το ανθρώπινο κεφάλαιο τους δηλαδή), αλλά πρέπει να αποξενωθούν στην διάρκεια της εργάσιμης μέρας και από την ίδια του την προσωπικότητα. Δηλαδή να την εκχωρήσουν και αυτή στον κεφαλαιοκράτη που θα τους προσλάβει.

<< If anything , the clerk , the salesman , the executive , are even more alienated today than the skilled manual worker . The latter 's functioning still depends on the expression of certain personal qualities like skill , reliability , etc . , and he is not forced to sell his personality , his smile , his opinions in the bargain ; the symbol manipulators are hired not only for their skill , but for all those personality qualities which make them " attractive personality packages " , easy to handle and to manipulate²²⁶ >> . Στην διάρκεια του εργάσιμου ωραρίου οι πωλητές , οι δημόσιοι υπάλληλοι , καθώς και οι ιδιωτικοί υπάλληλοι των διαφόρων γραφειοκρατικών οργανισμών, δεν αποξενώνονται μόνο από τις γνώσεις τους τις οποίες τις χρησιμοποιούν όπως τους υποδεικνύει το αφεντικό τους .

Οφείλουν να συμπεριφέρονται με βάσει τον κανονισμό που θέτει η τριτογενείς επιχείρηση, δηλαδή η ίδια η συμπεριφορά και η προσωπικότητα τους δεν τους ανήκει . Η διαφορά με τους προλετάριους είναι, ότι το εμπόρευμα δεν δημιουργείται από τους εργαζόμενους του λευκού κολάρου είτε είναι υλικό (π.χ. προώθηση προϊόντων) είτε άυλο (π.χ. υπηρεσία) , αλλά πωλείται κατευθείαν από αυτούς . Έτσι οι εργαζόμενοι του λευκού κολάρου είναι ξένοι προς ένα εμπόρευμα που δεν το έφτιαξαν οι ίδιοι , αλλά οι ίδιοι καλούνται να αποξενωθούν εκ νέου από αυτό πωλώντας το σε τρίτους . Η ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος δεν έγκειται στο ίδιο το εμπόρευμα, αλλά στην προσωπικότητα εκείνου που το πουλάει , δηλαδή του εργαζόμενου. Αυτό το οποίο αγοράζει εν πολλοίς ο καπιταλιστής εδώ είναι, η προσωπικότητα του εργαζόμενου. Δηλαδή σε ένα δεύτερο επίπεδο, αγοράζει την ανθρώπινη δυνατότητα της επικοινωνίας με σκοπό να την χρησιμοποιήσει για

²²⁶ Ο.π., σελ. 5.

σκοπού αλλότριους σε σχέση με αυτούς για τους οποίους προορίζεται η ανθρώπινη επικοινωνία.

Έτσι ο κεφαλαιοκράτης αντιστρέφει τον χαρακτήρα της ανθρώπινης διαντίδρασης , με σκοπό να δημιουργήσει τον συνειδητά τον φετιχισμό του εμπορεύματος για να αυξήσει τα κέρδη από τις πωλήσεις του. Στην διάρκεια των εργάσιμων ωρών τους τα λευκά κολάρα πρέπει να επιτύχουν ακριβώς αυτόν τον φετιχισμό , για να μπορέσουν να κερδίσουν τον μισθό τους. Με την διαφορά ότι στην σφαίρα της εργασίας ο φετιχισμός αυτός του εμπορεύματος είναι σχεδόν συνειδητός. Οι εργαζόμενοι επικοινωνούν με άλλους μη εργαζόμενους(πελάτες) με σκοπό να διαμεσολαβήσουν την σχέση αυτή μέσω ενός προϊόντος . Η σχέση επικοινωνίας υφίσταται μόνο στον βαθμό που ο πελάτης ενδιαφέρεται να αγοράσει και ο εργαζόμενος έχει κάτι να πουλήσει , ανταλλάξουν εμπορεύματα(π.χ. τάπερ με χρήματα) και το κάνουν ενσυνείδητα ξέροντας ότι η σχέση τους είναι καθαρά σχέση εμπορευμάτων.

Ο πελάτης γνωρίζει ότι μιλά με έναν κάτοχο εμπορεύματος και ενδιαφέρεται να του μιλήσει στον βαθμό που το εμπόρευμα τον ενδιαφέρει(τον πρώτο) ως αξία χρήσης , ενώ ο δεύτερος ενδιαφέρεται μόνο για την ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος που προωθεί. Η σφαίρα της εργασίας έρχεται σε επαφή με την σφαίρα της αναπαραγωγής , και εδώ το εμπόρευμα έρχεται στον εργαζόμενο και όχι το αντίστροφο, δηλαδή ο εργαζόμενος προσεγγίζει κάποιον για να του το πουλήσει, κατά μια έννοια το εμπόρευμα έχει όντως πόδια μόνο που δεν είναι δικά του. Οι άνθρωποι συναντιούνται πάλι στην αλλοτριωμένη τους σχέση δηλαδή όχι ως άνθρωποι αλλά ως εμπορευματοπαραγωγοί, μόνο που εδώ ο εργαζόμενος οφείλει να αναλάβει για λίγο τον ρόλο του κεφαλαιοκράτη χωρίς να είναι τέτοιος φυσικά.

Ο κεφαλαιοκράτης για να ξεπεράσει τον ανταγωνισμό , απαιτεί από τα άτομα που δουλεύουν στην επιχείρηση του να δημιουργούν διαρκώς νέα εμπορεύματα . Έτσι , ειδικά στα πλαίσια μιας εμπορευματικής κοινωνίας, δεν είναι οι άνθρωποι που δημιουργούν τις ανάγκες και μετά τις καλύπτουν. Αλλά αντίθετα τα καινούργια εμπορεύματα δημιουργούν καινούργιες επίπλαστες ανάγκες στα μυαλά των ανθρώπων και μετά τους τις καλύπτουν, έτσι που στην ουσία τα εμπορεύματα κυριαρχούν επι του ανθρώπου και είναι τα μόνα που μπορούν να δημιουργήσουν έστω και για λίγο, μέχρι να παλιώσουν, στον τελευταίο την αίσθηση της πλήρωσης και της ευτυχίας. Το παλιό εμπόρευμα αντικατασταίνεται από το παλιό και ο φαύλος

κύκλος εξάρτησης του ανθρώπου από το εμπόρευμα ξαναρχίζει, το εμπόρευμα βγαίνει στις προθήκες και οι άνθρωποι τρέχουν κυριολεκτικά να το παρουν στην κατοχή τους, ωσάν να ήταν το κομμάτι του εαυτού που τους έλειπε .Γιατί μόνο μέσω του εμπορεύματος, μπορούν να αισθανθούν ευτυχείς,γιατί παίρνουν πίσω ένα κομμάτι της παραγωγής από την οποία αποξενώθηκαν παρόλο που την δημιούργησαν η ίδιοι(την παραγωγή).

Ο εργαζόμενος του λευκού κολάρου καλείται να δημιουργήσει την ανάγκη απόκτησης του εμπορεύματος, δηλαδή να δουλέψει για λογαριασμό του, όπως ο υπηρέτης για λογαριασμό του κυρίου του .Έτσι πρέπει να προωθήσουν το εμπόρευμα , και για να το κάνουν αυτό δεν πρέπει να χρησιμοποιήσουν την μυική τους δύναμη , αλλά τις ίδιες τις ανθρώπινες ιδιότητες τους που χαρακτηρίζουν το είδος .Το χαμόγελο, η επικοινωνία ,η ευστροφία ,η πειθώ , όλα μπαίνουν στην υπηρεσία του εμπορεύματος, για να μπορέσει το τελευταίο να εκπληρώσει τον σκοπό του. Αν το εμπόρευμα γίνεται σκοπός, οι ανθρώπινες ιδιότητες που αφορούν στην επικοινωνία γίνονται ένα απλό μέσο για την εξυπηρέτηση του σκοπού.Ενώ στην πραγματική ζωή θα έπρεπε να είναι σκοπός η επικοινωνία, εδώ γίνεται μέσο για την αναπαραγωγή του ανθρώπου ως εργαζόμενου. Έτσι το εμπόρευμα στέκει απέναντι στον άνθρωπο , έχοντας αφαιρέσει από τον ίδιο τόσο την αξία της εργατικής δύναμης(κυανό κολάρο) αλλά και την προσωπικότητα (λευκό κολάρο)που το κάνει θελκτικό σαν να ήταν άνθρωπος.<<*They worship things , the machines which produce the things – and in this alienated world they feel as strangers and quite alone*²²⁷>>.

Τα εμπορεύματα ανήκουν στον κεφαλαιοκράτη που πλέον κατέχει το σύνολο της κοινωνίας, δηλαδή πρώτες ύλες, μηχανήματα ,εργατική δύναμη, ανθρώπινη προσωπικότητα.Η ανθρώπινη προσωπικότητα γίνεται εμπορεύσιμη, και ο κεφαλαιοκράτης την διαμορφώνει με τέτοιο τρόπο ώστε να του είναι χρήσιμη στην αύξηση των κερδών του μέσω της πώλησης εμπορευμάτων .Δίνει οδηγίες στον εργαζόμενο , για το πώς να ντυθεί και το πώς να συμπεριφερθεί και ο τελευταίος διαμορφώνει ανάλογα την προσωπικότητά του, αποκόποντας τον εργασιακό του εαυτό από τον μη εργασιακό εαυτό.Η συμπεριφορά και τα συναισθήματα δεν είναι τα δικά του συναισθήματα εν ώρα δουλειάς, αντίθετα είναι τα συναισθήματα του

²²⁷ E.Fromm,1961*Alienation*,p.5.Marxists.org(πρόσβαση 10/5/2015).

κεφαλαιοκράτη. Δηλαδή κάποιου που διαθέτει εμπορεύματα (κεφαλαιοκράτης) και προσπαθεί να τα πουλήσει για να βγάλει κέρδος, με οποιονδήποτε τρόπο.

Όμως από την στιγμή που ο εργαζόμενος είναι ξένος προς τα εμπορεύματα, είναι και ξένος προς τα συναισθήματα και την συμπεριφορά του. Στην σφαίρα της εργασίας του δεν είναι μόνο σε ένα ξένο περιβάλλον, αλλά και ο ίδιος γίνεται φανερό σε αυτή την φάση ανάπτυξης του καπιταλισμού ότι είναι ξένος προς τον εαυτό του, διότι κάποιος του έχει πάρει τον εαυτό του και του έχει δώσει έναν ξένο εαυτό για να έχει. Αν δεν υιοθετήσει τον ξένο εαυτό δεν θα μπορέσει να αναπαράξει, αυτόν τον εαυτό που τον περιμένει στην σφαίρα της αναπαραγωγής, και θα μπορεί να αναπαράγει τον πραγματικό του εαυτό μόνο αν συνεχίσει να αναπαράγει και τον ξένο εαυτό που του δίνει ο κεφαλαιοκράτης, μέσα από τις εντολές που δίνει ο τελευταίος στον πρώτο.

Ως λευκό κολάρο ο εργαζόμενος αποξενώνεται με έναν ακόμα πιο απτό τρόπο. Ο ίδιος πραγματικά αντιλαμβάνεται ότι είναι ξένος και προς αυτό που πουλάει, και προς εκείνον που το πουλάει, και προς εκείνον για τον οποίο δουλεύει και εν τέλει προς τον εαυτό του. Όσο πιο έντονα κυριαρχεί η εμπορευματική κοινωνία και όσο πιο πολύ ανεβαίνει το επίπεδο ανάπτυξης της τόσο πιο πολύ φανερώνεται η αλλοτρίωση του εργαζόμενου και τόσο πιο έντονη γίνεται η παρουσία της, ο αλλοτριωμένος εργαζόμενος γίνεται ένα με το αλλοτριωμένο προϊόν του, αλλά το τελευταίο έχει το πάνω χέρι, διότι ο εργαζόμενος γίνεται, κατά Μαρξ, ένα αυτοσυνείδητο εμπόρευμα, δηλαδή ένα ανθρώπινο εμπόρευμα. *It's product (ενν. της σχέσης κεφαλαίου-εργασίας) is the self-conscious and sel-acting commodity... the human commodity*²²⁸.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3.5: ο Borkenau και η εμφάνιση του αλλοτριωμένου εγώ στην γλώσσα

Ο Borkenau προσπαθεί να εντοπίσει την ανάδυση του καπιταλισμού και της καπιταλιστικής αλλοτρίωσης μέσα από την γλώσσα που χρησιμοποιείται στις λαϊκές παραδόσεις των λαών της Δυτικής Ευρώπης. Αφετηριακό σημείο του Αυστριακού

²²⁸ Ο.π.,σελ.5.

συγγραφέα είναι η άποψη των Μαρξ και Ένγκελς²²⁹, ότι η γλώσσα αποτελεί την πρακτική, δηλαδή την εκπεφρασμένη, συνείδηση του ανθρώπου.

Για τον Borkenau, η αλλοτρίωση του ανθρώπου στον καπιταλισμό, κάνει την εμφανισή της όταν οι δυτικοευρωπαϊκές γλώσσες αρχίζουν να υιοθετούν στην γραμματική τους την προσωπική αντωνυμία 'εγώ'. Ο Borkenau παρατηρεί πως οι ευρωπαϊκές γλώσσες υιοθετούν την αντωνυμία εγώ, όχι γιατί οι καταλήξεις των ρημάτων τους είναι ίδιες και πρέπει να τις ξεχωρίζουν με κάποιο τρόπο, αλλά γιατί το εγώ σαν λέξη προκύπτει ως απότοκο της ίδιας της ιστορικής εξέλιξης των κοινωνιών, και σε τελευταία ανάλυση είναι αποτέλεσμα της ταξικής πάλης ανάμεσα στο παλιό και το νέο. Με άλλα λόγια η γλωσσική αλλαγή, είναι προϊόν(post festum) της ταξικής πάλης, *the new use of 'I' ... reveals the emergence of a new soul, the soul of our Western civilization*²³⁰. Η αλλοτρίωση που εμφανίζεται εδώ σαν γλωσσικό προϊόν και που όμως είναι κάτι πολύ περισσότερο από αυτό μπορεί να μελετηθεί, στην δημιουργία και την εξέλιξη του, στις αρχαίες παραδοσιακές ιστορίες (θρύλοι, μύθοι, λαϊκά παραμύθια κλπ) των δυτικών λαών.

Στο σημείο αυτό ο Borkenau δανείζεται μια θέση του Walter Benjamin, σύμφωνα με την οποία, *after all Benjamin suggests that one of the distinctive qualities of stories is that they are lodged firmly in tradition, lodged in collective memory in a way that 'permits that slow piling up, one on top of the other Which constitute... the most appropriate image of the way in which the perfect narrative is revealed through the layers of various retelling*²³¹. Οι ιστορίες αυτές δημιουργούν μια συνεκτική ενότητα της ιστορίας του κάθε λαού, και η κάθε μια συγκεκριμένη ιστορία είναι μια φωτογραφία της κάθε φορά συγκεκριμένης ιστορικής φάσης, και επομένως μπορούμε να την χρησιμοποιήσουμε για να μελετήσουμε την ιστορία. Τέλος, οι ιστορίες είτε γραπτές είτε προφορικές, εκφράζονται και αποτυπώνονται στην συνείδηση του ατόμου και την συλλογική, ως γλωσσικές ιστορίες, δηλαδή η γλώσσα τις εκφράζει και τις δημιουργεί.

²²⁹ Graham Scott Mackenzie, *Alienation Stories: Franz Borkenau, Alfred Soth-Rethel, and Kostas Axelos*, p.29. SIMON FRAZER UNIVERSITY, summit.sfu.ca (πρόσβαση 12/5/2015).

²³⁰ Ο.π., p.26.

²³¹ Ο.π., p.27.

Η ανάδυση της προσωπικής αντωνυμίας πηγαίνει πίσω στην εποχή του σιδήρου, ο Borkenau βασίζει την παρατήρηση αυτή σε μια επιγραφή που βρέθηκε πάνω στα αρχαία χρυσά κέρατα στην περιοχή Gallehus στην νότια Δανία. Η επιγραφή αυτή αναφέρει το εξής, *I Hlegestr from Holt made this horn*²³². Με βάση τις ιστορικές πηγές ο Hlegestr υπήρξε ο ίδιος ταξιώτης των θαλασσών και για τον Borkenau το στοιχείο αυτό είναι ενδεικτικό της ανάδυσης της ατομικής ιδιοκτησίας από την προηγούμενη της μορφή την ιδιοκτησία της (νομαδικής) φυλής, δηλαδή της ίδιας της ανάδυσης της αλλοτριώσης στην βάση της ατομικής ιδιοκτησίας. Η επιγραφή πάνω στα κέρατα δεν δηλώνει μόνο τον κατασκευαστή του υλικού, αλλά το δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας που αυτή η περιγραφή έρχεται να διασφαλίσει, είναι η γλωσσική απόδειξη της καταγωγής της ατομικής ιδιοκτησίας ως αποτέλεσμα της προσωπικής εργασίας κάποιου.

Για τον Borkenau η επιγραφή του Hlegestr δεν είναι άσχετη με την ιδιότητα του ως ταξιδευτή των θαλασσών, *“ the basic law governing this entire process [of linguistic transformation] becomes visible” in the character of the itinerant seafaring journeyman... the Irish, Saxons, and the Vikings are its carriers, because they are the three peoples who in the course of the Voelkewanderung (περίοδος έντονης μεταναστευτικής ροής στην Ύστερη Αρχαιότητα) make the transition from land migration to overseas migration*²³³. Η μετανάστευση δια μέσου της ξηράς, γίνονταν με μαζικούς όρους, οπότε το στοιχείο συνοχής της φυλής διατηρούνταν και μαζί με αυτό διατηρούνταν η φυλετική ιδιοκτησία επι των μέσων παραγωγής. Η κατάσταση κατά τον Borkenau διαφοροποιούνταν όσον αφορά στην θαλάσσια μετανάστευση, ακριβώς επειδή τα μέσα μεταφοράς της εποχής δεν επέτρεπαν την μαζική μετανάστευση που λάμβανε χώρα δια της ξηράς. Έτσι οι θαλάσσιοι ταξιδιώτες ανέπτυσαν μια αίσθηση ανεξαρτησίας και μαζί με αυτήν ένα αίσθημα ατομικής ιδιοκτησίας.

Those who set out “ for the crossing of the sea For a new home and a new sense of activity on the other shore, without the ballast of family and possessions “, that became rich in the experience of individual freedom. These people were,

²³² Graham Scott Mackenzie, *Alienation Stories: Franz Borkenau, Alfred Soth-Rethel, and Kostas Axelos*, p.26. SIMON FRAZER UNIVERSITY, summit.sfu.ca (πρόσβαση 12/5/2015).

²³³ Ο.π., p.30. Η παρένθεση αποτελεί παρέμβαση του συγγραφέα της εργασίας στο αρχικό κείμενο.

*perhaps, the first to liberate themselves from the bonds of nature , sublimated and experienced in the form of the patriarchal family*²³⁴. Οι θαλάσσιοι ταξιδιώτες , πρόγονοι των μετέπειτα εμπόρων, στην ουσία αποξενώθηκαν από την οργάνωση της φυλής και ξεκίνησαν να αναπτύσσουν ένα ποιοτικά διαφορετικό τύπο σχέσεων. Η οικογένεια στο πλαίσιο της φυλής μετεξελίχθηκε σε πατριαρχική οικογένεια, δηλαδή σε μια οικογένεια όπου αρχηγός ήταν ο πατέρας και όπου η ιδιοκτησία ήταν ατομική, δηλαδή η οικογένεια διέθετε τα δικά της μέσα παραγωγής που δεν ανήκαν ταυτόχρονα προς την φυλή , γιατί οι σχέσεις μεταξύ ταξιδιωτών και φυλής είχαν διαρραγεί εξαιτίας της απόστασης.

Αυτή η πρωτόλεια μετάβαση από το συλλογικό στο αλλοτριωμένο ατομικό είχε τον αντίκτυπο της στην γλώσσα η οποία από συνθετική , κατά τον Borkenau , άρχισε να γίνεται αναλυτική. <<*This distinction between synthetic and analytical language is not particularly complicated ;it only serves to demarcate , in a general fashion, languages whose signifiers tend to bring together many ideas into a single linguistic representation-synthetic language-from languages in which there is a tendency to try to assign single signifiers to single ideas-analytical language. The Latin said 'feci' , expressing in one and the same word the idea of doing , the fact that something was done in the past , and the third idea that it was 'I' who did it . We say 'I have done' , assigning one word to each of the three notions*²³⁵>>.

Η γλώσσα άρχισε να προσαρμόζεται στην υλική κίνηση της ατομικής ιδιοκτησίας που τότε ακόμα βρίσκονταν στα σπάργανα. Έτσι η απόσπαση του ατόμου από το πλαίσιο των σχέσεων της κοινής/φυλετικής ιδιοκτησίας και η τοποθέτηση του σε μια σχέση ατομικής/οικογενειακής ιδιοκτησίας , έκανε ώστε η γλώσσα του , να προσαρμοστεί στην ατομική του ιδιοκτησία. Η αποξένωση της ατομικής ιδιοκτησίας από την φυλετική ιδιοκτησία, δημιούργησε την αποξενωμένη από τα πλαίσια της φυλετικής πατριαρχική οικογένεια και έκανε τα συμφέροντα της ξένα προς αυτά της φυλής. Έτσι τα άτομα νιώθουν την ανάγκη πλέον να προστατεύσουν την ατομική τους ιδιοκτησία , με το να την ονοματίσουν ως τέτοια.

²³⁴ Ο.π.,p.30.

²³⁵ Graham Scott Mackenzie, *Alienation Stories: Franz Borkenau, Alfred Soth-Rethel, and Kostas Axelos*, p.23. SIMON FRAZER UNIVERSITY , www.summit.sfu.ca (πρόσβαση 12/5/2015).

Η γλώσσα προσανατολίζεται προς έναν διαχωρισμό του εγώ από το εμείς, το μια προσωπική αντωνυμία είναι το αντίθετο της άλλης. Πλέον γλωσσολογικά το άτομο προσδιορίζει το εγώ του ως κάτι διαφορετικό και εν τέλει ξένο προς το εμείς, και αυτό εμφανίζεται στους λαούς εκείνους που λόγο γεωγραφικής θέσης ξεκίνησαν πρώτοι να ταξιδεύουν στην θάλασσα (Βίκινγκς κλπ) και που για τον λόγο αυτό απομακρύνθηκαν από το συλλογικό της φυλής. Η αποξένωση της θάλασσας χωρίζει την φυλή από το άτομο και δρομολογεί την αρχή σχηματισμού της ατομικής ιδιοκτησίας. Η κίνηση της μεταναστευτικής ροής, δημιουργεί νέες υλικές συνθήκες και κατ'επέκταση μια νέα συνείδηση του ανθρώπου, έναν νέο τρόπο θέασης του εαυτού του ως κάτι ξεχωριστού από τον υπόλοιπο κόσμο²³⁶.

Το άτομο μαθαίνει να βλέπει τον εαυτό του ως ελεύθερου όντος μέσα στην αλλοτρίωση του, που στην δεδομένη χρονική συγκυρία η αλλοτρίωση απελευθερώνει το παρόν από το παρελθόν. Δηλαδή ο άνθρωπος βλέπει στην συνειδησή του μια πρόοδο σε σχέση με το παρελθόν, απελευθερώνεται από τις αρχαίες σχέσεις κοινοκτημοσύνης της φυλής και ξεκινά να δημιουργεί τις ατομικές του σχέσεις. Η φυλή από αυτοσκοπός γίνεται μέσο, δηλαδή ο άνθρωπος βλέπει τον τελικό του σκοπό στην ατομική του ύπαρξη και ιδιοκτησία και χρησιμοποιεί την εργασία της ατομικής του οικογένειας ως μέσο για να την επεκτείνει. Η εδραίωση της ατομικής ιδιοκτησίας, περνά στην συνείδηση ως κάτι επαναλαμβανόμενο και εν τέλει προοδευτικό σε σχέση με μια προηγούμενη κατάσταση και οι άνθρωποι χρησιμοποιούν την γλώσσα τους για να σφραγίσουν αυτό το πέρασμα στην αλλοτρίωση. Αρχικά ως εμφάνιση του εγώ στην γλώσσα, και εν συνεχεία με την γλώσσα ως κομμάτι του εποικοδομήματος του καπιταλισμού, δηλαδή με την νομική έκφραση της ατομικής ιδιοκτησίας και με την αστική προπαγάνδα.

Έτσι η γλώσσα των νόμων σε ένα σύστημα ατομικής ιδιοκτησίας, είναι αλλοτριωμένη γλώσσα διότι πολύ απλά δεν απευθύνεται στο σύνολο της κοινωνίας ως ιδιοκτήτρια της παραγωγικής δραστηριότητας. Αλλά ως ένα σύνολο που είναι αποκομμένο από τον νόμο και που δεν μπορεί να τον προσεγγίσει²³⁷. Η αποσπασματικότητα της κοινωνίας, δημιουργεί μια αποσπασματικά αλλοτριωμένη

²³⁶ Ο.π., p.34.

²³⁷ Graham Scott Mackenzie, *Alienation Stories: Franz Borkenau, Alfred Soth-Rethel, and Kostas Axelos*, p.37. SIMON FRAZER UNIVERSITY, www.summit.sfu.ca (πρόσβαση 12/5/2015).

γλώσσα. Οι σύγχρονες δυτικές γλώσσες καταλήγουν να είναι αποσπασματικές και να ορίζουν με ακρίβεια το υποκείμενο, το ρήμα του και το αντικείμενό του δίχως ποτέ να σχετίζουν το όλον με το επιμέρους .Η αφαίρεση της προσωπικής αντωνυμίας από την πρόταση, καθιστά την πρόταση κενή νοήματος , διότι το αλλοτριωμένο εγώ είναι το μόνο που υπάρχει και η αλλοτριώση είναι που προσδιορίζει το σύνολο της σφαίρας της υλικής ζωής. Στον καπιταλισμό οι άνθρωποι, στην γλωσσική έκφραση τους, γίνονται αντιληπτοί στους άλλους μόνο μέσα από την αλλοτριωμένη έννοια του ατόμου τους σε σχέση με το ξένο/υπόλοιπο σύνολο.

Και μόνο σε αυτή την αλλοτριωμένη σχέση ατόμου-συνόλου, ως διακριτές και ξένες οντότητες, ο λόγος βγάζει κάποιο νόημα .Η αλλοτριωμένοι άνθρωποι , έρχονται σε γλωσσική επικοινωνία μόνο ως αλλοτριωμένα εγώ, χρησιμοποιώντας την προσωπική αντωνυμία εγώ διότι στις πραγματικές τους υλικές σχέσεις είναι αλλότριοι, είναι ξένοι προς τους άλλους , προς τα μέσα παραγωγής, προς την φύση . Στην συνείδηση τους και στην εκπεφρασμένη τους συνείδηση, ως τέτοιοι εκφράζονται, δηλαδή ως οντότητες διακριτές προς οτιδήποτε άλλο τους περιβάλλει, γιατί ιστορικά οι σχέσεις τους μεταβλήθηκαν και έγιναν τέτοιες αλλάζοντας μαζί και οτιδήποτε μη υλικό, δηλαδή την γλώσσα .Η αλλαγή της βάσης ανέτρεψε το εποικοδόμημα.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3.6 : ο Sohn Rethel και η αποξένωση της πνευματικής από την χειρονακτική εργασία και ο αποξενωμένος χρόνος και χώρος

Για τον Sohn Rethel η βάση διαχωρισμού της διανοητικής από την χειρονακτική εργασία δεν είναι η κεφαλαιοκρατική αλλά η δουλοκτητική κοινωνία της Αρχαίας Αθήνας. *He thus " links the rise of commodity production in [Ancient] Greece , " in which commodity exchange emerges on the basis of slave trade , " with the rise of Greek philosophy²³⁸ . "* Η χειρονακτική εργασία αποτελεί την βάση της διανοητικής, δηλαδή αποκόπτεται από την τελευταία ώστε αυτή η τελευταία να μπορέσει αναπόσπαστα να αναπτυχθεί.

Στο παράδειγμα της Αρχαίας Αθήνας, η χειρονακτική δουλειά των δούλων παρήγαγε τα μέσα συντήρησης για ολόκληρη την κοινωνία ,η δική τους καταναγκαστική εργασία επομένως αναπαρήγαγε την ζωή και εκείνων που λόγω του

²³⁸ Ο.π.,p.45.

ότι ήταν ιδιοκτήτες μέσων παραγωγής δεν εργάζονταν παρά καρπώνονταν την παραγωγή της χειρονακτικής εργασίας. Σε αντίθεση από ότι ισχύει στον καπιταλισμό , η δουλοκτητική κοινωνία στιγματίζε την χειρονακτική εργασία, ως ένα χαρακτηριστικό που το έφεραν οι δούλοι. Δηλαδή το κομμάτι εκείνο της κοινωνίας το οποίο θεωρούνταν κατώτερο από τους ελεύθερους πολίτες ,διότι ακριβώς εξαιτίας του γεγονότος ότι εργάζονταν δεν ήσαν ελεύθεροι. Οι ελεύθεροι πολίτες ήσαν ακριβώς ελεύθεροι διότι ήσαν απαλλαγμένοι από την χειρονακτική εργασία , η οποία παρολαυτά τους έθρεφε κι αυτούς και τους αναπαραγήγαγε ως ελεύθερους πολίτες.

Απαλλαγμένοι από την φυσική αναγκαιότητα της εργασίας, λόγω ταξικής θέσης, οι ελεύθεροι πολίτες μπορούσαν να ασχοληθούν με ζητήματα τα οποία δεν άπτονταν της φυσικής αναγκαιότητας, διότι ξεπερνούσαν το επίπεδο της τελευταίας χάρης στην εργασία των δούλων τους. Τα ζητήματα αυτά δεν άπτονταν της χειρονακτικής εργασίας, διότι κάτι τέτοιο δεν συμβάδιζε με την ιδιότητα τους ως ελεύθερων , αλλά επεκτείνονταν στην πνευματική σφαίρα. Έτσι η ατομική ιδιοκτησία χώριζε τους ανθρώπους σε ελεύθερους/ιδιοκτήτες και απελεύθερους/δούλους, και μαζί με αυτό τον διαχωρισμό αποξένωνε την ελευθερία της πνευματικής εργασίας από την σκλαβιά του χειρώνακτα , με τα δύο να τείθονται απέναντι ως ξένα το ένα προς το άλλο, γιατί ακριβώς αποτελούσαν τα αντίθετα χαρακτηριστικά δύο τάξεων που η μια εξαρτούνταν από την άλλη.

Οι ελεύθεροι είχαν δούλους που εργάζονταν για να ασχολούνται οι ίδιοι με ζητήματα πνευματικά, και οι δούλοι είχαν αφέντες που οι τελευταίοι δεν τους επέτρεπαν να ξεφύγουν από την κατάσταση της δουλείας, ακριβώς επειδή η δουλεία είναι η βάση της κοινωνίας των ελεύθερων και δίχως δούλους οι ελεύθεροι διανοητές παύουν να υφίστανται ως τέτοιοι. Αποξενώνοντας τα μέσα ιδιοκτησίας από την κοινωνία, οι ελεύθεροι υποδουλώνουν την εργασία της κοινωνίας και χάρις στην υποδούλωση αυτή , απελευθερώνονται οι ίδιοι από την αναγκαιότητα της εργασίας για την παραγωγή των μέσων συντήρησης . Η αποξένωση της ατομικής ιδιοκτησίας , δημιουργεί την αποξένωση της πνευματικής από την χειρονακτική εργασία , και αυτό στην Αθήνα το βρίσκουμε σε μια μορφή πολύ πιο απτή απ'ότι στον καπιταλισμό του σήμερα . Η δουλειά των πολλών λύνει το βιοτικό ζήτημα των

λίγων, έτσι που οι λίγοι να μπορούν να θέσουν εμπρός τους προς επίλυση καινούργια ζητήματα που άπτονται της αναγκαιότητας.

<< Abstract thought ,based on the division of labour in which manual labour is ,in time, made into a ‘living appendage of the machine’ of capital, continues to develop²³⁹>>. Η φιλοσοφία ως αφηρημένη σκέψη, είναι η φιλοσοφία ως αποσπασμένη σκέψη, αποσπασμένη από την εργασία εξαιτίας του αλλοτριωτικού καταμερισμού εργασίας.Οι δούλοι δουλεύουν ενώ οι ελεύθεροι όχι, ο δούλος ξέρει πρακτικά τι σημαίνει δουλειά ο ελεύθερος όχι.Ο δούλος δεν φιλοσοφεί, αλλά ο ελεύθερος ξέρει τι είναι η φιλοσοφία. Ακριβώς όμως επειδή η φιλοσοφία των ελεύθερων είναι αποσπασμένη από την χειρονακτική εργασία, για τον λόγο αυτό φεύγει από την σφαίρα της υλικής πραγματικότητας , διότι ο ελεύθερος πολίτης που την εξασκεί είναι αποκομμένος από την φυσική αναγκαιότητα της εργασίας για επιβίωση, κι άρα είναι ξένος προς αυτή. Η φιλοσοφία σπάει τα δεσμά της υλικής πραγματικότητας, γιατί ακριβώς χάρης στην εργασία από την οποία έχει αποκοπεί, δεν είναι υποχρεωμένη να ζει μέσα σε αυτή της υλική πραγματικότητα της φυσικής αναγκαιότητας.<<Thus, in our opinion ,intellectual in separation from manual labour arises as a means of the appropriation of products of labour by non-labourers –not originally as an aid to production²⁴⁰>>.

Η απόσπαση της υπεραξίας από τους δούλους , επιτρέπει στους δουλοκτήτες να αναπτύσσουν ανενόχλητοι την φιλοσοφική τους απασχόληση διότι τους εξασφαλίζει την διαβίωσή τους δίχως να χρειαστεί να εργαστούν. Η επιστήμη κάνει ακριβώς το ίδιο ,δηλαδή η ατομική ιδιοκτησία δεν διαχωρίζει την επιστήμη από την χειρονακτική εργασία με σκοπό την παραγωγή μεγαλύτερης υπεραξίας για τους ιδιοκτήτες της ατομικής παραγωγής και όχι για την ανάπτυξη της παραγωγής αυτής καθεαυτής²⁴¹.Η αύξηση της παραγωγής της κοινωνίας δεν γίνεται για το καλό της

²³⁹ Graham Scott Mackenzie,*Alienation Stories: Franz Borkenau, Alfred Soth-Rethel, and Kostas Axelos*,p.46.SIMON FRAZER UNIVERSITY ,www.summit.sfu.ca(πρόσβαση 12/5/2015).

²⁴⁰ Alfred Sohn- Rethel, *Intellectual and Manual labour*, p.90.Critical social studies , monoskop.org(πρόσβαση 13/5/2015).

²⁴¹ Και έτσι αφήνει ανολοκλήρωτες και τις δύο εργασίες.Γιατί η επιστήμη γίνεται αποσπασματική και η ίδια,κατά τον Rethel, προσπαθεί η κάθεμια να βρει την δική της αλήθεια για τον κόσμο.Ξέχωρα από τις άλλες και έτσι η μια αντιπαρατίθεται στην άλλη αποξενώνεται από αυτήν, γιατί δεν υπηρετεί όλη την κοινωνία αλλά ένα κομμάτι της,που την χρησιμοποιεί κατά το δοκούν. Έτσι η αλήθεια είναι η

κοινωνίας , αλλά για την αύξηση της ατομικής ιδιοκτησίας ατόμων αποσπασμένων από την κοινωνία. Ο διαχωρισμός της επιστήμης από της χειρονακτική εργασία, αποτελεί βασικό στοιχείο του καπιταλισμού , καθώς μόνο αυτός ο διαχωρισμός επιτρέπει την μαζική παραγωγή εμπορευμάτων και επομένως την ανάπτυξη της εμπορευματικής κοινωνίας.

Στον καπιταλισμό η επιστήμη αυξάνει υπέρμετρα την παραγωγική δύναμη της εργασίας, με αποτέλεσμα την επιστημονική οργάνωση της τελευταίας στα πλαίσια αυτού ακριβώς του διαχωρισμού. Δηλαδή όσο η επιστήμη απομακρύνεται από την εργασία, τόσο η τελευταία υποβαθμίζεται σε μια απλή ποσοτική επανάληψη ορισμένων κινήσεων και τόσο περισσότερο αυξάνει την ισχύ του καπιταλιστή πάνω στους παράγοντες που συγκροτούν την παραγωγική εργασία²⁴². Το πιο ανεπτυγμένο παράδειγμα της πιο πάνω ανάλυσης είναι ο τευλορισμός, που επιτρέπει στην διοίκηση του εργοστασίου να ελέγχει την εργασία μέχρι την τελευταία λεπτομέρεια και να ρυθμίζει τις κινήσεις των εργατών με τρόπο απόλυτο. Έτσι οι μη εργαζόμενοι αποκτούν τον πλήρη έλεγχο επάνω στην εργατική δύναμη των εργαζόμενων, αλλοτριώνοντας τους τελευταίους όχι μόνο από τα μέσα παραγωγής αλλά και από την ίδια την κίνηση των μελών τους .Ο εργάτης χάνει την εξουσία στο αντικείμενο του διότι περιορίζεται σε έναν μικρό αριθμό απλών κινήσεων, την ταχύτητα των οποίων ελέγχει κάποιος τρίτος, δηλαδή ο κεφαλαιοκράτης.Ο τελευταίος γνωρίζει πολύ καλά τι πρέπει να γίνει αλλά ο εργάτης που παράγει δεν καταλαβαίνει τίποτα σχετικά με τις συνθήκες παραγωγής, γιατί οι τελευταίες του είναι ξένες.

Στόχος αυτής της διαδικασίας είναι η παραγωγή ενός μεγάλου αριθμού εμπορευμάτων με σκοπό την ανταλλαγή τους στην αγορά εργασίας, με αντάλλαγμα ένα άλλο εμπόρευμα το χρήμα.Σε αυτό το σημείο ο Rethel , παρατηρεί πως εξαιτίας

αποξενωμένη αλήθεια, γιατί η κάθε επιστήμη έχει βρεί την δική της αλήθεια. Graham Scott Mackenzie, *Alienation Stories: Franz Borkenau, Alfred Soth-Rethel, and Kostas Axelos*, p.59 SIMON FRAZER UNIVERSITY ,summit.sfu.ca(πρόσβαση 12/5/2015).Η όπως το θέτει ο ίδιος ο Μαρξ όταν μιλά για την χεγγελιανή φιλοσοφία, η μόνη εργασία που ο Χέγκελ γνωρίζει και αναγνωρίζει είναι η αφηρημένη πνευματική εργασία. Αυτός είναι ο λόγος που ο Χέγκελ αντιλαμβάνεται το στοιχείο που συγκροτεί την ουσία της φιλοσοφίας , δηλαδή την αλλοτρίωση του ανθρώπου που γνωρίζει τον εαυτό του ή την αλλοτριωμένη επιστήμη που στοχάζεται τον εαυτό της, ως ουσία της'. Κ.Μάρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, σελ. 184. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

²⁴² Ο.π., p.32-34.

της ατομικής ιδιοκτησίας και της αποσπασματικότητας που αυτή δημιουργεί ο χρόνος καταλήγει να γίνει και αυτός αποσπασματικός, δηλαδή να σπάσει σε κομμάτια. Ο χρόνος από συμπαγής και συνεκτικός (concrete) γίνεται αποσπασμένος (concrete), μέσα στο πλαίσιο ανάδυσης της αστικής κοινωνίας.

<<Concrete time is based on the notion of time as a dependent variable , always attached to the varying duration of events .It is ‘ ‘ referred to , and understood through, natural cycles and the periodicities of human life as well as particular tasks or processes [Abstract time] is independent of eventsAbstract time ... constitutes an independent framework within which motion, events, and action occur. Such time is divisible into equal , constant, nonqualitative units²⁴³>>. Ο

συμπαγής χρόνος είναι στην ουσία συνεχόμενος , με την μορφή ενός κύκλου ζωής όπως αυτός εμφανίζεται π.χ. στην φεουδαρχική ύπαιθρο, η καλλιέργεια ακολουθείται από τον θερισμό. Η κάθε εποχή του χρόνου στην ύπαιθρο είναι στενά συνδεδεμένη με κάποια συγκεκριμένη παραγωγική λειτουργία και μόνο με αυτή, δηλαδή ο θερισμός λαμβάνει χώρα σε μια συγκεκριμένη εποχή του έτους και ποτέ σε μια άλλη. Αντίθετα ο χρόνος στον καπιταλισμό είναι αποσπασμένος από την παραγωγή.

Στον καπιταλισμό, σύμφωνα με τον Μαρξ, ο καπιταλιστής δίνει μάχη ενάντια στον χρόνο για να απομυζήσει όσο περισσότερη εργατική δύναμη μπορεί και να παράξει όσα περισσότερα μπορεί, διότι πολύ απλά έχει τους εργάτες στην διαθεσή του για περιορισμένο χρόνο. Έτσι ο χρόνος αποκτά μια ανεξαρτησία σε σχέση με την παραγωγή. Η κάθε παραγωγική ώρα έχει την ίδια σημασία με την προηγούμενη και την επόμενη, σε κάθε παραγωγική ώρα ο σκοπός είναι ο ίδιος, περισσότερη παραγωγή. Ο χρόνος έτσι αποξενώνεται από την παραγωγική λειτουργία του εργοστασίου, απλά υπάρχει και μετράει αντίστροφα μέχρι το τέλος της βάρδιας, και σε κάθε λεπτό της βάρδιας αυτής ο εργάτης κάνει την ίδια αυτόματη κίνηση, αδιάφορο αν μιλάμε για το πρώτο λεπτό ή για το τελευταίο. Ο καπιταλιστή από την άλλη θέλει να πετύχει τον ίδιο στόχο σε όλες τις ώρες.

Ο χρόνος ορθώνεται σαν ανεξάρτητος από την παραγωγή , δεν έχει κάποια ξεχωριστή σημασία όπως στην εποχή του θερισμού. Έτσι η διάσπαση της

²⁴³ Graham Scott Mackenzie, *Alienation Stories: Franz Borkenau, Alfred Soth-Rethel, and Kostas Axelos*, p.50-51. SIMON FRAZER UNIVERSITY , summit.sfu.ca (πρόσβαση 12/5/2015).

πνευματικής από την χειρονακτική εργασία, οργανώνει την εργασία κατά τέτοιο τρόπο που να μπορεί να ανταγωνιστεί το ξένο και εχθρικό για τον κεφαλαιοκράτη στοιχείο του χρόνου, δηλαδή επιτρέπει την παραγωγή περισσότερων σε λιγότερο χρόνο απ'ότι πριν.Ο χρόνος ανεξαρτητοποιείται από τους παραγωγούς και είναι αδιάφορο γι'αυτούς τι ώρα θα κάνουν τι , γιατί εξαιτίας της αλλοτρίωσης της πνευματικής από την χειρονακτική εργασία κάνουν πάντα το ίδιο.Ενώ ο κεφαλαιοκράτης προσπαθεί απλώς να προλάβει τον χρόνο,που σαν ανεξάρτητος δρομέας τρέχει μπροστά, εντελώς αποκομμένος από την παραγωγή.

Στην περίπτωση της ατομικής ιδιοκτησίας, ο χρόνος δεν ελέγχεται διότι η κοινωνία δεν ελέγχει τα ίδια της τα μέσα αλλά αυτά ανήκουν σε μεμονωμένα άτομα, που το ένα δεν γνωρίζει τα σχέδια του άλλου.Έτσι για τον κάθε μεμονωμένο καπιταλιστή, ο χρόνος είναι ένας εχθρός γιατί δεν μπορεί να γνωρίζει αν κυλά υπέρ του ή εναντίον του, αφού δεν γνωρίζει τα σχέδια των ανταγωνιστών του.Ο χρόνος όμως δεν είναι μόνο αποσπασμένος από την παραγωγική δραστηριότητα,αλλά είναι επίσης και αποσπασματικός.Για τον εργάτη ο χρόνος εργασίας είναι ξένος προς τον χρόνο εκτός της εργασίας,και το ίδιο ισχύει με την αντίστροφη φορά.Η σφαίρα της παραγωγής είναι, επομένως, διακριτή από την αντίστοιχη της κατανάλωσης.

Οι εργάσιμες ώρες είναι ώρες που ο εργάτης παραχωρεί στον καπιταλιστή, είναι δηλαδή ξένες ώρες σε ένα ξένο μέρος.Ο εργάτης στις ώρες αυτές είναι ξένος από τον εαυτό του, δεν κάνει αυτό που θέλει ο ίδιος αλλά αυτό που θέλει κάποιος άλλος ξένος προς εκείνον.Αυτές οι εργάσιμες ώρες είναι όχι μόνο ξένες , αλλά ομοιόμορφες ο εργάτης εκτελεί το ίδιο καθήκον και μόνο αυτό.Δεν έχει σχέδια για τις ώρες αυτές δεν μπορεί να τις ελέγξει, η μια εργάσιμη ώρα είναι τόσο ξένη όσο και η άλλη, ο σχεδιασμός της ζωής ξεκινά μετά από αυτές.Η σφαίρα της αναπαραγωγής περιλαμβάνει τα σχέδια του εργάτη, την επαφή με την οικογένεια , την διασκέδαση , την ανάπαυση, κάθε ώρα της αναπαραγωγής προορίζεται και για κάτι διαφορετικό που έχει σχεδιάσει ο εργάτης, γιατί του ανήκει και την κάνει ότι θέλει εκείνος.Αντίθετα οι ώρες που δεν του ανήκουν δείχνουν ομοιόμορφες, γιατί ανήκουν σε έναν ξένο.

<< The business of exchange enforces abstraction from all this, for the objects of exchange are assumed to remain immutable for the duration of the transaction.This transaction takes its time, including that of the delivery of the commodities and the

*act of payment upon the conclusion of the deal. But this time is emptied of the material realities that form its contents in the sphere of use. The same applies to space*²⁴⁴>>. Η παραγωγή και ανταλλαγή εμπορευμάτων σε παγκόσμια κλίμακα, πορυποθέτει όπως παρατήρησε ο Μαρξ μια ομοιορφοποίηση των ίδιων των εμπορευμάτων, δηλαδή το μέτρο της αξίας να είναι η ομοιόμορφη μονάδα μέτρησης του χρήματος. Καθώς και έναν διαχωρισμό της πνευματικής και της χειρωνακτικής εργασίας, όπως επίσης είδαμε. Αυτή η ομοιογενοποίηση, που με την σειρά της προκύπτει από τον διαχωρισμό της αξίας χρήσης από την ανταλλακτική αξία, προκαλεί την αλλοτρίωση του χρόνου και του χώρου στην σφαίρα της αναπαραγωγής.

Τα εμπορεύματα βρίσκονται στις προθήκες των καταστημάτων προς ανταλλαγή, ανεξαρτήτως ώρας μέρα ή μέρους. Ο ανταγωνισμός της ατομικής ιδιοκτησίας οδηγεί σε μια όλο και πιο αυξημένη παραγωγή εμπορευμάτων, που ακριβώς επειδή πρέπει να παράγονται με συνεχώς μειούμενο κόστος, πρέπει να φτάνουν σε όλο και πιο μακρινά μέρη. Το ίδιο και το αυτό εμπόρευμα της γραμμής παραγωγής, φτάνει μέσα στην ίδια και την αυτή εβδομάδα, σε διαφορετικές πόλεις, διαφορετικές χώρες, διαφορετικές ηπείρους. Οι πιο διαφορετικοί άνθρωποι, παίρνουν στα χέρια τους το ίδιο και το αυτό προϊόν. Δηλαδή, η εξάπλωση της εμπορευματικής παραγωγής, αλλοτριώνει τον χώρο κάνοντας τον ομοιόμορφο. Ανεξαρτήτως χώρας οι άνθρωποι καταναλώνουν το ίδιο, ο χώρος χάνει την ξεχωριστή του σημασία, την παραδοσή του, την ταυτοτητά του, και γίνεται ένας χώρος μαζικής κατανάλωσης των πιο ομοιόμορφων προϊόντων.

Ο χώρος είναι ξένος προς το εμπόρευμα, γιατί το αποξενωμένο εμπόρευμα τον αντιμετωπίζει σαν ομοιόμορφο, δηλαδή αυτή η αλλοτριωμένη τυποποίηση της παραγωγής, περνά στην σφαίρα της αναπαραγωγής. <<*The exchange abstraction excludes everything that makes up history, human and even natural history. The entire empirical reality of facts, events and description by which one moment and locality of time and space is distinguishable from another is wiped out*²⁴⁵>>. Δεν είναι ο άνθρωπος που ομογενοποιεί το προϊόν του, αλλά το προϊόν που

²⁴⁴ Alfred Sohn-Rethel, *Intellectual and Manual labour*, p.48. Critical social studies, monoskop.org (πρόσβαση 13/5/2015).

²⁴⁵ Ο.π., p.48-49.

ομογενοποιεί τον άνθρωπο. Οι πραγματικές ανθρώπινες διαφορές, όπως ο πολιτισμός, το φύλο, η θρησκεία κλπ, αποξενώνονται από τους ανθρώπους όσο εκείνοι γίνονται πανομοιότυποι καταναλωτές καταναλώνοντας τα ίδια αγαθά ανεξαρτήτως ώρας και χωρικής απόστασης. Το αποξενωμένο εμπόρευμα, για να πωληθεί πρέπει να είναι ομοιόμορφο μέσω του χρήματος (χρηματική τιμή), και έτσι δημιουργεί επίπλαστες αλλά όμοιες ανάγκες στους πιο διαφορετικούς ανθρώπους. Το εμπόρευμα κάνει όμοιες τις πιο διαφορετικές δουλειές, αποξενωνοντάστες από την μοναδικότητά τους, για να κάνει όμοιους τους ανθρώπους αποξενωνοντάς τους από την χωρική μοναδικότητά τους.

Το εμπόρευμα γεννά μια ψευδή συνείδηση στα κεφάλια των ανθρώπων, κάνοντας τους παρά τις διαφορές τους να κυνηγούν το ίδιο πράγμα και να έχουν ακριβώς τις ίδιες επίπλαστες ανάγκες. <<Exchange empties time and space of their material contents and gives them contents of purely human significance connected with the social status of people and things²⁴⁶>>. Οι ανάγκες καλύπτονται διαμέσου της ανταλλαγής, στην φάση της ανταλλαγής ο χρόνος αποσπάται από αυτή την ανταλλαγή.

Ο χρόνος υπολογίζεται με βάση την ανταλλαγή, ο εργάτης για να εξασφαλίσει τα μέσα συντήρησης πρέπει να πάει στο μαγαζί τις ώρες που είναι ανοικτό. Έτσι οι ώρες της ημέρας είναι οι ώρες της κατανάλωσης, και οι ώρες της κατανάλωσης είναι οι ώρες που το εμπόρευμα είναι διαθέσιμο προς κατανάλωση. Την στιγμή της ανταλλαγής ο χρόνος είναι αδιάφορος σχεδόν σαν να στέκει ακίνητος, δηλαδή η ανταλλαγή γίνεται με τον ίδιο τρόπο το πρωί όπως και το απόγευμα. Οποιαδήποτε στιγμή της ημέρας, το προϊόν διατίθεται προς ανταλλαγή με χρήμα, και η ώρα της ημέρας δεν επηρεάζει την τιμή. Καθώς το εμπόρευμα είναι αποξενωμένη εργασία, όπως είδαμε στον φετιχισμό του εμπορεύματος, η αξία του αλλάζει σαν από μόνη της και παρουσιάζεται αυτή η αλλαγή ξεκομμένη από τον χρόνο που το εμπόρευμα χρειάστηκε για να παραχθεί από τους ανθρώπους.

Δηλαδή, οι άνθρωποι δεν αντιλαμβάνονται ότι ο χρόνος που χρειάστηκε η εργασία για να παράξει το εμπόρευμα είναι που καθορίζει την αξία του, κι έτσι στην συνειδησή τους ο χρόνος δεν επηρεάζει το προϊόν. Το τελευταίο αντίθετα ανεξαρτητοποιείται από τον χρόνο παραγωγής του και στέκει ανεξάρτητο προς τις

²⁴⁶ Ο.π., p.48.

εργατοώρες, διότι όποια ώρα της ημέρας και αν πάει κάποιος καταναλωτής στο μαγαζί θα το βρεί εκεί να τον περιμένει. Αντίθετα ο αρχαίος ψαράς μπορούσε να ανταλλάξει τα ψάρια του μετά τις ώρες του ψαρέματος, και ο αρχαίος κυνηγός μόνο μετά τις ώρες του κυνηγιού, δηλαδή ο καθένας τους γνώριζε πως το προϊόν τους προς ανταλλαγή είναι προϊόν ωρών και εργασίας, ο καταναλωτής αυτό δεν το ξέρει γιατί η εργατοώρες και η εργατική του δύναμη έχουν μεταφερθεί στο προϊόν. Έτσι ολόκληρη η κοινωνία με την έννοια των ανθρώπων, του χώρου και του χρόνου μεταφέρεται στο προϊόν.

Το εμπόρευμα απορροφά την ιδιαίτερη ουσία τους και την κάνει δική του, αφήνοντας τον χώρο και τον χρόνο άδεια κουφάρια που πλέον φαντάζουν όπως και το εμπόρευμα, ομοιόμορφα και αδύναμα να παίζουν κάποιο ρόλο στην διαδικασία της ανταλλαγής ανάμεσα σε εμπορεύματα. Τα εμπορεύματα στέκουν ανεξάρτητα από χώρο και χρόνο, φτάνουν παντού και πάντα σε οποιαδήποτε, ώρα εποχή και χρόνο και έχουν πάρει ως δικής τους την αξία της ώρας (εργατικής). <<Abstract linear movement through abstract, empty, continuous and homogeneous space and time of abstract substances which thereby suffer no material change, the movement being amenable to nothing other than mathematical treatment²⁴⁷>>.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3.7: ο Walter Benjamin και η αλλοτρίωση της μαζικής κουλτούρας

Ο 19^{ος}, και κυρίως, ο πρώιμος 20^{ος} αιώνας είναι για κατά τον Βάλτερ Μπένγιαμιν η απαρχή της μαζικής κουλτούρας, δηλαδή η απαρχή της επαφής της τέχνης με την ευρύτερη μάζα του πληθυσμού των αστικών κοινωνιών της Δυτικής Ευρώπης. Η απαρχή της μαζικής κουλτούρας βρίσκεται στην άνοδο των παραγωγικών δυνάμεων στο πλαίσιο της αναδυόμενης αστικής κοινωνίας, και βέβαια ήταν οι νέες παραγωγικές σχέσεις ανάμεσα στην εργασία και το κεφάλαιο που έκαναν μια τέτοια άνοδο δυνατή.

Στο άρθρο του ο Βάλτερ Μπένγιαμιν, διακρίνει τρεις τεχνολογικές καινοτομίες που αποτέλεσαν την βάση για την δημιουργία της μαζικής κουλτούρας. Αρχικά η λιθογραφία που έκανε δυνατή την αναπαραγωγή (ιχνογράφηση) εικόνων και κειμένων πάνω σε πέτρα και όχι πια σε κομμάτι από ξύλο όπως στον Μεσαίωνα

²⁴⁷ Graham Scott Mackenzie, *Alienation Stories: Franz Borkenau, Alfred Soth-Rethel, and Kostas Axelos*, p. 55. SIMON FRAZER UNIVERSITY, summit.sfu.ca (πρόσβαση 12/5/2015).

(ξυλογραφία). Η λιθογραφία προκάλεσε μια τομή στην γραφιστική τέχνη των αρχών του 19^{ου} αιώνα , επιτρέποντας για πρώτη φορά στα χρονικά την μαζική αναπαραγωγή εικόνων και κειμένων , και κυρίως για πρώτη φορά γίνεται για πρώτη φορά η δυνατότητα στην γραφιστική τέχνη να αναπαράξει (με μαζικούς όρους , και σε μια σειρά από μορφές που άλλαζαν σε καθημερινή βάση) στιγμές από την καθημερινή ζωή²⁴⁸ (π.χ. εφημερίδες με εικόνες). Περίπου δύο δεκαετίες μετά την δημιουργία της λιθογραφίας , ακολούθησε η εφεύρεση της σύγχρονης φωτογραφίας με χρήση κάμερας.

Η φωτογραφία , κατά τον Μπένγιαμιν , απελευθερώνει το ανθρώπινο χέρι από τις καλλιτεχνικές του λειτουργίες και το αντικαθιστά με το ανθρώπινο μάτι που κοιτά προς ένα καθορισμένο σημείο μέσα από έναν φακό και απλώς χρησιμοποιεί το χέρι για να πιέσει ένα κουμπί²⁴⁹. Η τεχνολογία ξεκινά να αφαιρεί τις ανθρώπινες ιδιότητες²⁵⁰ , και να τις χρησιμοποιεί ως δικές της ακόμα και στο πεδίο της τέχνης. Έτσι η ζωγραφική τέχνη απεικόνισης προσώπων , που εν πολλοίς μέχρι τότε ήταν προνομιακό πεδίο απεικόνισης προσώπων ευγενών , ξεκίνησε να αντικαθίσταται από την μαζική παραγωγή φωτοαντιγράφων (κόπιες από αρνητικά στον 20^ο αιώνα) στις οποίες απεικονίζονταν μαζικά πρόσωπα του λαού , δηλαδή ο οποιοσδήποτε , και όχι μόνο οι ευγενείς, μπορούσε να αποτυπώσει μια στιγμή της ζωής του με αντίτιμο ένα ποσό. Η φωτογραφία όπως και η λιθογραφία , δημιουργούν μια διαδικασία μαζικοποίησης και επομένως εμπορευματοποίησης της τέχνης και του πολιτισμού²⁵¹.

Η Τρίτη τεχνολογική καινοτομία , στον πρώιμο 20^ο αιώνα πια, αφορά στην δημιουργία του σύγχρονου κινηματογράφου (βωβού και ομιλούντος), και σε έναν βαθμό ενσωματώνει μια σειρά καινοτομίες που είχαν εφευρεθεί προηγουμένως (π.χ. φωτογραφία). Η έβδομη τέχνη , επέτρεψε την προβολή εικόνων και ήχου σε συνεχή

²⁴⁸ Walter Benjamin, *the work of Art in the Age of mechanical reproduction*. *UCLA School of Theater ,Film, and Television*, translated by Harry Zohn ,transcribed by Andy Blunden. Published by Shocken/Random House ,ed. By Hannah Arendt. *Marxists.org*(πρόσβαση 19/5/2015).

²⁴⁹ Ο.π.

²⁵⁰ Δεν είναι δηλαδή το έργο ενός ανθρώπου που έζησε σε μια εποχή , το αποτέλεσμα της σχέσης ατόμου-κοινωνίας , αλλά το αποτέλεσμα μιας απρόσωπης μηχανής που θα ήταν το ίδιο ανεξαρτήτως εποχής και περιοχής, μια φωτογραφική μηχανή είναι ένα τεχνολογικό δημιούργημα που είναι το ίδιο εμπόρευμα , όπου και αν υπάρχει στον πλανήτη.

²⁵¹ Ο.π.

ροή , μπροστά σε ένα μαζικό κοινό(θεατές) κάθε φορά²⁵². Το θέατρο και η όπερα των αστών και των ευγενών , βρήκε ανταγωνιστή στο πρόσωπο του κινηματογράφου , που αποτέλεσε το κατεξοχήν παράδειγμα εμπορευματοποιημένης τέχνης στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα. Όλες οι παραπάνω τεχνολογικές καινοτομίες , επέτρεψαν την μαζική παραγωγή και αναπαραγωγή της τέχνης και την επαφή μέσω αυτής της μαζικότητας με το μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού , εγκαινιάζοντας παράλληλα μια μαζική εμπορευματοποίηση και επιχειρηματικότητα που απέφερε κέρδος από αυτή την σύνδεση μαζών-τέχνης, π.χ. κινηματογράφος. Αυτή ακριβώς η μαζικότητα όμως είναι που δημιούργησε μια αλλότρια σχέση ανάμεσα στον κόσμο και τον πολιτισμό κατά τον Μπένγιαμιν.

Κατά τον Μπένγιαμιν , η αλλοτρίωση της μαζικής κουλτούρας έγκειται ακριβώς σε αυτή την τεχνολογικά επιτεύξιμη μαζικότητα , που δημιουργεί μια αλλοτριωτική διαλεκτική ενότητα. Ενώ η απόσταση λαού και τέχνης στην αστική κοινωνία συρρικνώνεται , εντούτοις η αποξένωση είναι μεγαλύτερη από ότι την εποχή του Μεσαίωνα οπότε και η τέχνη ήταν αποκλειστικά στα χέρια της άρχουσας τάξης των ευγενών. Η επαφή της μάζας με την κουλτούρα της τέχνης , μέσα από την τεχνική αναπαραγωγή , στερείται ενός στοιχείου που μόνο τα αυθεντικά έργα διαθέτουν , την ιστορικότητα της αύρας .

Η ιστορικότητα ενός έργου , έγκειται στην αυθεντικότητα του και η αυθεντικότητα ενός έργου δίνει στο έργο την ιστορικότητα του. Ως ιστορικότητα ο Μπένγιαμιν ορίζει την μοναδική παρουσία του αυθεντικού στον χώρο και τον χρόνο. <<Αυτή η μοναδική του ύπαρξη είναι κομμάτι της ιστορικής εποχής στην οποία υπάρχει το έργο. Περιλαμβάνει τις αλλαγές που υφίστατο στην υλική του υπόσταση καθώς και τις διάφορες αλλαγές στο ιδιοκτησιακό του καθεστώς²⁵³>>. Το αυθεντικό φέρει μέσα του την εποχή που δημιουργήθηκε , και δημιουργήθηκε ως αυθεντικό στα πλαίσια μιας διακριτής στον χρόνο και στο χώρο ιστορικής περιόδου.

²⁵² Walter Benjamin, *the work of Art in the Age of mechanical reproduction*. UCLA School of Theater ,Film, and Television, translated by Harry Zohn ,transcribed by Andy Blunden. Published by Schocken/Random House ,ed. By Hannah Arendt. Marxists.org(πρόσβαση 19/5/2015).

²⁵³ Ο.π.

Η εμπορευματοποίηση της τέχνης και του πολιτισμού , δημιουργεί μια σειρά αντιγράφων προς πώληση και απόκτηση με σκοπό το κέρδος. Όπως και κάθε άλλο εμπόρευμα , η μαζική κουλτούρα είναι μια σειρά πανομοιότυπων αντιγράφων που δεν διαθέτει την ιστορικότητα του αυθεντικού. Είναι προϊόν τεχνολογίας και μπορεί να αναπαραχθεί αυτούσιο, που σημαίνει πως δεν μπορεί να τεθεί κανένα ζήτημα αυθεντικότητας , γιατί τα αντίγραφα της βιομηχανικής παραγωγής είναι ολόδια, όπου και αν παράγονται , από όποιον και αν παράγονται . Όπως ο φетиχισμός του εμπορεύματος , αφαιρεί τις ανθρώπινες ιδιότητες και τις αποδίδει στο εμπόρευμα , έτσι και στην περίπτωση του αυθεντικού ,ο φетиχισμός αφαιρεί την ιστορικότητα του αυθεντικού , την ιστορική του συνέχεια στο χρόνο , δημιουργώντας την μη ιστορικότητα του αντίγραφου. Η μαζική παραγωγή δεν έχει ιστορία , καταναλώνεται εδώ και τώρα, ότι κερδίζεται σε υλική υπόσταση χάνεται σε μη υλική , δηλαδή το εμπόρευμα δεν διαθέτει την παράδοση , την ιστορικότητα του αυθεντικού κλπ. Η μοναδικότητα χάνεται και αντικαθίσταται από μια ομοιομορφία αποξενωμένη από ότι η μοναδικότητα του αυθεντικού συνεπαγόταν.

Η έλλειψη ιστορικότητας του αντιγράφου συνεπάγεται την έλλειψη της αύρας του αυθεντικού. Για τον Μπένγαμιν αύρα συνιστά η διατήρηση της απόστασης από το αντικείμενο τέχνης το οποίο περιεργάζεσαι , η αύρα είναι η αυθεντικότητα (νοούμενη ως μοναδικότητα στον χώρο και στον χρόνο) της ιστορικότητας που κουβαλά το αυθεντικό μέσα του²⁵⁴. Με βάση τα όσα αναφέραμε , αλλοτρίωση της σχέσης της τέχνης με τις μάζες ορίζεται ως , ένα διαλεκτικό δίπολο αντιθετικών εννοιών που εξελίσσεται παράλληλα , οι δύο πόλοι είναι η απόσταση από το έργο (αύρα, μη αλλοτρίωση)και η εγγύτητα του ανθρώπου προς το έργο(αύρα, αλλοτρίωση).Η αντίφαση του δίπολου γίνεται κατανοητή στην σύγκριση του κεφαλαιοκρατικού με έναν προ καπιταλιστικό σχηματισμό.

Ένα άγαλμα μιας οποιασδήποτε θεότητας του δωδεκάθεου , είναι απλώς ένα εμπόρευμα σε ένα τουριστικό μαγαζί , το οποίο και ο οποιοσδήποτε μπορεί να το

²⁵⁴ Walter Benjamin, *the work of Art in the Age of mechanical reproduction*. UCLA School of Theater ,Film, and Television, translated by Harry Zohn ,transcribed by Andy Blunden. Published by Schocken/Random House ,ed. By Hannah Arendt. *Marxists.org*(πρόσβαση 19/5/2015).

αποκτήσει σε αντάλλαγμα με χρήματα. Στον αρχαίο κόσμο το άγαλμα μιας θεότητας έχει μια διαφορετική αξία χρήσης , είναι συστατικό στοιχείο μιας τελετουργίας (ritual) , δηλαδή μιας θρησκευτικής λατρείας του δωδεκάθεου²⁵⁵. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε ένα εμπόρευμα , στην δεύτερη όχι (δηλαδή η ανταλλακτική αξία εκλείπει). Στην δεύτερη περίπτωση η λατρεία είναι μια συλλογικότητα , δεν είναι δηλαδή το άγαλμα ιδιοκτησία κάποιου ατόμου , αλλά ιδιοκτησία των θεών , και το άγαλμα το λατρεύουν οι πιστοί του θεού , επομένως η τέχνη της γλυπτικής(για την κατασκευή) γίνεται όχι στα πλαίσια της ατομικής αισθητικής απόλαυσης , αλλά στα πλαίσια μια συλλογικής θρησκευτικής τελετής. Υπάρχει ένα άγαλμα , ως αυθεντικό , και μόνο είναι αυθεντικό γιατί είναι το άγαλμα ενός και του ίδιου θεού , δεν υπάρχει άλλο πανομοιότυπο.

Αντίθετα στην εποχή της εμπορευματικής κοινωνίας , το άγαλμα παράγεται σε πολλές κόπιες προς πώληση , η πρόσληψη του αγάλματος είναι η πρόσληψη της ατομικής ιδιοκτησίας . Το τελετουργικό στοιχείο αφαιρείται από το άγαλμα , γιατί είναι εμπόρευμα και ως τέτοιο δημιουργεί την συνείδηση της ατομικής ιδιοκτησίας. Δεν λατρεύεται συλλογικά, αλλά ατομικά , ο καθένας μπορεί να αγοράσει ένα αλλά με την συνείδηση του ατομικού ιδιοκτήτη και όχι του πιστού μιας συλλογικότητας . Ενώ η αύρα διατηρούνταν στην τελετουργία, γιατί οι πιστοί πλησίαζαν το άγαλμα αλλά ποτέ τον Θεό που ήταν απομακρυσμένος από αυτούς και ποτέ τελείως κοντά τους, στην αστική κοινωνία η τελετουργία χάνεται γιατί ο άνθρωπος μπορεί να πάρει το άγαλμα εξολοκλήρου στην κατοχή του. Να το αγοράσει και να γίνει ατομικός κάτοχος του , και μόνο έτσι μπορεί να το πλησιάσει ,μόνο κατέχοντας το ατομικά , ξέχωρα από τους άλλους. Ενώ πριν υπήρχε ένα άγαλμα για όλους και τους ένωνε όλους σε μια απόσταση από τον συμβολισμό της λατρείας, δηλαδή με μια ιδεαλιστική έννοια όλοι γίνονταν κοινωνοί , πλέον ισχύει το ανάποδο.

Υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός επαρκείς για όλους , αλλά μόνο ως ατομικούς αγοραστές ξεκομμένους από οποιαδήποτε συλλογική πρόσληψη. Το άγαλμα αποσπάται από την συλλογικότητα της παράδοσης και της τελετουργίας(και άρα αποξενώνεται από αυτές) , και γίνεται ατομικό μεμονωμένο εμπόρευμα του αποξενωμένου ατομικού ιδιοκτήτη. Η συνέχεια της παρουσίας της τέχνης στον χώρο και στον χρόνο , κατακερματίζεται σε μια σειρά εμπορευμάτων που είναι ατομικές

²⁵⁵ Ο.π.

ιδιοκτησίες των αγοραστών (abstractions). Η συλλογική αντίληψη της τελετουργίας , σπάει σε μεμονωμένες αντιλήψεις των ατομικών καταναλωτών , για την αγορά του εμπορεύματος-αγάλματος. Η βάση της ατομικής ιδιοκτησίας , διαμορφώνει μια εμπορευματοποιημένη/ατομική συνείδηση της αποσπασματικότητας.

Η εμπορευματοποίηση της τέχνης , αποκόπτει το έργο από την αρχική του βάση που για τον Μπένγιαμιν είναι η τελετουργική αξία του αυθεντικού , και αντικαθιστά την αξία αυτή , με την αξία του “έργου τέχνης” , που είναι μια καθαυτό επιδεικτική αξία του έργου²⁵⁶. Ως αντικείμενο λατρείας το έργο δεν νοούνται ως έργο αλλά ως μια υλική απεικόνιση του υπερκόσμου , δηλαδή της ολότητας που κυβερνά τον κόσμο. Ως έργο τέχνης , το έργο προσεγγίζεται για την αισθητική του αξία , για αυτό που απεικονίζει και όχι για τον θεικό συμβολισμό του. Η αισθητική αξία φέρνει το κοινό κοντά στο έργο , *δεν είναι το έργο που απορροφά τον θεατή αλλά ο θεατής που απορροφά το έργο... σαν αποτέλεσμα το έργο χάνει την εξουσία του*²⁵⁷. Όταν το έργο διαθέτε την τελετουργική του αξία , τότε είχε την αύρα του ήταν απλησίαστο στην ολότητα του(αυτή του Θεού) , ως εκ τούτου , ήταν αυθεντικό με την έννοια ότι διατηρούσε την συνοχή των στοιχείων της εποχής του (την παράδοση, την τελετουργία, την απεικόνιση του τρόπου ζωής κλπ). Στην εποχή της αστικής κοινωνίας , το έργο εκτίθεται ως τέχνη , δηλαδή ως αισθητική και αισθητή αξία.

Στην σημερινή κοινωνία , οι άνθρωποι δεν μπορούν να πλησιάσουν το έργο μαζικά , γιατί το στοιχείο της τελετουργίας έχει αποκοπεί από αυτό, και το προσλαμβάνουν μόνο με την συνείδηση του ατομικού αγοραστή. Δεν αποκτούν όμως την συνολική πρόσληψη της πραγματικότητας του αυθεντικού , γιατί αυτή

²⁵⁶ Walter Benjamin, *the work of Art in the Age of mechanical reproduction*. UCLA School of Theater ,Film, and Television, translated by Harry Zohn ,transcribed by Andy Blunden. Published by Shoken/Random House ,ed. By Hannah Arendt. Marxists.org(πρόσβαση 19/5/2015).

²⁵⁷ <<Στην σημερινή κοινωνία η τελετουργική αξία(cult value) θα απαιτούσε το έργο τέχνης να μείνει κρυφό. Ορισμένα αγάλματα θεών είναι προσβάσιμα μόνο στον ιερέα του ναού>>. Επομένως βλέπουμε πως το έργο τέχνης στην αστική κοινωνία αποξενώνεται από την αρχική του αξία ,αυτή της συμμετοχικής τελετουργίας , καθώς η τελευταία γίνεται αθέατη, άρα ξένη , προς το σύνολο. Walter Benjamin, *the work of Art in the Age of mechanical reproduction*. UCLA School of Theater ,Film, and Television, translated by Harry Zohn ,transcribed by Andy Blunden. Published by Shoken/Random House ,ed. By Hannah Arendt. Marxists.org(πρόσβαση 19/5/2015).

χάνεται όταν κάποιος έρθει κοντά στο έργο με την απόκτηση του , αλλά την αλλοτριωμένη πρόσληψη της αστικής κοινωνίας. Ο άνθρωπος των σπηλαίων, που ζούσε στην κατάσταση της πρωτόγονης μη ατομικής ιδιοκτησίας, ζωγράφιζε σύμβολα στους τοίχους για να επικοινωνήσει με τα πνεύματα , δεν δημιουργούσε για να κατέχει αλλά για να έρθει σε επαφή με μια ολότητα. Στην κοινωνία της ατομικής ιδιοκτησίας, η ποσότητα που δημιουργεί η αναπαραγωγή για κατανάλωση , γίνεται (η ποσότητα) ένα ποιοτικό στοιχείο²⁵⁸. Η μη κατοχή του αυθεντικού τελετουργικού σκεύους, δηλαδή η απόσταση , συνεπάγονταν την πληρότητα ενώ η εξάλειψη της απόστασης μέσω της κατοχής πολλών εμπορευμάτων, δηλαδή αντιγράφων , συνεπάγεται την αλλοτρίωση. Την προσέγγιση ως μη ολοκληρωμένα όντα που χρειάζονται να κατέχουν ατομικά για να ολοκληρωθούν, και που γι' αυτό ακριβώς δεν ολοκληρώνονται. Γιατί η συνείδηση του καταναλωτή , είναι αυτό που περιέγραψε ο Μαρξ , <<η ατομική ιδιοκτησία μας έχει καταστήσει τόσο ανόητους και μονομερείς ώστε ένα αντικείμενο είναι δικό μας, όταν το κατέχουμε εμείς.... Άμεσες περιπτώσεις έμπρακτης κατοχής μόνον ως μέσο ζωής και η ζωή που υπηρετούν ως μέσα είναι η ζωή της ατομικής ιδιοκτησίας²⁵⁹>>.

Η απόσπαση της τελετουργικής από την αισθητική αξία , είναι η διαφορά της θρησκευτικής από την οικονομική αλλοτρίωση. Η τελετουργική αξία , είναι η προσπάθεια στην συνείδηση του ανθρώπου να συνδεθεί με κάτι που ο ίδιος δημιούργησε , το θεικό όν δηλαδή. Ενώ η μαζική παραγωγή αντιγράφων , είναι η αισθητή αλλοτρίωση , κάτι είναι δικό μου όταν το κατέχω ως ατομικός ιδιοκτήτης , όταν το νιώθω στα χέρια μου. *Η θρησκευτική αποξένωση λειτουργεί ως αποξένωση μόνο στην σφαίρα της συνείδησης , στην εσωτερική ζωή του ανθρώπου, αλλά η οικονομική αποξένωση λειτουργεί στην πραγματική ζωή²⁶⁰.*

ΕΝΟΤΗΤΑ 3.8 : ο Marcuse και η αλλοτρίωση των ψεύτικων αναγκών

²⁵⁸ Walter Benjamin, *the work of Art in the Age of mechanical reproduction*. UCLA School of Theater ,Film, and Television, translated by Harry Zohn ,transcribed by Andy Blunden. Published by Schocken/Random House ,ed. By Hannah Arendt. *Marxists.org*(πρόσβαση 19/5/2015).

²⁵⁹ Κ.Μάρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, σελ.129. Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.

²⁶⁰ Ο.π.,σελ.125.

Ο Herbert Marcuse τονίζει την εξής αντίφαση της αστικής κοινωνίας, η αλλοτρίωση αυξάνεται όσο αυξάνεται ο ελεύθερος χρόνος (leisure time) που διαθέτει ο εργαζόμενος στον σύγχρονο καπιταλισμό. Η ποιοτική διαφορά ανάμεσα στον καπιταλισμό της εποχής του Μαρξ και σε εκείνον του 20^{ου} αιώνα, είναι η άνοδος του βιοτικού επιπέδου των εργατών. Η αλλοτρίωση της εποχής του Μαρξ έχει για τον εργάτη το αποτέλεσμα της υλικής ένδειας, έχοντας αποξενωθεί από τα μέσα παραγωγής ο εργάτης αποξενώνεται από το προϊόν που παράγει και καταλήγει να ζει μέσα στην φτώχεια, έχοντας την δυνατότητα να εκπληρώσει τις βασικές του ανάγκες και μόνο αυτές, αλλά και αυτές με έναν τρόπο αλλοτριωμένο (ο εργάτης πέφτει στο επίπεδο του ζώου αποξενώνεται από την ανθρώπινη φύση του, επιδίδεται σε αυτές δίχως σκέψη, σαν κρεπάλη).

Η εποχή του Marcuse βρίσκει τους εργάτες να έχουν ξεπεράσει, εν πολλοίς, το επίπεδο αυτό της απλής επιβίωσης και να έχουν την δυνατότητα να εκπληρώσουν ανάγκες που δεν σχετίζονται με το επίπεδο αυτό. Αυτές ακριβώς όμως οι νέες ανάγκες, είναι για τον Marcuse, το αποτέλεσμα μιας αλλοτρίωσης ακόμα μεγαλύτερης από εκείνη των εξαχρειωμένων εργατών. Η ανεπτυγμένη βιομηχανική κοινωνία, είναι η καταναλωτική κοινωνία στην οποία για κάθε ανάγκη (βιολογική ή μη) υπάρχει τουλάχιστον ένα εμπόρευμα που να την ικανοποιεί. Η βασική διαφορά εδώ είναι ότι οι επίπλαστες αυτές ανάγκες δεν δημιουργούνται στην συνείδηση των ανθρώπων κατόπιν της δικής τους ανεξάρτητης σκέψεως και λογικής, αλλά αντίθετα είναι τα εμπορεύματα της μαζικής παραγωγής που δημιουργούν τις ανάγκες αυτές και κάνουν τους ανθρώπους να τα επιζητούν για να τις ικανοποιήσουν, << οι άνθρωποι αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους στα εμπορεύματα τους βρίσκουν την ψυχή τους στο αυτοκίνητο τους, στο ηχοσύστημα τους, στο δούροφο σπίτι τους ... ο κοινωνικός έλεγχος βρίσκεται στις νέες ανάγκες τις οποίες το ίδιο το σύστημα παράγει²⁶¹>>. Επομένως οι ανάγκες αυτές είναι για τον Marcuse ψευδείς ανάγκες, δηλαδή σε αντίθεση με τις πραγματικές (τις καθαρά βιολογικές, τροφή, στέγαση κλπ), δεν εκπορεύονται από την συνείδηση του ανθρώπου αλλά από τα εμπορεύματα που αποκόπονται από αυτόν στην σφαίρα της εργασίας για να

²⁶¹ Herbert Marcuse, *one-dimensional man-studies in the ideology of advanced industrial society*, p.18. Beacon BP, www.marxists.org (πρόσβαση 20/5/2015).

τον κυριαρχήσουν στην σφαίρα της αναπαραγωγής, αυξάνοντας τελικά το κέρδος του εργοδότη.

<<Μπορούμε να κάνουμε τον διαχωρισμό ανάμεσα σε πραγματικές και ψευδείς ανάγκες. "Ψεύτικες" είναι εκείνες που εναποτίθενται πάνω στο άτομο από συγκεκριμένα κοινωνικά συμφέροντα που θέλουν να το καταπιέσουν...το αποτέλεσμα τότε είναι η ευφορία μέσα στην δυστυχία. Οι περισσότερες από τις ανάγκες που για χαλάρωση, διασκέδαση, οι τρόποι συμπεριφοράς και κατανάλωσης που απορρέουν από τις διαφημίσεις, το να αγαπάς και να μισείς αυτό που οι άλλοι αγαπούν και μισούν, ανήκουν σε αυτή την κατηγορία των ψευδών αναγκών²⁶²>>. Οι ανάγκες αυτές, μέσω του καταναλωτισμού, γίνονται κοινές για όλες τις κοινωνικές ομάδες και τάξεις της κοινωνίας. Πλέον ο φτωχός μπορεί να έχει κοινές καταναλωτικές ανάγκες, ο πλούσιος οδηγεί αυτοκίνητο το ίδιο όπως και ο φτωχός. Τα εμπορεύματα δημιουργούν μια ψευδή ομοιομορφία της κοινωνίας, καθώς όλοι μπορούν να τα αγοράσουν όλα και έτσι οι ταξικές διαφορές συγκαλύπτονται με ένα πέπλο καταναλωτισμού, όλοι είναι καταναλωτές και όχι άτομα της μιας ή της άλλης τάξης, δηλαδή οι κοινωνικές τάξεις παρουσιάζονται ως αφηρημένοι όροι καθώς όλοι είναι καταναλωτές ομοιόμορφων πραγμάτων. Η κατανάλωση δημιουργεί αυτή την μονή διάσταση, δηλαδή οι καταναλωτές δεν μπορούν να διακρίνουν το σύνολο της κοινωνίας ως ταξικής αλλά ως μια καταναλωτική κοινωνία, και επομένως αποξενώνονται από την ταξική τους συνείδηση την θέση της οποίας παίρνει η ψευδής καταναλωτική συνείδηση της εμπορευματικής κυριαρχίας.

Οι ψευδείς ανάγκες είναι κατά τον Marcuse το αποτέλεσμα του μηχανισμού παραγωγής, κυκλοφορίας και κατανάλωσης, δηλαδή του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. *Μια από τις πλευρές της προηγμένης βιομηχανικής κοινωνίας είναι ο ορθολογικός χαρακτήρας της μη ορθολογικότητας της. <<Η παραγωγικότητα της και η αποτελεσματικότητά της, η ικανότητά της να αυξάνει και να διανέμει ανέσεις, να μετατρέπει το άχρηστο σε ανάγκη, και την καταστροφή σε κατασκευή, ο βαθμός στον οποίο αυτός ο πολιτισμός μετασχηματίζει τον αντικειμενικό κόσμο σε μια προέκταση του μυαλού και του σώματος του ανθρώπου κάνει την ίδια την έννοια της*

²⁶² Ο.π.

*αλλοτριώσης αμφισβητήσιμη*²⁶³>>.Ο υλικός τρόπος παραγωγής , με τις αλλοτριωμένες παραγωγικές του σχέσεις , δημιουργεί μια αλλότρια συνείδηση.

Στην εποχή του Μαρξ η αλλοτριώση γίνονταν αισθητή στο υλικό επίπεδο, καθώς ο εργάτης έχανε ότι παρήγε και έμενε μόνο με ένα πολύ μικρό κομμάτι εκείνου που παρήγε . Στην εποχή της καταναλωτικής κοινωνίας έχουμε την αντιστροφή αυτής της κατάσταση , ο εργαζόμενος μπορεί να αποκτήσει μια αφθονία εμπορευμάτων της παραγωγής , εδώ ο εργαζόμενος παίρνει ένα πολύ μεγαλύτερο κομμάτι της παραγωγής του αλλά με την συνείδηση του γι αυτή την κατοχή να αλλοτριώνεται. Διότι το εμπόρευμα παρουσιάζει την καταναλωτική ανάγκη του ατομικού καταναλωτή ως μια κοινωνική ανάγκη, όλη η κοινωνία καταναλώνει ομοιόμορφα ωσάν οι ανάγκες της για κατανάλωση να ήταν καθολικές , όπως η τροφή το νερό η στέγαση, ενώ δεν είναι. Αντίθετα είναι η ποσότητα των εμπορευμάτων και η ανάγκη της τάξης των αστών να τα πουλήσουν που κάνει ώστε τα εμπορεύματα αυτά να φαίνονται ότι εκπροσωπούν καθολικές ανάγκες , η συνείδηση του ατομικού καταναλωτή φαντάζεται ότι η ατομική κατοχή του οποιουδήποτε αντικειμένου είναι η εκπλήρωση μιας κοινωνικής ανάγκης, αφού όλοι το έχουν πρέπει να το έχω κι εγώ.

*<< Η ανεξαρτησία της σκέψης , η αυτονομία , και το δικαίωμα της πολιτικής αντιπαράθεσης στερούνται της βασικής τους κριτικής λειτουργίας σε μια κοινωνία η οποία φαίνεται όλο και περισσότερο ικανή να ικανοποιεί τις ανάγκες των ατόμων μέσω του τρόπου με τον οποίο είναι οργανωμένη*²⁶⁴>>. Η αλλοτριώση της εργασίας από τα μέσα παραγωγής , δηλαδή η απώλεια του ελέγχου των τελευταίων είναι ταυτόχρονα και απώλεια των ελεύθερων κριτικών λειτουργιών της προσωπικότητας του εργάτη . Οι ανάγκες του εργάτη δεν είναι δικές του , και ούτε μπορεί να τις κατασκευάσει ως τέτοιες στο μυαλό του , αντίθετα είναι εξωτερικές επιθυμίες που προέρχονται από ένα σύστημα που ως προς την κατανόηση και τον έλεγχο είναι εξωτερικό προς τον ίδιο , και είναι το σύστημα αυτό που δημιουργεί τις ανάγκες και τις εκπληρώνει ταυτόχρονα με την χρήση εμπορευμάτων. Αλλοτριώση στην καταναλωτική κοινωνία σημαίνει ότι ο τρόπος παραγωγής κατασκευάζει τις ανάγκες

²⁶³ Herbert Marcuse , *one-dimensional man-studies in the ideology of advanced industrial society*, p.18.Beacon BP , www.marxists.org (πρόσβαση 20/5/2015).

²⁶⁴ Ο.π.,p.13.

πριν τις σκεφτεί το ανθρώπινο μυαλό ,και δημιουργεί εμπορεύματα για να τις ικανοποιήσει πριν ο άνθρωπος καταλάβει ότι θέλει να της ικανοποιήσει.

Εν τέλει οι ανάγκες είναι εξωτερικές όπως και ο κόσμος που η εργασία δημιουργεί και που αποξενώνεται από την ίδια. Η υλική αποξένωση γίνεται συνειδησιακή αποξένωση , με τον εργάτη να ενσωματώνει ως δικές του ανάγκες και επιθυμίες που έχουν δημιουργηθεί από ένα αλλότριο κομμάτι της κοινωνίας , τους κεφαλαιοκράτες , που πρώτα βάζουν τους εργάτες να φτιάξουν εμπορεύματα για επίπλαστες και ξένες ανάγκες και μετά βάζουν τους ίδιους που αυτοί αποξένωσαν να τα αγοράσουν ώστε να καλύψουν ανάγκες που δεν δημιούργησαν και που δεν είναι πραγματικά κοινωνικές ,αλλά αντίθετα η ίδια η δημιουργία και η ύπαρξη τους είναι κτήμα αλλότριων συμφερόντων.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3.9 : Συμπεράσματα

Η συζήτηση γύρω από την αλλοτρίωση που προηγήθηκε στο παρόν κεφάλαιο, επικεντρώθηκε κατά κύριο λόγο στην αλλοτρίωση όπως αυτή εμφανίζεται στην σφαίρα της αναπαραγωγής και στο εποικοδόμημα(επιστήμες κλπ) της αστικής κοινωνίας. Αυτό που στην ουσία μπορούμε να διαπιστώσουμε , είναι πως ότι συμβαίνει στον τόπο γέννησης της αποξένωσης, την υλική βάση ή αλλιώς του χώρου δουλειάς, αναπαράγεται στην συνέχεια έξω από τον χώρο αυτόν σε ολόκληρη την κοινωνία. Τρία στοιχεία συνοψίζουν την όλη συζήτηση, καταναλωτισμός, αποσπασματικότητα, η αντικειμενοποίηση του χωροχρόνου εκφρασμένη ως ομοιομορφία.

Ο συνδετικός κρίκος της παραγωγής με την υπόλοιπη κοινωνία, είναι το ίδιο το εμπόρευμα. Το εμπόρευμα κυριαρχεί όπως είδαμε πάνω στον δημιουργό του τον εργάτη, καταφέρνοντας έτσι να αποξενωθεί από τον τελευταίο ορθώνοντας το αναστημά του ως ανεξάρτητου όντος πλέον. Βγαίνοντας έξω από τις πύλες του εργοστασίου , το εμπόρευμα αρχίζει να κυριαρχεί πάνω στους ανθρώπους όταν αυτοί πλέον δεν συναντιούνται με την ιδιότητα του εργάτη, αλλά με την ιδιότητα του απλού ανθρώπου, του συμπολίτη, του φίλου κλπ. Στην σφαίρα της αναπαραγωγής της καταναλωτικής κοινωνίας, η οποία αν και δεν υπήρχε στην εποχή του Μαρξ ωστόσο

εκείνος με τον φетиχισμό του εμπορεύματος κατάφερε να την διαβλέψει, το εμπόρευμα δεν αφαιρεί από τον άνθρωπο τις εργασιακές του ιδιότητες αλλά τις συναισθηματικές του ιδιότητες, δηλαδή το συναισθηματικό κομμάτι που τον χαρακτηρίζει ως άνθρωπο.

Η φιλία στην καταναλωτική κοινωνία, δεν είναι χαρακτηριστικό που κουβαλούν και εκφράζουν οι άνθρωποι, αλλά τα εμπορεύματα που οι άνθρωποι χαρίζουν ο ένας στον άλλο ως δώρα. Η αναπαραγωγή της ανθρώπινης ζωής σε όλες τις εκφάνσεις, γίνεται στον καπιταλισμό μέσω της ανταλλαγής εμπορευμάτων, ο άνθρωπος ανταλλάσσει για να ζήσει και επίσης ανταλλάσσει για να αναπαράξει τον εαυτό του ως άνθρωπο. Με την έννοια του ανθρώπινου όντος που πέρα από τις βιολογικές έχει και συναισθηματικές ανάγκες, και που πρέπει να τις αναπαράξει και τις δύο εξίσου για να μπορεί να υπάρχει ως άνθρωπος του πολιτισμού. Αυτή ακριβώς η αναπαραγωγή όμως δεν συντελείται από τους ίδιους τους ανθρώπους αλλά από τα εμπορεύματα που στον καπιταλισμό έχουν υφαρπάξει, ως δικές τους, τις ανθρώπινες ιδιότητες και μόνο με την αγορά τους μπορεί ο άνθρωπος να πάρει πίσω για λίγο τις ιδιότητες αυτές. Όταν τα εμπορεύματα καταναλωθούν ο κύκλος αρχίζει πάλι και ο άνθρωπος εν τέλει αποδεικνύεται αδύναμος να υπάρχει ως άνθρωπος γιατί τις ιδιοτητές του τις έχει χάσει από ένα εμπόρευμα, έτσι η φιλία επιβεβαιώνεται και αναπαράγεται ως τέτοια μέσω του εμπορεύματος που λέγεται δώρο.

Η καταναλωτική κοινωνία όμως δεν σταματά εκεί, το εμπόρευμα αναπαράγει την φιλία με το να αναπαράγει εμένα ως φίλο και άνθρωπο στα μάτια του δικού μου εαυτού, δηλαδή αναπαράγοντας τον εαυτό μου ως αλλοτριωμένο εαυτό. Δηλαδή το εμπόρευμα είναι ο άλλος για μένα, ο άλλος ως φίλος και ο εαυτός. Ο εαυτός που δεν διαλέγει με κριτήριο τα θέλω του άλλου, αφού η πραγματική ανθρώπινη σχέση είναι ανέφικτη, αλλά με βάσει τα δικά του θέλω. Έτσι το εμπόρευμα συνδέει τους ανθρώπους, αποκοπώντας τους ως τέτοιους, δηλαδή το εμπόρευμα γίνεται ο άλλος και αντανακλά όχι τον άλλο, αλλά τον εαυτό μου. Υποσυνείδητα, ο άλλος είναι απλώς ένα μέσο για να αναπαρχθώ εγώ ως φίλος, ως συναισθηματικό όν-καταναλωτής, το εμπόρευμα γίνεται ο τελικός στόχος ο άλλος, γιατί μόνο αυτό έχει τις ιδιότητες που μπορούν να με αναπαράξουν ως άλλο. Ο φίλος μου είναι το μέσο, ο λόγος για να αγοράσω την φιλία σε μορφή εμπορεύματος, για να την δωρίσω εν τέλει στον ίδιο τον εαυτό μου, για να του επιτρέψω κάτι που το εμπόρευμα του έχει

κλέψει, τα συναισθηματά του. Ο τρίτος άνθρωπος δεν παίζει κανένα ρόλο στην σχέση, δεν τον συναντώ ποτέ πραγματικά γιατί η σχέση είναι εμπορευματική, και μου είναι ξένος, όπως και εγώ για εκείνον.

Αυτός που πραγματικά κερδίζει είναι ο κεφαλαιοκράτης, που βγάζει κέρδος πουλώντας μας τα ίδια τα συναισθήματα που μας έχει στερήσει, διότι στην αστική κοινωνία, ο πραγματικός κάτοχος των εμπορευμάτων είναι ο κεφαλαιοκράτης. Είτε ως εργατική παραγωγή, είτε ως αγαθά προς πώληση, τα εμπορεύματα πάντα γυρνούν σε αυτών, είτε ως αντικείμενα είτε με την μορφή χρήματος. Η αποσπασματικότητα της ατομικής παραγωγής δημιουργεί την αποσπασματικότητα της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας ως κοινωνίας στο σύνολό της. Οι άνθρωποι αποξενώνονται από την εργατική τους δύναμη, για να αποξενωθούν από τα συναισθηματά τους εντός και εκτός δουλειάς, αυτό έχει την ρίζα του στον χωρισμό που επιβάλλει η ατομική ιδιοκτησία, σε ακτήμονες και μη.

Η απόσπαση της κοινωνίας από την ιδιοκτησία που κάποτε ήλεγχε, αποσπά την κοινωνία από το πραγματικό της περιεχόμενο σε πολλαπλά επίπεδα όπως αυτό των επιστημών, των νόμων και ειδικά της ανθρώπινης επικοινωνίας. Η αντίφαση που στην ουσία προκύπτει από την διάσπαση της κοινωνίας και άρα την αποξένωση της πλειοψηφίας από τον έλεγχο των μέσων παραγωγής, είναι η αποξένωση μέσα στο σύνολο της κοινωνίας. Δηλαδή ενώ η κοινωνία μαθαίνει στα άτομα ότι ανήκουν στο σύνολό της, ως πολίτες μιας επικράτειας, και ότι επομένως ασκούν την εξουσία τους μέσω του συνόλου στο οποίο ανήκουν. Τα άτομα όμως αισθάνονται την ατομικότητά τους ως αδυναμία, και αισθάνονται μόνο επικυριαρχούμενα ενώ τα άτομα της αστικής τάξης αισθάνονται δυνατά μέσα στην ατομικότητά τους, δηλαδή γνωρίζουν την αλλοτριωσή τους από το σύνολο ως εξουσιαστές του συνόλου, μέσω του κράτους. Οι επικυριαρχούμενες τάξεις, γνωρίζουν αντίθετα την αλλοτριωσή τους μέσα στο σύνολο, αισθανόμενα ως εξουσιαζόμενοι, δηλαδή ως αλλοτριωμένοι από την ανάποδη επειδή ακριβώς δεν κατέχουν τα μέσα παραγωγής και δεν ελέγχουν την κατάσταση που τους περιβάλλει, δηλαδή το κράτος.

Η ταξική διάκριση της κοινωνικής πραγματικότητας, διακρίνει την διατύπωση από το περιεχόμενο. Το περιεχόμενο αποξενώνεται από την διατύπωση, γιατί η αλλοτρίωση εμπορευματοποιεί τις κοινωνικές σχέσεις. Έτσι η οικονομική επιστήμη βλέπει το ποσοτικό κομμάτι της συσσώρευσης εμπορευμάτων και όχι το ποιοτικό

κομμάτι των κοινωνικών σχέσεων, η επιστήμη αποξενώνεται από τον εαυτό της αλλά και από τις άλλες επιστήμες. Δηλαδή η κάθε επιστήμη χρησιμοποιεί την δική της οπτική, που είναι αποσπασμένη από τις άλλες οπτικές, για να φτιάξει την δική της αλήθεια για την κοινωνία και αυτή η αλήθεια είναι απομονωμένη από τις αλήθειες των άλλων επιστημών και τελικά η αλήθεια σπάει σε κομμάτια που ποτέ δεν ενώνονται υπο ένα το πρίσμα μιας ολότητας, οι οικονομολόγοι μιλάνε για την οικονομία και οι κοινωνιολόγοι για την κοινωνία και ο καθένας αναλύει τα της επιστήμης του, μένοντας αυστηρά στο δικό του πεδίο και όλα τα άλλα του είναι ξένα.

Με την ίδια λογική ο νόμος αποτελεί ένα φάσμα που στέκει πάνω από την πραγματικότητα και που οι μάζες δεν μπορούν να συνδεθούν με αυτό γιατί δεν κατανοούν τα νομοθετικά τερτίπια. Και δεν τα κατανοούν γιατί δεν βλέπουν τις παραγωγικές σχέσεις πίσω από αυτά, γιατί νιώθουν ξένοι ως προς το ταξικό κράτος που είναι πάνω από τους ίδιους, ακριβώς επειδή οι κεφαλαιοκράτες είναι πάνω από τους ακτήμονες. Η αλλοτρίωση που γεννά την ατομική ιδιοκτησία διασπά την ολότητα σε επιμέρους, γιατί ακριβώς παράγει μια κοινωνία όπου ο κάθε κεφαλαιοκράτης είναι κυριάρχος μόνο του ατομικού του μεριδίου και ξένος προς αυτό των άλλων καπιταλιστών, έτσι οι νόμοι και οι επιστήμες παίρνουν το περιεχόμενο των αποξενωμένων συμφερόντων των επιμέρους μερών της αστικής τάξης, και γι' αυτό δεν μπορούν ποτέ τα περιεχόμενα τους να προσεγγιστούν από την κοινωνία, γιατί τα συμφέροντα της κοινωνίας είναι ξένα προς τα συμφέροντα εκείνων που δημιουργούν τους νόμους των ατομικών, δηλαδή, ιδιοκτητών.

Η αλλοτρίωση της ατομικής ιδιοκτησίας, τόσο ως αιτία αυτής όσο και ως αποτέλεσμα, εκφράζεται στο πλαίσιο της ανθρώπινης επικοινωνίας, εκεί γίνεται αντιληπτή ως κορυφή του παγόβουνου. Δηλαδή, καταλήγει να εκφράζεται στην συνείδηση και την γλώσσα της ανθρώπινης επικοινωνίας, όπου οι άνθρωποι δεν εκφράζουν λέξεις με περιεχόμενο αλλά το περιεχόμενο των λέξεων εκφράζεται μέσα από εμπορεύματα. Η λέξη αγάπη ή φιλία, δεν έχει η ίδια περιεχόμενο, γιατί το περιεχόμενο εκφράζεται με την αλλοτριωμένη υλική υπόσταση του δώρου. Από την άλλη υπάρχει η διαλεκτική ενότητα συνείδησης-αλλοτρίωσης της ατομικής ιδιοκτησίας.

Όσο το άτομο απομακρύνει την ατομική του ιδιοκτησία από την ιδιοκτησία της κοινότητας, τόσο η κοινότητα εκφράζεται ως μια ξένη οντότητα στην γλώσσα και την συνειδησή του.<<Αυτό το έφτιαξα εγώ>>,η αποξένωση από ένα κοινωνικό σώμα επισφραγίζεται από την συνείδηση.Το άτομο μαθαίνει να αγνωρίζει τον εαυτό του ως τέτοιο,ως ξένο και ξεχωριστό από την κοινωνία ,όταν ξεκινά η κίνηση της ατομικής ιδιοκτησίας η γλώσσα μεταβάλλεται.Απο γλώσσα με λέξεις που εμπεριέχουν μέσα τους το υποκείμενο και την πράξη του, γίνεται μια γλώσσα που αναλύεται σε διακριτά επιμέρους κομμάτια.Το υποκείμενο είναι μια λέξη το αντικείμενο μια άλλη κλπ, πλέον η μη ύπαρξη ενός διακριτού μέρους, μιας προσωπικής αντωνυμίας, που να διακρίνει το μερικό από το όλον είναι ισοδύναμη της μη ύπαρξης νοήματος.

Διότι η συνείδηση στην αστική κοινωνία, είναι η ατομική συνείδηση η αλλοτριωμένη από τα συμφέροντα της κοινωνίας, διότι αυτά τα ίδια συμφέροντα έχουν αλλοτριωθεί , και έχουν πάψει να είναι κοινοτικά διότι η ίδια η ιδιοκτησία δεν είναι τέτοια.Η κίνηση της ατομικής ιδιοκτησίας ,όσο αυξάνεται το επίπεδο των παραγωγικών δυνάμεων, τόσο περισσότερο αλλοτριώνει την κοινωνία, διότι οι παραγωγικές σχέσεις παραμένουν ίδιες.Ο εργάτης αποξενώνεται από την εργατική του δύναμη, αλλά η ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα υπηρεσιών και της κοινωνίας της γνώσης, δημιουργεί μια ακόμα πιο ολοκληρωμένη αλλοτρίωση.Ο εργαζόμενος του λευκού κολλάρου, χάνει την προσωπικότητά του,δηλαδή όχι μόνο δεν χρησιμοποιεί ελεύθερα τις γνώσεις του.Αλλά ο ιδιοκτήτης του υποδουκνύει πως θα πρέπει να ντύνεται και να συμπεριφέρεται, στον χώρο δουλειάς.Ο εργαζόμενος χάνει τον εαυτό του για να τον αντικαταστήσει με έναν εαυτό ξένο, που ο καπιταλιστής δημιουργεί για εκείνον.

Η αλλοτρίωση δεν κάνει ομοιόμορφη μόνο την χρήση της μυικής εργατικής δύναμης , αλλά και την προσωπικότητα του εργαζόμενου.Αυτή η ομοιομορφία όμως είναι ξένη γιατί δεν είναι φυσική ή πηγαία, πηγάζει από τον αλλοτριωτικό τρόπο οργάνωσης της εργασίας, όπου κάποιος ξένος αποφασίζει πως θα εκτελεστεί το κάθετι, και για μεγαλύτερη απόδοση η εργατική δύναμη και η εργασιακή συμπεριφορά πρέπει να ευθυγραμίζεται με τα συμφέροντα του κεφαλαίου,και στην ουσία να έχουμε μια αντικειμενοποίηση της συμπεριφοράς.Ο άνθρωπος είναι σαν

ένα κουρδιστό αντικείμενο, περιορίζει στο ελάχιστο την υποκειμενικότητά του, κάνει μόνο ότι δεν του υποδουκνεί ο εαυτός του αλλά κάποιος άλλος.

Ομοιομορφία του χώρου μαζικής παραγωγής που αποξενώνει το υποκείμενο κανοντάς το αντικείμενο (η εργασία γίνεται αφηρημένη, η ποιότητα γίνεται ποσότητα, καθώς η αξία της εργασίας μετράτε μόνο στην κλίμακα του χρόνου και εκφράζεται σε χρήμα), περνά και στην εξωτερική σφαίρα του χώρου και του χρόνου. Τα δύο τελευταία χάνουν την ουσία τους στην καταναλωτική κοινωνία, ο ανταγωνισμός των κεφαλαιοκρατών, δεν αποξενώνει μόνο τους ίδιους μεταξύ τους, αλλά και την ιδιαιτερότητα του χωροχρόνου. Τα εμπορεύματα φτάνουν παντού, διότι η τεχνολογία που ανήκει στους κεφαλαιοκράτες το επιτρέπει αυτό, ο χώρος χάνει τα ιδιαίτερα στοιχεία της κουλτούρας μιας χώρας, του πολιτισμού ενός τόπου. Οι άνθρωποι γίνονται ομοιόμορφοι καταναλωτές, χάνουν τα ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία τους, και καταναλώνουν τα ίδια πράγματα. Ο τόπος είναι αδιάφορος, καθώς παντού βρίσκεις τα ίδια πράγματα, σαν οι χώρες να είναι ολόιδιες και να μην διαφέρουν κατά κανέναν τρόπο. Το ίδιο ισχύει και για τον χρόνο, ο οποίος γίνεται ξένος, καθώς απλά κυλά αδιαφοροποίητα καθώς οι κεφαλαιοκράτες τρέχουν να τον προλάβουν. Τα εμπορεύματα παράγονται κάθε ώρα, κάθε μέρα, κάθε εποχή. Η εποχή χάνει την ιδιαίτερη σημασία της, γίνεται ξένη προς την παραγωγή καθώς τα εμπορεύματα παράγονται διαρκώς ανεπηρέαστα από τις εποχικές αλλαγές. Το εμπόρευμα δεν ελέγχεται από τον χώρο και τον χρόνο, αλλά αυτό ελέγχει τα άλλα δύο καθώς καταφέρνει το ακατόρθωτο. Να τους αφαιρέσει την ιδιαίτερη υποκειμενική (για τον αγρότη π.χ.) σημασία τους, και να τα κάνει ομοιόμορφα όπως είναι και τα ίδια τα εμπορεύματα μεταξύ τους. Η διαφορετικότητα των εργασιών, του χώρου και του χρόνου ομοιομορφωποιείται και αποξενώνεται από το ιδιαίτερο περιεχόμενό της, τόσο περισσότερο όσο η ανταγωνισμοί της ατομικής ιδιοκτησίας γιγαντώνονται.

Οι στοχαστές τους οποίους μελετήσαμε στην παρούσα ενότητα προσέθεσαν τα εξής στοιχεία στην συζήτηση γύρω από την μαρξιστική αλλοτρίωση. Αρχικά, η αλλοτρίωση της *εμπορευματοποιημένης ανθρώπινης συνείδησης*. Οι αποξενωμένοι εργάτες της εποχής του Μαρξ γίνονται οι αποξενωμένοι καταναλωτές και εργαζόμενοι του 20^{ου} αιώνα. Η αλλοτρίωση είχε στον Μαρξ ως άμεσο αποτέλεσμα την υλική εξαθλίωση των μαζών, ενώ η ανάδυση της εμπορευματικής κοινωνίας

έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την συνειδησιακή απώλεια της ανθρώπινης σύνδεσης. Το ποσοτικό στοιχείο(εμπορεύματα) έρχεται να αντικαταστήσει το ποιοτικό στοιχείο(ανθρώπινη σχέση) , στον βαθμό που τα προϊόντα της εργασίας έχουν αποξενωθεί από τον άνθρωπο και κυριαρχούν επάνω του. Αποτέλεσμα αυτού είναι οι άνθρωποι να μην επιβεβαιώνονται στις σχέσεις τους ως άνθρωποι , αλλά ως καταναλωτές οι οποίοι μέσα από την κατοχή και ανταλλαγή ατομικών αγαθών και μόνο μέσα από αυτές μπορούν να αντιληφθούν τον κόσμο και την σχέση τους με τους άλλους. Το εμπόρευμα φέρνει τους ανθρώπους σε επαφή με την κοινωνική τους πραγματικότητα, και για τον λόγο αυτό οι άνθρωποι από ενεργητικά όντα καταλήγουν παθητικά όντα γιατί ότι και αν δημιουργούν στον καπιταλισμό βιώνεται ως απώλεια.

Η καταναλωτική κοινωνία εμπεριέχει την εξής αντίφαση, όσο πιο πολύ αυξάνεται η αφθονία εμπορευμάτων τόσο πιο πολύ αυξάνεται η αλλοτρίωση. Η άνθρωποι όσο περισσότερα παράγουν τόσο περισσότερα χάνουν , και ως καταναλωτές ιδιοποιούνται τα χαμένα προϊόντα της εργασίας τους αλλά με όρους ατομικούς. Σε αυτή την σύνδεση το εμπόρευμα κυριαρχεί , γιατί ο καταναλωτής είναι ένας μεμονωμένος κάτοχος , μπορεί μόνο να ελέγξει ότι παίρνει στην κατοχή του. Τα εμπορεύματα είναι κυρίαρχα καταφέροντας να του δημιουργούν ανάγκες χωρίς εκείνος να τις έχει πρώτα σκεφτεί ο ίδιος. Τα εμπορεύματα είναι κυρίαρχα γιατί μόνο αυτά αποκαθιστούν την σχέση του ανθρώπου με τον εαυτό του και τους άλλους. Οι ποιοτικές ανθρώπινες σχέσεις αντικαθίστανται από ποσοτικές σχέσεις , από ένα βουνό από εμπορεύματα. Η αλλοτρίωση φτάνει στο ανώτατο σημείο της αλλοτριώνοντας την προσωπικότητα του εργαζόμενου , που πλέον πρέπει να συμπεριφέρεται με ορισμένο τρόπο για να πουλήσει τα εμπορεύματα ως μέρος της δουλειάς του. Η συνείδηση του ανθρώπου γίνεται η συνείδηση του εμπορεύματος , η ανθρώπινη λογική χάνεται και στην θέση της μπαίνει η μονόπλευρη λογική της ανταλλακτικής αξίας του εμπορεύματος , δηλαδή η σφαίρα της αλλοτριωμένης εργασίας (εργάτης-αφεντικό, ως πωλητές και αγοραστές εμπορευμάτων , δηλαδή χρήματος και εργασίας) περνά στην συνείδηση των σχέσεων της μη εργασίας και τις αλλοτριώνει και αυτές. Η ανταλλαγή εμπορευμάτων, δηλαδή δώρων, είναι η μόνη ανθρώπινη σχέση , βασίζεται όχι στα ανθρώπινα χαρακτηριστικά αλλά στις

ανταλλακτικές αξίες των εμπορευμάτων (του δώρου και της φιλίας, της προσωπικότητας και του εμπορεύματος).

Το δεύτερο στοιχείο , αφορά στον *κατακερματισμό* (fragmentation) των επιστημονικών αντίληψεων για το τι συνιστά κοινωνική πραγματικότητα , καθώς η αλλοτρίωση της εργασίας περνά στην σφαίρα του εποικοδομήματος. Όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, η αλλοτριωμένη εργασιακή σχέση , είναι αφενός φетиχιστική(οι ανθρωπίνες σχέσεις εμπορευματοποιούνται, επομένως χάνουν την ποιοτική διάσταση και αποκτούν μια ποσοτική) και αφετέρου η αλλοτρίωση είναι μια αφαίρεση (σε επίπεδο ιδιοκτησίας και ελέγχου μέσω παραγωγής, και κατ'επέκταση σε επίπεδο καταμερισμού εργασίας, αφαίρεσης της τέχνης του εργάτη από την μηχανή, δηλαδή του υποκειμένου από το αντικείμενο). Η πραγματικότητα της σχέσης αυτής αντανακλάται στις επιστήμες που επιχειρούν να μελετήσουν την κοινωνία. Οι επιστήμες οργανώνονται σε επιμέρους ειδικούς κλάδους, αρχής γενομένης από τις φυσικές επιστήμες , με σκοπό την εξυπηρέτηση των συμφερόντων μιας μικρής αλλότριας ομάδας που κατέχει τα μέσα παραγωγής.

Η αφαιρετική ιδιότητα της αλλοτρίωσης περνά από την παραγωγή στο εποικοδόμημα, και αφαιρεί την ουσία της συνολικής κατανόησης της κοινωνίας βάζοντας στην θέση της μια απλή διατύπωση. Αναγάγουν το αντικείμενό τους σε απόλυτη αυθεντία που είναι ξένη προς τις άλλες αυθεντίες και έτσι δεν συλλαμβάνουν τις σχέσεις στην ολότητα τους , αλλά τις σχέσεις αυτές στην μονομεριά τους , η οποία μονομέρια και ανάγεται σε μια αλλοτριωμένη πληρότητα, δηλαδή ως ολιστική ανάλυση της πραγματικότητας από την πλευρά της μονομερούς/αλλότριας επιστήμης. Μια ολιστική ανάλυση που όμως έχει αποκοπεί από την πραγματικότητα και λειτουργεί σε ένα αφαιρετικό επίπεδο εννοιών(φορμαλισμών). *Η ηθική της πολιτικής οικονομίας είναι η κτήση, η εργασία , η φιλαργυρία και η εγκράτεια... η πολιτική οικονομία της ηθικής είναι η ευπορία της καλής συνείδησης...πηγάζει από την ίδια τη φύση της αποξένωσης ότι κάθε μια από τις δύο παραπάνω σφαίρες δοκιμάζει πάνω μου ένα διαφορετικό και αντίθετο μέτρο , άλλο για την ηθική , άλλο για την πολιτική οικονομία , επειδή κάθε μια από αυτές συνιστά και ιδιαίτερη πλευρά της αποξένωσης του ανθρώπου και εστιάζει την προσοχή*

της σ'ένα ιδιαίτερο πεδίο αποξενωμένης ουσιαστικής δραστηριότητας, σχετιζόμενη προς τα υπόλοιπα πεδία μ'έναν αποξενωμένο τρόπο²⁶⁵

Το τρίτο στοιχείο που προστέθηκε στην ανάλυση μας είναι η αντανάκλαση της αλλοτριωμένης συνείδησης στην γλωσσική επικοινωνία. Η ατομική ιδιοκτησία δημιουργεί όχι μόνο αντίστοιχες παραγωγικές σχέσεις αλλά και έναν αντίστοιχο αλλοτριωμένο τρόπο επικοινωνίας των ανθρώπων. Η γλώσσα των ανθρώπων γίνεται η αντανάκλαση των αλλοτριωτικών σχέσεων παραγωγής σε τέτοιο βαθμό που η έκφραση πρέπει πάντα να ξεκαθαρίζει, μέσω της συντακτικής διατύπωσης, σε ποιο αλλοτριωμένο υποκείμενο αναφέρεται (αντωνυμία). Η γλώσσα ακολουθεί την δημιουργία της ατομικής ιδιοκτησίας περνώντας αντίστοιχα από το περιγραφικό στο αναλυτικό της στάδιο. Το αλλοτριωμένο υποκείμενο έχει συνείδηση της αλλοτριώσής του όταν μιλά, δηλαδή εκφράζεται ως μη ενταγμένο σε μια ολόκληρη κοινωνική.

Τέλος το τέταρτο στοιχείο αφορά στην αφαιρετική διάσταση (abstraction) της καταναλωτικής κοινωνίας των εμπορευμάτων, τα τελευταία αφαιρώντας την ιδιαίτερη ουσία των κοινωνικών παραμέτρων δημιουργούν μια αφηρημένη ομοιομορφία. Ξεκινώντας από την αφηρημένη εργασία του Μαρξ, που αποτελεί βασική προϋπόθεση της μαζικής κατανάλωσης εμπορευμάτων, η οποία έχει χάσει την ιδιαίτερη ουσία της και αποτιμάται μόνο σε χρόνο εργασίας. Το εμπόρευμα αλλοτριώνει την καταναλωτική σφαίρα αφαιρώντας την ιδιαίτερη ουσία (δηλαδή την ειδιοποιό διαφορά) του χώρου και του χρόνου. Για να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες του καπιταλιστικού ανταγωνισμού, το εμπόρευμα πρέπει να επεκταθεί παντού και αυτό έχει ως αποτέλεσμα όλοι οι άνθρωποι να καταναλώνουν τα ίδια εμπορεύματα, γινόμενοι εν τέλει αφηρημένοι καταναλωτές. Το εμπόρευμα μιμείται τον κάτοχο του το κεφάλαιο, δηλαδή γίνεται ξένο και αδιάφορο προς την κοινωνική πραγματικότητα (εργασιακή και καταναλωτική) που υπάρχει γύρω του, διότι όπως και το κεφάλαιο έχει αφαιρέσει την ιδιαίτερη ουσία και ποικιλομορφία αυτής της πραγματικότητας δημιουργώντας παντού την ίδια κενή ομοιομορφία, δηλαδή την παγκόσμια αγορά κατανάλωσης. Το ποσοτικό γαντικαθιστά το ποιοτικό και γίνεται ένα αλλοτριωμένο ποιοτικό στοιχείο. Δηλαδή η ποιοτική διαφορά χάνεται ελέω μιας

²⁶⁵ Κ. Μάρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844*, Αθήνα, 2012, Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο, σελ. 147.

ποσοτικής ομοιομορφίας που έχει ως ποιοτική της αναφορά την ίδια την ομοιομορφία καταναλωτών και εμπορευμάτων.

Η αφαιρετική διάσταση του εμπορεύματος δεν αφορά μόνο την πραγματικότητα μέσα στην οποία κινείται , αλλά και την ουσία του προϊόντος που γίνεται εμπόρευμα. Ξεκινώντας από την θέση του Μαρξ , ότι ο εξωτερικός κόσμος προσλαμβάνεται με όρους κατοχής ατομικής ιδιοκτησίας, διαπιστώνουμε πως το ίδιο το προϊόν χάνει την ουσιώδη μοναδικότητά του ως προϊόν ανθρώπινης εργασίας .Έτσι η τέχνη γίνεται προσιτή στο αγοραστικό κοινό , αλλά ως απλό αντίγραφο και όχι ως ένα αυθεντικό αντικείμενο που έχει μέσα του την ιστορικότητα και την κοινωνία της εποχής που δημιουργήθηκε. Το εμπόρευμα ,καθώς παράγεται μαζικά για το κέρδος, γίνεται ένα πανομοιότυπο αντίγραφο που αναπαράγεται με μηχανικές διαδικασίες (δηλαδή αλλοτριωμένες) και έτσι δεν διαθέτει την ιδιαίτερη ουσία του αυθεντικού, το οποίο σε αντίθεση με το αντίγραφο είναι μια ολότητα. Ενώ το αντίγραφο είναι μια ατομική κατοχή αλλότρια προς το σύνολο.

Αυτό το οποίο καταδεικνύει η ανάλυση της παρούσας ενότητας είναι η προοδευτική αλλοτρίωση σε διαλεκτική σχέση με την πρόοδο και γιγάντωση της ατομικής ιδιοκτησίας.Η πρόοδος αυτή αλλοτριώνει το σύνολο της κοινωνίας , καθώς τα αλλοτριωμένα προϊόντα της εργασίας κατακλύζουν την κοινωνία ως εμπορεύματα. Στην σφαίρα της εργασίας οι εργάτες αισθάνονται αλλότριοι , και στη σφαίρα της αναπαραγωγής αισθάνονται οικεία αλλά ως αποξενωμένοι καταναλωτές . Πρόκειται για έναν ατέρμονο φαύλο κύκλο αλλοτρίωσης που εκκινεί στην σφαίρα της παραγωγής , για να αντροφοδοτηθεί εκ νέου στην σφαίρα της αναπαραγωγής , υπό όρους συνολικότερης αλλοτρίωσης όλων των επιμέρους πλευρών της κοινωνικής και εργασιακής ζωής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : Ο σύγχρονος καπιταλισμός και οι ευέλικτες μορφές εργασίας

Στο δεύτερο μέρος της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα επιχειρήσουμε την σύνδεση του θεωρητικού υπόβαθρου της μαρξιστικής αλλοτρίωσης με την πρακτική εφαρμογή των σύγχρονων μορφών εργασίας. Με την έννοια σύγχρονες μορφές εργασίας, αναφερόμαστε σε εκείνες τις εργασιακές μορφές απασχόλησης, που στην εγχώρια και διεθνή βιβλιογραφία χαρακτηρίζονται ως ευέλικτες²⁶⁶.

Ως ευέλικτες μορφές απασχόλησης θεωρούνται εκείνες οι μορφές ,που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο , αποκλείουν από αυτό που ονομάζεται τυπικό μοντέλο απασχόλησης, και που επομένως είναι χαρακτηρίσιμες ως ατυπικές.Ως τυπικό μοντέλο απασχόλησης ή τυπική μορφή απασχόλησης ,ορίζουμε εκείνο τον τύπο εργασιακής σχέσης που αναδύεται και καθιερώνεται στην μεταπολεμική Ευρώπη, και που τα τυπικά του χαρακτηριστικά είναι η πλήρης(στην βάση της οκτάωρης-ημερήσιας και 40ωρης-εβδομαδιαίας απασχόλησης) και τυπική (μόνιμη απασχόληση ή αορίστου διάρκειας, με την προοπτική όμως να διαρκέσει ως το τέλος του εργασιακού βίου) σχέση ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία.Ξεκινώντας από την αρχή της δεκαετίας του 1980²⁶⁷ και εντεύθεν, το τυπικό αυτό μοντέλο απασχόλησης αρχίζει να αμφισβητείται από μορφές εργασίας, που χαρακτηρίζονται από μια ευέλικτη προσαρμογή όλων των πλευρών της εργασίας (ωράρια,απολαβές,συλλογικές διαπραγματεύσεις κλπ) και του περιεχομένου της

²⁶⁶ Flexible forms of work.Eurofound.europa.com, (πρόσβαση 20/5/2015).

²⁶⁷ Οφείλουμε σε αυτό το σημείο να επισημάνουμε το εξής , οι ευέλικτες μορφές εργασίας δεν αποτελούν ένα καινούργιο φαινόμενο του ύστερου 20^{ου} αιώνα. Αντίθετα πολλές από τις ευέλικτες μορφές υπήρχαν και πριν από τον ίδιο τον 20^ο αιώνα, απλά ως και την τελευταία τριακονταετία του προηγούμενου αιώνα οι ευέλικτες μορφές δεν είχαν κυρίαρχη θέση στην αγορά εργασίας , όπου ειδικά μεταπολεμικά και μέχρι το 1970 κυριάρχησε στην Δυτική Ευρώπη η τυπική μορφή απασχόλησης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ύπαρξης ευέλικτων μορφών και πριν την περίοδο που εξετάζουμε , αποτελεί η ύπαρξη μιας ενότητας στο Κεφάλαιο του Μάρξ , όπου ο τελευταίος ασχολείται αποκλειστικά με την μελέτη του συστήματος της βάρδιας. ΔΟΥΛΕΙΑ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ ΚΑΙ ΔΟΥΛΕΙΑ ΤΗΣ ΝΥΧΤΑΣ . ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΒΑΡΔΙΑΣ .Σελς 268-276,Κ.Μάρξ, *Το Κεφάλαιο Τόμος Πρώτος* , Σύγχρονη εποχή.

στις ανάγκες της επιχείρησης, δηλαδή στις ανάγκες αύξησης του κεφαλαίου, στα πλαίσια ενός όλο και πιο έντονου ανταγωνισμού ανάμεσα στις διεθνείς επιχειρήσεις(κατά κύριο λόγο αναφερόμαστε σε μονοπωλιακές επιχειρήσεις).

Κατά γενική ομολογία οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης συνεπάγονται λιγότερα δικαιώματα για την εργασία και περισσότερη ευελιξία, επομένως και κερδοφορία, για τις επιχειρήσεις. <<Departing from the standard regulations these contractual arrangements did not initially give workers the same level of rights and protection as those of workers on 'standard' employment contracts²⁶⁸>>. Οι μη τυπικές μορφές απασχόλησης γενικότερα συνδέονται με μια σειρά αρνητικών σημείων που αφορούν στην πλευρά της εργασίας, όπως μικρότερη εργασιακή ασφάλεια, χαμηλότερα εισοδήματα, ευέλικτα ωράρια και ευέλικτες συνθήκες εργασίας που έχουν αρνητικές συνέπειες για τους εργαζόμενους²⁶⁹, εξατομίκευση της εργασίας με συνεπακόλουθη αποδυνάμωση των συλλογικά οργανωμένων μορφών προάσπισης των εργασιακών δικαιωμάτων (συνδικάτα) κλπ.

Σε αντίθεση προς την τυπική μορφή απασχόλησης, οι ευέλικτες μορφές εργασίας διακρίνονται, ανάλογα με το περιεχομένο τους, σε μια πληθώρα επιμέρους κατηγοριών που γενικότερα, για λόγους ανάλυσης, μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τέσσερις επιμέρους άξονες. Πρόκειται για τους άξονες της ευελιξίας, του όγκου ή του μεγέθους της απασχόλησης, των εργασιακών απολαβών, του περιεχομένου και τέλος του εργάσιμου ωραρίου. Η ευελιξία ξεκινά από τον ιδιωτικό τομέα, καθώς εκεί ο ανταγωνισμός ανάμεσα στους ιδιώτες είναι μεγαλύτερος, για να επεκταθεί και στον δημόσιο/κρατικό. Οι επιμέρους μορφές της ευελιξίας περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων την απελευθέρωση των ομαδικών απολύσεων, την ύπαρξη ενός ελάχιστου χρόνου απασχόλησης στον ίδιο εργοδότη για την καταβολή της αποζημίωσης, την αποδυνάμωση των συλλογικών διαπραγματεύσεων έναντι των ατομικών(π.χ. με την δημιουργία ενώσεων προσώπων, φίλα προσκείμενων στον εργοδότη). Την σύμβαση ορισμένου χρόνου, τις βάρδιες, την εργολαβία, την τηλεργασία, την τριμερή κατάτμηση της εργοδοτικής ιδιότητας κ.α.

²⁶⁸ Andrea Broughton, Isabella Biletta and Mats Kullander, *Flexible forms of work: 'very atypical' contractual arrangements*, eurofound.com(πρόσβαση 22/5/2015).

²⁶⁹ Ο.π.

Για τις ανάγκες της παρούσας διπλωματικής θα περιοριστούμε στην ανάλυση τριών από αυτές τις ευέλικτες μορφές. Συγκεκριμένα την τηλεργασία , την ελαστική διευθέτηση του συνολικού εργάσιμου χρόνου και τις βάρδιες (τα λεγόμενα αντικοινωνικά ωράρια), και τέλος την τριμερή κατάτμηση της εργοδοτικής ιδιότητας. Η επιλογή αυτών των μορφών έναντι άλλων δεν πρέπει να θεωρηθεί τυχαία. Οι μορφές αυτές βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με την ανάλυση του Μαρξ για την αλλοτρίωση. Ακριβώς επειδή αποξενώνουν σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό τον εργαζόμενο , από το συνολικότερο περιεχόμενο της δραστηριότητάς του . Αποτέλεσμα είναι ο εργαζόμενος από άνθρωπος να μετατρέπεται σε λάστιχο ,που τεντώνεται και συσπάται όχι κατά βούληση αλλά ανάλογα με τις ανάγκες ενός τρίτου με ξένα προς εκείνον συμφέροντα , του κεφαλαίου.

Η τηλεργασία σχετίζεται άμεσα , όπως θα δούμε , με την αλλοτρίωση στην σχέση του εργαζόμενου με δύο τρόπους ,με την τεχνολογία και με το πώς η τελευταία βελτιώνει τις ευέλικτες προοπτικές του κεφαλαίου , αφού βρίσκεται στα χέρια του τελευταίου(management). Και επίσης αποτελεί την πλεον ενδεικτική περίπτωση αποξένωσης του εργαζόμενου από τους υπόλοιπους εργαζόμενους , αλλά και από την οικογενειά του, απομακρυνοντάς τον με τρόπο ψυχικό αλλά και κυρίως φυσικό(ευελικτοποιείται χρόνος και χώρος)από αυτούς.

Η ελαστική διευθέτηση του συνολικού εργάσιμου χρόνου και οι βάρδιες , αποτελούν περιπτώσεις αποξένωσης του εργαζόμενου από τον συνολικό περιγυρό του. Στην ουσία είναι μια περίπτωση ενδεικτική του πως η αλλοτρίωση ξεκινά από την σφαίρα της παραγωγής , για να αλλοτριώσει και την σφαίρα αναπαραγωγής ,όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο.Φυσικά το ίδιο ισχύει και για την τηλεργασία.

Τέλος , η τριμερής κατάτμηση της εργοδοτικής ιδιότητας (περισσότερο γνωστή ως δανεισμός) αφορά σε μια ακραία μορφή αποξένωσης στην σχέση εργαζόμενου-κεφαλαιοκράτη. Οι δύο γίνονται κυριολεκτικά ξένοι, αφού ο εργαζόμενος από άλλον προσλαμβάνεται , από άλλον δέχεται εντολές , και απο άλλον πληρώνεται . Η σχέση δύο ξένων , αφού όπως είδαμε είναι κατοχοι εμπορευμάτων και δεν συναντιούνται ως άνθρωποι, διαμεσολαβείται από έναν τρίτο επίσης κάτοχο κεφαλαίου με αποτέλεσμα ο εργαζόμενος να μην γνωρίζει ούτε τον ίδιο τον εργοδότη του.

Πριν όμως ασχοληθούμε αναλυτικά με τα τρία αυτά παραδείγματα θα επιχειρήσουμε την δημιουργία ενός γενικότερου αναλυτικού πλαισίου , μέσα από το οποίο θα αναλύσουμε την ανάπτυξη και εδραίωση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης στην μεταπολεμική αστική κοινωνία. Στην ενότητα που ακολουθεί θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε την σύνδεση των ευέλικτων μορφών εργασίας με την άνοδο και εδραίωση μιας νέας μορφής οργάνωσης και διοίκησης των μονοπωλιακών (πια) επιχειρήσεων , που στην παγκόσμια ιστοριογραφία έχει καταγραφεί ως μεταφορντισμός.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4.1 : ο μεταπολεμικός καπιταλισμός

Ο Ένγκελς αναφέρει , στο βιβλίο του η διαλεκτική της φύσης , ότι οι νόμοι της διαλεκτικής μπορούν να συνοψιστούν σε τρεις, για τις ανάγκες της εισαγωγής του παρόντος κεφαλαίου θα χρειαστεί να εστιάσουμε στον πρώτο από αυτούς. *Ο νόμος της μετατροπής της ποσότητας σε ποιότητα και το ανάποδο*²⁷⁰. Η μελέτη των ευέλικτων μορφών απασχόλησης ξεκινά να μας απασχολεί ,κατά κύριο λόγο, μόνο όταν αυτές ξεκινούν να εμφανίζονται μαζικά στην αγορά εργασίας του μεταπολεμικού κόσμου . Αυτό συμβαίνει ακριβώς επειδή είναι αυτή η μαζικοποίηση τους που συνιστά μια ποιοτική αλλαγή στον τρόπο οργάνωσης της εργασίας , που με την σειρά της αυτή η οργάνωση απορρέει από την συνολικότερη οργάνωση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής σε μια πιο ανεπτυγμένη βάση , αυτής του μονοπωλιακού πλέον καπιταλισμού.

Η παραγωγή όλο και μεγαλύτερων πλεονασμάτων(εμπορεύματα) από πλευράς της εργασίας, με την συνδρομή και της τεχνολογίας, αυξάνει την δύναμη του κεφαλαίου διογκώνοντας το μέγεθος του τελευταίου και έτσι μέσα στο ίδιο και το αυτό σύστημα έχουμε μια ποιοτική διαφοροποίηση , που ονομάζεται μονοπωλιακό στάδιο του καπιταλισμού(ιμπεριαλισμός). Η χαραυγή του 20^{ου} αιώνα είναι η άνοδος και η εδραίωση των μονοπωλίων σε εγχώριο και κυρίως σε εθνικό επίπεδο , η εδραίωση αυτή οφείλεται σε μια σειρά παραγόντων σύμφωνα με τον Λένιν, από αυτούς αρκεί να αναφέρουμε τους εξής δύο , *συγκέντρωση της παραγωγής και του*

²⁷⁰ F.Engels, *Engel's dialectics of nature*, www.marxists.org (πρόσβαση 20/5/2015).

κεφαλαίου <<, που έχει φτάσει σε τέτοια υψηλή βαθμίδα ανάπτυξης, ώστε να δημιουργεί μονοπώλια²⁷¹, και επίσης, εξαιρετικά σπουδαία σημασία αποκτά η εξαγωγή κεφαλαίου, σε διάκριση από την εξαγωγή εμπορευμάτων²⁷²>>.

Η συγκεντροποίηση του κεφαλαίου οδηγεί στον 20^ο αιώνα στην άνοδο της καταναλωτικής κοινωνίας(μαζική παραγωγή για μαζική κατανάλωση, φορντισμός), η κίνηση των(όλο και περισσότερο συγκεντροποιούμενων) κεφαλαίων αναζητώντας συνεχώς διεξόδους για επέκταση και κατάκτηση νέων αγορών²⁷³ κάνει στην περίοδο του μεσοπολέμου (αλλά κυρίως μεταπολεμικά) μια στροφή αποφασιστικής σημασίας προς το εσωτερικό. Σύμφωνα με την γαλλική σχολή της ρύθμισης, η καταναλωτική κοινωνία δημιουργείται από την ένταση της εσωτερικής αγοράς, δηλαδή από την προώθηση όλο και περισσότερων εμπορευμάτων στην εσωτερική αγορά προς κατανάλωση²⁷⁴. Αυτή η ποιοτική στροφή συνεπάγεται μια ποσοτική άνοδο, εύλογα και το αντίστροφο, δηλαδή τα εμπορεύματα προσφέρονται σε μεγάλες ποσότητες αλλάζοντας τον τρόπο κατανάλωσης των ατόμων. Στις μεταπολεμικές κοινωνίες τα δύο αυτά στοιχεία (μονοπώλια και καταναλωτική κοινωνία) δημιουργούν την οικονομική βάση που πάνω της έρχεται να οικοδομηθεί το μετά-φορντικό μοντέλο παραγωγής.

Η δημιουργία μονοπωλιακών επιχειρήσεων, όπως είναι φυσικό, αυξάνει τον ανταγωνισμό(τόσο ανάμεσα στα μονοπώλια τα ίδια, όσο και ανάμεσα στα μονοπώλια και τις επιχειρήσεις μικρότερου βεληνεκούς, καθώς όπως τονίζει και ο

²⁷² Βλαντίμιρ Ίλιτς Λένιν, *Ο ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ ΑΝΩΤΑΤΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ*, σελ.86. Σύγχρονη εποχή.

²⁷³ Από την ίδια λοιπόν την νομοτέλεια της καπιταλιστικής οικονομίας και η ιμπεριαλιστική πολιτική δεν αποτελεί παρά περιορισμένης διέξοδο για την υπερπαραγωγή, που προκαλεί η διαδικασία αδιάκοπης συσσωρεύσεως του κεφαλαίου. Ρένα Χρηστούλα-Γρηγορογιάννη, *Ο ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ*,σελ.179. books.google.gr(πρόσβαση2/6/2015).

²⁷⁴ Η αύξηση του συνολικού όγκου καταναλώσεως στο εσωτερικό των καπιταλιστικών χωρών θα αποτελούσε μια διέξοδο για τη βιομηχανική υπερπαραγωγή. Στην Ευρώπη κατά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια η κρατική παρέμβαση για την εφαρμογή πολιτικής πλήρους απασχολήσεως εδημιούργησε πραγματικά ένα νέο ευνοϊκό παράγοντα για την εξέλιξη της εσωτερικής αγοράς της καπιταλιστικής οικονομίας. Ρένα Χρηστούλα-Γρηγορογιάννη, *Ο ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ*,σελ.185. books.google.gr(πρόσβαση2/6/2015).

Λένιν , τα μονοπώλια δεν καταργούν τον ελεύθερο ανταγωνισμό υπάρχουν δίπλα σε αυτόν) στην αγορά και οδηγεί τις επιχειρήσεις από όλο και περισσότερες χώρες στο να ανταγωνίζονται η μια την άλλη σε διεθνές επίπεδο. Ο ανταγωνισμός αυτός εντείνεται μέσα από την αύξηση των δυνατοτήτων των μέσων παραγωγής ,που επιτρέπει στους μονοπωλιακούς καπιταλιστές, πρωτίστως, να ελέγχουν τις χωροχρονικές διαστάσεις²⁷⁵ της αγοράς. Η διεθνοποίηση του ανταγωνισμού των κεφαλαίων , προκύπτει μέσα από την ποιοτική άνοδο των μέσων μεταφοράς και επικοινωνίας²⁷⁶ . Αυτό η τεχνολογικής άνοδος οδηγεί στην συστολή του χώρου και του χρόνου, δηλαδή τα εμπορεύματα μεταφέρονται ταχύτερα από ότι πριν και το ίδιο ισχύει και για τις πληροφορίες. Η δυνατότητα διαχείρισης του χώρου και του χρόνου , επιτρέπει στις επιχειρήσεις να ευελικτοποιήσουν την ίδια την δομή της παραγωγής τους.

Τα κύρια²⁷⁷ χαρακτηριστικά του μεταφορντισμού²⁷⁸ στην μεταπολεμική περίοδο είναι κατά κύριο λόγο τα εξής. Αυτοματοποίηση της παραγωγής με εισαγωγή

²⁷⁵ Αυτοί οι συγγραφείς , επικεντρώνονται στην κρίσιμη μεταβλητή του χώρου, δίνοντας μια νέα διάσταση στην ανάλυση. Ο χώρος είναι σημαντικός σε μια σειρά επίπεδα- όσον αφορά την ανάλυση των παγκόσμιων αλλαγών στα καπιταλιστικά κέντρα, και τις οικονομίες σκοπού...σε ένα πρόσφατο βιβλίο οι Stopper και Walker δείχνουν ότι οι πολιτικοοικονομικές διεργασίες γενικά καθορίζονται από την γεωγραφία τους και προσπαθούν να χτίσουν μια γεωγραφία του καπιταλισμού. M.Macdonald, M.Macdonald ,*POST-FORDISM AND THE FLEXIBILITY DEBATE*,p.183-184. spe.library.utoronto .ca (πρόσβαση 11/6/2015).

²⁷⁶ Η ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών , των μεταφορών και των συστημάτων ενέργειας σε παγκόσμια κλίμακα.... έκανε δυνατή την επιπλέον αξιοποίηση του διεθνούς εμπορίου από ανεπτυγμένα καπιταλιστικά κράτη και τις επιχειρήσεις τους , η οποία είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των ξένων επενδύσεων κεφαλαίου από τις αναπτυγμένες στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ιορδάνης Ψημμένος , *ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ*, σελ.27.Εκδόσεις GUTENBERG.

²⁷⁷ Ο μέτα-φορντισμός ορίζεται , σε ένα μεγάλο κομμάτι της βιβλιογραφίας, σε σχέση με τον φορντισμό, δηλαδή με την αντιπαραβολή των δύο ως προς τα κύρια χαρακτηριστικά τους. Έτσι, διάφορα άρθρα περιλαμβάνουν συνοπτικούς πίνακες για την σύγκριση των χαρακτηριστικών φορντισμού και μετά-φορντισμού αναφορικά με διαστάσεις όπως το προτσές παραγωγής(μαζική έναντι ομαδοποιημένης παραγωγής,οικονομίες κλίμακας έναντι οικονομιών σκοπού), το προτσές της εργασίας (μονοδιάστατη εργασία έναντι πολυδιάστατης εργασίας ,καθετοποιημένη έναντι οριζόντιας οργάνωσης), χωρική διευθέτηση(συγκεντρωποίηση της βιομηχανικής παραγωγής έναντι διασποράς της βιομηχανίας) , οργανωτική δομή(κάθετη ενσωμάτωση έναντι δικτύου επιχειρήσεων), κατανάλωση(μαζική έναντι ειδικευμένης/εξατομικευμένης κατανάλωσης), και το κράτος(ρύθμιση έναντι απορρύθμισης ,κεντρική

μηχανών²⁷⁹ (π.χ. αυτοκινητοβιομηχανία) , ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα των υπηρεσιών με μια συνακόλουθη ανάπτυξη των τεχνολογιών που αφορούν στις τηλεπικοινωνίες (π.χ. φαξ, υπολογιστές), άνοδος ενός στρώματος ειδικευμένων εργαζομένων του λευκού κολάρου (δηλαδή μη χειρόνακτων) , η ανάπτυξη οικονομικών σκοπού²⁸⁰ (δηλαδή της δημιουργίας ποικιλόμορφων εμπορευμάτων και όχι απλά πολλών εμπορευμάτων του ίδιου είδους ,όπως στις οικονομίες κλίμακας), η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στον καταμερισμό εργασίας και πέρα από τον δευτερογενή τομέα, τέλος δημιουργία και ένταση των σχέσεων ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια (δηλαδή μεταφορά ενός κομματιού της παραγωγής από τις βιομηχανικές στις αναπτυσσόμενες χώρες, ως παράδειγμα αναφέρουμε την υπερεργολαβία²⁸¹).

έναντι αποκεντρωμένης διοικήσεως). M. Macdonald, *POST-FORDISM AND THE FLEXIBILITY DEBATE*, p.183. spe.library.utoronto.ca (πρόσβαση 11/6/2015).

²⁷⁸ *A comparison of Fordism and Global Post-Fordism*, web misouri-edu (πρόσβαση 1/6/2015).

²⁷⁹ Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1980, η αυξανόμενη αυτοματοποίηση της εργασίας ήταν στενά συνδεδεμένη με την αυξανόμενη διαφοροποίηση και εξατομίκευση των αμοιβών. L. Boltansky, *the new spirit of capitalism*, p.250. Verso asounder.org (πρόσβαση 29/5/2015).

²⁸⁰ Η ζήτηση διαφοροποιούνται όλο και περισσότερο, οι μαζικές αγορές οδηγούνται προς έναν κορεσμό, και η νέα τεχνολογία δημιούργησε την δυνατότητα διαφοροποίησης της παραγωγής και αύξησε το ρυθμό μεταβολής της αγοράς. M. Macdonald, *POST-FORDISM AND THE FLEXIBILITY DEBATE*, p.186. spe.library.utoronto.ca (πρόσβαση 11/6/2015).

²⁸¹ Ένα κομμάτι της παραγωγής της μεγάλης βιομηχανίας των ανεπτυγμένων χωρών αποδίδεται, κατόπιν σύναψης συμφωνίας, σε μικρότερες βιομηχανικές μονάδες σε αναπτυσσόμενες χώρες, με στόχο την μείωση του κόστους για την πρώτη (π.χ. λιγότερες προσλήψεις, μικρότερα λειτουργικά έξοδα για την μεγάλη επιχείρηση, λιγότερες εισφορές όπως για την ασφάλιση κλπ). Στην συνέχεια το κομμάτι της παραγωγής που δημιουργήθηκε από την μικρή βιομηχανική μονάδα αποστέλλεται πίσω στην μεγάλη βιομηχανική ομάδα, για να συναρμολογηθεί μαζί με τα άλλα κομμάτι και να φτιάξει το τελικό προϊόν. Κλασικό τέτοιο παράδειγμα είναι η αυτοκινητοβιομηχανία. Η υπερεργολαβία αποτελεί τυπικό παράδειγμα του διεθνούς, πλέον, καταμερισμού εργασίας. Ο Boltansky συνδέει την υπερεργολαβία, με την δημιουργία σε παγκόσμιο επίπεδο ενός δικτύου επιχειρήσεων (network firm), δηλαδή επιχειρήσεις διαφόρων μεγεθών που συνεργάζονται μεταξύ τους, και αυτό αποτελεί επίσης ένα καινούργιο χαρακτηριστικό του μεταφορντισμού. *Με την ανάπτυξη στενότερων και μεγαλύτερων σε διάρκεια υπερεργολαβικών συνεργασιών, οι επιχειρήσεις ζητούν να μειώσουν τον αριθμό εκείνων με τους οποίους συνεργάζονται, έτσι αυτό που παρατηρούμε είναι η οργάνωση των υπερεργολαβιών σε διάφορα επίπεδα, οι μεγάλες επιχειρήσεις καλούν τους υπεργολάβους πρώτου βαθμού, οι οποίοι δίνουν το έργο σε*

Σε αυτό το πλαίσιο έντασης του ανταγωνισμού μεταξύ των κεφαλαίων και της τεχνολογικής μεταπολεμικής ανόδου , έρχεται να αναπτυχθεί η μεταπολεμική εργασιακή ευελιξία²⁸². Οι επιχειρήσεις με στόχο την εδραίωση τους σε μια μονοπωλιακή αγορά , επιζητούν ένα μοντέλο εργασιακών σχέσεων που θα μπορεί να προσαρμοστεί άμεσα στις ανάγκες ενός ανταγωνισμού που αλλάζει διαρκώς και που επομένως καθιστά επιτακτική την άμεση ανταπόκριση των επιχειρήσεων στην αλλαγή αυτή , μέσα από την αντίστοιχη διαμόρφωση της εσωτερικής δομής τους για τον σκοπό αυτό. Στην ευρωπαϊκή ήπειρο η ευελιξία ξεκινά να εξαπλώνεται στην διάρκεια της δεκαετίας του 1970 , με αφορμή και τις δύο πετρελαιοκρίσεις που έπληξαν την Δυτική Ευρώπη την εποχή εκείνη. Την πρώτη αυτή άνοδο της ευελιξίας έμελλε να ακολουθήσει μια περίοδος έντονης επέκτασης της , μέσα από την επικράτηση στην Αγγλία και τις ΗΠΑ αρχικά , του νεοφιλελευθερισμού , ενώ και οι σοσιαλδημοκρατικές δυνάμεις (ο << τρίτος δρόμος >> των νέων εργατικών) έμελλε να διατηρήσουν αργότερα αυτή την πορεία προς ένα ευέλικτο εργασιακό πλαίσιο.

Το τρίπτυχο φορντισμός (τρόπος κεφαλαιακής συσσώρευσης) - τευλορισμός(οργάνωση της βιομηχανικής εργασίας)-κενστανισμός(πολιτική μορφή οργάνωσης)²⁸³ μετατρέπεται στο τρίπτυχο <<οικονομία, αποτελεσματικότητα, αποδοτικότητα²⁸⁴>>. Τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής αρχίζουν όλο και περισσότερο να αξιολογούνται με τον τρόπο αξιολόγησης των επιχειρήσεων ,μέθοδες κόστους-αποτελεσματικότητας , κόστους – οφέλους , ανάλυση SWOT²⁸⁵ , όλες αυτές οι τεχνικές εισήχθησαν από τον τομέα των επιχειρήσεων. Πλέον γίνεται λόγος για το

*υπερεργολάβους δεύτερου βαθμού , κλπ. Όσο πιο περίπλοκο το τελικό προϊόν , τόσο μεγαλύτερη θα είναι η αλυσίδα . Έτσι η υπερεργολαβία δημιουργεί δίκτυα με πολλές διακλαδώσεις , που συχνά περιλαμβάνουν εκατοντάδες επιχειρήσεις. Luc Boltansky, *the new spirit of capitalism*, p.220. Verso , asounder.org (πρόσβαση 29/5/2015).*

²⁸² Όπως το θέτει ο Boltansky , η ευελιξία είναι , η δυνατότητα μεταφοράς του φορτίου της ανασφάλειας της αγοράς από την ίδια την αγορά στους μισθωτούς, τους υπερεργολάβους και τους λοιπούς παρόχους υπηρεσιών. L.Boltansky, *the new spirit of capitalism*,p.218. Verso , asounder.org(πρόσβαση 29/5/2015).

²⁸³ Maria Markantonatou, *the ideal-typical transition from Fordism to post-Fordism : A neopositivist problem setting*, στο European search studies Volume X.Issue (1-2) 2007. Ersj.eu (πρόσβαση 30/5/2015).

²⁸⁴ Ο.π.

²⁸⁵ Strength, weakness , opportunity , threat.

<<διαχειριστικό κράτος²⁸⁶>> , όπου η κοινωνική πολιτική δεν αξιολογείται με βάση τις ανάγκες που εξυπηρετεί αλλά με βάση το οικονομικό της όφελος, και έτσι οι δραστηριότητες περικοπές ωφελούν την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων.

Ο μετά-φορντισμός , αντικαθιστά το κράτος πρόνοιας και τις κενυσιανού²⁸⁷ τύπου παρεμβατικές πολιτικές με πολιτικές απελευθέρωσης της αγοράς, το κράτος πρόνοιας γίνεται <<κράτος-επιχειρηματίας>>. Όπου η κρατική παρέμβαση συνυπάρχει με την ιδιωτική πρωτοβουλία και ο στόχος εστιάζεται στα παραγόμενα αποτελέσματα ,ώστε να υπάρχουν λιγότερα κρατικά εμπόδια στην πορεία προς μια παγκόσμια αγορά. Αυτό που συμβαίνει είναι η αποκοπή του κράτους από τον έλεγχο των εθνικών αγορών γιατί οι τελευταίες παύουν να παίζουν καθοριστικό ρόλο από μόνες τους και συνενώνονται σε υπερεθνικές²⁸⁸ , με αποτέλεσμα να δημιουργούνται αντίστοιχοι υπερεθνικοί οργανισμοί που να προωθούν την ευελιξία αυτή των επιχειρήσεων (π.χ. λευκή και πράσινη βίβλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης , άλλες οικονομικές ενώσεις ,όπως εκείνες που δημιουργήθηκαν με την συμφωνία του Brendon Woods, δηλαδή ΔΝΤ κ.α). Ένα όλο και διευρυνόμενο πλαίσιο οικονομικής δραστηριότητας απαιτεί ,εύλογα, ένα πιο διευρυμένο σύνολο πολιτικών και οργανωτικών δομών για να μπορέσει να δράσει ελεύθερα. Σε περιπτώσεις

²⁸⁶ Maria Markantonatou, *the ideal-typical transition from Fordism to post-Fordism : A neopositivist problem setting*, στο European search studies Volume X.Issue (1-2) 2007. Ersj.eu (πρόσβαση 30/5/2015).

²⁸⁷ Πολιτικές παρέμβασης στην ελεύθερη λειτουργία της αγοράς , που εγκαινιάστηκαν από τον John Meynard Keynes στην κυβέρνηση του Ρούζβελτ αρχικά στην περίοδο του μεσοπολέμου, και στην συνέχεια εφαρμόστηκαν και στην Δυτική Ευρώπη (χρυσή τριακονταετία του κράτους πρόνοιας).

²⁸⁸ Οι υπερεθνικές αυτές ενώσεις ξεκινούν ήδη από τα τέλη του Δεύτερου Παγκοσμίου πολέμου , να οικοδομούν ένα παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό πλαίσιο, που στις επόμενες δεκαετίες θα ευνοήσει την παραπέρα επέκταση των πολυεθνικών επιχειρήσεων σε τρίτες χώρες (Αφρική κλπ). <<Η ανοικοδόμηση της κατεστραμμένης , μεταπολεμικής Ευρώπης , περιελάμβανε μια σειρά οικονομικές πρωτοβουλίες για την εκκίνηση οικονομικών συνεργασιών ανάμεσα στις ΗΠΑ και την μη κομμουνιστική Ευρώπη με στόχο την ανασύσταση της παγκόσμιας οικονομίας και την ανάπτυξη νέων ευκαιριών για ελεύθερο εμπόριο. Η συμφωνία του Bretton Woods (1944) επικύρωσε την δημιουργία ενός διεθνούς οικονομικού συστήματος , το οποίο θα ρύθμιζε την νέα οικονομική τάξη και θα έδινε ώθηση για μεταπολεμικές συνεργασίες. Παγκόσμιοι οργανισμοί δημιουργήθηκαν για να εξασφαλίσουν ειρηνικές και συναινετικές οικονομικές σχέσεις σε ένα νέο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον>>. Maria Markantonatou, *the ideal-typical transition from Fordism to post-Fordism : A neopositivist problem setting*, στο European search studies Volume X.Issue (1-2) 2007. Ersj.eu (πρόσβαση 30/5/2015).

υπερεθνικών ενώσεων όπως η Ε.Ε. , οι πολιτικές παίρνουν την μορφή υποχρεωτικών κατευθυντήριων γραμμών , ούτως ώστε τα κράτη να εναρμονιστούν προς μια ενιαία κατεύθυνση αύξησης της ανταγωνιστικότητας ,με χρήση κοινών εργαλείων ,που ειδικά στην περίπτωση της Ευρώπης παίρνουν την μορφή της εργασιακής ευελιξίας.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει η ευελιξία αναπτύσσεται δίπλα στο πλαίσιο της τυπικής απασχόλησης , με τις δύο να βρίσκονται σε μια σχέση αντίστροφης δυναμικότητας. Δηλαδή η ανάπτυξη της ευελιξίας περιορίζει την κυριαρχία της τυπικής απασχόλησης, όπως ακριβώς στην περίοδο ανόδου της τυπικής απασχόλησης η ευελιξία κατείχε μόνο μια <<περιθωριακή>> θέση στην εξαρτημένη εργασιακή σχέση(αν και η ευελιξία δεν αναφέρεται αποκλειστικά σε μια τέτοιου είδους εξάρτηση, π.χ. εργολαβική σχέση).

Ξεκινώντας από την διπλή κρίση(στις αρχές και τα τέλη της δεκαετίας του '70) του πετρελαίου οι επιχειρήσεις , ξεκίνησαν να αναζητούν την *απορύθμιση της αγοράς εργασίας* με στόχο την μεγαλύτερη κερδοφορία στο πλαίσιο του ανταγωνισμού τους με τις αντίστοιχες των υπόλοιπων χωρών , κυρίως των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας. Αυτή η απορύθμιση αποτελεί ακριβώς την πρώτη ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στην αναδυόμενη ευελιξία και την κυρίαρχη ακόμα τότε τυπική(δηλαδή μη ευέλικτη, αορίστου χρόνου, οκτάωρη και συλλογικά ρυθμισμένη) απασχόληση. Έτσι ενώ η τελευταία διέπονταν από κρατικούς νόμους και συλλογικές ρυθμίσεις (δηλαδή συλλογικές συμβάσεις), η πρώτη απαιτούσε την άρση των περιορισμών που απέρρεαν από τις ρυθμίσεις αυτές καθώς στις ρυθμίσεις αυτές έβλεπαν οι επιχειρήσεις μια εξωγενή παρέμβαση (αλλά και εσωτερική ,αυτή των συνδικάτων) που τις εμπόδιζε να λειτουργήσουν σε ένα πλαίσιο ενός όλο και πιο εντεινόμενου ανταγωνισμού. Το αίτημα αυτό της απορύθμισης , με την σειρά του , απορρέει από την δεύτερη βασική διαφορά ανάμεσα στις δύο εργασιακές μορφές απασχόλησης.

Αυτή η δεύτερη διαφορά έγκειται στην , σε μεγάλο βαθμό , *εξατομίκευση της ευέλικτης εργασίας* , σε αντιδιαστολή με την συλλογική ρύθμιση της τυπικής απασχόλησης²⁸⁹. Το κεφάλαιο επιδιώκει την αύξηση της μονόπλευρης εξουσίας του

²⁸⁹ Η μορφή εταιρικής οργάνωσης που αντικαθιστά την ατομική σύμβαση εργασίας με ένα εμπορικό συμβόλαιο με έναν πάροχο υπηρεσιών καθιστά σε μεγάλο βαθμό δυνατό το <<σκοπούσιμα>> των περιορισμών του εργατικού δικαίου.L.Boltansky, *the new spirit of capitalism*, p.243. Verso asounder.org(πρόσβαση 29/5/2015).

επι της εργασίας , με το να κατακερματίζει την εργασία σε ένα ασύνδετο σύνολο απομονωμένων εργαζομένων . Ορισμένα παραδείγματα που αφορούν την συγκεκριμένη πλευρά της ευελιξίας τα βλέπουμε στον άξονα της ευελιξίας του περιεχομένου της απασχόλησης, όπου η αμοιβή της εργασίας γίνεται επι τι βάση της ατομικής διαπραγμάτευσης ενώ ταυτόχρονα εντείνονται οι προσπάθειες για την σύνδεση της αμοιβής με την ατομική παραγωγικότητα του εκάστοτε εργαζόμενου. Έτσι το βάρος μετατοπίζεται από το κρατικό στο τοπικό , με την έννοια ότι οι επιχειρήσεις αποκτούν μεγαλύτερη ευελιξία όσον αφορά στην αυξομείωση του προσωπικού τους χωρίς να παρεμποδίζονται από το κράτος²⁹⁰. Στην εξατομίκευση αυτή συγκαταλέγεται και η τηλεργασία , η οποία επιφέρει την χωρική και κοινωνική απομόνωση του εργαζόμενου από το σύνολο. Ο κατακερματισμός αυτός της εργασίας , επιτρέπει στην τελευταία να παρουσιάζει μια ευέλικτη προσαρμογή στην σχέση της με την παγκόσμια οικονομική αγορά.

Το τρίτο αυτό χαρακτηριστικό , η *ευέλικτη προσαρμογή δηλαδή*, συνδέεται άμεσα με τον διεθνισμό του ανταγωνισμού των κεφαλαίων που αναφέραμε στην αρχή του κεφαλαίου. Σε μια αγορά που , από καταβολής του συστήματος αλλά κυρίως όταν αυτό πέρασε στο μονοπωλιακό του στάδιο , διευρύνεται σε τέτοιο βαθμό που να φέρνει τους κεφαλαιοκράτες όλο και περισσότερων χωρών αντιμέτωπους μεταξύ τους²⁹¹. Το αποτέλεσμα είναι αυτή η παγκόσμια αγορά να αποτελεί ένα πεδίο ταχύτατων αλλαγών και διακυμάνσεων , στο οποίο οι ξεχωριστοί κεφαλαιοκράτες καλούνται να είναι σε μια συνεχή εγρήγορση όσον αφορά τις διακυμάνσεις της ίδιας τους της παραγωγής και το πώς αυτή οργανώνεται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο άξονας της ευελιξίας του εργάσιμου χρόνου , εδώ αρκεί να αναφέρουμε την ελαστική διεύθετηση του συνολικού εργάσιμου χρόνου. Με βάση αυτή το εργάσιμο ωράριο αυξάνεται ή μειώνεται με βάση τις παραγωγικές ανάγκες της

²⁹⁰ *Labor market flexibility* , *economicsonline.co.uk* (πρόσβαση 14/5/2015).

²⁹¹ *Η παγκοσμιοποίηση μπορεί να νοηθεί ως μια διαδικασία σύνδεσης μεταξύ διαφόρων εθνικών οικονομικών αγορών , που συμπεριλαμβάνει λειτουργίες , πληροφορίες σχετικές με την αγορά , και δραστηριότητες σχετικές με τις τιμές και το εμπόριο... η εμφάνιση , όμως , νέων οικονομικών δυνάμεων , η εξάπλωση νέων οικονομικών ενώσεων , και η αυξημένη σύνδεση μεταξύ των αναπτυσσόμενων με τις αναπτυσσόμενες οικονομίες , σήμαναν την άφιξη ενός νέου σημείου εκκίνησης , από το οποίο θα πρέπει να οργανωθεί το παγκόσμιο εμπόριο. Ι. Ψημμένος , ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ*, σελς 34-35. Εκδόσεις GUTENBERG.

επιχείρησης , που με την σειρά τους καθορίζονται από τον βιομηχανικό κύκλο και σε τελευταία ανάλυση από τον εγχώριο και διεθνή ανταγωνισμό.

Από την παραπάνω παράγραφο συνάγεται ότι η προσαρμοστικότητα αυτή της εργασίας , είναι στην ουσία της , μια *αύξηση του ελέγχου* του κεφαλαίου πάνω στην εργασία , γεγονός που απορρέει από την ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής . Είναι η δυνατότητα του κεφαλαίου να αναδιοργανώνει το προτσές της παραγωγής , ανάλογα με τις ανάγκες της. Και ως τέτοια, δηλαδή δυνατότητα, είναι εφικτή μόνο πάνω στο έδαφος της μεγάλης ατομικής ιδιοκτησίας , εκεί όπου υπάρχει ένα αρκετά μεγάλο κεφάλαιο(και άρα ένα αντίστοιχα μεγάλο εργατικό δυναμικό) που να καθιστά αναγκαία και χρήσιμη την ευελιξία. Η αύξηση του ελέγχου επιτρέπει την απορύθμιση της εργασίας , προς χάριν μιας νέας ρύθμισης από την πλευρά του κεφαλαίου (και προφανώς με την συνδρομή του κράτους προς αυτή την κατεύθυνση, αλλαγή του εργατικού δικαίου κλπ). Για να καταστεί εφικτός αυτός ο έλεγχος , επιβάλλεται μια δομική ευελιξία στα πλαίσια του επιχειρησιακού οργανισμού.

Η δομική ευελιξία διαρθρώνεται πάνω σε δύο άξονες , την εσωτερική καθώς και την εξωτερική ευελιξία. Η πρώτη αφορά στις αλλαγές που συντελούνται μέσα στην επιχείρηση²⁹², δηλαδή στην εργασιακή και οργανωτική δομή της (αλλαγές στο επίπεδο της ιεραρχίας). Ενώ η δεύτερη, σε εκείνες που συμβαίνουν στο <<εξωτερικό περιβάλλον>> της επιχείρησης, και πιο συγκεκριμένα στην άνοδο του ρόλου των περιφερειακών οικονομιών (Τρίτος Κόσμος) και της ανάδειξης του σε συνδετιμόνα του κέντρου (Δυτικές χώρες), ενώ μια παρόμοια λογική επικρατεί και στο εσωτερικό της αγοράς της Δύσης όπου σχηματίζεται ένας οργανισμός-δίκτυο(organization-network). Εύλογα οι δύο άξονες αλληλοδιαπλέκονται τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο.

Ο εξωτερικός άξονας αφορά σε ένα μάκρο-επίπεδο , σε αυτό του διεθνή καταμερισμού εργασίας (international division of labor, IDL). Ο νέος διεθνής καταμερισμός εργασίας , που αφορά στην μεταφορά ενός κομματιού της παραγωγής

²⁹² <<Casualization also led to a segmentation of the wage-earning class and a fragmentation of the labour market , with the formation of a dual market : on one side , a stable , qualified workforce , enjoying a relatively high wage level and invariably unionized in large firms , on the other , an unstable , minimally qualified , underpaid and weakly protected labour force in small firms , dispensing subsidiary services>>.L.Boltansky, *the new spirit of capitalism*, p.243. London, New York, 2005, Verso
asounder.org(πρόσβαση 29/5/2015).

του κατασκευαστικού τομέα σε αναπτυσσόμενες χώρες²⁹³, είναι ενδεικτικός της παγκοσμιοποίησης των αγορών και του διεθνισμού των κεφαλαίων. Εκτός από την περίπτωση της υπεργολαβίας προς τρίτες χώρες υπάρχει και η εργολαβία προς τρίτες επιχειρήσεις που έτσι συνδέονται με την κύρια επιχείρηση σχηματίζοντας μια μορφή δικτύου, δηλαδή δημιουργείται μια σύνδεση ανάμεσα σε μια μεγάλη επιχείρηση και κάποιες μικρότερες. << *Jaques Magaud . He takes the example of an establishment whose 500 wage-earners come under 10 different employers : the office personnel depended directly on an economic interest group ; the maintenance staff on a service company; the wage -earners on the production line on the company itself; the canteen staff on a specialist catering company*²⁹⁴>>. Η σχέση που δημιουργείται ανάμεσα στο μεγάλο (μονοπωλιακό) και το μικρότερο κεφάλαιο είναι μια σχέση ευέλικτης εξάρτησης. Ευέλικτης γιατί η μεγάλη επιχείρηση ευελικτοποιεί την δομή της κατακερματίζοντας την, και εξαρτημένη γιατί η ευελιξία αυτή αποδίδει κομμάτια της παραγωγής σε μικρότερου βεληνεκούς επιχειρήσεις που έτσι προσδένονται στο άρμα της μεγαλύτερης και εξαρτούν την επιβίωση τους, σε ένα βαθμό έστω, από την τελευταία.

Η εσωτερική ευελιξία, αναφέρεται στο μικρο-επίπεδο του εσωτερικού της επιχείρησης. Στο μικρο -επίπεδο ο καταμερισμός εργασίας αφορά σε μια στροφή από την μαζική παραγωγή(mass production) στην ευέλικτη ειδίκευση (flexible specialization)²⁹⁵, ένα σύστημα που επικεντρώνεται σε μια συνεχή καινοτομία και το οποίο προσαρμόζεται στην λογική της ακατάπαυστης αλλαγής αντί να δίνει έμφαση σε

²⁹³ Ικανότητα της παρούσας βιομηχανικής επιχείρησης να διατηρήσει μια κατάσταση διαρκούς ελαστικότητας και καινοτομίας, και να κερδίσει από αυτήν, και να υπάρχει μέσα σε μια ενδεχόμενη ροή της παροδικότητας εις βάρος των μη παροδικών, αστηρών και στατικών συστημάτων εργασιακής διαδικασίας... η τμηματοποίηση, επίσης, και η περαιτέρω αποδιαρρύθμιση των υπαρχουσών πρακτικών εργασίας σε τοπικό επίπεδο, αποτελούν απαραίτητα μέρη αυτής της πραγματικότητας. Ι.Ψημμένος, ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ, σελ.39.Εκδόσεις GUTENBERG.

²⁹⁴ L.Boltansky, *the new spirit of capitalism*, p.229. London, New York, 2005, Verso
asouder.org(πρόσβαση 29/5/2015).

²⁹⁵ <<Οι μοντέρνοι άντρες και γυναίκες Πρέπει να μάθουν να μην επιθυμούν νοσταλγικά τις κατασκευασμένες παγωμένες σχέσεις του αληθινού ή φανταστικού παρελθόντος αλλά να νιώθουν ευχαρίστηση με την κινητικότητα, να νιώθουν θρίαμβο με την ανανέωση>>. Ι.Ψημμένος, ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ, σελ.37. Εκδόσεις GUTENBERG.

μια προσπάθεια συνεχούς ελέγχου²⁹⁶. Η ευέλικτη ειδίκευση αφορά σε μια περισσότερο ολιστική προσέγγιση της εργασίας από την πλευρά του εργαζόμενου, δηλαδή σε αντίθεση με τον λεπτομερή κατακερματισμό της εργασίας στην γραμμή της μαζικής παραγωγής, στην ευελιξία ο εργαζόμενος καλείται να αναλάβει πιο πολύπλοκα καθήκοντα (π.χ. τηλεργασία) καθώς και περισσότερες ευθύνες (ενδεχομένως και κάποιες που στην μαζική παραγωγή ανήκαν στην σφαίρα της διοίκησης, ένα καλό παράδειγμα αποτελούν οι κύκλοι ποιότητας των ιαπωνικών επιχειρήσεων) από ότι πριν. Η συνεχής τεχνολογική αναπροσαρμογή από την άλλη δίνει στην επιχείρηση την δυνατότητα να ασκεί μεγαλύτερο έλεγχο και πιο στενή παρακολούθηση πάνω στους εργαζόμενους.

Η εσωτερική αυτή διαφοροποίηση της εργασίας προκύπτει από μια βασική αλλαγή που συντελείται στο μονοπωλιακό στάδιο, είναι η λεγόμενη *αποσύνδεση* του κεφαλαίου από την λειτουργία της επιχείρησης. Δηλαδή η απαλλοτρίωση φτάνει στο ανώτατο της στάδιο, όπου ο κάτοχος του κεφαλαίου είναι τελείως ξένος προς την εργασία, χάνει ακόμα και αυτή την θεωρητική γνώση της εργασίας καθώς πλέον με την παραγωγή ασχολούνται τα ενδιάμεσα στρώματα (διευθυντές, managers, κλπ), από την άλλη η εργασία δεν βρίσκεται σε άμεση σχέση με τον κεφαλαιοκράτη ιδιοκτήτη αλλά με τα ενδιάμεσα αυτά στρώματα που άπτονται της διοίκησης.

Αυτή είναι μια παρατήρηση του Μαρξ που αφορά τον προπομπό των μονοπωλίων, τις μετοχικές εταιρίες, <<στις μετοχικές εταιρείες η λειτουργία είναι χωρισμένη από την ιδιοκτησία του κεφαλαίου, επομένως και η εργασία είναι εντελώς χωρισμένη από την ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και την υπερεργασία. Αυτό είναι αποτέλεσμα της ανώτατης ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, αναγκαίο σημείο περάσματος για την ξαναμετατροπή του κεφαλαίου σε ιδιοκτησία των παραγωγών, όχι όμως πια σαν ατομική ιδιοκτησία ξεχωριστών παραγωγών, αλλά σαν ιδιοκτησία συνεταιρισμένων παραγωγών, σαν άμεσα κοινωνική ιδιοκτησία. Είναι, από την άλλη, σημείο περάσματος για τη μετατροπή όλων των λειτουργιών στο προτσές αναπαραγωγής, που συνδέονται ακόμα ως τώρα με την ιδιοκτησία του κεφαλαίου, σε απλές λειτουργίες των συνεταιρισμένων παραγωγών, σε κοινωνικές λειτουργίες²⁹⁷>>.

²⁹⁶ Martha Macdonald, *post-fordism and the flexibility debate*, p.178. spe.library.utoronto.ca (πρόσβαση 11/6/2015).

²⁹⁷ Τα ιστορικά όρια του καπιταλισμού, ριζοσπάστης 30/12/2012, rizospastis.gr (πρόσβαση 4/6/2015).

Οι ιδιοκτήτες των μετοχικών εταιρειών είναι αυτοί που έχουν στην ιδιοκτησία τους τις μετοχές των εταιρειών, γι' αυτό ο Μαρξ κάνει λόγο για απλούς ιδιοκτήτες κεφαλαίου, αλλά δεν έχουν άμεση σχέση με τη λειτουργία της παραγωγής. Η λειτουργία της παραγωγής διευθύνεται από τους διευθυντές. Το ρόλο του κεφαλαιοκράτη που οργάνωνε και διηύθυνε την παραγωγή άμεσα ο ίδιος, αντικαθιστά τώρα ο διευθυντής. Έτσι η λειτουργία των επιχειρήσεων είναι χωρισμένη από την ιδιοκτησία>>. Η αποσύνδεση αυτή δημιουργεί την εξής ανάγκη, οι μη χειροτεχνικές ιδιότητες της εργασίας που στο φορντικό μοντέλο ανήκαν στην διοίκηση, πλέον να πηγαίνουν προς τα κάτω, δηλαδή προς του εργαζόμενους οι οποίοι παύουν να υπάρχουν απλά ως χειρώνακτες και αναλαμβάνουν και πνευματικές εργασίες.

<< Οι νέες τεχνολογίες εμπεριέχουν ως δυναμική τάση- χωρίς απαραίτητα η τάση αυτή να πραγματώνεται- τη δυνατότητα της επιστροφής του σχεδιασμού, της οργάνωσης και του ελέγχου της εργασίας, στο παραγωγικό εργαστήρι, κάνοντας δυνατή την επανένωση, τουλάχιστον σε κάποιο βαθμό, της χειρωνακτικής με την διανοητική εργασία²⁹⁸>>. Η συγκεντροποίηση του κεφαλαίου στο μονοπωλιακό στάδιο προκαλεί την εξής αλυσιδωτή αντίδραση, το κεφάλαιο γιγαντώνεται και μαζί με αυτό αυξάνει και το μέγεθος της επιχείρησης, αποτέλεσμα αυτού είναι ότι η επιχείρηση δεν μπορεί πλέον να βασιστεί σε έναν μικρό αριθμό ειδικευμένων επιστημόνων για να λειτουργήσει, όπως επίσης και ο κεφαλαιοκράτης δεν μπορεί πλέον να διοικεί και να τα έχει όλα υπο επίβλεψη μόνος του. Η επέκταση του κεφαλαίου τόσο χωρικά (σε άλλες χώρες) όσο και τεχνολογικά (δημιουργία νέων προϊόντων για την εσωτερική αγορά, ώστε να επεκταθεί και εκεί το κεφάλαιο), απαιτεί μια νέα οργάνωση της εργασίας όπου όλο και περισσότεροι εργαζόμενοι θα αναλαμβάνουν όλο και περισσότερα καθήκοντα (γιατί η επιχείρηση αυξάνεται και αυτή υπέρμετρα), και όπου η άμεση (χειρωνακτική) εργασία θα περιορίζεται (όπως επίσης και θα εκτοπίζεται χωρικά, σε χώρες του Τρίτου κόσμου) έναντι της έμμεσης (διανοητική, η οποία παίρνει την κυρίαρχη θέση στον σύγχρονο δυτικό κόσμο, όπως είναι η διαχείριση καθώς και το μάρκετινγκ). Υπο αυτό το πρίσμα η ίδια η ανάπτυξη του κεφαλαίου καθιστά το τελευταίο τελείως ξένο προς την παραγωγική διαδικασία, και έτσι ουσιαστικά παρασιτικό.

²⁹⁸ Γεωργία Πετράκη, *οι νέες τεχνολογίες μετασχηματίζουν την εργασία*; , σελ.8. Πάντειο πανεπιστήμιο.

Πλέον δίπλα στους εργάτες του κυανού κολάρου υπάρχει και ένα στρώμα εργαζομένων του λευκού κολάρου. Ο καταμερισμός της εργασίας μεταπολεμικά επιτρέπει την άνοδο της πνευματικής εργασίας στον τριτογενή τομέα των υπηρεσιών , ο νέος αυτός καταμερισμός επιτρέπει στην ευελιξία να βρίσκει νέες διόδους για την εδραίωση της (π.χ. τηλεργασία) καθώς πλέον το αντικείμενο της δουλειάς είναι άυλο και επομένως διαθέτει διαφορετικές δυνατότητες επέκτασης του στον χώρο και στον χρόνο. Για την χρήση της τεχνολογίας απαιτείται μια μαζικοποίηση της εκπαίδευσης , και πλέον η γνώση γίνεται όχι μόνο στοιχείο εισόδου στην εργασία αλλά και βασική προϋπόθεση για την συνέχιση της , καθώς οι νέες τεχνολογίες απαιτούν την συνεχή ανανέωση της γνώσης (δια βίου εκπαίδευση, συνεχιζόμενη κατάρτιση) , οπότε και η εκπαίδευση καταλήγει να ευελικτοποιείται²⁹⁹. Με την άνοδο του στρώματος των λευκών κολάρων η ευελιξία παρουσιάζεται ως ένα μοντέλο εργασίας που έρχεται να συμβαδίσει με την μη εργασιακή ζωή των λευκών κολάρων (ή τουλάχιστον δίνει την εντύπωση μιας τέτοιας επίφασης).

Στην προσπάθεια τους να συμβιβάσουν τις εργασιακές με τις μη εργασιακές υποχρεώσεις (νοικοκυριό, φροντίδα παιδιών) οι εργαζόμενοι επιλέγουν την λύση της ευελιξίας , με πολύ συχνό παράδειγμα τα ευέλικτα ωράρια (όπως είναι η μερική απασχόληση) για τις εργαζόμενες μητέρες. Η μεταπολεμική εποχή φέρνει νέα πολιτισμικά και εν γένει πρότυπα ζωής (καθώς η μεταπολεμική αναδιαμόρφωση της οικονομίας, με έναν προσανατολισμό στην γνώση και τις υπηρεσίες, οδηγεί στην άνοδο των μεσαίων στρωμάτων που ζουν σε καλύτερες συνθήκες σε σχέση με την εργατική τάξη) τα οποία απορρέουν από τις απαιτήσεις της οικονομίας και πλέον οι δύο σφαίρες (εργασιακή-μη εργασιακή) έρχονται αναπόφευκτα πιο κοντά, για παράδειγμα το γεγονός ότι τα λευκά κολάρια δεν δουλεύουν απλώς για την επιβίωση τους αλλά και για λόγους που αφορούν στην δημιουργία καριέρας , συνδέεται άμεσα με την ευελιξία που επιτρέπει τον συνδυασμό εργασιακής και μη εργασιακής ζωής

²⁹⁹ << Η αποτελεσματική χρήση των νέων τεχνολογιών προϋποθέτει την αναβάθμιση του μέσου όρου εξειδίκευσης των εργαζομένων, τη πρωτοβουλία και την οικειοθελή συνεργασία των εργαζομένων προκειμένου να γίνει δυνατή η επιτυχής εκτέλεση όλο και πιο σύνθετων εργασιών>>. Γεωργία Πετράκη, οι νέες τεχνολογίες μετασχηματίζουν την εργασία ; , σελ.10. Πάντειο πανεπιστήμιο.

με ιδιαίτερη έμφαση όμως στην πρώτη. Οι δύο σφαίρες υπεισέρχονται η μια στην άλλη αλλά με όρους κυριαρχίας της εργασίας επι της μη εργασίας.

Είναι χαρακτηριστικό πως στην εργασιακή κουλτούρα των λευκών κολάρων παίζει μεγάλο ρόλο η αφοσίωση (commitment) προς τον οργανισμό³⁰⁰, πρόκειται για την εργασιακή κουλτούρα του οργανισμού που πίσω από αυτή κρύβεται η ανάγκη του οργανισμού να ενσωματώσει τον εργαζόμενο για να τον κάνει πιο παραγωγικό αλλά και πειθήνιο³⁰¹. Η νέα αυτή κουλτούρα μπορεί να χρησιμοποιείται από την επιχείρηση για την μεγιστοποίηση της απόδοσης, αλλά η ίδια η γένεση της οφείλεται στην άνοδο της διανοητικής εργασίας, και πιο συγκεκριμένα στον διαχωρισμό της διανοητικής από την χειρωνακτική που κάνει ώστε η πρώτη να θεωρείται ανώτερη της δεύτερης. Η διχοτόμηση αυτή αντανακλά πάνω στον εργαζόμενο μια σειρά από ιδέες, που σχηματίζουν μια ιδεαλιστική κουλτούρα. Ο ιδεαλισμός όντας μια θεωρία που συνδέεται με τον καπιταλισμό, έχει στον πυρήνα της την ατομικιστική θεώρηση των πραγμάτων (π.χ. ωφελιμισμός του Ι.Μπένθαμ), έχει αποτέλεσμα την δημιουργία μιας κουλτούρας της ατομικότητας και του ανταγωνισμού ανάμεσα στα λευκά κολάρα (άνοδος, καριέρα, κύρος).

Παρατηρούμε πως δημιουργείται ένα τρίπτυχο ατομικότητας, η ευελιξία κατακερματίζει το εργατικό δυναμικό (π.χ. ατομικές διαπραγματεύσεις), το κράτος προωθεί την ευελιξία επιδιώκοντας στην παρεμπόδιση της συλλογικής οργάνωσης (π.χ. προώθηση των ατομικών αξιολογήσεων των εργαζομένων), και τέλος δημιουργία μιας νοοτροπίας που να είναι συμβατή με τον οργανισμό (π.χ. σύνδεση

³⁰⁰ *Οι νέες τεχνικές δομές και οι οικονομικοί μηχανισμοί αποκτούν νέες ιδεολογικές αξίες, που αναζητούν να αφομοιώσουν τους ανθρώπους στους οργανικούς σκοπούς και τις αρχές βιομηχανικής δραστηριότητας ... η δομή παύει να είναι μια εξωτερική δύναμη που συνθλίβει τον άνθρωπο, τον αφομοιώνει και τον κάνει παθητικό, και μετατρέπεται σε μια οδό ελευθερίας, ένα εργαλείο για τη δημιουργία νέας ηθικο-πολιτικής μορφής και μια πηγή νέας πρωτοβουλίας. Οι εργαζόμενοι δηλαδή φτάνουν να ενσωματώνουν στο αξιακό τους σύστημα τις ίδιες τις αξίες του συστήματος, στην ουσία πρόκειται για μια ενσωμάτωση ξένων αξιών ως οικίες. Ι.Ψημμένος, ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ,σελ.40.Εκδόσεις GUTENBERG.*

³⁰¹ <<Τα μέσα εργασίας που απορρέουν από τις νέες τεχνολογίες αναπτύσσουν στην παραγωγή δύο βασικές τάσεις: την αναζήτηση της ενσωμάτωσης ως νέου τρόπου επιδίωξης της αύξησης της παραγωγικότητας και την αναζήτηση της ευελιξίας των γραμμών παραγωγής προκειμένου να επιτευχθεί η προσαρμογή στον ασταθή χαρακτήρα των αγορών>>. Γεωργία Πετράκη, *οι νέες τεχνολογίες μετασχηματίζουν την εργασία*; , σελ.8.Πάντειο πανεπιστήμιο.

της αμοιβής με την ατομική επίδοση, κύκλοι ποιότητας όπου ο εργαζόμενος λειτουργεί και σαν αξιολογούμενος και σαν αξιολογητής του έργου του στην ομάδα του).

Σε πολλές περιπτώσεις η επιλογή της ευελιξίας γίνεται με κριτήριο όχι την μη εργασιακή ανάγκη του εργαζόμενου αλλά την ανάγκη του να αποδείξει την αφοσίωση στην επιχείρηση , για να μπορέσει μελλοντικά να ανέλθει.

Χαρακτηριστικό είναι η περίπτωση της μερικής απασχόλησης , οι γυναίκες εργαζόμενες στην Μ. Βρετανία επέλεξαν την συγκεκριμένη ευελιξία , αφενός γιατί έτσι μπορούσαν να συμβιβάσουν την εργασία με το νοικοκυριό(φροντίδα παιδιών) ,και αφετέρου γιατί η ανεπάρκεια των προνοιακών δομών δεν τους επέτρεπε να συμβιβάσουν αλλιώς τον διπλό ρόλο εργαζομένης/μητέρας³⁰²(οι παιδικοί σταθμοί στην τότε Αγγλία λειτουργούσαν μόνο τα πρωινά, ενώ οι γυναίκες δούλευαν μέχρι το μεσημέρι με την τυπική απασχόληση).

Οι αλλαγές στις εργασιακές και οικονομικές συνθήκες , είναι επίσης χωρικές αλλαγές , και μάλιστα σε δύο επίπεδα αυτό της γεωγραφικής κατανομής , και εκείνο της τοπικής αυτοδιοίκησης. Όσον αφορά την πρώτη έχουμε να πούμε πως , η εργασιακή με την μη εργασιακή σφαίρα διαπλέκονται , γιατί η εργασία μετατοπίζεται μέσα στα όρια του πραγματικού χώρου .Τα βιομηχανικά κέντρα της πόλης παρακμάζουν και μετατοπίζονται από το κέντρο (δυτική Ευρώπη) στην περιφέρεια (Τρίτος κόσμος) για να δώσουν την θέση τους σε επιχειρήσεις του τριτογενούς τομέα που βρίσκονται έξω από της ζώνες της σκουριάς(rust belts) , δηλαδή σε χωρικές ζώνες που εντοπίζονται στα πέριξ του κέντρου των πόλεων. Η χωρική αγκύλωση³⁰³ διαρρηγνύεται , και ο χώρος με την σειρά του ευελικτοποιείται

³⁰² Gosta Esping Andersen-Duncan Gallie-A.Hemerijck-J.Myles, *γιατί χρειαζόμαστε ΝΕΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ* , Αθήνα,2006,Διόνικος,σελ.206. <http://korinthos.uop.gr> (πρόσβαση 11/8/2015).

³⁰³ Η τυπική βιομηχανική πόλη του φορντικού μοντέλου , αποτελείται ως επι το πλείστον από μια σειρά αλληπάλληλων κύκλων. Από τον μικρότερο στον μεγαλύτερο, ο πρώτος περιλαμβάνει τα εργοστάσια , ο δεύτερος τις κατοικίες, και ο τρίτος τα προάστια .Πρόκειται για ένα στατικό μοντέλο όπου οι κύκλοι είναι εμφανώς διαχωρισμένοι με βάσει την ταξική προέλευση και το εισόδημα . Αντίθετα η μετά-φορντική πόλη χαρακτηρίζεται από αλληπάλληλους κατακερματισμούς. Χάρης κυρίως στην ανάπτυξη του δικτύου μεταφορών και πολεοδόμησης, δημιουργούνται μικροί πυρήνες διαφορετικών προσανατολισμών στην θέση των μεγάλων κύκλων. Εδώ πλέον υπάρχει το παλιό βιομηχανικό κέντρο που είτε παρακμάζει είτε μετατρέπεται σε πολιτισμικό κέντρο διασκέδασης , υπάρχουν οι παλιές

,καθώς πλέον ένας τόπος δουλειάς μπορεί να βρίσκεται παντού ταυτόχρονα, δηλαδή να υπάρχουν εταιρικά γραφεία αλλά και κάποιοι εργαζόμενοι να δουλεύουν από το σπίτι τους. Όσον αφορά την τοπική αυτοδιοίκηση, η κρίση του φορντισμού και η έλευση του μέτα-φορντισμού , έχουν ως αποτέλεσμα την μετάβαση από το παραδοσιακό κράτος πρόνοιας στον πιο ευέλικτο προνοιακό πλουραλισμό.

Εδώ φαίνεται πιο καθαρά η ευελιξία της πόλης-επιχειρηματία , η τοπική διοίκηση αρχίζει προοδευτικά να αποσυνδέεται, τουλάχιστον στο οικονομικό κομμάτι , από το κράτος και να στρέφεται προς μορφές επιχειρηματικής συνεργασίας (partnerships) με τον ιδιωτικό τομέα. Αυτή η συνεργασία περιλαμβάνει εκχωρήσεις περιοχών , φοροαπαλλαγές και ελαφρύνσεις , ειδικά φορολογικά καθεστώτα , τροποποίηση των χρήσεων γης , από την πλευρά της αυτοδιοίκησης. Ενώ από την πλευρά του ιδιώτη επενδυτή η συνεργασία περιλαμβάνει , κατασκευή υποδομών , διαχείριση τους καθώς και <<μοίρασμα των κερδών με την τοπική διοίκηση³⁰⁴>>.

Δηλαδή χρήση των υποδομών από τους πολίτες , πρόσληψη τοπικού εργατικού δυναμικού, κατασκευή υποδομών κοινής ωφελείας (π.χ. πάρκα). Με τον τρόπο αυτό

εργατικές συνοικίες που είτε κατοικούνται από μετανάστες είτε εξευγενίζονται (δηλαδή χρησιμοποιούνται για εμπορικές δραστηριότητες) . Στην θέση των προαστίων με τις ομοιόμορφες κατοικίες μπαίνουν οι ποικιλόμορφες προαστιακές κοινότητες (diverse suburban communities) . Στις άκρες των πόλεων δημιουργούνται νέες , τα λεγόμενα μητροπολιτικά κέντρα (edge cities) , έτσι το βάρος μετατοπίζεται από το κέντρο στην περιφέρεια της πόλης . Καθώς στα περίξ του κέντρου κάνουν την εμφάνιση τους και οι νέες επιχειρήσεις (high-tech industrial spaces) που διαφοροποιούνται σε σχέση με τις γραμμές παραγωγής των εργοστασίων με τις καμινάδες. Η νέα πόλη είναι κερματισμένη σε μικρές κυψέλες που η ταυτότητα τους χαρακτηρίζεται από τα μεσαία στρώματα .Ενώ στην εργατική τάξη μένει μόνο το κέντρο της πόλης κυρίως για μεταναστευτικές ομάδες , οι οποίες εκδιώκονται από τα ανώτερα στρώματα , καθώς τα τελευταία επιθυμούν να εκμεταλλευτούν επιχειρηματικά την περιοχή. Καθώς η νέα πόλη είναι πέρα από τις κατοικίες και τους χώρους εργασίας , και πόλη-επιχειρηματίας με ανεπτυγμένες δομές διασκέδασης και αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου των μεσσαίων στρωμάτων(π.χ. θεματικά πάρκα , εμπορικά κέντρα) , χώροι πρασίνου επίσης για μικροαστικές δραστηριότητες (π.χ.ποδηλατόδρομοι) .Η νέα πόλη αντικατοπτρίζει την ευελιξία της εργασίας , καθώς συναντούμε περιοχές μικροαστικές (προάστια), περιοχές εργατικές (πρώην βιομηχανικές ζώνες) καθώς και περιοχές της αστικής τάξης (gated communities).Πρόκειται για ένα συνοθύλευμα όλων των χαρακτηριστικών κοινωνικών ομάδων του μέτα-φορντισμού. *Post-fordist city*, www.yorku.ca (πρόσβαση 13/5/2015).

³⁰⁴ Margit Mayers , *Post-Fordist City Politics* , p.323. Στο ,*POST-FORDISM A READER* , Ash Amin ,England,1994, Basil Blackwell ltd in association with the *International Journal of Urban and Regional Research*.Userpage-fu-berlin.de (πρόσβαση 12/6/2015).

οι επιχειρήσεις βρίσκουν φθηνές λύσεις για την ανάπτυξη των υποδομών τους , ενώ συχνά δημιουργείται και ένας κύκλος κίνησης κεφαλαίων, καθώς οι συνεργασίες περιλαμβάνουν επιχειρήσεις, δήμους, τράπεζες , εθελοντικές ενώσεις, και εταιρείες κοινοτικής ανάπτυξης (*community development corporations*³⁰⁵) . Έτσι οι νέες μορφές κοινωνικής πολιτικής προωθούν μια ευελιξία των επενδύσεων , διευκολύνοντας τους ιδιώτες να αποκομίζουν μεγαλύτερα κέρδη με λιγότερα έξοδα (για υποδομές και δυναμικό) , και μάλιστα με μια αισθητή μείωση των γραφειοκρατικών διαδικασιών που απαιτούνται , καθώς πλέον τα ζητήματα κοινωνικής πολιτικής μετατίθενται από την μάκρο (κράτος) στην μικρο (κοινότητα) κλίμακα , οπότε και οι συμφωνίες επιταχύνονται ως προς την επίτευξη τους.

Οι αλλαγές που συνεπάγεται η ευελιξία της εργασίας , συνεπάγονται αλλαγές στον τρόπο διαχείρισης της εργασίας (management) από πλευράς της διοίκησης . Στο παράδειγμα της τηλεργασίας , η διαχείριση της ευέλικτης αυτής μορφής γίνεται με βάση όχι την επιτήρηση του εργαζόμενου στον χώρο δουλειάς αλλά μέσω της τεχνολογίας και μέσω των αποτελεσμάτων που επιτυγχάνει ο τηλεεργαζόμενος. Έτσι παρατηρούμε πως με βάση τις αλλαγές στην εργασία αλλάζει ανάλογα και η διαχειριστική κουλτούρα στα πλαίσια ενός οργανισμού(στην περίπτωση της τηλεργασίας μάλιστα αυτή η αλλαγή κουλτούρας συνιστά μια εκ των μεγαλύτερων προκλήσεων για την εφαρμογή της στα πλαίσια του οργανισμού).

Οι ευέλικτες μορφές εργασίας αποτελούν θα λέγαμε μια νομοτέλεια του καπιταλιστικού συστήματος , όταν αυτό βρίσκεται στο ανώτερο στάδιο εξέλιξης του , εκείνο του μονοπωλίου. Με βάση τους νόμους της διαλεκτικής η ευελιξία , αποτελεί μια άρνηση της άρνησης³⁰⁶ . Αυτό συμβαίνει γιατί μέσα στα πλαίσια του

³⁰⁵ Margit Mayers , *Post-Fordist City Politics* , p.325. Στο *POST-FORDISM A READER* , Ash Amin ,England,1994, Basil Blackwell ltd in association with the *International Journal of Urban and Regional Research*.Userpage-fu-berlin.de (πρόσβαση 12/6/2015).

³⁰⁶ Η εξέλιξη στο στάδιο της άρνησης της άρνησης επαναλαμβάνει ορισμένα γνωρίσματα και χαρακτηριστικά προηγούμενων σταδίων σε ανώτερο επίπεδο και επομένως μπορεί να παρασταθεί με τη μορφή σπείρας. Είναι ‘ μια εξέλιξη που διατρέχει γι’ άλλη μια φορά το περασμένο στάδιο , διαφορετικά όμως , σε ανώτερο επίπεδο(άρνηση της άρνησης). Το προτσές συσσώρευσης και μετατροπής της υπεραξίας συνεχίζεται στο ανώτερο επίπεδο του μονοπωλίου , ενώ η παραγωγικότητα αυξάνεται μέσα από τις τεχνολογικές καινοτομίες, που επιτρέπουν να εφαρμοστούν και διάφορες μορφές ευελιξίας (π.χ.

συστήματος η συσσώρευση του κεφαλαίου δημιουργεί το αίτημα για μια εργασία περισσότερο παραγωγική και προσαρμόσιμη στις ανάγκες του νέου ανταγωνισμού των μονοπωλιακών καπιταλιστών. Έτσι η <<ποιότητα>> της τυπικής απασχόλησης τείνει να εξαλειφθεί από μια ανώτερη <<ποιότητα>> αυτή της μη τυπικής εργασίας. Από το στάδιο του ελεύθερου ανταγωνισμού σε εκείνο του μονοπωλιακού καπιταλισμού, οι παραγωγικές σχέσεις διατηρούνται ως έχουν (παραμένουν εκμεταλλευτικές) αλλά και ταυτόχρονα ανάγονται σε ένα νέο ποιοτικό επίπεδο καθώς έχουν ήδη δημιουργηθεί οι αντικειμενικές προϋποθέσεις για κάτι τέιοιο, δηλαδή η τεχνολογική άνοδος των μέσων παραγωγής. Η εργασία περνά σταδιακά από την γραμμή παραγωγής των κυανών κολάρων(χωρίς όμως αυτά να καταργούνται , αλλά σε έναν βαθμό να δημιουργούνται από την αρχή εκεί που δεν προϋπήρχαν, δηλαδή στις χώρες του Τρίτου κόσμου) στις άυλες υπηρεσίες των λευκών κολάρων , η μόνιμη απασχόληση γίνεται μερική , και στην ουσία τα μη εξελιγμένα στοιχεία του προηγούμενου επιπέδου τώρα εξελίσσονται σε καθοριστικούς παράγοντες. Δηλαδή η ευελιξία γίνεται κυρίαρχη ενώ σε προγενέστερες περιόδους ήταν μόνο περιθωριακή.

Ο δεύτερος νόμος της διαλεκτικής είναι εκείνος που αναφέραμε στην αρχή του κεφαλαίου³⁰⁷ , δηλαδή η μετάπτωση της ποσότητας σε ποιότητα. Η ποιοτική μεταβολή της εργασίας από άτεγκτη/τυπική σε ευέλικτη/μη τυπική , είναι εν πολλοίς ένα προϊόν συσσώρευσης επι ένα μακρό χρονικό διάστημα³⁰⁸ . Όπως παρατηρεί ο

τηλεργασία). M.Buhr-A.Kosing , *ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗΣ-ΛΕΝΙΝΙΣΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ*, σελ.178.Εκδόσεις γράμματα.

³⁰⁷ M.Buhr-A.Kosing , *ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗΣ-ΛΕΝΙΝΙΣΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ*, σελ.180.Εκδόσεις γράμματα.

³⁰⁸ *Ο νόμος αυτός ορίζει ότι οι ποσοτικές αλλαγές ποιοτικά καθορισμένων αντικειμένων ... οδηγούν σ'ένα ορισμένο σημείο στην αλματώδη μετάπτωση της παλιάς σε μια νέα ποιότητα....ανάμεσα στην ποσότητα και την ποιότητα υπάρχει μια διαλεκτική ενότητα..αυτό σημαίνει πως κάθε ποιότητα συνδέεται με μια καθορισμένη ποσότητα .. αυτή η ενότητα μεταβάλλεται μέσα στο εξελικτικό προτσές , και μάλιστα η εξέλιξη αρχίζει πάντα με ποσοτικές μεταβολές .. αν το όριο αυτό που τέθηκε από το μέτρο ξεπεραστεί , τότε η υπάρχουσα ενότητα ποιότητα και ποσότητας καταστρέφεται ..και γεννιέται μια καινούργια ποιότητα (αντικατάσταση των τυπικών από ατυπικές μορφές απασχόλησης, στην βάση της κεφαλαιακής συσσωρεύσεως)... αυτή είναι η επαναστατική , ασυνεχής και αλματώδης φάση της εξέλιξης... το αναπτυξιακό προτσές περιλαμβάνει πάντα εξελικτικές (σταδιακές) και επαναστατικές (αλματώδεις)*

Λένιν το μονοπωλιακό στάδιο του καπιταλισμού συνοδεύεται και από μια ποσοτική μεταβολή στα μέσα μεταφοράς των εμπορευμάτων³⁰⁹. Πιο συγκεκριμένα παρατήρησε μια ταχεία αύξηση στην κατασκευή σιδηροδρομικών γραμμών τόσο στις ανεπτυγμένες χώρες όσο και στις τότε αποικίες. Στη συνέχεια έχουμε την άνοδο του φορντικού προτύπου παραγωγής στον μεσοπόλεμο, όπου ο κεντρικός στόχος είναι μαζική παραγωγή για μαζική κατανάλωση, με την δημιουργία εμπορευμάτων σε μια σειρά παραγωγής. Στις μεταπολεμικές κοινωνίες παρατηρείται μια μαζική παραγωγή καταναλωτικών αγαθών που όμως διαθέτουν και το ποιοτικό στοιχείο που τα διαφοροποιεί.

Μεταπολεμικά δημιουργείται η εξής διάκριση ανάμεσα σε υλικά εμπορεύματα και άυλες εμπορευματοποιημένες υπηρεσίες. Έτσι παρατηρούμε πως σε όλη αυτή την χρονική περίοδο υπάρχει μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα σε μια τεράστια ποσοτική συσσώρευση (κεφαλαίων, εργασίας με το τευλορικό μοντέλο διαχείρισης³¹⁰, εμπορευμάτων) και σε μια ποιοτική διαφοροποίηση (αλλαγή καταναλωτικών

μεταβολές. M.Buhr-A.Kosing, *ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗΣ-ΛΕΝΙΝΙΣΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ*, σελ.180.Εκδόσεις γράμματα.

³⁰⁹ Η συγκριτική ανάλυση που παραθέτει ο Λένιν λαμβάνει χώρα ανάμεσα στα έτη 1890-1913. Στην διάρκεια αυτών των 23 ετών οι σιδηροδρομικές γραμμές, ανα χιλιάδες χιλιόμετρα, αυξήθηκαν από 224 σε 346 για την Ευρώπη, από 268 σε 411 για τις ΗΠΑ, και από 125 σε 347 για το σύνολο των αποικιών. Το έτος 1890 υπήρχαν 617 χιλιάδες χιλιόμετρα γραμμών, ενώ το έτος 1913 αυτές είχαν ανέλθει σε 1104. Ο Λένιν τονίζει πως οι σιδηροδρομικές γραμμές αποτελούν μια πολυποίκιλη και εξαιρετικά σημαντική επένδυση για τους κεφαλαιοκράτες, *διακόσιες χιλιάδες χιλιόμετρα νέες σιδηροδρομικές γραμμές στις αποικίες και στις άλλες χώρες...σημαίνουν πάνω από 40 δισεκατομμύρια μάρκα νέες τοποθετήσεις κεφαλαίων με εξαιρετικά επωφελείς όρους, με εξαιρετικές εγγυήσεις αποδοτικότητας, μ'επικερδείς παραγγελίες για τα χαλυβουργεία κτλ*. Η συγκέντρωση της ιδιοκτησίας των γραμμών βρίσκεται στα χέρια των αποικιακών δυνάμεων της εποχής, εκεί όπου πρωτοεμφανίζεται και ο μονοπωλιακός καπιταλισμός. *Περίπου το 80% όλων των σιδηροδρομικών γραμμών είναι συγκεντρωμένα στις 5 μεγαλύτερες Δυνάμεις...στους Άγγλους και Γάλλους λχ. Εκατομμυριούχους ανήκει τεράστιος αριθμός μετοχών και ομολογιών των αμερικανικών, των ρωσικών και άλλων σιδηροδρόμων*. Β.Ι.Λένιν, *Ο ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ ΑΝΩΤΑΤΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ*, σελς 94-95. Σύγχρονη εποχή.

³¹⁰ Η επιστημονική οργάνωση της εργασίας που δημιούργησε ο Τέυλορ, αφορά και σε ένα μαζικό άνοιγμα της εργασιακής παραγωγής προς εκείνους τους ανθρώπινους παραγωγικούς συντελεστές που ως τότε δεν συμμετείχαν μαζικά στην παραγωγή, όπως οι γυναίκες. Επομένως αναφερόμαστε σε μια αύξηση του αριθμού του εργατικού δυναμικού.

προτύπων, συμπεριφορών, εργασιακής οργάνωσης, τρόπου με τον οποίο η εργασία παράγει³¹¹) που βασίζεται στην πρώτη. Το αποτέλεσμα είναι μια ποιοτική άνοδος των αντικειμενικών προϋποθέσεων (υλικοί όροι παραγωγής) που ενώ διατηρεί κάποια κοινά με προηγούμενες βαθμίδες (διότι συντελείται στο ίδιο και το αυτό οικονομικό σχηματισμό), εντούτοις βασίζεται στην ποσοτική και επομένως ποιοτική στάθμη μια προηγούμενης βαθμίδας την οποία και αρνείται για να φτάσει πιο ψηλά. Αυτό το οποίο μπορούμε να συμπεράνουμε είναι πως οι ευέλικτες μορφές προσφέρουν στο κεφάλαιο την δυνατότητα να αυξήσει τον έλεγχο επι της παραγωγής και να αυξήσει την συσσώρευση της υπεραξίας που απομυζά από τους εργαζόμενους³¹².

Ο Μαρξ είχε σωστά εντοπίσει πως ο καπιταλισμός προορίζεται να γίνει παγκόσμιο σύστημα. Η επέκταση προς τον Τρίτο Κόσμο στην ουσία επαναλαμβάνει την πρωταρχική κεφαλαιακή συσσώρευση (υφαρπαγή γης, δημιουργία μεγάλων γεωργικών εκμεταλλεύσεων που ανήκουν στο κεφάλαιο, μεταφορά ενός μέρους της βιομηχανίας εκεί) σε διαφορετικό μέρος και σε πιο ανεπτυγμένο βαθμό (μονοπώλιο). Η υπεραξία υφαρπάζεται από τους βιομηχανικούς εργάτες όχι της Δύσης μόνο αλλά και της περιφέρειας, με την σειρά τους οι εργαζόμενοι του λευκού κολάρου <<χάνουν>> κάποιες από τις δεξιότητες τους οι οποίες ενσωματώνονται στους H/Y, όπως προηγούμενα οι εργάτες <<έχαναν>> τις δεξιότητες τους από τις μηχανές.

Ο φορντισμός και ο τευλορισμός, οργάνωσαν την παραγωγή στο εσωτερικό του εργοστασίου στις ανάγκες του κεφαλαίου. Ο μετά-φορντισμός, οργανώνει ολόκληρη την κοινωνία στα πρότυπα και τις ανάγκες του κεφαλαίου (π.χ. διαρρύθμιση της πόλης ώστε να εξυπηρετεί τις εμπορικές ανάγκες του κεφαλαίου), με απώτερο σκοπό να καταστραφούν οι όποιες αγκυλώσεις που παρεμποδίζουν την ελεύθερη συσσώρευση μέσα από τον διεθνοποιημένο ανταγωνισμό. Η κίνηση αντιστρέφεται, η εγγύτητα του εργοστασίου (της παραγωγής) μετατρέπεται σε απόσταση των

³¹¹ Δεν αναφερόμαστε σε μια αλλαγή κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού αλλά σε μια αλλαγή του τύπου, κυανό και λευκό κολάρο.

³¹² *Οι απαρχές του μετασχηματισμού-από τον φορντισμό στον μετά-φορντισμό... ένας παράγοντας προβάλλει συνήθως ως ο κυρίαρχος. ... , όπως θα το έθεταν οι πολιτικοί οικονομολόγοι, είτε η πραγματοποίηση της υπεραξίας είτε η παραγωγή αυτής.* M. Macdonald, Martha Macdonald, *post-fordism and the flexibility debate*, p.185. spe.library.utoronto.ca (πρόσβαση 11/6/2015).

παραγωγικών συντελεστών , και όσο οι συντελεστές απομακρύνονται τόσο περισσότερο βγαίνουν προς τα έξω για να <<αγκαλιάσουν>> ολόκληρη την κοινωνία. Η κυριαρχία της ευελιξίας είναι η αντανάκλαση της αύξησης της κυριαρχίας του κεφαλαίου επι της εργασίας ,και της κοινωνίας εν γένει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 : τηλεργασία και αλλοτρίωση

Ως τηλεργασία ορίζεται εκείνη η ευέλικτη μορφή εργασίας , κατά την οποία ο εργαζόμενος εκτελεί την εργασία που του έχει ανατεθεί από απόσταση. Με τον όρο απόσταση , εννοούμε πως ο τηλεεργαζόμενος βρίσκεται εκτός των φυσικών ορίων της επιχείρησης , σε έναν άλλο χώρο που συνήθως είναι η ίδια του η οικεία αλλά μπορεί να είναι και κάποιος ειδικά διαμορφωμένος , για τον σκοπό της τηλεεργασίας ,χώρος (τηλεκέντρα, δορυφορικά κέντρα κλπ). Η σύνδεση του τηλεεργαζόμενου με τον εργοδότη του, δεν γίνεται με την φυσική του παρουσία στον χώρο δουλειάς , αλλά μέσω της χρήσης της σύγχρονης τεχνολογίας τηλεπικοινωνιών και πληροφορίας(διαδίκτυο,υπολογιστές, κινητά τηλέφωνα, φαξ)³¹³.

Η τηλεργασία επομένως ελαστικοποιεί την διάσταση του χωροχρόνου , με την χρήση από πλευράς της εργοδοσίας αλλά και της εργασίας των νέων τεχνολογιών. Η τηλεργασία είναι παιδί ενός νέου επιπέδου ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων , που σε μαζική κλίμακα επιτυγχάνεται μόνο στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, αλλά οι παραγωγικές σχέσεις παραμένουν ίδιες με την εποχή του Μαρξ. Η τηλεργασία κατά βάση αποτελεί , αν και υπάρχουν και εξαιρέσεις, μορφή μισθωτής δηλαδή εξαρτημένης εργασίας , όπου η εργασία εξαρτάται από το κεφάλαιο. Η τηλεργασία αναδίδεται στον μεταπολεμικό κόσμο , ως αποτέλεσμα της νέας μορφής οργάνωσης του προτσές παραγωγής. Αυτή η νέα μορφή οργάνωσης είναι γνωστή ως τριτογενής τομέας των υπηρεσιών , όπου αντί για εμπορεύματα έχουμε την προσφορά άυλων υπηρεσιών που απαιτούν την χρήση μηχανημάτων ,όχι παραγωγής εμπορευμάτων , αλλά σχετικών με την τηλεπικοινωνία και την πληροφορική.

Αυτή η νέα μορφή οργάνωσης της παραγωγικής σχέσης του κεφαλαίου και της εργασίας, δημιουργεί ένα νέο εργασιακό υποκείμενο , τον εργαζόμενο του λευκού κολλάρου³¹⁴. Οι τηλεεργασία ως μορφή εργασίας , είναι η απάντηση , στην διαρκή ανάγκη των επιχειρήσεων για μεγιστοποίηση του οφέλους και περιορισμού του κόστους , στα πλαίσια του ανταγωνισμού στο ανώτερο στάδιο του καπιταλισμού

³¹³ *IMPLEMENTATION OF THE EUROPEAN FRAMEWORK AGREEMENT ON TELEWORK REPORT BY THE EUROPEAN SOCIAL PARTNERS* , p.4.Resource center.etuc.org(πρόσβαση 7/5/2015).

³¹⁴ White collar worker.

,τον μονοπωλιακό καπιταλισμό. Η τηλεργασία προσφέρει μειωμένα έξοδα όσον αφορά την λειτουργία της επιχείρησης(μικρότερα γραφεία,μειωμένο κόστος εξοπλισμών,μειώση του τιμολογίου στο ρεύμα κλπ³¹⁵), και επίσης υπόσχεται μεγιστοποίηση των οφελών, μέσα από την αύξηση της παραγωγικότητας του εργαζόμενου.Δίνοντας την ευκαιρία στον εργαζόμενο να δουλέψει σε ένα οικείο περιβάλλον, οι επιχειρήσεις προσδοκούν σε μια καλύτερη απόδοση από μέρους του.Η άποψη αυτή ισχυρίζεται πως η τηλεεργαζόμενοι δουλεύοντας από το σπίτι έχουν μεγαλύτερες δυνατότητες ελέγχου των συνθηκών εργασίας,όπως συνδυασμός προσωπικής και εργασιακής ζωής, επιλογή του ωραρίου δουλειάς, μεγαλύτερη ευχέρεια κινήσεων μέσα σε ένα οικείο περιβάλλον,σύσφιξη σχέσεων με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας κλπ.Οι επιχειρήσεις μάλιστα ενθαρρύνουν,σε περιπτώσεις όπως η Ελλάδα³¹⁶, τους τηλεεργαζόμενους με το να τους εξασφαλίζουν με δικά τους έξοδα τον απαραίτητο εξοπλισμό και με την ανάληψη του κόστους για την διαμόρφωση ενός μέρους του σπιτιού σε εργασιακό χώρο(π.χ.κατάλληλος αερισμός, δημιουργία παραθύρου για να υπάρχει επαρκής φωτισμός κλπ).

Με βάση τα παραπάνω η τηλεργασία φαίνεται να προσπαθεί να καταπολεμήσει την αλλοτρίωση, δίνοντας περισσότερο έλεγχο στον τηλεεργαζόμενο πάνω στην εργασία του. Στον παρόν κεφάλαιο θα επικεντρωθούμε σε τρεις πλευρές της τηλεεργασίας για να αποδείξουμε την ύπαρξη της αλλοτρίωσης, σε ένα ανώτερο επίπεδο των παραγωγικών δυνάμεων.Οι τρεις αυτές πλευρές είναι το εργασιακό υποκείμενο του λευκού κολλάρου, η χρήση της τεχνολογίας και η συνένωση της εργασιακής σφαίρας με αυτή της αναπαραγωγής.

³¹⁵ Σε ορισμένες χώρες οι επιχειρήσεις επωφελούνται και από ειδικές κρατικές πολιτικές, που στοχεύουν στην μείωση της ρύπανσης, καθώς οι τηλεεργαζόμενοι παρουσιάζουν μειωμένη χρήση των ατομικών τους μέσων μεταφοράς λόγω μικρότερων μετακινήσεων που αφορούν την εργασία τους.Οι ειδικές αυτές ρυθμίσεις αφορούν κυρίως φοροαπαλλαγές.

³¹⁶ Ο εργοδότης αναλαμβάνει σε κάθε περίπτωση το κόστος που προκαλείται στον μισθωτό από τη μορφή αυτή εργασίας και ειδικότερα των τηλεπικοινωνιών...αναλαμβάνει να αποκαταστήσει τις δαπάνες επισκευής των συσκευών που χρησιμοποιούνται για την εκτέλεση της.Νόμος ΥΠ.ΑΡΙΘ. 3846,ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ Άρθρο 5 Τηλεργασία, σελ.1389.Σate.gr (πρόσβαση5/5/2015).

ΕΝΟΤΗΤΑ 5.1 : η αλλοτρίωση του λευκού κολλάρου ως αλλοτρίωση της γνώσης

Η βασική διαφορά των εργαζόμενων από τους εργάτες είναι πρώτα και κύρια το είδος της εργασίας που παρέχουν, οι τελευταίοι απασχολούνται σε χειρονακτικές εργασίες (occupations) ενώ οι πρώτοι σε μη χειρονακτικά επαγγέλματα (professions, κατά την διάκριση του Mills). Το δεύτερο χαρακτηριστικό που διακρίνει το επάγγελμα (profession) από την εργασία (occupation) και που μας ενδιαφέρει εδώ, είναι ότι η είσοδος στην αγορά εργασίας δεν μπορεί να γίνει απευθείας όπως στην περίπτωση των κυανών κολλάρων. Σε αντίθεση με τους τελευταίους που συνήθως μπαίνουν στον χώρο εργασίας ως ανειδίκευτοι και μάθαιναν την δουλειά τους μέσω της εργασιακής εμπειρίας, τα επαγγέλματα των λευκών κολλάρων προαπαιτούν την ύπαρξη ενός φορτίου γνώσης (ανθρώπινο κεφάλαιο, δηλαδή δεξιότητες, γνώσεις κλπ) που να έχει αποκτηθεί πριν την είσοδο στην αγορά εργασίας, μέσω της συμμετοχής στο σύστημα της κρατικής εκπαίδευσης και στην αποφοίτηση από αυτό (πανεπιστήμιο, ΙΕΚ, ΤΕΙ κλπ). Η λήψη ενός κρατικά έγκυρου πιστοποιητικού (πτυχίου ή άλλου), επιβεβαιώνει και τους εργαζόμενους του λευκού κολλάρου ως έγκριτους και ειδικευμένους επαγγελματίες.

Στην δική μας περίπτωση οι τηλεεργαζόμενοι είναι στην πλειοψηφία τους ειδικευμένοι σε επαγγέλματα όπως, του κατασκευαστή ιστοσελίδων, μηχανικού Η/Υ, σχεδιαστή γραφικών κλπ. Με βάση την παραπάνω ανάλυση, οι εργαζόμενοι του λευκού κολλάρου φαίνονται ενδεχομένως λιγότερο αλλοτριωμένοι από τους εργάτες, στον βαθμό που οι πρώτοι κατέχουν γνώση που στους δεύτερους έχει αφαιρεθεί από την μηχανή με αποτέλεσμα να αναλώνονται σε μια συνεχή ρουτίνα επανάληψης κινήσεων. Τα λευκά κολλάρια συνεχίζουν να είναι αλλοτριωμένα, και η αλλοτρίωση τους σχετίζεται ακριβώς με την γνώση που κατέχουν και που αρχικά φαίνεται να τους καθιστά κύριους του έργου τους.

Σύμφωνα με την θεωρία του Μαρξ για την αλλοτρίωση, οι εργάτες ξεκινούν να αλλοτριώνονται από την στιγμή που χάνουν τα μέσα παραγωγής, μην έχοντας μέσα παραγωγής στα χέρια τους η εργασία τους από σκοπός γίνεται μέσο επιβίωσης. Αντίστοιχα οι εργαζόμενοι του λευκού κολλάρου, είναι επίσης εξαρτημένοι, δηλαδή μισθωτοί. Η βασική διαφορά έγκειται στο ότι, ενώ οι εργάτες μετατρέπουν

σε μέσο την εργασία τους, οι εργαζόμενοι μετατρέπουν σε μέσο την διαδικασία απόκτησης γνώσεων, για να μπορέσουν στην συνέχεια να μετατρέψουν την εργασία τους σε μέσον, δηλαδή να προσληφθούν σε έναν οργανισμό όπου και θα απασχοληθούν. Η συσσώρευση της γνώσης δεν γίνεται με γνώμονα την θέληση για μάθηση, αλλά με γνώμονα τις ανάγκες της προσφοράς και της ζήτησης κατά κύριο λόγο.

Στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες αυτό που προωθείται είναι η ευελιξία του συνόλου των γνώσεων που κατέχει κανείς. Έτσι οι γνώσεις αποκτιούνται και εμπλουτίζονται με βάση το τι ζητούν οι κεφαλαιοκράτες σε μια δεδομένη στιγμή υψηλής ζήτησης και όχι το τι θα ήθελαν οι εργαζόμενοι να σπουδάσουν. Έτσι η γνώση γίνεται αλλότρια καθώς δεν υπακούει στα θέλω του ατόμου που την αποκτά αλλά στις ανάγκες ενός τρίτου προσώπου, του κεφαλαιοκράτη. Η γνώση αποκτά ζήτηση όπως ένα εμπόρευμα, δηλαδή εμπορευματοποιείται και μαζί της εμπορευματοποιούνται και οι θεσμοί που την προσφέρουν, δηλαδή το άτομο γίνεται <<πελάτης>> των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων³¹⁷, που προσφέρουν την γνώση με βάση την ζήτηση. Η σχέση γνώσης-ατόμου, είναι τέτοια που το άτομο επικυριαρχείται από αυτήν. Δηλαδή η γνώση αποκτά μια δική της ανεξάρτητη αξία, η οποία ανάλογα με την χρονική στιγμή αυξάνει ή χάνει την αξία της, χωρίς ποτέ να μπορεί να προσδιορίσει ο φέρων την γνώση πότε οι γνώσεις του θα πάνε να είναι χρήσιμες, δηλαδή να έχουν ζήτηση.

Οι γνώσεις χάνουν την ανθρωπιστική τους αξία, ως γνώσεις δηλαδή που βελτιώνουν τον άνθρωπο και μπαίνουν στην υπηρεσία του κεφαλαίου. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των κεφαλαιοκρατών, σπρώχνει τις μάζες προς την μια μαθησιακή ή την άλλη κατεύθυνση, και με δεδομένη την εγχρήματα αξία παροχής της γνώσης (δίδακτρα) ο εργαζόμενος μπορεί να συνδεθεί με την γνώση μόνο εφόσον

³¹⁷ Η σφαίρα της οικονομίας (σχέση εργασίας-κεφαλαίου) αλλοτριώνει τις σφαίρες εκτός της οικονομίας, στον βαθμό που η βάση καθορίζει το επικοδόμημα. Έτσι η αλλοτρίωση περνά από την σφαίρα της παραγωγής, σε εκείνη της εκπαίδευσης. Το εκπαιδευτικό σύστημα αναλαμβάνει να εκπαιδεύσει τα άτομα, μαζί με ιδιωτικούς φορείς, ώστε να τα προετοιμάσει για την ένταξη στην αλλοτρίωση της εργασίας. Όσο αυξάνεται η ευελιξία της αλλοτριωμένης εργασίας, τόσο αλλοτριώνεται η σφαίρα της εκπαίδευσης, γιατί τόσο αυξάνεται η επέμβαση των επιχειρήσεων στην τελευταία. Έτσι οι εργαζόμενοι αποκτούν την αλλοτριωμένη συνείδηση πριν γίνουν εργαζόμενοι, ενώ και εκτός της εργασίας επιδεινούνται σε ένα συνεχές κινήγι αλλότριας γνώσης.

κατέχει το απαραίτητο χρηματικό ποσό³¹⁸, αλλιώς του είναι αδύνατο να την προσεγγίσει. Ο εργαζόμενος δεν μαθαίνει αλλά το χρήμα μαθαίνει γι' αυτόν, καθώς μόνο εκείνο μπορεί να εξασφαλίσει όχι την γνώση με την καθολική έννοια, αλλά την γνώση με την περιστασιακή έννοια της προσφοράς και της ζήτησης. Η επιλογή του γνωστικού αντικειμένου δεν είναι στην διάθεση του ατόμου, αλλά εν πολλοίς στην διάθεση ατόμων με συμφέροντα ξένα προς τα δικά του, και η γνώση αυτά τα ξένα συμφέροντα υπηρετεί. << Η συσσώρευση γνώσεων προωθεί μια σταθερή επιτάχυνση των τεχνικών μεταβολών. Στο δρόμο του ανταγωνισμού τους οι βιομηχανίες και οι υπηρεσίες αρπάζουν αυτούς τους νεωτερισμούς για να αποκτήσουν κέρδη παραγωγικότητας ή για να κατακτήσουν καινούργιες αγορές. Με τη σειρά του, ο τεχνολογικός πόλεμος παροξύνει την ανταγωνιστική πάλη, πράγμα που μεταφράζεται σε ένα πολλαπλασιασμό πτωχεύσεων, αναδιαρθρώσεις, βελτιώσεις διαχείρισης, κλεισίματα εργοστασίων και μετακομίσεις³¹⁹>>.

Έτσι ο εργαζόμενος γίνεται ξένος προς το αντικείμενο της δουλειάς του, όχι μόνο γιατί η εργασία είναι μέσο που τον αναπαράγει ως αλλοτριωμένο εργαζόμενο, αλλά γιατί η γνώση που τον εισάγει στην δουλειά του, είναι επίσης ξένη προς τον ίδιο. Δηλαδή ο εργαζόμενος δεν επιλέγει τι θα σπουδάσει με βάση τις ανάγκες και τα θέλω του, αλλά με βάση τις ανάγκες του μελλοντικού του εργοδότη. Ο εργαζόμενος βρίσκεται κάτω από την εξουσία της γνώσης, υπο την έννοια ότι το σύνολο των γνώσεων αποκτάται με βάση τους κανόνες της αγοράς, που με την σειρά της διαμορφώνεται από τους κεφαλαιοκράτες που ανταγωνίζονται μέσα σε αυτήν. Επομένως ο εργαζόμενος δεν καθορίζει ο ίδιος τις γνώσεις που θα αποκτήσει, αλλά η αξία των γνώσεων αυτών καθορίζεται από ξένα προς τον εργαζόμενο κριτήρια.

Έτσι η αγορά ευελικτοποιεί όχι μόνο τις μορφές εργασίας, αλλά και την βάση για την ανάπτυξη αυτών των μορφών, την εκπαίδευση. Ο εργαζόμενος του λευκού

³¹⁸ Το σχολικό σύστημα καλείται να υπηρετήσει καλύτερα και περισσότερο τον οικονομικό ανταγωνισμό και τούτο με τρεις τρόπους: μορφώνοντας πιο <<προσαρμοσμένα>> τον εργαζόμενο, διαπαιδαγωγώντας και ερεθίζοντας τον καταναλωτή, και τέλος ανοίγοντας τον εαυτό του στην κατάκτηση της αγοράς. Νίκο Χίρτ, η εμπορευματοποίηση της εκπαίδευσης, σελ. 1. Κομμουνιστική Επιθεώρηση, τεύχος 5 2002, komer.gr (πρόσβαση 2/5/2015).

³¹⁹ Νίκο Χίρτ, η εμπορευματοποίηση της εκπαίδευσης, σελ. 4. Κομμουνιστική Επιθεώρηση, τεύχος 5 2002, komer.gr (πρόσβαση 2/5/2015).

κολλάρου βρίσκεται σε μια συνεχή διαδικασία επανεξέτασης της ίδιας του της γνώσης καθώς και του παραπέρα εμπλουτισμού της , με αποτέλεσμα να είναι ξένος προς την ίδια την αξία της γνώσης του. Μια περίοδο οι γνώσεις του μπορεί να επαρκούν, μια άλλη όχι³²⁰. Για τον λόγο αυτό καλείται κάθε φορά να μαθαίνει νέα πράγματα , όχι γιατί ως άτομο έχει μέσα του την δίψα της γνώσης , αλλά γιατί η ευελιξία της απασχολησής του απαιτεί τις νέες αυτές γνώσεις ως μέσο για την συνέχιση της απασχολησιμότητάς του³²¹. Ο εργαζόμενος δεν ξέρει τι θα πρέπει να μάθει μετά , δεν επιλέγει με κριτήρια δικά του ούτε η γνώση γίνεται αυτοσκοπός του, η αγορά όμως ξέρει τι θα μάθει ο εργαζόμενος μετά. Και αυτό γιατί η ίδια δημιουργεί κάθε φορά το μοντέλο γνώσεων που χρειάζεται, και οι εργαζόμενοι που μόνο ως τέτοιοι μπορούν να αναπαραχθούν , ενστερνίζονται το μοντέλο αυτό κάθε φορά για να αποκτήσουν , εν τέλει, τα μέσα συντήρησης. Παραφράζοντας τον Μαρξ , ο καπιταλιστής όχι απλώς φεύγει μπροστά και ο εργαζόμενος τον κυνηγά για να αναπαραχθεί , αλλά ο πρώτος παίρνει μαζί του και την γνώση που ο εργαζόμενος αναγκάζεται να την κυνηγά και αυτή.

Η ευέλικτη γνώση είναι επίσης αποσπασματική. Ο εργαζόμενος της ευελιξίας καλείται στο σύνολο του εργασιακού του βίου να <<κυνηγά>> συγκεκριμένες γνώσεις και δεξιότητες , και έτσι σε οποιαδήποτε δεδομένη στιγμή της καριέρας του κατέχει μόνο ένα σύνολο μονόπλευρων γνώσεων. *Απασχολησιμότητα και παραγωγικότητα : το σχέδιο λοιπόν , δεν έχει καμία ανθρώπινη φιλοδοξία. Δεν πρόκειται να μάθουν όλοι , στη διάρκεια όλης τους της ζωής , τους θησαυρούς της επιστήμης , των τεχνικών , της ιστορίας*³²². Ο ευέλικτος εργαζόμενος δεν πρόκειται

³²⁰ <<Η γνώση >> , εξηγεί η κυρία Κρισσόν, <<έγινε στις κοινωνίες μας και στις οικονομίες μας που εξελίσσονται γρήγορα , ένα φθαρτό προϊόν . Αυτό που μαθαίνουμε σήμερα , θα ξεπεραστεί έως να γίνει ωφέλιμο αύριο>>. Νίκο Χίρτ , η εμπορευματοποίηση της εκπαίδευσης, σελ.9. Κομμουνιστική Επιθεώρηση , τεύχος 5 2002, komer.gr (πρόσβαση 2/5/2015).

³²¹ Το δεύτερο κυριο χαρακτηριστικό της <<νέας>> οικονομίας αφορά στην εξέλιξη της αγοράς εργασίας . Η οικονομική αστάθεια μεταφράζεται πρώτα-πρώτα από μια αυξανόμενη προσωρινότητα των θέσεων εργασίας ...οι εργαζόμενοι οδηγούνται ν'αλλάζουν συνεχώς θέση εργασίας , χώρο εργασίας ακόμη και επάγγελμα. Νίκο Χίρτ , η εμπορευματοποίηση της εκπαίδευσης, σελ.5. Κομμουνιστική Επιθεώρηση , τεύχος 5 2002, komer.gr (πρόσβαση 2/5/2015).

³²² Νίκο Χίρτ , η εμπορευματοποίηση της εκπαίδευσης, σελ.9. Κομμουνιστική Επιθεώρηση , τεύχος 5 2002, komer.gr (πρόσβαση 2/5/2015).

ποτένα αποκτήσει μια συνολικότερη θέαση της κοινωνικής του ζωής, δεν πρόκειται ποτέ να αναπτυχθεί πλήρως ως ανθρωπίνως με την απόκτηση μιας ποικιλίας γνώσεων από διαφορετικές επιστήμες. Η ευελιξία του καπιταλισμού θα τον κάνει να μαθαίνει μόνο ότι είναι άμεσα χρήσιμο στον κεφαλαιοκράτη που τον απασχολεί, και μόλις η χρησιμότητα πάψει ο εργαζόμενος θα περνά σε άλλη γνώση αφήνοντας ανεξέλικτες τις παλιές του γνώσεις³²³. Στην διάρκεια του βίου του ο εργαζόμενος δεν μαθαίνει τίποτα, γιατί η γνώσεις που αποκομίζει αφορούν μόνο ένα πεδίο και γιατί τα γνωστικά του ενδιαφέροντα δεν είναι δικά του, αλλά τα του κεφαλαίου.

Η ευέλικτη εκπαίδευση όμως δεν παρέχει μόνο γνώσεις για τις κάθε φορά νέες τεχνολογικές ανάγκες του κεφαλαίου ανταγωνισμού, αλλά και την αντίστοιχη προς τα συμφέροντα του τελευταίου νοοτροπία. Η ευέλικτη εκπαίδευση διαμορφώνει έναν εργαζόμενο αλλοτριωμένο διπλά, σε σχέση με τον χειρόνακτα του Μαρξ. *Ο ΟΟΣΑ εκτιμά ότι το μεγαλύτερο κέρδος ... είναι << να μαθαίνουν να γίνονται μέλη μιας ομάδας εργασίας, να συμφωνούν να δέχονται διαταγές και να δουλεύουν με τους άλλους.... Να καταλάβουν ... το ρυθμό εργασίας και να είναι έτοιμοι να απαντήσουν στις διάφορες απαιτήσεις στην διάρκεια των διαδοχικών περιόδων μιας σταδιοδρομίας>>*³²⁴. Οι εργαζόμενοι μαθαίνουν πως να φέρονται δημιουργούν τον χαρακτήρα τους, όχι με βάση την ολότητα της γνώσης τους και στην βάση της κριτικής σκέψης, αλλά με βάση τις ανάγκες των κεφαλαιοκρατών. Οι εργαζόμενοι μαθαίνουν να είναι ευπροσάρμοστοι, πειθήνιοι, πειθαρχημένοι, ευέλικτοι. Αυτές οι κοινωνικές και επαγγελματικές τους δεξιότητες είναι μια αλλοτρίωση του χαρακτήρα τους.

³²³ *Η εισβολή των αγορών στο σχολείο δημιουργεί τον κίνδυνο να βαραίνει κριτική αντίληψη των μαθητών ... να τους κάνει να βλέπουν την κοινωνία υποτιμητικά και να τους προτρέπει να 'χουν στερεότυπες στάσεις. Η αλλοτρίωση της γνώσης αναποδογυρίζει την αντίληψη της κοινωνικής πραγματικότητας, δηλαδή ο κόσμος δεν γίνεται αντιληπτός μέσα από την ανθρώπινη αντίληψη αλλά υπο το πρίσμα της αντίληψης του κεφαλαίου γι' αυτόν. Οι μαθητές χάνουν την ανθρώπινη συνείδηση και αποκτούν την συνείδηση του κεφαλαίου, βλέπουν εαυτούς ξεκομμένους από την κοινωνία και την τελευταία ως ανταγωνιστή. Νίκο Χίρτ, η εμπορευματοποίηση της εκπαίδευσης, σελ.13. Κομμουνιστική Επιθεώρηση, τεύχος 5 2002, komep.gr (πρόσβαση 2/5/2015).*

³²⁴ *Νίκο Χίρτ, η εμπορευματοποίηση της εκπαίδευσης, σελ.14. Κομμουνιστική Επιθεώρηση, τεύχος 5 2002, komep.gr (πρόσβαση 2/5/2015).*

Ο χαρακτήρας του εργαζόμενου , μέσα και έξω από την παραγωγή, είναι ο χαρακτήρας που επιθυμεί ο κεφαλαιοκράτης. Είναι ο χαρακτήρας που ο τελευταίος δίνει στον πρώτο. Είναι αλλότριως , γιατί ένα μικρό κομμάτι της κοινωνίας μαθαίνει στην κοινωνία να σκέφτεται και να αντιδρά με έναν τρόπο που είναι ξένος προς την ίδια και τα συμφεροντά της . Ο άνθρωπος είναι ευέλικτος, γιατί ο ανταγωνισμός των κεφαλαιοκρατών τους επιβάλλει να είναι οι ίδιοι ευέλικτοι για να νικήσουν τον ανταγωνισμό.Ο χαρακτήρας δεν αναπτύσσεται ελεύθερα,δεν είναι αυτός που θέλω να είμαι αλλά αυτός που ένας τρίτος μου επιβάλλει να είμαι , και είμαι τέτοιος όχι γιατί είναι προς συμφέρον δικό μου να είμαι έτσι αλλά γιατί είναι προς συμφέρον ενός κεφαλαιοκράτη , που τα συμφεροντά του είναι αλλότρια προς τα δικά μου. Η ευελιξία είναι η κυριαρχία του κεφαλαίου επάνω στον εργαζόμενο ,όχι απλώς ως τέτοιου , αλλά ως ανρθώπου συνολικά στην κάθε πτυχή της ζωής του (γνώσεις, χαρακτήρας, νοοτροπία).

ΕΝΟΤΗΤΑ 5.2 : η διαχείριση (management) της τηλεργασίας

Ο Σ.Φουριέ γράφει κάπου πως στην αστική κοινωνία τα πράγματα καταλήγουν να είναι το αντίθετο από αυτό που διατρανώνουν ότι είναι. Έτσι ότι παρουσιάζεται ως ένα πράγμα είναι στην πραγματικότητα κάτι το εντελώς αντίθετο, που με αυτή τουτην δήλωση επιχειρεί να συγκαλήψει την πραγματική, όσο και αντιφατική προς τον ισχυρισμό του, φύση.Ο πολιτισμός κινείται μέσα σε ένα <<φαύλο κύκλο>> , μέσα σε αντιφάσεις που τις αναπαράγει διαρκώς....πετυχαίνει πάντα το αντίθετο από εκείνο που θέλει να πετύχει ή που καμώνεται ότι θέλει να πετύχει³²⁵. Η τεχνολογία αποτελεί την γεννησιουργό αιτία της τηλεργασίας , παρολαυτά η εν λόγω εργασία δημιουργεί μια αντεστραμμένη συνείδηση. Στην διεθνή βιβλιογραφία , ένα από τα κυριότερα πλεονεκτηματά της , είναι η δυνατότητα άσκησης μεγαλύτερου ελέγχου από πλευράς του εργαζόμενου πάνω στο αντικείμενό του.Ο ισχυρισμός αυτός έγκειται στο ότι ο τηλεεργαζόμενος , είναι ακριβώς απομακρυσμένος από τον χώρο δουλειάς και τον άμεσο έλεγχο των ανωτέρων του, και για τον λόγο αυτό μπορεί να διαχειρίζεταετιςπαραμέτρους της εργασίας του(π.χ.χρόνος) όπως ο ίδιος επιλέγει.

³²⁵ Φ.Ένγκελς,η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη , σελ.61. Σύγχρονη εποχή.

Αυτή η αντίληψη είναι η πραγματικότητα γυρισμένη με το κεφάλι προς τα κάτω. Η εργασία απομακρύνεται από τον τυπικό χώρο δουλειάς και το τυπικό ωραρίο της ,μόνο στον βαθμό που ο έλεγχος πάνω στα μέσα παραγωγής από την πλευρά του κεφαλαίου έχει φτάσει σε τέτοιο βαθμό που να επιτρέπει στο τελευταίο να ελέγχει τον εργαζόμενο παντού. Με τα λόγια του Ντ. Χάρβεν <<η ευελιξία ελάχιστη ή και καθόλου σχέση δεν έχει με την αποκέντρωση των πολιτικών ούτε της οικονομικής δύναμης έχει να κάνει με την διατήρηση ενός συγκεντρωποιημένου ελέγχου μέσα από τακτικές αποκέντρωσης³²⁶>>. Όπως και στην βιομηχανική εργασία , έτσι και στις υπηρεσίες η τεχνολογική άνοδος έχει την δυνατότητα σύμπτυξης του εργατικού δυναμικού ,έτσι που να αρκεί ένα μόνο άτομο για να κάνει την δουλειά που πρίν χρειαζόταν μια ομάδα ατόμων για να γίνει.<< Για την έκδοση μιας επιταγής απαιτούνταν η εργασία πέντε υπαλλήλων- ένας για να την τυπώσει, ένας δεύτερος για να την πιστοποιήσει, ένας τρίτος για τον λογισμικό έλεγχο των εξόδων , ένας τέταρτος για να αφαιρέσει το καρμπόν , και ένας πέμπτος για να περάσει την επιταγή από το μηχάνημα υπογραφής .Συμπεριλαμβανομένου του προσωπικού επίβλεψης , χρειαζόνταν έξι ή επτά διαφορετικοί άνθρωποι για να εκτελέσουν την εργασιακή ρουτίνα.....καθώς προχωρά η περαιτέρω ορθολογικοποίηση , οι ειδικευμένες καθώς και οι λιγότερο ειδικευμένες θέσεις εργασίας εξαφανίζονται .Οι λειτουργίες τους αυτοματοποιούνται.Αυτό που απομένει είναι εργασίες που αφορούν στην εισαγωγή δεδομένων...ανεξαρτήτως του αν υπάρχουν παραγωγικά κέρδη ή όχι, οι εταιρίες επωφελούνται από την από την μείωση του κόστους αποζημίωσης καθώς και από άλλα εργασιακά έξοδα³²⁷>>.

Η χρήση τεχνολογίας υπολογιστών ευελικτοποιεί το δυναμικό , καθώς αφενός μειώνει τον αριθμό των ατόμων που εκτελούν τα εργασιακά τους καθήκοντα , και αφετέρου οι υπολογιστές συγκεντρώνουν μια σειρά στοιχείων (σχετικών με την εργασία) που πριν την αυτοματοποίηση εκτελούνταν από εργαζόμενους της επιχείρησης³²⁸. Επιπλέον η τεχνολογία στον τομέα των υπηρεσιών αποκτά το

³²⁶ Torin Monahan, *The School System as a Post-Fordist Organization: Fragmented Centralization and the Emergence of IT Specialists*, p.583. Στο *critical sociology* volume 31, issue 4, 2005, Koninklijke Brill, Leiden, brill.nl (πρόσβαση 14/6/2015).

³²⁷

³²⁸ Γ. Πετράκη, *οι νέες τεχνολογίες μετασχηματίζουν την εργασία*, σελ. 6. ntua.gr (πρόσβαση 15/6/2015).

χαρακτηριστικό της φορητότητας (κινητά, φαξ, φορητοί υπολογιστές) , με αποτέλεσμα να μπορεί να μεταφερθεί οπουδήποτε εκτός των ορίων της επιχείρησης (σπίτι, εξοχικό, τηλεκέντρα κλπ). Δίπλα στους τυπικούς εργαζόμενους , αναπτύσσεται μια ευέλικτη ομάδα εργαζόμενων που μέσα από την χρήση της τεχνολογίας μπορούν επίσης να βρίσκονται παντού έξω από τα γραφεία της επιχείρησης. Η τεχνολογία γίνεται έτσι η αμφίδρομη συνδεση ανάμεσα στο κεφάλαιο και τον απομακρυσμένο εργαζόμενο.

Όπως γίνεται αντιληπτό οι νέες τεχνολογίες δημιουργούν την ανάγκη ενός νέου τρόπου οργάνωσης και διαχείρισης της εργασίας από την πλευρά της επιχείρησης. Η βιβλιογραφία για τα ζητήματα επι της διαχείρισης της τηλεργασίας εκτείνονται σε μεγάλο εύρος και βάθος όσον αφορά την διεθνή βιβλιογραφία. Ο χώρος που διαθέτουμε όπως και η στόχευση της εργασίας δεν μας επιτρέπουν να την εξετάσουμε σε βάθος , μπορούμε ωστόσο να σταθούμε σε ορισμένα σημεία που αποτελούν αντικειμενικές παραμέτρους για την περίπτωση της τηλεργασίας.

Αρχικά εντοπίζουμε πως το μείζων ζήτημα της βιβλιογραφίας κινείται γύρω απο την επιλογή ή μη της τηλεργασίας απο πλευράς των οργανισμών , ιδιωτικών και δημόσιων. Η επιλογή γίνεται σε έναν πολύ μεγάλο βαθμό με βάση τις αξίες του οργανισμού(organizational values³²⁹ . Αυτές οι αξίες αποτελούν συστατικό κομμάτι της γενικότερης κουλτούρας των εργαζομένων του λευκού κολάρου και διαφοροποιούν τους τελευταίους απο τον εργάτη του κυανού κολάρου, δηλαδή ενώ ο τελευταίος προσανατολίζεται προς μια βασική εκπαίδευση και μετά προς μια τεχνική ειδίκευση(τεχνικές σχολές) , οι πρώτοι προσανατολίζονται προς μια δευτεροβάθμια εκπαίδευση γενικής μορφώσεως και μετά προς την τριτοβάθμια εκπαίδευση(πανεπιστήμιο). Παρολαυτά οι αξίες δεν υπάρχουν a priori και για τους εργαζόμενους και για την επιχείρηση, αντίθετα δημιουργούνται από την τελευταία και επιβάλλονται στους πρώτους , έτσι που μπορούμε να κάνουμε λόγο για μια αλλοτρίωση αξιακή. Δηλαδή ο εργαζόμενος ενστερνίζεται αξίες που είναι

³²⁹ <<Κάποιοι οργανισμοί βλέπουν τις αξίες τους σαν ‘‘φάρο που τους καθοδηγεί’’ προς μια πορεία οργανωτικής ανάπτυξης και μεγέθυνσης. Άλλοι τις περιγράφουν ως συστατικά στοιχεία της φιλοσοφίας τους. Πράγματι οι αξίες σχετίζονται με τις πεποιθήσεις του οργανισμού για τους ανθρώπους και την εργασία τους. Ορίζουν συμπεριφορές που δεν τίθενται υπο διαπραγμάτευση [...] οι αξίες είναι η ουσία της οργανωτικής κουλτούρας επειδή καθορίζουν τα ‘‘πρέπει’’ και τα ‘‘μη’’>>. Organisational core values, changed.co (πρόσβαση 20/8/2015).

ξένες , γιατί εξυπηρετούν τα συμφέροντα τρίτων (αύξηση της παραγωγικότητας για την επιχείρηση, ενσωμάτωση των εργαζομένων στα πλαίσια του οργανισμού και άρα μείωση των συλλογικών αντιστάσεων, εξατομίκευση).

Η διανοητική φύση της εργασίας των λευκών κολάρων δημιουργεί την αντίστοιχη κουλτούρα των αξιών στο πλαίσιο του οργανισμού, με άλλα λόγια η κουλτούρα είναι αντανάκλαση του τύπου εργασίας. Εδώ δημιουργείτε το εξής πρόβλημα , οι αξίες αυτές συνδέονται με την φυσική παρουσία στον χώρο δουλειάς (με βάση τουλάχιστον τις παραδοσιακές αντιλήψεις για το management), στην περίπτωση του τηλεργαζόμενου τίθονται εν αμφιβόλω εξαιτίας αυτής ακριβώς της απόστασης. Υπο το πρίσμα της αλλοτρίωσης μπορούμε να θέσουμε το ζήτημα ως εξής , η μη επιλογή της τηλεργασίας (πέρα από τις περιπτώσεις που το αντικείμενο της επιχείρησης δεν προσφέρεται για κάτι τέτοιο) είναι αποτέλεσμα της αλλοτριωμένης σχέσης κεφαλαιοκράτη-εργαζόμενου. Καθώς η ιδιοκτησία με η εκτέλεση της εργασίας ανήκουν σε δύο διαφορετικούς δρώντες οι δύο δεν εμπιστεύονται ο ένας τον άλλο, ο κεφαλαιοκράτης (και τα ενδιάμεσα στρώματα που πρόσκυνται σε αυτόν) δεν πιστεύουν στην προσήλωση του εργαζόμενου στον οργανισμό όταν εκείνος βρίσκεται σε ένα οικείο μέρος, πιστεύουν ότι τα καθήκοντα της οικείας σφαίρας θα μούν πάνω από τα καθήκοντα εργασίας, αυτό γιατί η τελευταία είναι μόνο ένα μέσο για την επίτευξη της ζωής και όχι αυτοσκοπός του εργαζόμενου. Οι δύο τους έχουν διαφορετικά και επομένως αλλότρια μεταξύ τους συμφέροντα³³⁰.

Οι αξίες του οργανισμού και η προσήλωση σε αυτές ενδιαφέρουν την επιχείρηση στον βαθμό που επηρεάζουν την παραγωγικότητα του τηλεργαζόμενου³³¹, σε ένα

³³⁰ Υπάρχουν περιπτώσεις όπου συμβαίνει και το αντίθετο , δηλαδή ο τηλεργαζόμενος δεν δείχνει την απαραίτητη αφοσίωση στον οργανισμό, αυτό ονομάζεται <<απομόνωση>> , δηλαδή ο εργαζόμενος δεν μοιράζεται τις αξίες της επιχείρησης, ακριβώς επειδή αυτές του φαίνονται ξένες και όντως είναι, καθώς δεν εκπροσωπούν τα πραγματικά του συμφέροντα.<<Η απομόνωση αναφέρεται σε μια άισηση διαχωρισμού από τους στόχους του ανταγωνισμού[...] ο Blauner (1964) όρισε την απομόνωση ως έλλειψη ταύτησης ή αφοσίωσης σε έναν οργανισμό>>.Michael G. Goldsby, *New Organization Forms:An Examination of Alienation and Ideologyin the Postindustrial Workplace*,Blacksburg,phD,1998,p.29.scholar.liv.vt.edu (πρόσβαση22/8/2015).

³³¹ <<Το πόσο δεχτική είναι η κουλτούρα του οργανισμού προς τους τηλεργαζόμενους και η καταλληλότητα της τηλεργασίας με βάση την στάση του εργαζόμενου , τις αξίεςκαι τις νόρμες του είναι οι δύο από τους πιο

βαθμό ανάλογο με αυτόν της τεχνολογικής υποδομής. Η δυνατότητα για εργασία στο σπίτι δεν αποτελεί μια στάση καλής θέλησης απο μέρους της επιχείρησης, έχει συγκεκριμένες στοχεύσεις που στο μεγαλύτερο μέρος τους δεν αφορούν τον τηλεργαζόμενο, όπως μείωση του κόστους ή αύξηση των κερδών, καθώς και την ανάγκη της επιχείρησης να έχει πάντα ένα κομμάτι του δυναμικού σε ετοιμότητα. Όπως ακριβώς κάποιος δεν εμπιστεύεται έναν ξένο για κάτι που θεωρεί δικό του, έτσι και επιχείρηση δεν δείχνει την απαραίτητη εμπιστοσύνη σε κάποιον που δουλεύει για λόγους βιοπορισμού και που επομένως δεν έχει λόγω επι της ιδιοκτησίας. Ένα από τα ζητήματα που τίθεται όταν μια επιχείρηση ασχολείται με την τηλεργασία είναι η προστασία των δεδομένων, για την οποία ανησυχούν οι επιχειρήσεις όταν αυτή επαφύεται στους τηλεργαζόμενους³³².

Όσον αφορά την περίπτωση αποδοχής της τηλεργασίας, εδώ μπορούμε να πούμε πως η αυτονομία του εργαζόμενου υπόκειται σε περιορισμούς. Ο έλεγχος είναι αυστηρός και ως προς τους χρόνους εκτέλεσης μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι υπάρχουν ομοιότητες με το τευλορικό μοντέλο, για παράδειγμα ο επιβλέπων διατηρεί την δυνατότητα να χρονομετρά τις κινήσεις του τηλεργαζόμενου, καθώς τα σύγχρονα συστήματα επιτρέπουν την χρονομέτρηση του χρόνου της κλήσης, τον χρόνο πληκτρολόγησης, το πόσο γρήγορα ο τηλεργαζόμενος απαντά σε μια κλήση κλπ. Έτσι μπορεί η εργασία να απομακρύνεται αλλά αυτή απομάκρυνση συνοδεύεται απο έναν έλεγχο, καθώς ο έλεγχος της παραγωγής διατηρείται στην διάθεση του εργοδότη, ενώ η χρήση παραμένει στα χέρια του τηλεργαζόμενου. Σε ένα ανώτερο

σημαντικούς παράγοντες που τίθενται ως προϋποθέσεις για την επιτυχία της τηλεργασίας>>. Susan J. Harrington –Julie Santiago, *organizational culture and telecommuters' quality of work life and professional isolation*, στο communication of the IIMA 2006 volume 6 issue 3, p.1-2.iima.org(πρόσβαση 12/7/2015).

³³² Ο νόμος διατυπώνει σαφέστατα αυτή την σχέση μεταξύ δύο ξένων που δεν εμπιστεύεται ο ένας τον άλλο, όπου το κεφάλαιο έχει τον έλεγχο για να διασφαλίσει αυτήν ακριβώς την ακεραιότητα των δεδομένων της επιχείρησης <<employers and teleworkers should be careful to ensure that other household members do not have access to personal data as defined by the Data Protection legislation. It is important to consider if appropriate security measures are in place, such as dealing with secure document waste and the locking of the home office/computer>>. *Guidance on teleworking*, department for employment and learning, Belfast, p.6-7.

τεχνολογικό επίπεδο βλέπουμε ξανά αυτό που μας έδειξε ο Μαρξ, πως στην αλλοτριωμένη εργασία ο αντικειμενικός παράγοντας τείνει να περιορίσει τον υποκειμενικό. Στην τηλεργασία ο τηλεργαζόμενος δεν αποκτά μια μεγαλύτερη ευχέρεια στην χρήση της τεχνολογίας, αλλά επι της ουσίας η τεχνολογία έχει διατηρήσει ως δικές της κάποιες ανθρώπινες ιδιοτητες με την μορφή ηλεκτρονικών προγραμμάτων και τις έχει αποδόσει στο κεφάλαιο με την μορφή ελέγχου.

Η επιτήρηση αναβαθμίζεται, καθώς πλέον δεν επιτηρείται ο τηλεργαζόμενος μόνο μέσω της τεχνολογίας από τους ανωτέρους του, αλλά καλείται να αυτοπειθαρχήσει και να επιβλέπει ο ίδιος το έργο του για λογαριασμό τρίτων, << *The most important safeguard for employers is to make users aware of the risks, supported by simple and explicit policies, including regular data backup procedures and updating of anti-virus software for all workers*³³³>>. Επομένως, παρατηρούμε για ακόμα μια φορά πως η εργασία καλείται εν μέρει να αλλοτριώσει τον εαυτό της, καθώς ο τηλεργαζόμενος πρέπει να κρατά μακριά από την δουλειά του την οικογενειά του, ενώ αυτή διαμένει στον χώρο που ζει και εργάζεται ο πρώτος, αλλά παράλληλα είναι ξεκομμένη από τον χώρο αυτό σε ότι αφορά τις ώρες δουλειάς, γιατί ο εργαζόμενος υποχρεούται να την μεταχειριστεί σαν ένα ξένο από τον οποίο πρέπει να προστατέψει την εργασία του. Ο αλλοτριωμένος πρέπει να αλλοτριωθεί από τους οικείους του για να διατηρήσει την αλλοτρίωση της εργασίας του, κάτι που δεν συνέβαινε με την ίδια αμεσότητα στην βιομηχανική εργασία, άρα παρατηρούμε μια αλλοτριωμένη αμεσότητα σε σχέση με την έμμεση αλλοτρίωση της βιομηχανίας (χωριστές σφαίρες, πώληση της εργατικής δύναμης των παιδιών από τους γονείς εργαζόμενους κλπ). Η κίνηση πάλι μετατρέπεται στο αντίθετο της αλλά το ποιοτικό χαρακτηριστικό της αλλοτρίωσης παραμένει.

Ο καθαυτό τρόπος διαχείρισης της τηλεργασίας είναι ορθολογικός³³⁴. Η φυσική παρουσία δεν ελέγχεται αλλά ο έλεγχος γίνεται στην βάση των αποτελεσμάτων, για ακόμα μια φορά βλέπουμε πως το ζητούμενο δεν είναι ο εργαζόμενος αλλά το τελικό

³³³ Ο.π.,σελ.7.

³³⁴ <<{...} με άλλα λόγια ο διαχωρισμός που επέρχεται ανάμεσα σε εκείνους που θέτουν τις απαιτήσεις της παραγωγής και επιβλέπουν τα αποτελέσματα και σε εκείνους που ικανοποιούν τις απαιτήσεις αυτές (Mowshowitz, 1997). Ο διαχωρισμός των απαιτήσεων από εκείνους που τις ικανοποιούν οδηγεί τους managers στο να διατηρούν ρητά τα κριτήρια που αφορούν στα αποτελέσματα των διαφόρων εργασιών που εκτελούνται (Mowshowitz, 1997)>>. Ο.π.,σελ.2.

παραγόμενο προϊόν (εδώ υπηρεσία). Καθώς ο τηλεεργαζόμενος χάνεται στο βάθος αυτό που τελικά ενδιαφέρει είναι μόνο το τι αποτελέσματα φέρνει³³⁵. Η τηλεεργασία σε ένα μεγάλο κομμάτι της, αν και άυλη ως προς αυτό που παράγει, συνδέεται με κάποιο υλικό προϊόν (π.χ.μαρκετινγκ) για τον λόγο αυτό ο φетиχισμός του εμπορεύματος παραμένει. Μόνο που τώρα ο τηλεεργαζόμενος συνδέεται έμμεσα με το παραγόμενο προϊόν, γιατί δεν το παράγει απευθείας αλλά έμμεσα συμβάλλει στο πέρασμα του στην αγορά. Η αλλοτρίωση επιστρέφει εδώ από την ανάποδη μεριά, δηλαδή η αποξένωση της χειρονακτικής από την διανοητική εργασία διατηρείται, αλλά αντί ο εργάτης να αποξενώνεται από το άμεσο προϊόν του, αποξενώνεται έμμεσα από μια υπηρεσία που σχετίζεται με το αποξενωμένο προϊόν. Εδώ βλέπουμε δύο στοιχεία, πρώτον ο τηλεεργαζόμενος απομακρύνεται από το παραγόμενο προϊόν, αλλά τόσο το προϊόν όσο και η υπηρεσία τίθονται στην υπηρεσία του κεφαλαίου και άρα υφαρπάζονται από την εργασία. Δεύτερον, όπως και στην βιομηχανία έτσι και στον τομέα των υπηρεσιών το παραγόμενο προϊόν/υπηρεσία παίρνει ως δικές του τις ιδιότητες, μόνο που τώρα η φυσική παρουσία εξαλείφεται (αν όχι ολοκληρωτικά, τουλάχιστον κατά ένα μέρος), εδώ η εργασία γίνεται μια ακόμα φορά *αφηρημένη*, γιατί ο τρόπος διαχείρισης εστιάζει όχι στην καθαυτή εργασία αλλά στο αποτέλεσμα.

Η τηλεεργασία παραμένει σε αυτό το επίπεδο μια *αφηρημένη* εργασία, ο τηλεεργαζόμενος μπορεί να έχει μια κάποια αυτονομία στο πως θα εργαστεί, αλλά αυτό που ενδιαφέρει την επιχείρηση δεν είναι η εργασία αυτή καθαυτή ή το πώς ο εργαζόμενος θα την εκτελέσει, αλλά η επίτευξη στόχων που αυτή και όχι ο τηλεεργαζόμενος έχει θέσει (*αλλοτριωμένοι στόχοι*). Αυτό σημαίνει πως ο υποκειμενικός παράγοντας συνεχίζει να περιορίζεται προς όφελος όχι μόνο του αντικειμενικού (τεχνολογία) αλλά και επίσης προς όφελος της κουλτούρας του οργανισμού σε βάρος της προσωπικής ζωής και εργασιακής ελευθερίας του ατόμου,

³³⁵ << με λιγότερη διαπροσωπική επαφή, μπορεί να υπάρξει η ανάγκη για αξιολόγηση των υπαλλήλων περισσότερο με βάση τα αποτελέσματα και λιγότερο με μεθόδους όπως η συμπεριφορική παρατήρηση (Kurland 2002). Στην εποχή της επιστημονικής διαχείρισης, παρολαυτά, η υιοθέτηση ενός συστήματος απόδοσης που να βασίζεται περισσότερο στα αποτελέσματα φαίνεται να συμφωνεί περισσότερο με τις διαμορφούμενες τάσεις >>. Jennifer Cohen, RE: telework policy. Jennifercohen.myefolio.com (πρόσβαση 20/8/2015).

<<καθώς η δυνατότητα του manager να παρακολουθεί τον εργαζόμενο μειώνεται , η αξιολόγηση της επίδοσης γίνεται βαθμιαία περισσότερο τυποποιημένη , μέσα από την μεγαλύτερη θεσμοθέτηση των κανόνων , της ξεκάθαρης περιγραφής της εργασίας που πρέπει να γίνει και της αύξησης των κριτηρίων απόδοσης³³⁶.

ΕΝΟΤΗΤΑ 5.3 : ο χώρος και ο χρόνος στην τηλεργασία

Η τεχνολογία στην μεγάλη μανιφακτούρα είχε την επιπλέον ιδιότητα να μεταβάλλει τον εσωτερικό χώρο του εργοστασίου, δηλαδή τα εργοστάσια μεγάλωναν σε μέγεθος και χωροθετούνταν διαφορετικά ανάλογα με την κάθε εποχή (π.χ. το εσωτερικό του εργαστηρίου της συντεχνίας είναι διαφορετικό από το εργοστάσιο του 19ου αιώνα, και το τελευταίο είναι διαφορετικό από το εργοστάσιο της γραμμής παραγωγής). Το εργοστάσιο και η βιομηχανική εργασία έφτασε να καθορίσει την πόλη στην εποχή της, και για τον λόγο αυτό η τελευταία ονομάστηκε βιομηχανική πόλη (chimney town). Στην εποχή της πληροφορικής, η τάση αντιστρέφεται η εργασία εξωτερικεύεται , υπο την έννοια ότι φεύγει από το εσωτερικό της επιχείρησης, και αλλάζει πλέον όχι μόνο το εσωτερικό μα και το εξωτερικό περιβάλλον. Η τηλεργασία κάνει ώστε ο χώρος , ο εργασιακός, να γίνει *αφηρημένος*. Ο τηλεεργαζόμενος μπορεί να είναι εργαζόμενος παντού όπου μπορεί να γίνει χρήση της πληροφορικής (σπίτι, καφετέρεια, τηλεκέντρο κλπ), και αυτό στο βαθμό που η πληροφοριακή τεχνολογία έχει βγει και αυτή από τα στενά όρια της επιχείρησης (σε αντίθεση με τις βαριές μηχανές του εργοστασίου, ο Η/Υ είναι εμπόρευμα της καταναλωτικής κοινωνίας , πλέον σε σημαντικό βαθμό οι τεχνολογίες του τομέα των υπηρεσιών είναι και τεχνολογίες προς οικιακή κατανάλωση).

Ο Η/Υ δημιουργεί τον αφηρημένο χώρο στον βαθμό που μπορεί να αντικαταστήσει τον *πραγματικό χώρο του γραφείου* με έναν *άυλο κυβερνοχώρο* (cyberspace). Ο μετασχηματισμός αυτός καταστρέφει της αγκυλώσης του πραγματικού χώρου της

³³⁶ >>. Susan J. Harrington –Julie Santiago , *organizational culture and telecommuters' quality of work life and professional isolation*, στο communication of the IIMA 2006 volume 6 issue 3, p.3.iima.org(πρόσβαση 12/7/2015).

εργασίας καθώς και εκείνες της πραγματικής απόστασης ανάμεσα στην σφαίρα της μη εργασίας και σε εκείνη της εργασίας, επομένως η εργασία ανάγεται σε ένα αφηρημένο επίπεδο όπου οριακά η διάκριση εργαζόμενου/μη εργαζόμενου καταργείται ,γιατί χάρις της δυνατότητας του Η/Υ η εργασία δεν έχει έναν συγκεκριμένο χώρο αλλά ένα χώρο που εκτείνεται στο διηλεκές . Σε αντίθεση με την μανιφακτούρα δεν μπορούμε πλέον με σιγουριά να πούμε πως ο εργαζόμενος αλλοτριώνεται σε ένα συγκεκριμένο μέρος και όχι αλλού ,γιατί η διάχυση της τεχνολογίας στον κοινωνικό ιστό κάνει τα όρια αλλοτρίωσης και μη πραγματικά συγκεκριμένα και *ασαφή*. Ο χώρος ανάπαυσης είναι ο χώρος δουλειάς και ο χώρος δουλειάς είναι ο χώρος ανάπαυσης , μπορούμε σε ένα βαθμό να μιλάμε για ενότητα των δύο αντιφατικών (με την έννοια ότι στην παραδοσιακή βιομηχανία είχαν διακριτές και αλληλοαποκλειούμενες ιδιότητες) χώρων.

Αρκεί να αναφέρουμε ένα παράδειγμα, στα τέλη της δεκαετίας του '80 η πολιτεία της Καλιφόρνια δέχεται σημαντικά πλήγματα από ένα σεισμό , ο κυβερνήτης εκδίδει ένα διάταγμα με το οποίο καλεί τους εργαζόμενους να απασχολούνται με τηλεργασία , μέχρις ότου αποκατασταθούν οι ζημιές στα οδικά δίκτυα και τις επιχειρήσεις³³⁷. Ουσιαστικά αυτό που λαμβάνει χώρα είναι μια κάθοδος της διανοητικής εργασίας ,ώστε με απλουστεύσεις μέσω της χρήσης Η/Υ , αυτή διανοητική εργασία να μπορεί να χρησιμοποιηθεί και από την πλειοψηφία των εργαζόμενων³³⁸. Δηλαδή οι εργαζόμενοι έρχονται σε επαφή με το δημιουργικό κομμάτι της εργασίας , μόνο στην αποξενωμένη της μορφή, δηλαδή στην μορφή εκείνη που η <<καθοδικότητα>> της γνώσης μεταφέρει την γνώση στα μέσα

³³⁷ << Εκδόθηκε ένα εκτελεστικό διάταγμα από τον κυβερνήτη το οποίο ενθάρρυνε την χρήση της τηλεργασίας ως λύση ανάγκης εξαιτίας του σεισμού στην Καλιφόρνια στις 17 Οκτωβρίου , 1989 >>.David Fleming,*the state of California telework-telecommuting program 1983-21st century*, California,p.7.Documents.dgs (πρόσβαση 20/8/2015).

³³⁸ <<[...] διαφοροποίηση της ζήτησης-της ευέλικτης επιχείρησης «ένα μοντέλο επιχείρησης που αποσυμφορεί τη λήψη απόφασης μέχρι τις βασικές λειτουργικές μονάδες που μειώνει τα λειτουργικά αλλά και τα ιεραρχικά επίπεδα, ανασυνθέτοντας το περιεχόμενο των θέσεων εργασίας και ωθώντας προς "τά κάτω" δραστηριότητες που παραδοσιακά ασκούσαν από τη μεσαία ιεραρχία ή από τα γραφεία μεθόδων, ή από τα τμήματα εκτός παραγωγής, που μειώνει την απόσταση παραγωγής-πελάτη και υποκινεί την παραγωγή νέας γνώσης στους χώρους παραγωγής».Γ.Πετράκη,*οι νέες τεχνολογίες μεταμορφώνουν την εργασία*., Πάντειο πανεπιστήμιο,σελ.10.

παραγωγής και αφήνει στον εργαζόμενο κάποιες δεξιότητες για να τα χρησιμοποιήσει. Έχουμε πάλι να κάνουμε με μια σχέση αντικειμενικού-υποκειμενικού ,όπου το πρώτο τείνει να περιορίζει το δεύτερο προς χάριν τρίτων³³⁹(κεφάλαιο).

Ο χρόνος εργασίας γίνεται επίσης *αφηρημένος*, δηλαδή *ευέλικτος χρόνος* σε σχέση με το *σταθερό ωράριο* της τυπικής απασχόλησης. Η τηλεργασία υπο αυτή την έννοια είναι ένα μείγμα ευελιξίας , αντικαθιστά το παραδοσιακό δωρο, με ένα ωράριο το οποίο δεν γνωρίζει υλικούς ή άλλους φραγμούς. Όπως η αφηρημένη εργασία είναι απλά η <<εργασία>> , όπως ο αφηρημένος χώρος είναι απλά ο <<χώρος>>, έτσι και ο αφηρημένος χρόνος είναι απλά ο χρόνος .Η εισροή του εργασιακού χρόνου στον χώρο του μη εργασιακού επιφέρει ,την μερική έστω , συγχώνευση των δύο σφαιρών όσο αφορά τον χρόνο. Το βασικό ζήτημα που αφορά την αλλοτρίωση εδώ είναι η απομόνωση. Η επιχείρηση διαθέτει ωράρια, αλλά το διαδίκτυο και ο Η/Υ (ή το όποιο άλλο μέσο δικτύωσης) όχι. Το διαδίκτυο παραμένει ένας τόπος χωρίς περιορισμούς χωρικούς και χρονικούς, η αποστολή ενός οποιουδήποτε project μπορεί να γίνει ανα πάσα ώρα και στιγμή. Για το διαδίκτυο ο χρόνος <<ρέει>> αδιαφοροποίητα και αδιάφορα , δίχως διακοπή , και γι αυτό οι ώρες δεν διακρίνονται σε εργασιακές ή μη είναι απλά ώρες, χρόνος αφηρημένος, δίχως κάποια ειδοποιό διαφορά μεταξύ τους.

Ο εργασιακός χρόνος του τηλεεργαζόμενου είναι ο χρόνος στον οποίο καλείται να απομονωθεί από τις μη εργασιακές δραστηριότητες σε έναν οικείο όμως χώρο³⁴⁰ (π.χ.

³³⁹ Το κεφάλαιο καταφέρνει να μειώσει τα έξοδα του με την καθετοποίηση αυτή ,καθώς οι οργανωτικές ικανότητες και η εκτέλεστικές συγχωνεύονται στον ίδιο(τηλε)εργαζόμενο και έτσι κάποιες διοικητικές θέσεις είναι λογικό να περιορίζονται, μαζί και τα λειτουργικά τους έξοδα(π.χ. μικρότεροι χώροι, χαμηλότεροι λογαριασμοί). <<κατά ένα μέρος συγχωνεύονται, γίνονται αδιαχώριστες και τείνουν, "ακουμπώντας" τις δραστηριότητες που τούς είναι συναφείς, να απορροφηθούν από το χώρο παραγωγής, και μάλιστα από τις ίδιες τις γραμμές παραγωγής. Στην υπόθεση εργασίας ενός υψηλού βαθμού ενσωμάτωσης των εγκαταστάσεων, η τάση που παρατηρείται είναι η "κάθοδος" στην παραγωγή ορισμένων από τα καθήκοντα του γραφείου μεθόδων και της διοίκησης προκειμένου να εκτελεσθούν αποτελεσματικότερα>>. Γ.Πετράκη, *οι νέες τεχνολογίες μεταμορφώνουν την εργασία*, Πάντειο πανεπιστήμιο, σελ. 9ntua.gr(πρόσβαση 5/5/2015).

³⁴⁰ Για του λόγου το αληθές , η διεθνής έρευνα έχει παρατηρήσει πως στις ώρες της τηλεργασίας τους οι γυναίκες δεν είναι μακροπρόθεσμα το ίδιο αποδοτικές όταν υπάρχουν παιδιά στο σπίτι. <<Μια έρευνα

σπίτι), εύλογα η σχέση είναι αμφίδρομη μεταξύ χώρου και χρόνου. Δηλαδή η απομόνωση εκφράζεται τόσο σε χώρο όσο και σε χρόνο, και τα δύο συνδέονται. Εδώ προκύπτει η αντίφαση που χαρακτηρίζει την τηλεργασία σε ένα μεγάλο μέρος της, η ισοροπία ανάμεσα στα δύο (εργασία-μη εργασία) μπορεί να είναι μόνο φαινομενική, καθώς στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής είναι η εργασία που θα αναπαράξει την μη εργασιακή (ανθρώπινη) ζωή, ενώ η μη εργασιακή μπορεί να λειτουργεί μόνο υποστηρικτικά ανανεώνοντας την εργατική δύναμη προς πώληση. Όταν οι δύο ενωθούν, αναπόφευκτα η εργασία θα βρεθεί σε θέση προτεραιότητας έναντι της άλλης. Η τηλεργασία γίνεται επομένως η πρώτη προτεραιότητα. Η εργασία κάνει στον εαυτό της ότι το κεφάλαιο δεν κάνει στον δικό του εαυτό, η τηλεργασία είναι ενεργητική αυτοαλλοτρίωση γιατί ακριβώς ο εργαζόμενος καλείται να διαμορφώσει το πρόγραμμα του σαν να ήταν ο ίδιος manager. Δηλαδή καλείται να βάλει μόνος του τις προτεραιότητές του τις μη εργασιακές (ως προς τον χρόνο και τον τόπο που αυτές θα εκτελεστούν), για να μπορέσει όχι να εκτελέσει αυτές τις ίδιες, αλλά για να μπορέσει να εκτελέσει την εργασία του όσο πιο αποτελεσματικά γίνεται³⁴¹, αφού η διαχείριση γίνεται με βάση τα αποτελέσματα.

Εδώ αξίζει να δούμε πάλι την χωρική διάσταση, με βάση στοιχεία της έρευνας των S.Saxena- P.Mokhtarian, διατυπώνονται τα εξής <<στις ημέρες της τηλεργασίας, για τους τηλεεργαζόμενους, το ποσοστό της τηλεργασίας αυξάνει σημαντικά. Οι τηλεεργαζόμενοι στις ημέρες που δουλεύουν ως τέτοιοι εκτελούσαν το 86% των δραστηριοτήτων τους πιο κοντά στο σπίτι απ' ό,τι στην δουλειά, σε σύγκριση με τις αντίστοιχες τιμές της τυπικής απασχόλησης που ήταν 56%>>. Όπως επίσης, <<και για τις δύο ομάδες, σε οποιαδήποτε ημέρα (τηλεργασία ή μη), το ποσοστό των

(De Lay, 1995) αναφέρει ότι οι άνδρες τηλεεργαζόμενοι κατέγραψαν μικρότερα επίπεδα σύγκρουσης ρόλων εργασίας-οικογένειας απ' ό,τι οι άνδρες μη τηλεεργαζόμενοι και ότι οι γυναίκες τηλεεργαζόμενοι είχαν υψηλότερα επίπεδα σύγκρουσης ρόλων απ' ό,τι οι άνδρες που εργάζονταν με τηλεργασία{...} η ηλικία του μικρότερου παιδιού στο σπίτι ήταν παράγοντας που συνέβαλε στην σύγκρουση ρόλων για τις γυναίκες, πιθανότατα επειδή οι γυναίκες αισθάνονται την πίεση των καθηκόντων του νοικοκυριού και της φροντίδας των παιδιών>>. Susan Madsen, *The Benefits, Challenges, and Implications of Teleworking: A Literature Review*, Utah Valley University, selected works, 2003, p.11. teluq.quebe.ca (πρόσβαση 21/8/2015).

³⁴¹ Somitra Saxena-Patricia L. Mohktarian, *the impact of telecommuting on the activity space of participants*, Ohio, Ohio state university press, 1997, p.141, στο geographical analysis volume 29, (πρόσβαση 15/8/2015).

δραστηριοτήτων που εκτελούνται κοντά στο σπίτι είναι περισσότερες από το ποσοστό των δραστηριοτήτων που εκτελούνται κοντά στον χώρο δουλειάς[...]*τις ημέρες της μετακίνησης για τον τηλεργαζόμενο και την ομάδα ελέγχου χωρικός προσανατολισμός, σε σχέση με την τοποθεσία του σπιτιού, στην πλειοψηφία των ταξιδιών είναι προς την τοποθεσία της εργασίας*³⁴²>>. Το επίκεντρο των (μηεργασιακών)δραστηριοτήτων είναι σε κάθε περίπτωση ο χώρος εργασίας , είτε ο τυπικός είτε ο άτυπος (σπίτι).

Είτε στην τυπική είτε στην άτυπη απασχόληση, ο εργαζόμενος οργανώνει ακόμα και χωρικά την μη εργασιακή ζωή του, και η οργάνωση αυτή πέρα από χωρική είναι και χρονική , δηλαδή η εγγύτητα στον χώρο δουλειάς σημαίνει μικρότερα χρονικά διαστήματα ,επομένως η εργασία δεσμεύει (και) τον μη εργαζόμενο.

Ένα μεγάλο ποσοστό των τηλεργαζόμενων εργάζεται και στις διακοπές του³⁴³ όπως επίσης και όταν είναι αρρωστοί(ειδικά σε αυτό φαίνεται πόσο η εργασία διαχωρίζεται από την ανθρώπινη διάσταση του εργαζόμενου) , επίσης οι τηλεργαζόμενοι πληρώνονται για την ετοιμοτητά τους . Από τα δύο αυτά παραδείγματα γίνεται κατανοητό πως ακόμα και η απόσταση δεν διασφαλίζει τον μεγαλύτερο έλεγχο από πλευράς τηλεργαζόμενου, αλλά μάλλον το αντίθετο. Αυτό συμβαίνει γιατί ακριβώς οι στόχοι που καλείται να επιτύχει ο τηλεργαζόμενος δεν είναι οι στόχοι που έχει θέσει ο ίδιος αλλά αυτοί της επιχείρησης , και η τελευταία βλέπει μόνο την αφηρημένη πλευρά της εργασίας εκείνη που μετριέται σε χρόνο όχι σε ποιότητα.Το δευτερο σημαίνει ότι το μεγαλύτερο κομμάτι της ημέρας αποκτά εν δυνάμει ένα *διττό χαρακτήρα*, αυτόν της εργάσιμης/μη εργάσιμης ώρας³⁴⁴.

³⁴² Ο.π,σελ.141.

³⁴³ <<[...] η πλειοψηφία των ‘καλοδιαμένων’ εργαζομένων αναφέρουν ότι η χρήση της τεχνολογίας για τηλεργασία έχει αυξήσει τον συνολικό χρόνο εργασίας και ότι οι εργαζόμενοι χρησιμοποιούν την τεχνολογία ,ειδικά τα ηλεκτρονικά μηνύματα, για να εκτελούν τα εργασιακά τους καθήκοντα ακόμα και όταν είναι άρρωστοι ή όταν είναι διακοπές>>. Mary C. Noonan –Jennifer L.Glass,*the hard truth about telecommuting*, 2012,p.45. Στο monthly labour review , bls.gov (πρόσβαση 22/8/2015).

³⁴⁴ <<Αξιοσημείωτο είναι πως , οι τηλεργαζόμενοι εργάζονταν συνολικά πέντε με εφτά ώρες περισσότερες από τους τυπικούς εργαζόμενους [...] επίσης ήταν πιο πιθανό οι τηλεργαζόμενοι να εργάζονται υπερωριακά ,ανεξαρτήτως του πως ορίζονταν η υπερωρία (ως εργασία γιαπερισσότερες από 40,50, ή και 60 ώρες ανά εβδομάδα)[...]από την στιγμή που η τηλεργασία είναι εγγενώς συνδεδεμένη με την πληροφοριακή τεχνολογία που διευκολύνει την εικοσιτετράωρη επικοινωνία ανάμεσα στους πελάτες , τους συνεργάτες και τους επιβλέποντες , η τηλεργασία μπορεί δυνητικά να αυξήσει την διείσδυση των

Ξεκάθαρα το ποιο από τα δύο θα είναι έχει να κάνει με την ανάγκη όχι του τηλεργαζόμενου , αλλά της επιχείρησης και των δικών της έκτακτων αναγκών. Όσον αφορά το πρώτο στοιχείο , τα όρια της εργασίας/μη εργασίας γίνονται συγκεχυμένα και η αλλοτρίωση επικρατεί της μη αλλοτρίωσης.Ο τηλεργαζόμενος παραμένει τέτοιος ακόμα και στην σφαίρα αναπλήρωσης της εργατικής του δύναμης (π.χ. όταν είναι άρρωστος), το διττό στοιχείο εδώ είναι ότι η αλλοτρίωση (η εργασία ως μέσο) εντατικοποιείται(δουλειά στις διακοπές) και εκτατικοποιείται (περνά σε καθαρά μη εργασιακές ώρες και μη εργασιακά μέρη).

ΕΝΟΤΗΤΑ 5.4 : η εξατομίκευση του τηλεργαζόμενου

Στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου αναφέρθηκε πως η τηλεργασία δίνει μεγαλύτερη αυτονομία στον τηλεργαζόμενο. Η αυτονομία³⁴⁵ αυτή μπορεί να ιδωθεί μόνο υπο το πρίσμα της αλλοτρίωσης .Ο τηλεργαζόμενος δεν αποκτά μια ολότελα αυτόνομη ιδιότητα , αλλά μια *ατομικότητα(εξατομίκευση³⁴⁶)* αποκομμένη από το σύνολο, μάλιστα μια *ενεργητική αλλοτρίωση* αφού οι Η/Υ δίνουν την δυνατότητα

εργασιακών καθηκόντων μέσα στην σφαίρα του μη εργάσιμου χρόνου>>. Mary C. Noonan –Jennifer L.Glass, the hard truth about telecommuting, 2012, p.40 -45. Στο monthly labour review , bls.gov (πρόσβαση 22/8/2015).

³⁴⁶ <<Οι συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες ανάδυσης της ψηφιακής τεχνολογίας επιτρέπουν στην διαδικασία εξατομίκευσης να εποικίσει τον βίοκοσμο με έναν πολύ αποτελεσματικό τρόπο [...] οι ψηφιακές τεχνολογίες επιτρέπουν στο υποκείμενο να εξατομικευτεί , να ανέβει στην σκηνή, και ως τέτοια η τεχνολογική (ψηφιακή) δυνατότητα αποπλανά το υποκείμενο με την ιδέα ότι με τις ψηφιακές τεχνολογίες μπορούμε να κατασκευάσουμε την πραγματικότητα και να εκθέσουμε την ατομικότητα. Όπως η αυτοματοποιημένη τεχνολογία είναι ενσωματώνει την ορθολογικοποίηση (την κοινωνική έννοια της ορθολογικότητας που συνδιαμορφώνει την κοινωνία) , η ψηφιακή τεχνολογία ενσωματώνει εξατομίκευση (η εξατομίκευση ως μια κοινωνική έννοια που εξίσου με την πρώτη συνδιαμορφώνει την κοινωνία)>>.Katarina Girilti Nyrgen –Katarina L. Gidlund, *the pastoral power of technology. Rethinking alienation in digital culture* , Mid Sweden University ,Sweden, p.512.triple-c.at(πρόσβαση 23/8/2015).

ενεργής παρέμβασης στην επεξεργασία των δεδομένων . Εδώ θα προσθέσουμε το στοιχείο της *απόσπασης*.

Ο τηλεργαζόμενος εργάζεται παρά και δίπλα από την κύρια δομή της επιχείρησης , και επομένως υπάρχει στην ατομική του ύπαρξη όταν δεν υπάρχει για τους άλλους. Τα μέσα παραγωγής πληροφοριών και επικοινωνίας λειτουργούν αλλοτριωτικά , με το να τον *αποσπάνε* από το ευρύτερο σύνολο του εργατικού δυναμικού. Ενώ στην βιομηχανική εργασία το προϊόν αποσπάται από τον εργάτη , πλέον αποσπάται και ο τηλεργαζόμενος ο ίδιος, καθώς στην περίπτωση του συνδέεται με το προϊόν μόνο εμμέσως , δηλαδή εικονικά μέσα από την οθόνη του Η/Υ. Η τεχνολογία αποσπά το προϊόν προς όφελος του κεφαλαιοκράτη , και τώρα κάνει πάλι το ίδιο με τον τηλεργαζόμενο πάλι για όφελος του ίδιου ατόμου(κεφαλαιοκράτη).

Εδώ όμως η απόσπαση έχει μια ουσιώδη διαφορά με αυτή του βιομηχανικού εργάτη, ο τελευταίος χάνει την ατομικότητα του στην παραγωγή καθώς περιορίζεται σε μια απλή , μηχανική , σειρά εκτέλεσης κινήσεων ,δηλαδή απολείπει την ίδια την τέχνη του . Ο τηλεργαζόμενος αποκτά την δυνατότητα επεξεργασίας και διαμόρφωσης στοιχείων σε μια εικονική πραγματικότητα (π.χ. κατασκευή ιστοσελίδας) έχει δηλαδή μια ατομικότητα (με την έννοια ότι μπορεί να εκτελεί και να σκέφτεται , δηλαδή σε ένα βαθμό να εργάζεται και να παίρνει κάποιες αποφάσεις που αφορούν την εκτέλεση) , αυτή όμως η ατομικότητα είναι η απόσπαση από το σύνολο. Ενώ δηλαδή ο εργάτης αποτελεί μέρος ενός αλλοτριωμένου συνόλου(οι εργάτες μόνο εκτελούν ως σύνολο, οι managers μόνο σχεδιάζουν ως δεύτερο σύνολο ξέχωρο από το πρώτο) , ο τηλεργαζόμενος αποτελεί μια αλλοτριωμένη ολότητα μόνος του αποκομμένος από τους άλλους (εκτελεί και αποφασίζει). Ο κοινός παρονομαστής εδώ είναι η τεχνολογία.

Η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στα κυανά και τα λευκά κολάρα στην σχέση τους με την τεχνολογία είναι η εξής. Ενώ τα κυανά κολάρα βιώνουν την αντιστροφή στην σχέση τους με την τεχνολογία, δηλαδή γίνονται αυτοί οι ίδιοι προεκτάσεις της μηχανής και όχι το αντίθετο, δηλαδή *παθητικοποιούνται*. Τα λευκά κολάρα βιώνουν την επαναφορά αυτής της σχέσης στην κανονική της βάση, δηλαδή ο άνθρωπος δρα

ως ενεργητικό υποκείμενο³⁴⁷ αλλά ως μονάδα ενεργητική , όχι ως σύνολο. Τα τεχνολογικά μέσα παραγωγής , στον βαθμό που η ιδιοκτησία τους παραμένει ξέχωρη από την χρήση τους, στην πρώτη περίπτωση απλώς αφαιρούν ενώ στην δεύτερη η προσθήκη γίνεται με όρους αφαιρετικούς. Δηλαδή ,ο τηλεργαζόμενος έχει στην διάθεση του ένα μέσο παραγωγής δικό του, αλλά παραμένει όπως ο εργάτης εξαρτημένος από έναν τρίτο , και μόνο στην εξάρτηση αυτή το μέσο (H/Y) μπορεί να αποφέρει κάτι για τον τηλεργαζόμενο . Η εξάρτηση εδώ όμως είναι μια απομακρυσμένη σχέση , και ακριβώς αυτή η απόσταση δημιουργεί μια στρεβλή κατάσταση που στον εργάτη δεν υπάρχει. Σε αυτή την κατάσταση ο τηλεργαζόμενος είναι αισθάνεται ανεξάρτητος, ενώ στην πραγματικότητα, η ανεξαρτησία αυτή είναι απλώς μια αποξένωση (ως φυσική απομάκρυνση) από τον καταμερισμό εργασίας στα πλαίσια του οργανισμού,με την σχέση κεφαλαιοκράτη-εργαζόμενου να παραμένει ανέπαφη, μην επιτρέποντας την πραγματική χειραφέτηση.

Η διαφορά της σχέσης κεφαλαιοκράτη-εργάτη και κεφαλαιοκράτη-τηλεργαζόμενου έγκυται στην *ορατότητα* της και μόνο. Ο εργάτης του Μαρξ βλέπει το αφεντικό του,ξέρει για ποιόν δουλεύει και από ποιόν εξαρτάται. Στην τηλεργασία η ατομικότητα του τηλεργαζόμενου δημιουργεί την στρεβλή αντίληψη της ανεξαρτησίας, γιατί ο τηλεργαζόμενος εργάζεται σε μια *γκρίζα ζώνη*. Σε πολλές περιπτώσεις (π.χ. Αυστρία) ο τηλεργαζόμενος προσλαμβάνεται με σύμβαση έργου και όχι ως μισθωτός (για λόγους μείωσης κόστους) ενώ όμως απασχολείται κατ' αποκλειστικότητα από ένα μόνο αφεντικό,εδώ λοιπόν δημιουργείται η αντίφαση της ατομικότητας του πρώτου.Ο τηλεργαζόμενος φαίνεται ως ανεξάρτητος, πιστεύει ότι δουλεύει ως ανεξάρτητος(ως εργολάβος,), αλλά παραμένει εξαρτημένος από τον ίδιο και τον αυτό κεφαλαιοκράτη , όπως οι τυπικοί εργαζόμενοι στην επιχείρηση του

³⁴⁷ <<Οι μηχανές της ΤΠΕ επιτρέπουν και επιβάλλουν την ενεργή δράση ενός υποκειμένου που με τηβοήθεια μιας επιφάνειας εργασίας

πλάθει ένα τμήμα της πραγματικότητας(ο.π: 66) ή επεμβαίνει πάνω στην πραγματικότητα. Οι ΤΠΕ δεν μας δίνουν απλώς πληροφορίες αλλά τη δυνατότητα άντλησης, αναζήτησης και αξιοποίησης των πληροφοριών κάτι που προϋποθέτει ένα ενεργό υποκείμενο>>. Γ.Πετράκη,οι νέες τεχνολογίες μεταμορφώνουν την εργασία;,Πάντειο πανεπιστήμιο,σελ.6.ntua.gr(πρόσβαση 5/5/2015).

τελευταίου.Ενώ παράλληλα αποξενώνεται από τα ταξικά συμφέροντα της εργασίας , αφού θεωρεί εαυτόν , <<αφεντικό του εαυτού του>>.

Η φυσική αποξένωση της τεχνολογίας δημιουργεί μια (αναποδογυρισμένη) συνείδηση της αποξένωσης , όχι όπως στους εργάτες του Μαρξ που αισθάνονται ξένοι, αλλά μια στρεβλή συνείδηση ελευθερίας που πιστεύει ότι έχει τον έλεγχο. Στους εργάτες αυτή η αντιστροφή στην σχέση εργασίας-τεχνολογίας οδηγεί στην αντικειμενοποίηση, ενώ στους τηλεργαζόμενους σε μια αποξενωμένη υποκειμενοποίηση.Για τον εργάτη έχουμε μια υλική εξωτερίκευση, χάνει το προϊόν του, αυτό γίνεται εξωτερικό από αυτόν και ξένο.Για τον τηλεργαζόμενο έχουμε μια εσωτερίκευση.<<Η υποκειμενοποίηση φαίνεται σαν να βγαίνει μέσα από ένα καθεστώς ,και αυτό το καθεστώς είναι συνδεδεμένο με μια συγκέντρωση δύναμης –στην παρούσα περίπτωση, η ποιμενική δύναμη της τεχνολογίας , δημιουργεί την λογική της ερμηνείας του εαυτού ως εμπορεύματος³⁴⁸>>.

Ο κεφαλαιοκράτης συνεχίζει να καθοδηγεί την εργασία με την χρήση της τεχνολογίας , απλά τώρα το κάνει έμμεσα και όχι άμεσα. Όπως ακριβώς έμμεση και όχι άμεση είναι η τηλεργασία.Αυτή η έμμεση σχέση συνεπάγεται μια κερδοφορία για το κεφάλαιο , αύξηση παραγωγικότητας και μείωση εξόδων, επομένως αύξησει της αλλοτρίωσης ως κατάσταση.Η κατάσταση που διαμορφώνεται ,οδηγεί στην μεγαλύτερη απομάκρυνση του κεφαλαίου από την εργασία, ο κεφαλαιοκράτης σαν ένας νέος φεουδάρχης απλά συσσωρεύει αφήνωντας όλα τα καθήκοντα στον τηλεργαζόμενο (σχεδιασμός,εκτέλεση,επιτήρηση,έλεγχος κλπ), ενδιαφέρεται να πάρει στα χέρια του μόνο το αποτέλεσμα.Ως αποτέλεσμα της κατάστασης αυτής, η σχέση δεν γίνεται απρόσωπη απλά, αλλά χάνει το πρόσωπο της ,το κεφάλαιο δεν παρουσιάζεται στην γκρίζα ζώνη ως αφεντικό ,αλλά ως ‘πελάτης’.Τι παθαίνει όμως ο τηλεργαζόμενος ;

Ο τελευταίος διασπάται. Στην σφαίρα της αναπαραγωγής του αποκτά μια διπλή υπόσταση,αυτή του ανθρώπου και εκείνη τουεργαζόμενου. Η σφαίρα της αναπαραγωγής που παλιά ανήκε στον πρώτο τώρα καταλαμβάνεται από τον δεύτερο. Ο τηλεργαζόμενος διαθέτει στην μια και την αυτή σφαίρα δύο εαυτούς, στην πραγματικότητα έναν που έχει αυτοαποξενωθεί.Τον ανθρώπινο εαυτό και τον εαυτό-

³⁴⁸ Katarina Girilti Nyrgen –Katarina L. Gidlund, *the pastoral power of technology. Rethinking alienation in digital culture* , Mid Sweden University ,Sweden, p.511.triple-c.at(πρόσβαση 23/8/2015).

εμπόρευμα , <<η ανθρώπινη ολότητα αποξενώνεται από την αυτοσυνείδηση , και ο ψηφιακός εαυτός γίνεται ένα εμπόρευμα[...] συνεχώς υπονομεύεται από την σχέση του με την “οθόνη”³⁴⁹>>. Το υποκείμενο και την υποκειμενική αλλοτρίωση, και τα όρια παύουν να είναι σαφή.<<Δεν έχουμε πια τον έλεγχο του εαυτού που ερμηνεύουμε³⁵⁰>>. Ο Μαρξ κάνει λόγο για τον φетиχισμό του εμπορεύματος , εδώ μπορούμε να κάνουμε λόγο<< για τον φетиχισμό της τεχνολογίας³⁵¹>>.

Η τεχνολογία ως εμπόρευμα που το αγοράζει ο καταναλωτής , και ως μέσο εργασίας του τηλεργαζόμενου(ή μέσο παραγωγής για τον ανεξάρτητο ή τυπικά τέτοιο ελεύθερο επαγγελματία). Ο εργάτης χάνει τις ιδιότητες του από τα εμπορευμάτα , ενώ ο τηλεργαζόμενος χάνει τον εαυτό του από την τεχνολογία. Καθώς η τελευταία καταλύει τα όρια ανάμεσα στον εαυτό και τον εαυτό-εργαζόμενο, και καθιστά τον δεύτερο ισχυρό έναντι του πρώτου , και τον δεύτερο ανίσχυρο έναντι ενός τρίτου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 5.4 : οι τηλεργαζόμενοι στην σχέση τους με τους άλλους

Στην παρούσα ενότητα θα επικεντρωθούμε σε δύο περιπτώσεις , την αλλοτρίωση στην σχέση με τον οργανισμό και τους συναδέλφους , και δεύτερον στην αλλοτρίωση στην σχέση τηλεργαζόμενου-οικογένειας.

Όσον αφορά στην πρώτη περίπτωση , γίνεται λόγος για τον <<αόρατο άνθρωπο>> μέσα στην επιχείρηση. Στα πλαίσια της ιεραρχίας της επιχείρησης , και όσον αφορά την τηλεργασία, ελλοχεύει συχνά ο κίνδυνος παραμερισμού του τηλεργαζόμενου εξαιτίας της μη φυσικής του παρουσίας στον χώρο. Ο τηλεργαζόμενος υπάρχει μόνο ως επίτευξη στόχων αλλά όχι ως εργαζόμενος που έχει τις ίδιες ευκαιρίες αναγνώρισης (π.χ. προαγωγή) με τους τυπικούς εργαζόμενους . Στην περίπτωση αυτή κάνουμε λόγο για την απόσχιση της εργασίας (της υπηρεσίας που παρέχει) από τον ίδιο τον εργαζόμενο, αφού η υποκειμενική υπόσταση του τελευταίου θεωρείται αόρατη και άρα αφηρημένη. Η επιχείρηση ναι μεν παίρνει το προϊόν αλλά δεν <<βλέπει>> την εργασία που το δημιούργησε, γιατί όπως έχουμε δείξει αυτή

³⁴⁹ Ο.π.,σελ.514.

³⁵⁰ Ο.π.,σελ.514.

³⁵¹ Ο.π.,σελ.515.

θεωρείται αφηρημένη. Η περίπτωση του αόρατου ανθρώπου , είναι ενδεικτική του σε ποιο σημείο φτάνει η αλλοτρίωση, αν στον Μαρξ υπήρχε η αφηρημένη εργασία , πλέον στην τηλεεργασία η ίδια η εργασία φαίνεται πολλές φορές να εξαφανίζεται και το ηλεκτρονικό προϊόν που η τελευταία δημιούργησε σαν να δημιουργήθηκε από μόνο του.

Μεγαλύτερης σημασίας είναι η αλλοτρίωση από τους συναδέλφους³⁵². Αρχικά μπορούμε να μιλάμε για *κοινωνική αποξένωση* , όπως η έλλειψη επαφών , συναναστροφών, κοινωνικοποίησης με τους συναδέλφους , δυσκολίες συνεργασίας και συνεννόησης, αλλά υπάρχει και ένα δεύτερο πιο ουσιαστικό επίπεδο. Η σχέση με τους συναδέλφους πέρα από ανθρώπινη , εργασιακή και κοινωνική , είναι και μια σχέση που μέσα από την αυτήν , στην συλλογική της μορφή, οι εργαζόμενοι προασπίζουν τα ατομικά τους συμφέροντα προασπίζοντας όλοι μαζί τα συλλογικά τους συμφέροντα³⁵³. Η φυσική απουσία, αδυνατίζει τις συλλογικές άμυνες (π.χ. συνδικάτα, σωματία κλπ) της εργασίας έναντι του κεφαλαίου(και αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του πως η αλλοτρίωση συνδέεται με την εκμετάλλευση, αλλά και του πως τα οικονομικά κίνητρα της ατομικής ιδιοκτησίας δημιουργούν την αλλοτρίωση αφού πρώτα εκείνη τα έχει γεννήσει).

Ο τηλεεργαζόμενος *εξατομικεύεται* και έτσι απομονώνεται σταδιακά από το σύνολο , και οι αντιστάσεις του μειώνονται με αποτέλεσμα να αλλοτριώνεται . Εδώ βλέπουμε την σχέση *ατομικού-συλλογικού* σε συνδυασμό με την αλλοτρίωση , αποξένωση του ενός έχει συνολικότερο αντίκτυπο στην εργασία συνολικά. Στην προηγούμενη ενότητα είδαμε επίσης και πως εκτός από τον εργαζόμενο , το

³⁵² << *The additional difficulties in organizing workers who are disparate and whose sense of collective identity is likely to be weaker than in older forms of work has been noted (Danford et al. 2003). Even if the withdrawal from socialized labour within an organization does not affect the economic independence of women, homework will certainly curtail t opotential forcollective action*>>. Melanie Wilson-Annita Greenhill ,*FLEXIBILITY AND GENDER IN THE E-SOCIETY: MARXIST THEORY APPLIED TO AT-HOME TELEWORK*,University of Manchester.citeseerx.ist (πρόσβαση 22/6/2015).

³⁵³ *Telework in Austria*,eurofound,2007. eurofound.europa.eu(πρόσβαση23/8/2015).

κεφάλαιο επίσης γίνεται <<αόρατο>>,δηλαδή μια γκρίζα ζώνη σχηματίζεται όπου ο εργαζόμενος παρουσιάζεται ως ανεξάρτητος , ενώ είναι εξαρτημένος. Το αποτέλεσμα είναι να μην συμμαρρίζεται ο εργαζόμενος τα συμφέροντα της συλλογικής εργασίας , να μην αισθάνεται δηλαδή εργαζόμενος³⁵⁴.

Η σχέση του τηλεεργαζόμενου με την οικογενειά του είναι αποξενωμένη εξαιτίας του διπλού ρόλου που επιτελεί ο πρώτος.Στην ίδια σφαίρα και στον ίδιο χώρο όπου είναι οικογενειάρχης, καλείται πλέον να είναι και μη οικογενειάρχης ,δηλαδή εργαζόμενος που πρέπει να εργαστεί ανεμπόδιστα. Η εξατομίκευση που είδαμε πριν έρχεται να δημιουργήσει μια αντίφαση , η οικογένεια *εξατομικεύεται εξίσου* όπως και ο εργαζόμενος. Μπορούμε εδώ να δούμε την ταξική βάση του ζητήματος.Ιδίως για τις γυναίκες τηλεεργαζόμενες η τηλεεργασία συνεπάγεται μια σύγκρουση ρόλων , αφού στο εσωτερικό της οικογένειας υπάρχει έμφυλος καταμερισμός των καθηκόντων.

Η τηλεεργασία κάνει ώστε η οικογένεια να γίνεται ένα βάρος για τον τηλεεργαζόμενο και έτσι να πρέπει να μετατεθεί σε έναν τρίτο για να διευθετηθεί.Αφενός ο τηλεεργαζόμενος φέρνει στην σφαίρα της αναπαραγωγής ένα μέρος της δουλειάς του, με την έννοια ότι ιεραρχεί τα καθήκοντα (τόσο του σπιτιού όσο και τα δικά του) όχι με τον τρόπο διαχείρισης ενός οικογενειάρχη, αλλά με τον τρόπο διαχείρισης της επιχείρησης , δηλαδή με το εργασιακό να έρχεται πρώτο και μετά όλα τα υπόλοιπα , ο ρόλος του γονέα αντικαθίστατε από εκείνον του manager/τηλεεργαζόμενου.Αφετέρου , η ταξική καταβολή των περισσότερων τηλεεργαζόμενων (μεσσαία στρώματα) δίνει την δυνατότητα για ανάθεση της φροντίδας σε τρίτους, συνήθως οικιακές βοηθοί της εργατικής τάξης³⁵⁵. Οι εργάτες της εποχής του Μαρξ πουλούσαν την εργατική δύναμη των παιδιών τους , οι

³⁵⁴ *Telework in the European Union*,eurofound,2010.eurofound.europa.eu(πρόσβαση23/8/2015).

³⁵⁵ <<Η τηλεεργασία αποτελεί ειδικά μια επιλογή για τους επαγγελματίες τηςμεσσαίας τάξης , παρολαυτά το διπλό βάρος συνήθως το διαχειρίζονται με το να πληρώνουν για την εργασία των άλλων στο σπίτι (συνήθως γυναίκες της εργατικής τάξης)>>.Melanie Wilson-Annita Greenhill ,*FLEXIBILITY AND GENDER IN THE E-SOCIETY*:

MARXIST THEORY APPLIED TO AT-HOME TELEWORK,University of Manchester.citeseerx.ist (πρόσβαση 22/6/2015).

τηλεργαζόμενοι των μεσσαίων στρωμάτων κάνουν το αντίθετο. Αποξενώνονται από την σφαίρα της οικογένειας , και προσλαμβάνουν άλλους για να φροντίζουν τα παιδιά.

Σε ένα βαθμό ο εργαζόμενος , γίνεται εργαζόμενος στο σπίτι του , και η οικογένεια από μη εργασιακή , γίνεται αντικείμενο εργασίας επι πληρωμή . Η σφαίρα της εργασίας δεν εποικίζει απλά την σφαίρα του σπιτιού αλλά ως ένα βαθμό την διαμορφώνει κατ'εικόνα και ομοίωση της , η σφαίρα της εργασίας αναπαράγεται ως εργασιακή , και η σφαίρα του σπιτιού αναπαράγεται και αυτή ως εργασιακή. Δηλαδή τα πράγματα μετατρέπονται στο αντίθετο τους , όπως τα εμπορεύματα από δημιουργήματα του ανθρώπου γίνονται κυρίαρχοι του τελευταίου .

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 : Η αλλοτρίωση του ευέλικτου χρόνου

Το παρόν κεφάλαιο καταπιάνεται με μια παραδοσιακή καθώς και με μια σύγχρονη μορφή της ευελιξίας του εργάσιμου χρόνου, πρόκειται για τα κυλιόμενα ωράρια (βάρδιες) αρχικά και την ελαστική διευθέτηση του συνολικού εργάσιμου χρόνου εν συνεχεία. Η ευελιξία του εργάσιμου χρόνου αντιπαραβάλλεται στο τυπικό ωράριο του δώρου της τυπικής απασχόλησης, σε αντίθεση προς το τελευταίο τα ευέλικτα ωράρια είναι εκείνα που έρχονται να “κουμπώσουν” ακριβώς στις ανάγκες της επιχείρησης³⁵⁶ και που της επιτρέπουν να απομυζά την μέγιστη δυνατή υπερεργασία, δηλαδή υπεραξία. Επιχειρούμε να δούμε πως οι οικονομικές ανάγκες του κεφαλαίου γιγαντώνουν την σφαίρα της εργασίας/υπερεργασίας, σε βάρος της μη εργασιακής/μη αλλοτριωμένης σφαίρας του ελεύθερου χρόνου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 6.1 : Τα κυλιόμενα ωράρια, το παράδειγμα της βάρδιας

Η εργασία με βάρδιες ορίζεται ως ακολούθως με βάση το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο, <<

Στο άρθρο 2 του ΠΔ 88/1999, περιέχεται ο ορισμός της «εργασίας κατά βάρδιες». Ως τέτοια νοείται η οργάνωση της εργασίας σύμφωνα με την οποία οι εργαζόμενοι διαδέχονται ο ένας τον άλλον στις ίδιες θέσεις εργασίας με ορισμένο ρυθμό, περιλαμβανομένου αυτού της περιτροπής, και η οποία μπορεί να είναι συνεχής ή ασυνεχής, ώστε οι εργαζόμενοι να επιτελούν μία εργασία σε διαφορετικές ώρες, σε μία δεδομένη περίοδο αναφοράς ημερών ή εβδομάδων. Κάθε εργαζόμενος που εργάζεται με τον ανωτέρω τρόπο

³⁵⁶ Υπέρβαση του εργάσιμου χρόνου μέσα από παραδοσιακές μορφές ευελιξίας όπως υπερεργασία (μία ώρα πάνω από το τυπικό δώρο) και υπερωρία (δύο ή και περισσότερες ώρες πάνω από το τυπικό δώρο) που επιτρέπουν στην επιχείρηση να μένει σε λειτουργία για διάστημα μεγαλύτερο του κανονικού, το ίδιο ισχύει και με τις βάρδιες για τις επιχειρήσεις συνεχούς λειτουργίας κυρίως. Μείωση του εργάσιμου χρόνου, όπως μερική απασχόληση (για χρονικό διάστημα μικρότερο του δώρου), εκ περιτροπής απασχόληση (τυπικό, ημερήσιο, δώρο αλλά όχι τυπικό εβδομαδιαίο ωράριο), ελαστική διευθέτηση (αυξομείωση ωραρίου ανάλογα με την φάση του εμπορικού κύκλου), που επιτρέπει στην επιχείρηση να ευελικτοποιήσει τον αριθμό (μέγεθος) του εργατικού δυναμικού (απασχολεί περισσότερους αλλά λιγότερες μέρες με την εκ περιτροπής, άρα λιγότερα έξοδα για μισθούς). Αλλά και να αυξομειώνει την παραγωγικότητα της ανάλογα με την περίοδο του χρόνου στην οποία βρίσκεται.

είναι «εργαζόμενος σε βάρδιες³⁵⁷». Όπως έχουμε ήδη αναφέρει στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής, ο κεφαλαιοκράτης διεξάγει έναν αγώνα ενάντια στον χρόνο, προσπαθώντας να βγάλει το μέγιστο δυνατό όφελος στον χρόνο μέσα στον οποίο έχει αγοράσει την εργατική δύναμη.

Ήδη από την εποχή του Μαρξ οι κεφαλαιοκράτες, ειδικά σε κλάδους συνεχούς λειτουργίας (υαλουργία, μεταλλοβιομηχανία κλπ), προσπάθησαν και βρήκαν έναν τρόπο συνολικής εκμετάλλευσης του 24ώρου ώστε να απομυζούν όσο το δυνατό περισσότερη υπερεργασία στο μέγιστο δυνατό χρόνο που έχουν στην διάθεση τους (24 ώρες). <<[...] Το σταθερό κεφάλαιο, τα μέσα παραγωγής, υπάρχουν μόνο για να αποροφούν εργασία και μαζί με κάθε σταγόνα εργασίας μian ανάλογη ποσότητα υπερεργασίας. Όταν δεν το κάνουν αυτό, και μόνο η απλή υπαρξή τους αποτελεί αρνητική απώλεια για τον κεφαλαιοκράτη [...] ανώφελη προκαταβολή κεφαλαίου, και η απώλεια αυτή γίνεται θετική μόλις η διακοπή της εργασίας κάνει απαραίτητα πρόσθετα έξοδα για να ξαναμπεί μπρος η δουλιά [...] η βαθύτερη τάση της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής είναι να ιδιοποιείται εργασία στο διάστημα όλων, και των 24 ωρών του ημερονηχτίου³⁵⁸ [...] η εναλλαγή μπορεί να είναι έτσι ρυθμισμένη που ένα μέρος του εργατικού προσωπικού να εργάζεται την ημέρα και την άλλη εβδομάδα τη νύκτα³⁵⁹>>.

Πέρα από τους δύο ρυθμούς που έχουμε ήδη χρησιμοποιήσει (βάρδιες, κυλιόμενα ωράρια), η συγκεκριμένη μορφή ευελιξίας είναι επίσης γνωστή και ως αντικοινωνικά ωράρια εργασίας (anti-social working hours), και η σύνδεση της με την αλλοτρίωση γίνεται εμφανής ακριβώς σε αυτό το σημείο. Η εργασία με μορφή βάρδιας, καταλήγει να απομυζά την σφαίρα του μη εργασιακού χρόνου, ο εργάτης

³⁵⁷ Μαρία Κουφοπούλου, *εργασιακά θέματα χρονικά όρια εργασίας σε επιχειρήσεις συνεχούς λειτουργίας και με συστήματα κυλιόμενων βαρδιών*, Αθήνα, Ινστιτούτο ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, Φεβρουάριος 2015, σελ.4. inegsee.gr (πρόσβαση 22/8/2015).

³⁵⁸ Οι ευεργετικές συνέπειες για το κεφάλαιο είναι σχεδόν αυταπόδεικτες, <<το προσωπικό απασχολείται σε δύο ομάδες επί 12 ώρες την ημέρα. Η συνολική αμοιβή για εργασία 24 ωρών ισούται με την εργασία 40 ωρών ή τυχόν λιγότερων ωρών, σε περίπτωση που εφαρμόζεται βραχύτερο ωράριο εβδομαδιαίας εργασίας>>. Μ. Κουφοπούλου, *εργασιακά θέματα χρονικά όρια εργασίας σε επιχειρήσεις συνεχούς λειτουργίας και με συστήματα κυλιόμενων βαρδιών*, Αθήνα, Ινστιτούτο ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, Φεβρουάριος 2015, σελ.3. inegsee.gr (πρόσβαση 22/8/2015).

³⁵⁹ Κ. Μάρξ, *Το κεφάλαιο τόμος πρώτος*, Αθήνα, Σύγχρονη εποχή, 1978, σελ.268-269.

εργάζεται όταν οι υπόλοιποι δεν εργάζονται και κάνουν κάτι άλλο(π.χ.αναπαύονται ή διασκεδάζουν), ενώ όταν ο εργάτης αναπληρώνει την εργατική του δύναμη οι υπόλοιποι εργάζονται.Ο εργάτης περιορίζεται στις πιο απλές λειτουργίες που υπάρχουν και στα ζώα³⁶⁰. Απο αυτό τον ορισμό της αντικοινωνικότητας προκύπτουν δύο παράμετροι. Πρώτον , ο εργάτης αδυνατεί να συνδεθεί με τους άλλους στις πραγματικές τους (μη αλλοτριωμένες , μη εργασιακές) σχέσεις γιατί στην περίπτωση της βάρδιας έχουμε μια *αντιστροφή* των σχέσεων ανάμεσα στις δύο σφαίρες της ανθρώπινης ζωής μεταξύ των ανθρώπινων όντων ,η μη εργασία του εργάτη είναι η εργασία του συναθρώπου του και το αντίστροφο.

Στην ουσία οι δύο σφαίρες είναι από απλά αλληλοαποκλειόμενες γίνονται *αλληλοαντικρουόμενες* ,καθώς η εργασία *απογυμνώνει* την μη εργασία.Εδώ ερχόμαστε στο δεύτερο στοιχείο, τα κυλιόμενα ωράρια δεν επηρεάζουν ποσοτικά τον ελεύθερο χρόνο (στον βαθμό που το δωρο παραμένει τέτοιο και απλώς μετακυλείται σε διαφορετικές ώρες) αλλά του αφαιρούν την ποιοτική του ουσία. Στον ελεύθερο χρόνο ανάμεσα στις βάρδιες ο εργάτης δεν κάνει άλλο από το να αναπαύεται , στην περίπτωση της νυχτερινής βάρδιας το μεγαλύτερο κομμάτι της ημέρας είναι ανάπαυση γιατί οι ώρες του ύπνου διαταρράσσονται.Υπο αυτή την έννοια ο άνθρωπος ξεπέφτει στο επίπεδο των απλών βιολογικών αναγκών , καθώς οι βάρδιες του επιτρέπουν να αναπληρώσει μόνο αυτές (ύπνος,τροφή) καθώς εναλλάσσονται στην διάρκεια της εβδομάδας χωρίς περιθώρια για κάτι ποιοτικά ανώτερο (ανθρώπινη συναναστροφή).Η αντιστροφή οδηγεί σε μια αφαίρεση όχι ενός προϊόντος εργασίας , αλλά της ίδιας της ανθρώπινης ουσίας αυτής καθεαυτής. Ακόμα και όταν δεν υπάρχει κάποια παράταση της εργάσιμης ώρας³⁶¹ , οι δύο σφαίρες της ανθρώπινης δραστηριότητας είναι αλληλοαποκλειόμενες όχι μόνο για τον ίδιο άνθρωπο, αλλά και για τις σχέσεις του με τους άλλους, και γι αυτό ο εργαζόμενος αποξενώνεται αποτους άλλους.

³⁶⁰ <<Κάθομαι πέντε μίλια μακριά από εδώ . Κοιμήθηκα στο πάτωμα[...] το Σάββατο έπιανα δουλειά στις 3 το πρωί , μπορούσα όμως τουλάχιστο να πηγαίνω να κοιμάμαι σπίτι, γιατί ήταν κοντά>>. Κ.Μάρξ,Το κεφάλαιο τόμος πρώτος, Αθήνα ,Σύγχρονη εποχή,1978,σελ.270.

³⁶¹ <<[...] Να μην έρθει στην βάρδια του κάποιο παιδί. Στην περίπτωση αυτή ένα ή περισσότερα από τα παιδιά της πρώτης βάρδιας που έχουν πια συμπληρώσει εργάσιμη ημέρα τους είναι υποχρεωμένα να αναπληρώσουν το κενό>>. Κ.Μάρξ,Το κεφάλαιο τόμος πρώτος, Αθήνα ,Σύγχρονη εποχή,1978,σελ.270.

Τα κυλιόμενα ωράρια είναι αντικοινωνικά , γιατί δεν υπάρχει ποτέ σταθερή προσαρμογή του ωραρίου σε συγκεκριμένες ώρες . Ο ευέλικτος εργαζόμενος αποκτά διαφορετικό πρόγραμμα και διαφορετικές ‘‘συνήθειες’’ από τους τυπικούς εργαζόμενους, και γι αυτό χαρακτηρίζεται *αντικοινωνικός* σε σχέση με τους δεύτερους. Αν ο εργαζόμενος δεν μπορεί να συνδεθεί με τους άλλους στον χώρο εργασίας και δεν μπορεί να πράξει το ίδιο και εκτός του χώρου αυτού , τότε η αλλοτρίωση εισβάλλει και στην ιδιωτική του ζωή. Στη γλώσσα των βιομηχανικών εργατών ένα ζευγάρι που δουλεύει στο ίδιο εργοστάσιο αλλά σε διαφορετικές βάρδιες, αναφέρεται ως το ζευγάρι που δουλεύει στο ‘‘κερατάδικο’’. Οι σύζυγοι δεν συναντιούνται ποτέ κατά την διάρκεια της ημέρας , και μη σύμπτωση των ωρών που δεν εργάζονται καταλήγει να ‘‘ακυρώνει’’ την συζυγική ιδιότητα (και) στην σφαίρα εκτός εργασίας. Εδώ η αλλοτρίωση συνεπάγεται συμπίεση της μη εργάσιμης από την εργάσιμη μέρα, καθώς ως ευέλικτη μορφή υπάρχει η δυνατότητα επέκτασης του εργάσιμου χρόνου πέρα από το κανονικό όριο , με αποτέλεσμα να υπάρχουν περιπτώσεις που οι βάρδιες να είναι συνεχόμενες (και) για το ίδιο εργατικό δυναμικό³⁶².

Ο άνθρωπος στις ‘‘πραγματικές του διαστάσεις’’ χάνεται εξαιτίας της αποξένωσης. Τα αντικοινωνικά ωράρια υποβιβάζουν τις ανθρώπινες λειτουργίες σε μια ζώδη κατάσταση ,όπου ο άνθρωπος δεν έχει την επικοινωνία με τους άλλους και η ανάπαυση του δεν είναι η φυσιολογική ανάπαυση ενός ανθρώπου. Το κεφάλαιο <<βλέπει >> μόνο τα χέρια του εργάτη, αλλά ποτέ τα πραγματικά ανθρώπινα χέρια , η εργασία είναι αφαίρεση όλων των ανθρώπινων στοιχείων της προσωπικότητας

³⁶² <<Σε μερικές περιπτώσεις η νυχτερινή εργασία συνεχίζεται με βάρδιες χωρίς διακοπή όλη την εβδομάδα, συνήθως από τη νύχτα της Κυριακής ως τις 12 τα μεσάνυχτα του επόμενου Σαββάτου[...] μια βάρδια εργάζεται 6 ώρες την Δευτέρα και 18 το Σάββατο για να συμπληρώσει τις 24 ώρες>>. Κ.Μάρξ, Το κεφάλαιο τόμος πρώτος, Αθήνα ,Σύγχρονη εποχή, 1978,σελ.272. Στην σύγχρονη νομοθεσία δίνεται η δυνατότητα υπέρβασης της διάκρισης συνεχούς και μη λειτουργίας , με την χρήση της τέταρτης βάρδιας. <<Πλέον των ανωτέρω δυνατοτήτων, με τον Ν. 1892/1990 παρασχέθηκε η δυνατότητα στις επιχειρήσεις αυτές, που δεν εμπίπτουν δηλαδή στην κατηγορία των «συνεχούς λειτουργίας», να λειτουργούν στο σύνολό του ή κατά τμήματα με σύστημα λειτουργίας τεσσάρων εναλλασσόμενων βαρδιών εργασίας (4η βάρδια) ή με π ρόσληψη πρόσθετου προσωπικού>>. Μ. Κουφοπούλου,εργασιακά θέματα χρονικά όρια εργασίας σε επιχειρήσεις συνεχούς λειτουργίας και με συστήματα κυλιόμενων βαρδιών, Αθήνα, Ινστιτούτο ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, Φεβρουάριος 2015,σελ.3. inegsee.gr(πρόσβαση 22/8/2015).

(φετιχισμός εμπορεύματος). Για την πολιτική οικονομία , λέει ο Μαρξ, ο άνθρωπος δεν υπάρχει υπάρχει μόνο ο εργάτης , αδιάφορο αν ο τελευταίος είναι παιδί , άνδρας ή γυναίκα. Στις βάρδιες ο εργάτης χάνει κάθε χαρακτηριστικό που να αποτελεί ειδοποιό διαφορά του ενός από τον άλλο, <<στα μεγάλα εργοστάσια ατσαλιούσε κάθε δύο ενήλικους άνδρες αναλογούν ένας ή δύο νέοι[...] οι νέοι της βάρδιας της ημέρας πρέπει να εργάζονται εκ περιτροπής και στη νυχτερινή βάρδια , γιατί οι άνδρες δεν μπορούν να δουλεύουν διαρκώς στην νυχτερινή βάρδια ,αυτό θα κατέστρεφε την υγεία τους³⁶³>>.

Η εναλλαγή των βαρδιών αξιοποιεί για το κεφάλαιο όχι μόνο όλες τις ώρες, αλλά και όλο τον πληθυσμό . Το κεφάλαιο διατηρεί το εργατικό του δυναμικό αξιοποιώντας ένα άλλο μέρος του δυναμικού, τα παιδιά δουλεύουν για να αναπληρώσουν την εργατική τους δύναμη οι άνδρες , το ίδιο και οι γυναίκες. Ο άνθρωπος γίνεται αφηρημένος , όλοι εργάζονται ως εργαζόμενοι γενικά και αόριστα.Οι διαφορές απαλείφονται , <<οι γυναίκες αυτές που εργάζονται μαζί με τους άνδρες και που μόλις διακρίνονται στο ντύσιμο απ' αυτούς, μουτζουρωμένες [...] είναι εκτεθειμένες στον κίνδυνο να διαφθαρεί ο χαρακτήρας τους[...] λόγω της μη γυναικείας απασχολησής τους³⁶⁴>>.Η ιδιαίτερη ουσία των ανθρώπων αφαιρείται από αυτούς ,και η αφαίρεση αυτή επεκτείνεται σε όλες τις ομάδες πληθυσμού εκ περιτροπής.

ΕΝΟΤΗΤΑ 6.2 : Η ελαστική διευθέτηση του εργάσιμου χρόνου

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει η ελαστική διευθέτηση αποτελεί την πλεον σύγχρονη μορφή ευελιξίας του χρόνου , και αναφέρεται στην αυξομείωση του εργάσιμου ωραρίου από πλευράς επιχείρησης κατά το δοκούν ,δηλαδή όποτε το απαιτούν οι ανάγκες της κερδοφορίας και του επιχειρησιακού ανταγωνισμού. Αναλυτικότερα ο ορισμός που παρέχει ο νόμος ορίζει την ελαστική διευθέτηση ως ακολούθως,<< Επιτρέπεται με επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας ή με συμφωνίες του εργοδότη και του συμβουλίου των εργαζόμενων να καθορίζεται για διάστημα μέχρι τρεις (3) μήνες αυξημένος αριθμός ωρών εργασίας κατά μία (1) ώρα πλέον του

³⁶³ Κ.Μάρξ,Το κεφάλαιο τόμος πρώτος, Αθήνα ,Σύγχρονη εποχή,1978,σελ.273.

³⁶⁴ Ο.π.,σελ.269.

συμβατικού ωραρίου και μέχρι εννέα (9) ώρες ημερησίως και σε περιπτώσεις που συντρέχουν λόγοι αντικειμενικοί ή τεχνικοί ή λόγοι οργάνωσης της εργασίας για διάστημα μέχρι έξι (6) μήνες αυξημένος αριθμός ωρών εργασίας κατά δύο (2) ώρες πλέον του συμβατικού ωραρίου και μέχρι δέκα (10) ώρες ημερησίως και μέχρι σαράντα οκτώ (48) εβδομαδιαίως και μειωμένος αριθμός ωρών εργασίας κατά το επόμενο αντίστοιχο διάστημα, εφόσον ο μέσος όρος των ωρών εργασίας για το συνολικό χρονικό διάστημα (περίοδος αναφοράς), το οποίο δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τους έξι (6) ή τους δώδεκα (12) μήνες αντίστοιχα, ανέρχεται σε σαράντα (40) ώρες την εβδομάδα³⁶⁵>>.

Το νέο ευέλικτο πλαίσιο διαφοροποιείται από την βάρδια στο εξής σημείο , η εργασία καταταμίζεται σε μικρότερα ή μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα ανάλογα με τα αλλότρια συμφέροντα του κεφαλαίου .Έτσι ενώ στις βάρδιες η τάση είναι η εξάπλωση της εργασίας σε όλοτο 24ωρο, στην διευθέτηση η τάση είναι να δημιουργούνται κομμάτια εργασίας που να προσαρμόζονται στον ανταγωνισμό τρίτων , δηλαδή η κίνηση εδώ γίνεται ταυτόχρονα και εντατικοποίηση αλλά και εκτατικοποίηση του εργάσιμου χρόνου³⁶⁶. Η εναλλαγή των διαστημάτων προσαρμόζει ανάλογα τον ελεύθερο χρόνο , δηλαδή όταν η εργασία είναι λίγη ο εργαζόμενος αναπαύεται περισσότερο για να είναι έτοιμος σε περιόδους εντασίας της. Αν οι βάρδιες αποτελούν τρόπο απομύζησης περισσότερης υπεραξίας, η διευθέτηση αποτελεί το μέσο για την κατάλληλη ρύθμιση της υπεραξίας στον κατάλληλο χρόνο (περίοδος ανταγωνισμού-ύφεση ανταγωνισμού).Αν στην νεανική του ηλικία το κεφάλαιο μάθαινε πώς να αυξάνει την παραγωγικότητα της εργασίας , στην ωριμότητα του μετα-φορντισμού μαθαίνει πώς να ρυθμίζει την παραγωγικότητα

³⁶⁵ Άρθρο 3, oase.gr (πρόσβαση 23/8/2015).

³⁶⁶ Από την εκτατικοποίηση της εργάσιμης ημέρας στον 19^ο αιώνα , περνάμε στην μείωση της με ταυτόχρονη ένταση της νόρμας εργασίας(εντατικοποίηση), το πέρασμα αυτό είναι αποτέλεσμα αφενός του νομοθετικού πλαισίου(εγκαθύδριση του 8ωρου) και αφετέρου της τεχνολογικής ανόδου.Η ευέλικτη διευθέτηση είναι μια πρόσμειξη των δύο, <<υπολογισμός του εργάσιμου χρόνου σε μεγάλα χρονικά διαστήματα [...] αυξομείωση των ημερησίων και εβδομαδιαίων ωραρίων απασχόλησης με βάση τη συγκριία και τις ανάγκες , κυρίως ,των επιχειρήσεων[...]διατήρηση του ίδιου επιπέδου αμοιβών πουπροκύπτει από το ισχύον εβδομαδιαίο ωράριο απασχόλησης>>.Βασιλική Κακοσίμου,πολιτικές και ρυθμίσεις για την νέα οργάνωση του χρόνου εργασίας, Αθήνα ,εθνική σχολή δημόσιας διοίκησης,2005,σελ.41. enar.gr (πρόσβαση 12/8/2015).

αυτήν. Σε κάθε περίπτωση έχουμε μια απώλεια ελέγχου του χρόνου από πλευράς της εργασίας³⁶⁷.

Η αυξομείωση του χρόνου εργασίας αποτελεί αποδιοργάνωση της εργασίας, και με την σειρά της η αποδιοργάνωση αυτή είναι αποδιοργάνωση της οικογενειακής ζωής. Όσο ο έλεγχος της εργασίας αυξάνει από πλευράς κεφαλαίου, τόσο αποδιοργανώνεται η εργασία και η μη εργασία του εργαζόμενου. Η απώλεια του εργασιακού ελέγχου είναι απώλεια του ελέγχου της μη εργασιακής ζωής. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, <<δυνατότητα ουσιαστικής αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου εκ μέρους του των εργαζομένων στις περιόδους του μειωμένου ωραρίου που θα προκύπτει από την διευθέτηση. Το πρόβλημα αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία όταν ο ελεύθερος χρόνος παρέχεται στον εργαζόμενο σε περίοδο που δεν είναι σε θέση να τον αξιοποιήσει³⁶⁸>>. Έτσι, αν μια επιχείρηση αυξάνει το ωράριο της σε μια περίοδο κοντά στις εορταστικές περιόδους (ή μέσα σε αυτές) και μετά το μειώνει, τότε ο εργαζόμενος δεν θα μπορέσει να αξιοποιήσει τον ελεύθερο χρόνο του για διακοπές με την οικογένειά του, και κατ'επέκταση ο οικογενειακός του σχεδιασμός θα εξαρτάται από τις ανάγκες της επιχείρησης και όχι από τις δικές του ανάγκες για ξεκούραση και διασκέδαση.

Το κεφάλαιο πετυχαίνει να αυξήσει την υπερεργασία όταν το χρειάζεται, χωρίς ταυτόχρονα να αυξάνει ο συνολικός χρόνος εργασίας, γιατί πολύ απλά ο εργασιακός χρόνος μετακυλείται σε βάρος του ελεύθερου χρόνου. Αυτή η μετακύλιση, μέσω της ελαστικής διευθετήσεως, είναι το αποκορύφωμα μιας ιστορικής κίνησης που δημιουργεί η αλλοτρίωση της ατομικής ιδιοκτησίας. Ο καπιταλισμός αρχικά οδηγεί στον διαχωρισμό του χρόνου εργασίας από τον χρόνο μη εργασίας, του χώρου της εργασίας από εκείνον του σπιτιού, ο κεφαλαιοκράτης αγόραζε την εργατική δύναμη και άφηνε τα ζητήματα της υπόλοιπης ημέρας στον εργάτη για να τα διευθετήσει με τον μισθό του. Η σαφής διάκριση όμως ήταν αυταπάτη, όπως και η ελευθερία του εργάτη σε σχέση με τον δουλοπάροικο. Οι δύο

³⁶⁷ <<Η αύξηση του κόστους των υπερωριών και η κατάργηση της υπερεργασίας με τον νόμο 2874/00, παρά την μικρή συμβολή τους στην αύξηση της απασχόλησης, συγκέντρωσαν την κριτική των εργοδοτών, οι οποίοι ενδιαφέρονται για την υπαγωγή μέρους του διευθετούμενου χρόνου στο πλαίσιο του απόλυτου διευθυντικού δικαιώματος>>. Ο.π., σελ. 45.

³⁶⁸ Ο.π., σελ. 44.

σφαίρες βρίσκονταν πάντα σε διαλεκτική σχέση , και υπήρχε πάντα η προσπάθεια για την υπαγωγή της δεύτερης στην πρώτη.Όσο αύξαινε ο έλεγχος πάνω στην εργασία τόσο η μη εργασία έχανε τόσο την ποσότητα (χρόνος) όσο και την ποιότητα της (ανάπαυση,διασκέδαση κλπ). Όσο αύξαινε ο ανταγωνισμός τόσο μεγάλωνε η ανάγκη για διαφοροποίηση της εργασίας από το παραδοσιακό άκαμπτο πλαίσιο, και τόσο περισσότερο αυτή η απομάκρυνση από την παραδοσιακή απασχόληση άλλαζε το περιεχόμενο του ελεύθερου χρόνου.

Το πέρασμα στην ελαστική διευθέτηση δημιούργησε μια *αποσπασματικότητα* και των δύο χρονικών σφαιρών.Αρχικά οι σφαίρες ήσαν σταθερές (π.χ.8 ώρες δουλειά, 8 ώρες ύπνος κλπ) , μετά εναλλασόμενες (βάρδιες ,κυλιόμενα ωράρια) και τέλος άρχισαν να κομματιάζονται στην διάρκεια του χρόνου. Η σταθερότητα έγινε εναλλαγή, και η εναλλαγή μεγάλων χρονικών διαστημάτων (δωρων)έγινε εναλλαγή ανάμεσα σε μικρότερα καιμεγαλύτερα κομμάτια εργασιακού και μη χρόνου.Η ελαστική διευθέτηση δεν είναι μια μεμονωμένη αλλαγή του χρόνου, είναι αλλαγή της ευρύτερης παραγωγής. Η κατάτμηση της παραγωγής στο εσωτερικό του εργοστασίου γίνεται στις μεταφορντικές κοινωνίες μια κατάτμηση ολόκληρης της κοινωνίας στα πρότυπα της πάλαι ποτέ φορντικής κατάτμησης στο χώρο του εργοστασίου.Με αυτή την έννοια , η ελαστική διευθέτηση δεν ευελικτοποιεί απλώς τον χρόνο εργασίας(στην λογική κέρδους και μείωσης κόστους) , έρχεται να <<ρυθμίσει>> τον εκτός εργασίας χρόνο. Ο τελευταίος υποτάσσεται συνολικά στην απορύθμιση της εργασιακής ώρας και είναι μόνο τυπικά <<ελεύθερος χρόνος>>.

Πρόκειται για χρόνο μη εργασίας , όπου μεγάλα ή μικρά διαστήματα χρόνου δίχως εργασία φροντίζουν ώστε η εργατική δύναμη να αναπληρώνεται, για να είναι όσο το δυνατόν πιο έτοιμη για χρονικά διαστήματα εντατικής και εκτατικής εργασίας.Τόσο στις βάρδιες όσο και στην διευθέτηση, ο ελεύθερος χρόνος δεν νοείται ως χρόνος ελεύθερου ανθρώπου, γιατί πολύ απλά τα εργασιακά διαστήματα είναι τέτοια(αλλά και οι αμοιβές είναι ίδιες δεν αυξάνουν δηλαδή) που δεν επιτρέπουν στον άνθρωπο(μη εργάτη) να αξιοποιήσει τον χρόνο αυτό όπως θέλει(δεν ξεκουράζεται,δεν πάει διακοπές). Είναι χρόνος καθαρής αναπαραγωγής εργατικής δύναμης.Ακόμα και εκτός της αλλοτριωμένης εργασίας , ο εργάτης παραμένει αλλοτριωμένος γιατί ο ελεύθερος χρόνος του υποβαθμίζεται στο επίπεδο μιας απλής αναπλήρωσης όσον χάθηκαν λόγω της αποξενωμένης σχέσης εργάτη-κεφαλαίου.

Και στις ελεύθερες ώρες του ο εργάτης είναι εργάτης, γιατί δεν ελέγχει τις εργάσιμες ώρες του και γι αυτό συνολικά δεν ελέγχει τον χρόνο του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 : Ο δανεισμός εργαζομένου και η “έμμεση” αλλοτρίωση

Ο δανεισμός εργαζομένου αναφέρεται σε μια τριμερή κατάτμηση της εργοδοτικής ιδιότητας. Ο εργαζόμενος <<χωρίζεται>> ουσιαστικά σε δύο μέρη σε εκείνον που κατέχει την εργατική του δύναμη (άμεσος εργοδότης) και σε εκείνον τον κεφαλαιοκράτη που επιθυμεί να δανειστεί για ορισμένο χρονικό διάστημα την εργατική αυτή δύναμη για λογαριασμό του (έμμεσος εργοδότης). Έτσι δημιουργείται ένα τρίγωνο στο οποίο έχουμε το μοίρασμα της ίδιας και της αυτής εργατικής δύναμης ανάμεσα σε δύο αφεντικά , και όπου το ένα αφεντικό αγοράζει την εργατική δύναμη για να μπορέσει να την πουλήσει προσωρινά σε κάποιο άλλο αφεντικό. Ο δανεισμός αυτός χωρίζεται σε δύο κατηγορίες , στον γνήσιο(ή αλληλέγγυο) δανεισμό και στον μη γνήσιο (γνωστό ως δανεισμό κατ’ επάγγελμα ή κατ’ επιχείρηση).Ο πρώτος είναι πιο παραδοσιακός και απαντάται πλέον μόνο σε επιχειρήσεις υπο την ίδια κεφαλή (πολυεθνικούς ομίλους) , ενώ ο δεύτερος θεωρείται πιο σύγχρονος και απαντάται πολύ συχνά στις σημερινές αγορές εργασίας³⁶⁹.

³⁶⁹ << Η σύμβαση δανεισμού συνάπτεται μεταξύ εργοδότη και τρίτου. Σύμφωνα με αυτή, ο εργαζόμενος «παραχωρείται» – δανείζεται – στον τρίτο, δηλαδή θα πρέπει να παρέχει την εργασία του κατά τη διάρκεια του δανεισμού σε τρίτο>>. Παναγιώτης Χ. Συριόπουλος-Άντα Σταμάτη, δανεισμός εργαζομένου, Αθήνα, 2012-2015, ΙΝΕ ΓΣΕΕ, σελ.2. www.ine-gsee.gr (πρόσβαση 29/8/2015).

³⁶⁹ <<Γνήσιος δανεισμός υπάρχει όταν ο εργαζόμενος, ενώ προσφέρει την εργασία του κανονικά στον αρχικό εργοδότη, παραχωρείται για κάποιο χρονικό διάστημα (συνήθως σύντομο) σε τρίτη επιχείρηση. Αυτό συμβαίνει συνήθως μεταξύ συνδεδεμένων επιχειρήσεων (όμιλος). Μη γνήσιος δανεισμός υπάρχει όταν η σύμβαση εργασίας μεταξύ εργαζομένου και αρχικού εργοδότη προβλέπει ότι ο εργαζόμενος δεν θα προσφέρει την εργασία του στον αρχικό εργοδότη αλλά σε τρίτο που θα υποδεικνύει ο αρχικός εργοδότης. Ο μη γνήσιος δανεισμός ονομάζεται και κατ’ επιχείρησιν δανεισμός, γιατί ο αρχικός εργοδότης είναι επιχείρηση, της οποίας το αντικείμενο εργασίας είναι ακριβώς να παραχωρεί εργαζομένους σε τρίτους.>>. Ο.π., σελ.2.

Στο παρόν κεφάλαιο ασχολούμαστε μόνο με την δεύτερη κατηγορία, στην οποία έχουμε την σύσταση εταιρειών καθαρά για τους σκοπούς δανεισμού εργατικού δυναμικού και μόνο, γνωστές ως ΕΠΑ (εταιρείες προσωρινής απασχόλησης³⁷⁰).

ΕΝΟΤΗΤΑ 7.1 : η αλλοτρίωση της <<έμμεσης>>σχέσης

Έχουμε να κάνουμε με μια κατάσταση που έρχεται να μετατραπεί στο αντίθετο της. Ενώ η παραδοσιακή εικόνα του καπιταλισμού είναι αυτή στην οποία οι εργάτες πουλάνε την δυναμική τους σε έναν καπιταλιστή, εδώ ο ένας εργάτης μοιράζεται ανάμεσα σε πολλούς κεφαλαιοκράτες. Ο ένας είναι ο διαμεσολαβητής (ΕΠΑ) και ο άλλος είναι ο επι τοις ουσίας χρήστης της εργατικής δύναμης (έμμεσος). Σε αυτό τον τριγωνισμό δημιουργείται ξεκάθαρα μια έμμεση αλλοτριωμένη σχέση εργασίας – κεφαλαίου. Όπως στην περίπτωση της τηλεργασίας έχουμε έμμεση σχέση του εργαζόμενου με το προϊόν, εδώ έχουμε έμμεση σχέση ανθρώπων.

Η έμμεση αυτή σχέση βασίζεται στην διάκριση που προκαλεί ο δανεισμός ανάμεσα στην αξία χρήσης και την ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος που αποκαλείται εργατική δύναμη. Στην εποχή του Μαρξ η εμπορευματοποίηση της εργατικής δύναμης σήμαινε ότι η δύναμη ήταν το εμπόρευμα που παρήγαγε αξίες χρήσης και ανταλλακτικές και που ο κεφαλαιοκράτης την αγόραζε ακριβώς για αυτή της την ιδιότητα, ενώ ο εργάτης την πωλούσε γιατί ακριβώς αυτή της η ιδιότητα του επέτρεπε να ζήσει, σε κάθε περίπτωση ήταν το μέσο για την επίτευξη ενός σκοπού. Στον δανεισμό η εργασία υφίστασται μια *διπλή εμπορευματοποίηση*, ο εργαζόμενος πουλά την εργατική του δύναμη στην ΕΠΑ αλλά η τελευταία εκτός

από το να απασχολεί τον εργαζόμενο³⁷¹ (αξία χρήσης) πλέον διαθέτει και την δυνατότητα να τον δίνει αλλού , δηλαδή διαθέτει και την ανταλλακτική αξία της εργασίας στην διάθεση της ενώ μέχρι πριν αυτή ήταν στα χέρια του εργάτη(δηλαδή να την πουλά σε κάποιον τρίτο). Το κεφάλαιο παίρνει τον απόλυτο έλεγχο και των δύο διαστάσεων του εμπορεύματος εργασία, έχοντας την δυνατότητα να το χρησιμοποιεί και να το πουλά σε τρίτους κεφαλαιοκράτες.Μάλιστα ο άμεσος εργοδότης μπορεί να επιλέξει αν θα χρησιμοποιήσει και τις δύο αξίες ή μόνο την ανταλλακτική, διότι βάσει νομοθεσίας οι ΕΠΑ μπορούν να λειτουργούν και ως ιδιωτικοί ΟΑΕΔ³⁷².

Η τελευταία επίφαση ελευθερίας του εργαζόμενου καταρρέει, ενώ αρχικά ήταν ελεύθερος να διαπραγματευθεί με τον οποιονδήποτε κεφαλαιοκράτη, τώρα ο διαπραγματευτής της εργατικής δύναμης γίνεται ο ίδιος ο κεφαλαιοκράτης(ΕΠΑ)για λογαριασμό άλλων κεφαλαιοκρατών. Η ανταλλακτική αξία περνά στα χέρια του κεφαλαίου. Αρχικά η εργασία ήταν το μέσο ανάμεσα στον εργάτη και το κεφάλαιο. Τώρα η <<αλυσίδα ανοίγει>> , η εργασία είναι το μέσο ενός διαμεσολαβητή για τρίτους αγοραστές , ώστε οι τρίτοι αγοραστές (έμμεσοι εργοδότες)να παρακάμψουν την διαδικασία άμεσης διαπραγμάτευσης με τον εργάτη και να διευκολύνουν για τους ίδιους την όλη διαδικασία επιλογής.

Ας δούμε τώρα την ευελιξία από την πλευρά του κεφαλαίου.Ο δανεισμός όπως αναφέραμε είναι μια κατάτμηση της εργοδοτικής ιδιότητας, δηλαδή ένα μοίρασμα του διευθυντικού δικαιώματος του καπιταλιστή (επειδή διαθέτει τα μέσα

³⁷¹ Ο δανεισμός αποσκοπεί στο να ετοιμάσει στην δημιουργία μιας έτοιμης <<δεξαμενής>> εργατικής δύναμης για τρίτους, δηλαδή να φροντίζει ώστε η εργατική δύναμη να μην <<σκουριάζει>> και παράλληλα να επιτρέπει στους κεφαλαιοκράτες να μειώσουν τον χρόνο και τις διαδικασίες(π.χ.συνέντευξη) για την εύρεση του κατάλληλου εργατικού δυναμικού σε μια αγορά εργασίας όπου ανταγωνισμός απαιτεί μείωση των χρονοκαθυστερήσεων.

³⁷² Δηλαδή να διατηρούν τον φάκελο με το βιογραφικό του εργαζόμενου δίχως να τον απασχολούν ,και να τον καλέσουν μόλις βρουν ενδιαφερόμενο (έμμεσο) εργοδότη.Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι του παρόχου εργασίας (employment broker) ,<<ένας πάροχος εργασίας είναι μια εταιρεία που ειδοποιεί τους ενδιαφερόμενους μόλις ανοίξει μια θέση εργασίας,αναζητεί πιθανούς υποψήφιους εργαζόμενους για τον εργοδότη,αποδέχεται ένα αντάτιμο για τις υπηρεσίες της , και μετά αποσύρεται ησύχως από το προσκήνιο>>.Iain Campbell,-Ian Watson-John Buchanan,*temporary agency work in Australia: a basic profile and a few questions*,Australia,RMIT University-University of Sydney ,2002,p.1.www.citeseerx.ist.psu.edu(πρόσβαση 30/8/2015).

παραγωγής) που του επιτρέπει να διατάζει τον εργάτη(τι θα κάνει , πως θα το κάνει κλπ).Στην τυπική απασχόληση ένας κεφαλαιοκράτης ελέγχει τους εργάτες του, στον δανεισμό η ιδιότητα αυτή κατατιμίζεται σε μια σειρά κεφαλαιοκράτες(τουλάχιστον δύο). Οι ΕΠΑ διατηρούν ένα μέρος του διευθυντικού δικαιώματος και μετά τον δανεισμό ,η εργασία γίνεται ταυτόχρονα υποχέριο δύο αφεντάδων, ο έλεγχός της γίνεται αντικείμενο δύο κεφαλαιοκρατών που την απομυζούν *συνδυασμένα*³⁷³.Η συγκεντροποίηση της ατομικής ιδιοκτησίας(μονοπωλιακής) και η δημιουργία ΕΠΑ για την κάλυψη των αναγκών των πρώτων από τις δεύτερες δημιουργούν μια αναβαθμισμένη σχέση εξουσίας επι της εργασίας.

Η εργασία αποκτά δύο αφεντικά αντι για ένα, και ο έλεγχος επι αυτής αυξάνει.Στην περίπτωση των εργολαβικών συνεργείων το διευθυντικό δικαίωμα διαιρείται ως εξής, ο έμμεσος εργοδότης διαθέτει τον χώρο (που πρέπει να καθαριστεί) και ο άμεσος εργοδότης δίνει τις οδηγίες για την εκκαθάριση, η διαβούλευση επι των αμοιβών αφορά τον δεύτερο και την σχέση του με τον πρώτο,η εργασία δεν παίρνει μέρος σε αυτή. Το (μονοπωλιακό) κεφάλαιο αποξενώνεται(με την έννοια ότι αποσυνδέεται) από την εργασία και το διευθυντικό δικαίωμα περνά (και) στα χέρια ενός δεύτερου κεφαλαιοκράτη μικρότερου βεληνεκούς. Η απόκτηση της υπεραξίας από τον πρώτο γίνεται δίχως να υπάρχει ουσιαστική σχέση με την εργασία, η τελευταία είναι ξένη προς το μονοπωλιακό κεφάλαιο και συνδέεται άμεσα με τις ΕΠΑ που μεσολαβούν στην σχέση αυτή, η εργασία υποβαθμίζεται διότι σε επίπεδο ελέγχου, ο έλεγχος αυτός αποσυνδέεται από το μονοπώλιο. Η εργασία υποβαθμίζεται σε<<απλό>> εμπόρευμα καθώς γίνεται το μέσο ανταλλαγής ανάμεσα σε δύο κεφαλαιοκράτες , χάνοντας την άμεση θέση που κατείχε στην διμερή σχέση εργασίας.

Η εργασία αποξενώνεται από τα τελευταία ανθρώπινα χαρακτηριστικά που της είχαν απομείνει, δηλαδή να έχει την δυνατότητα να συνδέεται μόνη της στην αγορά

³⁷³ <<[...] Οι ΕΠΑ παρεισφρύνουν στην ίδια την εργασιακή σχέση,διαχωρίζουν και ανακατανέμουν τις διάφορες οργανωσιακές πρακτικές που προηγουμένως ήσαν ενιαίες στο πλαίσιο της διμερούς εργασιακής σχέσης.Κάποιες από αυτές τις πρακτικές παραμένουν στην διάθεση του έμμεσου εργοδότη,ο οποίος διατηρεί το δικαίωμα να κατευθύνει την εργασία κάποιες άλλες μεταβιβάζονται στην ΕΠΑ , η οποία συχνά διεκδικεί τον ρόλο του νόμιμου εργοδότη, και κάποιες άλλες τείνουν να χαθούν στο ενδιάμεσο αυτής της τριαδικής σχέσης>>.Ο.π.,σελ.2.

εργασίας ,δίχως την τωρινή *διαμεσολάβηση*³⁷⁴ του ίδιου του κεφαλαίου.Ο κατακερματισμός εδώ αφορά στην αγορά εργασίας που χωρίζεται σε δύο επίπεδα , την διαμεσολάβηση(ΕΠΑ) και την διαμεσολαβημένη εργασία(έμμεσος). Με τον τρόπο αυτό η αγορά ρυθμίζεται από το κεφάλαιο ως προς το ποιος βρίσκει θέση εργασίας και που,δηλαδή το φιλτράρισμα αυτό συνεπάγεται μεγαλύτερο έλεγχο για το κεφάλαιο και περιορισμό του ρόλου της εργασίας ως προς το που θα και από ποιόν θα βρίσκει δουλειά.

ΕΝΟΤΗΤΑ 7.2 : η αποξένωση ανάμεσα στο εργατικό δυναμικό

Ο δανεισμός είναι μια διαρκής κατάτμηση (εργοδοτικό δικαίωμα, αγορά κλπ), που φτάνει ως την οργάνωση του εργατικού δυναμικού στο εσωτερικό της επιχείρησης. Το εργατικό δυναμικό , χωρίζεται σε δύο μεγάλες κατηγορίες στους εργαζομένους που ανήκουν στην επιχείρηση(μόνιμους,μερικά απασχολούμενους κλπ) και σε εκείνους που η επιχείρηση τους έχει δανειστεί από την ΕΠΑ,για να καλύψει ανάγκες που φαινομενικά έστω δεν είναι πάγιες, ώστε να δικαιολογείτε ο δανεισμός.Είναι συχνό φαινόμενο και στα δύο είδη δανεισμών τα δύο αυτά μέρη του εργατικούδυναμικού να μην βρίσκονται σε σχέση ισοτιμίας, π.χ. δια νόμου ο έμμεσος εργοδότης δεν υποχρεούται να καταβάλλει τίποτα άλλο πέραν του μισθού(δηλαδή αν υπάρχει παιδικός σταθμός για τα παιδιά των εργαζομένων, οι δανεικοί δεν δικαιούνται να τον χρησιμοποιήσουν και αυτοί).

Εδώ δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος , οι επιχειρήσεις χρησιμοποιούν δανεικούς για να απολύσουν εργαζόμενους από το άλλο κομμάτι του εργατικού δυναμικού, και οι τελευταίοι αυτοί για να ξαναβρούν εργασία πολλές φορές προσφεύγουν σε ΕΠΑ για να μπουν στην αγορά ως εργαζόμενοι προς δανεισμό.Ο φαύλος κύκλος³⁷⁵ εναλλαγής του εργατικού δυναμικού αποξενώνει τα δύο μέρη του δυναμικού, καθώς πολλές φορές οι επιχειρήσεις δεν δανείζονται τον ίδιο εργαζόμενο για να μην θεωρηθεί ότι αυτός καλύπτει πάγιες ανάγκες , διότι σε τέτοια περίπτωση είναι υποχρεωμένοι να τον κρατήσουν ως εργαζόμενο αορίστου χρόνου(δηλαδή αν ο

³⁷⁴ <<Στις περισσότερες από τις παλιές βιομηχανικές περιφέρειες , παρά ελάχιστες δουλειές ήταν διαθέσιμες χωρίς την διαμεσολάβηση των ΕΠΑ>>.Ο.π.,σελ.124.

³⁷⁵ <<Ήταν πεπησμένοι ότι η εταιρεία , όπως και τελικά συνέβει, θα έστελνε τους δανεικούς πίσω στην ΕΠΑ πριν αρχίσει να απολύει τους μόνιμους>>.Ο.π.,σελ.124.

δανεισμός θεωρηθεί συνεχείς). Η συνεχής εναλλαγή <<διώχνει>> τους εργαζόμενους πριν εκείνοι προλάβουν να συνδεθούν με το σταθερό δυναμικό, και το τελευταίο επίσης δεν συνδέεται με τους πρώτους γιατί οι σταθεροί νιώθουν την απειλή των δανεικών, ότι δηλαδή θα απολυθούν³⁷⁶. Δημιουργείται μια πολυδιάσπαση του κορμού του δυναμικού όπου η τυπική απασχόληση περιορίζεται από την ατυπική. Οι δανεικοί επιδιώκουν να γίνουν μόνιμοι και οι σταθεροί να μην εκδιωχθούν από τους δανεικούς, η διαφοροποίηση της δομής της εργασίας στο εσωτερικό της επιχείρησης, διαρρηγνύει την ταξική τους ενότητα. Η τριμερής σχέση, τριχοτομεί πέρα από το διευθυντικό δικαίωμα και την εργασία, υπάρχουν πλέον δύο <<εργασίες>> εκείνη του άμεσου και εκείνη του έμμεσου εργοδότη και η σχέση τους είναι τόσο αποξενωμένη όσο εκείνη της εργασίας προς το κεφάλαιο³⁷⁷.

Οι δανεικοί δεν συνδέονται με τον έμμεσο εργοδότη και οι σταθεροί εργαζόμενοι δεν συνδέονται με τον έμμεσο. Η ατομικές ιδιοκτησίες(εργασία) των δύο κεφαλαίοκρατών συνδέονται και η εργασία διαχωρίζεται σε τυπικούς και υέλκτους, μια αλλοτριώση που προκύπτει από την ενότητα των αντιφάσεων (σύνδεση των ξεχωριστών ατομικών ιδιοκτησιών σε ένα δίκτυο αλληλεξάρτησης, μέσω της προμύθιας εργατών³⁷⁸). Η *συνεργασία*³⁷⁹ των δύο επιτρέπει στον έμμεσο εργοδότη να

³⁷⁶ <<Ένας προσωρινός εργαζόμενος αναφέρει, 'ως προσωρινός, έπρεπε να φοράω αυτό το ξευτελιστικό σήμα (ενν. αυτό που φοράνε οι προσωρινοί για να ξεχωρίζουν) όλη την ώρα ενώ ήμουν στην δουλειά>>. Anthony S Boyce –Ann Marie Ryan-Anna L.Imus-Frederick P.Morgeson, 'temporary worker ,permanent loser?' ' a model of the stigmatization of temporary workers, USA, 2007, journal of management, vol.33, no.1. <https://www.msu.edu> (πρόσβαση 4/9/2015).

³⁷⁷ <<[...] αυτό υποδηλώνει μια κίνηση, από όργανο (ενν. τις ΕΠΑ) που χρησιμοποιούνταν για μια αντιδραστική προσαρμογή του εργατικού δυναμικού ανάλογα με τις αλλαγές στον φόρτο εργασίας, σε όργανο στρατηγικής επιχειρησιακής διακυβέρνησης. Προσλαμβάνοντας ένα μέρος του μόνιμου εργατικού δυναμικού μέσω ΕΠΑ, οι έμμεσοι εργοδότες μπορούν να παρακάμψουν την προστασία και τους περιορισμούς των συλλογικών συμβάσεων για να δημιουργήσουν ένα "δίκτυο προστασίας" για τα βραχυπρόθεσμα κέρδη τους[...] το νέο οικονομικό καθεστώς αυξάνει τις πιέσεις της αγοράς και επομένως βασίζεται στην επαναεμπορευματοποίηση >>. Hajo Holst-Oliver Nachtwey-Klaus Dorre, *the strategic use of temporary agency work –functional change of a non standard form of employment*, Germany, 2010, international journal of action research volume 6 issue 1, p.110-111. www.sozilogie.uni-jena.de (πρόσβαση 2/9/2015).

³⁷⁸ Και η σύνδεση των δύο τύπων επιχειρήσεων γίνεται πιο ισχυρή όσο οι ΕΠΑ επεκτείνονται σε όλο και περισσότερα είδη εργαζομένων, δηλαδή ειδικευμένους ανιδείκτους κλπ. Με τον τρόπο αυτό έχουν να επιδείξουν μια μεγαλύτερη πληθώρα δυναμικού που προσελκύει λόγω κόστους και ικανοτήτων

απολύσει εργαζόμενους και στον άμεσο να τους προσλάβει στην ΕΠΑ του , με αποτέλεσμα να αυξάνει το χάσμα μεταξύ δανεικών και μη γιατί η αριθμητική αναλογία τους αλλάζει επίσης.

Η διαφοροποίηση ανάμεσα στις δύο ομάδες την οποία εκμεταλλεύονται οι δύο εργοδότες , έχει την βάση της στον καταμερισμό της εργασίας³⁸⁰. Ο κατακερματισμός του αντικειμένου εργασίας μέσα στην επιχείρηση δημιουργεί μια σειρά δραστηριοτήτων για λιγότερο ή περισσότερο ειδικευμένους εργάτες, δημιουργεί εργαζόμενους με μισθολογικές διαφορές καθώς και διαφορές ανάμεσα στα διάφορα εργασιακά καθεστώτα. Στην περίπτωση του δανεισμού , οι δανεικοί εργαζόμενοι διαφοροποιούνται από τους σταθερούς με βάση (και) τα καθήκοντα τους . Παρατηρείται πως ο πυρήνας των πιο εξειδικευμένων καθηκόντων ανήκει

περισσότερους εν δυνάμει πελάτες, επομένως η αλλοτρίωση εξαπλώνεται όχι μόνο ανάμεσα σε τυπικούς και ατυπικούς αλλά και σε εργαζόμενους με διαφορετικές ιδιότητες και εξειδικεύσεις ,εδώ βλέπουμε και τον ρόλο του καταμερισμού εργασίας στην αλλοτρίωση των εργαζομένων. Ο.π.,σελ.126. Επίσης βλέπε για την σχέση επέκτασης καταμερισμού-αποξένωσης, Karen Shire –Danielle van Jaarsveld, *the temporary staffing industry in the protected employment economies: Germany, Japan and the Netherlands*, Boston, 2008, ALFRED P. SLOAN FOUNDATION Industry studies, p.4.

web.mit.edu/is08/pdf/shire_vanJaarsveld(πρόσβαση 4/9/2015). <<Οι ΕΠΑ στην Γερμανία ξεκίνησαν με την τοποθέτηση (ενν. σε θέσεις) γυναικείου εργατικού προσωπικού , αλλά σύντομα μετατοπίστηκαν στην τοποθέτηση (ενν. σε θέσεις εργασίας) γυναικείου και ανδρικού προσωπικού χαμηλών δεξιοτήτων στις κατασκευαστικές βιομηχανίες>>.

³⁷⁹ <<[...] ο καταμερισμός της εργασίας αρχίζει να ομοιάζει σε περισσότερο συμβατές μορφές υπερεργλαβίας, στις οποίες η ΕΠΑ όχι μόνο προμηθεύει το δυναμικό αλλά επίσης ασκεί έλεγχο στο πως θα χρησιμοποιείται>>. Iain Campbell, -Ian Watson -John Buchanan, *temporary agency work in Australia: a basic profile and a few questions*, Australia, RMIT University - University of Sydney , 2002, p.6. www.citeseerx.ist.psu.edu(πρόσβαση 30/8/2015).

³⁸⁰ <<Ο ορισμός των εργασιακών καθηκόντων χαρακτηρίζονταν από ένα βαθύ κατακερματισμό του εργατικού δυναμικού στο προτάδες εργασίας. Σε όλες τις μελέτες περιπτώσεις διαπιστώσαμε ότι το management δεν ασκούσε καμία σημαντική επιρροή στον καταμερισμό της εργασίας μέσα στα τμήματα[...] στην ExtruCo αντι για την ενσωμάτωση των εργαζομένων των ΕΠΑ στις συνηθισμένες θέσεις εργασίας , οι υπεύθυνοι στα περισσότερα τμήματα αποφάσισαν να δημιουργήσουν νέες θέσεις για τους δανεικούς εργαζόμενους. Ενώ το μόνιμο προσωπικό επικεντρώνεται στον πυρήνα των εργασιακών καθηκόντων τα οποία απαιτούν εμπειρία όπως επίσης και γνώση , οι εργαζόμενοι των ΕΠΑ αναλάμβαναν τυποποιημένα καθήκοντα τα οποία είχαν τις ελάχιστες δυνατές απαιτήσεις για εκπαίδευση των δανεικών εργαζομένων>>. Ο.π.,σελ.123.

στους σταθερούς ενώ τα λιγότερο εξιδεικευμένα αναλαμβάνονται από τους δανεισμένους .

Το αποτέλεσμα είναι ότι δημιουργούνται δύο επίπεδα εργασίας όπου το ένα είναι πιο σταθερό από το άλλο αλλά και ταυτόχρονα το πρώτο επίπεδο(σταθεροί εργαζόμενοι) έχει μεγαλύτερα προνόμια και ανώτερα καθήκοντα από το δεύτερο δημιουργώντας μια συνείδηση αποξένωσης.Οι σταθεροί εργάτες αντιμετωπίζουν ως <<περαστικούς>> τους δανεικούς, ενώ οι δανεικοί δεν μπορούν να εκφραστούν μέσα στην εργασία τους επειδή η τελευταία είναι προσωρινή,εναλλασόμενη, και πολύ περιορισμένη σε σχέση με το αντικείμενό της. Αυτή μόνιμη εναλλαγή δημιουργεί δύο σφαίρες εργασίας την σταθερή και την εναλλασόμενη, η τελευταία κατακερματίζεται σε μια σειρά μικρότερες σφαίρες με βάση το επάγγελμα και τελικά οι εργαζόμενοι αποξενώνονται μεταξύ τους γιατί ανήκουν σε δύο τύπους απασχόλησης που εξαιτίας των συμφερόντων της ατομικής ιδιοκτησίας , λειτουργούν ανταγωνιστικά η μια προς την άλλη , η μια συρρικνώνει την άλλη.Αναπόφευκτα η συγκρουσιακή αυτή κατάσταση δημιουργεί παρόμοιες ανταγωνιστικές σχέσεις ανάμεσα στους εργάτες και τους οδηγεί σε μια κατάσταση αλληλοαποκλεισμού , όπου οι δανεικοί επιθυμούν να είναι μόνιμοι και οι μόνιμοι να μην είναι δανεικοί.Οι εργαζόμενοι αδυνατούν να δουν τα κοινά συμφεροντά τους και θεωρούν τους άλλους ως ξένους, μια απειλή³⁸¹ .

Η αποξένωση εκφράζεται και ως αποκλεισμός από τις συλλογικές δομές της εργασίας , όπως είναι τα εργατικά συμβούλια, εξαιτίας της προσωρινότητας τους αλλά και του γεγονότος ότι οι εργαζόμενοι έβλεπαν τους δανεικούς ως απειλή και επομένως η συλλογικότητα προσπαθούσε να υπερασπιστεί τα δικά της σταθερά μέλη έναντι των “ξένων”.Δίχως μια τέτοια συλλογική παρέμβαση η εργασία πρακτικά

³⁸¹ <<[...] στην βιομηχανία λογισμικού , η πρόσληψη προσωρινών εργαζομένων με δεξιότητες που είπουν από τον οργανισμό μπορεί να ιδωθεί ως απαξίωση προς τις ικανότητες του μόνιμου προσωπικού , και να θεωρηθούν οι πρώτοι ως απειλή>>.Anthony S Boyce –Ann Marie Ryan-Anna L.Imus-Frederick P.Morgeson, ‘‘temporary worker ,permanent loser?’’ a model of the stigmatization of temporary workers, USA,2007, journal of management,vol.33,no.1. <https://www.msu.edu> (πρόσβαση 4/9/2015).

αποξένωνεται από τον ίδιο τον εαυτό της με τις ίδιες τις συλλογικές της αποφάσεις και ενέργειες , μια μορφή ενεργητικής αποξένωσης³⁸².

ΕΝΟΤΗΤΑ 7.3: η αλλοτρίωση της <<μη-σχέσης >>

Η<<άμεση>> σχέση ,δηλαδή η σχέση μεταξύ ενός εργάτη και ενός κεφαλαιοκράτη, γίνεται τόσο έμμεση που σε ορισμένες περιπτώσεις αντικαθιστά , φαινομενικά, και την ίδια την εξαρτημένη παραγωγική σχέση. Οι ΕΠΑ λειτουργούν πολλές φορές ως εταιρείες προώθησης ελεύθερων επαγγελματιών (free contractors³⁸³) , με αποτέλεσμα η τριμερής εξαρτημένη σχέση να μην εμφανίζεται ως τέτοια, αλλά ως ανεξάρτητη σχέση μεταξύ δύο ανεξάρτητων εταίρων.Εδώ πέρα από την εκμετάλλευση που η όλη διαδικασία συνεπάγεται(λιγότερα κόστη για την εργοδοσία) , βλέπουμε πως το κεφάλαιο με το να ελέγχει τα μέσα παραγωγής μπορεί να ευελικτοποιεί την σχέση ώστε η τελευταία να παρουσιάζεται ως κάτι άλλο από αυτό που είναι.Οι εργαζόμενοι αποξενώνονται από αυτό που πραγματικά είναι ,εξαρτημένοι εργάτες, και παρουσιάζονται με μια αλλότρια ιδιότητα που μόνο τυπικά κατέχουν, δηλαδή <<ελεύθεροι>> επαγγελματίες.

Ο καπιταλισμός ξεκινά από μια άμεση αλλοτριωμένη σχέση, για να φτάσει στην πορεία εξελιγής του σε μια νέα φάση όπου ο ταξικός/αλλοτριωμένος χαρακτήρας της σχέσης υποκρύπτεται ,πίσω από μια φαινομενικά αντίθετη προς το περιεχόμενο αυτό διατύπωση (ελευθερία έναντι αλλοτρίωσης).Είναι μια ενότητα αντιφάσεων που δημιουργείται στην εξελικτική πορεία του συστήματος, και που επιβεβαιώνει την απόλυτη εξουσία της μιας τάξης πάνω στην άλλη, μέσα από την αντιστροφή των όρων της κοινωνικής πραγματικότητας. Ενώ στον καπιταλισμό μόνο το κεφάλαιο είναι πραγματικά ελεύθερο και ο εργάτης εξαρτημένος, με το πιο πάνω παράδειγμα, φαίνεται ο εργάτης να αποκτά μια ελευθερία και το κεφάλαιο να εξαρτάται από τις

³⁸².<<Παρολαυτά, εξαιτίας της προσωρινότητας της άσκησης των καθηκόντων τους και του σχετικά αργού ρυθμού αύξησης των προσωρινών εργαζομένων των ΕΠΑ , τα εργατικά συμβούλια δεν χρησιμοποιούσαν την διαπραγματευτική τους ισχύ για να βελτιώσουν την κατάσταση των προσωρινών εργαζομένων>>.

³⁸³ <<Στην Αυστραλία , η έλλειψη νομοθετικής ρύθμισης επιτρέπει στους εργαζόμενους που είναι οργανωμένοι στο εσωτερικό της ΕΠΑ να θεωρούνται ως αυτοαπασχολούμενοι , δηλαδή ως ανεξάρτητοι πάροχοι υπηρεσιών που λειτουργούν βάσει σύμβασης έργου[...]τέτοιοι εργαζόμενοι είναι στην πράξη υπο στενή παρακολούθηση από τον έμμεσο εργοδότη και την ίδια στιγμή εξαρτούνται στενά από την ΕΠΑ για να συνεχίσουν να έχουν δουλειά>>.Ο.π.,σελ.4.

υπηρεσίες του. Η πραγματικότητα όμως είναι το ακριβώς αντίθετο³⁸⁴. Αυτή η ενότητα αντιφάσεων είναι η πλήρης αποξένωση γιατί έτσι η εργασία και το κεφάλαιο παρουσιάζονται σαν δύο ξέχωρα και τελείως ξένα και ασύνδετα μεταξύ τους πράγματα ενώ στην ουσία δεν είναι, είναι μια *εξατομίκευση*³⁸⁵ που αποτελεί ίδιον της ευελιξίας όπως είδαμε.

³⁸⁵ <<Ακριβώς η δουλεία της αστικής κοινωνίας είναι που φαίνεται σαν η μεγαλύτερη ελευθερία, επειδή η φαινομενικά ολοκληρωμένη ανεξαρτησία του ατόμου, το οποίο δέχεται σαν ελευθερία του την αχαλίνωτη κίνηση των αποξενωμένων απ' αυτό στοιχείων της ζωής του, π.χ. της ιδιοκτησίας, της βιομηχανίας, της θρησκείας κ.τ.λ. είναι στην πραγματικότητα η ολοκληρωμένη δουλεία και απανθρωπιά>>. Κ. Μαρξ-Φ. Ένγκελς, *η αγία οικογένεια (η κριτική της κριτικής)*, Αθήνα, εκδόσεις: γερ. αναγνωστίδης, σελ. 146.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 :Συμπεράσματα

Φτάνοντας στην ολοκλήρωση του εμπειρικού μας μέρους καλούμαστε να απαντήσουμε στο ερώτημα , τι παραπάνω έχει να προσφέρει η μελέτη των ευέλικτων μορφών στην θεωρία του Μαρξ για την αλλοτρίωση.Πιστεύουμε ότι μπορούμε να σταθούμε σε τέσσερα ,ως επι το πλείστον, σημεία.

Πρώτον, η αλλοτρίωση ξεκινά από την σφαίρα της εργασίας και μέσα από τις ευέλικτες μορφές εργασίας <<εισβάλλει>> και στον μηεργασιακό χώρο.Η ανάπτυξη των μέσων παραγωγής απαλείφει σε μεγάλο βαθμό την απόσταση ανάμεσα στις σφαίρες της παραγωγής και της αναπαραγωγής ,με όρους όμως κυριαρχίας της εργασίας πάνω στην μη εργασία, και της εργασιακής ζωής πάνω στην οικογενειακή ζωή.Ο τηλεργαζόμενος εργάζεται στο σπίτι του, τις διακοπές του και όπου αλλού πριν δεν εργαζόταν. Η μερική ένωση των δύο σφαιρών έχει το εξής αποτέλεσμα,μετά την αφηρημένη εργασία του Μαρξ έχουμε την δημιουργία του <<αφηρημένουανθρώπου>>.Η καθαρή διάκριση αλλοτρίωσης και μη παύει να υφίσταται και ο άνθρωπος είναι,θεωρητικά, πάντα και παντού εργαζόμενος και μη εργαζόμενος.Μόνο που ο εργαζόμενος είναι το κυριάρχο στοιχείο, γιατί η εργασία είναι το μέσο αναπαραγωγής του μη εργαζόμενου , γι αυτό ο τηλεργαζόμενος είναι πάντα στην διάθεση του κεφαλαίου.Αν στον Μαρξ ο εργάτης πουλούσε την εργατική δύναμη του για ορισμένο αριθμό ωρών , εδώ ο τηλεργαζόμενος πουλά ουσιαστικά την ζωή του ολόκληρη, υποτασσόμενος στην αλλοτριωμένη σχέση εργασίας και ως τηλεργαζόμενος και ως άνθρωπος στο οικείο περιβάλλον του. Γιατί ακριβώς για το κεφάλαιο,από την στιγμή που μπορεί να ευελικτοποιήσει τον χώρο και τον χρόνο,οι διακρίσεις γίνονται αδιάφορες και ανυπόστατες.Ο χρόνος είναι ο αφηρημένος χρόνος, ο τόπος και ο άνθρωπος το ίδιο,με την μορφή της τηλεργασίας η εργασία είναι παντού και πάντα έτοιμη να προσφέρει τις υπηρεσίες της.Η δημιουργία του <<αφηρημένου ανθρώπου>> , είναι για το επίπεδο ανάπτυξης στο οποίο έχει φτάσει ο καπιταλισμός, η ενότητα των αντιφάσεων , αλλοτρίωση-μη αλλοτρίωση, εργασία-μη εργασία.Η δημιουργία αυτής της ενότητας δηλώνει τον μεγαλύτερο έλεγχο που έχει το κεφάλαιο πάνω στην εργασία και αντικειμενικές συνθήκες μέσα στις οποίες εκτελείται.

Δεύτερον, ο κατακερματισμός της ευέλικτης εργασίας περνά και στην σφαίρα του ελεύθερου χρόνου. Η σταθερότητα του τυπικού ωραρίου αντικαθίσταται από εναλασόμενα ωράρια , που αυξομειώνονται ανάλογα με τις ανάγκες της ατομικής ιδιοκτησίας του κεφαλαιοκράτη στον ανταγωνισμό του με άλλους. Ως αποτέλεσμα οι εργαζόμενοι δεν μπορούν να ασκήσουν έλεγχο επί της μη εργασίας , δεν είναι σε θέση να προγραμματίσουν τον ελεύθερο χρόνο για τον εαυτό τους (διακοπές κλπ) και έτσι να υπάρχουν ως μια μη αλλοτριωμένη υπόσταση (σαν ελεύθεροι άνθρωποι κύριοι του εαυτού τους) , γιατί ο προγραμματισμός γίνεται με βάση τις ανάγκες της επιχείρησης τις οποίες υιοθετεί και ο εργαζόμενος ως εξαρτημένος από το κεφάλαιο. Δεν μπορούν ούτε να συνδεθούν με άλλους ανθρώπους στο πλαίσιο μη αλλοτριωμένων σχέσεων , γιατί η μετακύληση της αλλοτριωμένης εργασίας (βάρδιες) είναι η μετατόπιση της αλλοτρίωσης στην σχέση με τους άλλους, οι μη αλλοτριωμένες/μη εργάσιμες ώρες των άλλων είναι οι αλλοτριωμένες/εργάσιμες μέρες του εργαζόμενου. Αν πριν ο εργάτης αισθάνονταν ξένος στην εργασία του , τώρα αισθάνεται ξένος και όταν δεν εργάζεται. Αν αρχικά η αλλοτρίωση λάμβανε χώρα ορισμένες ώρες , πλέον η αλλοτρίωση κατακτά προοδευτικά ολόκληρο το 24ωρο.

Το σύστημα της βάρδιας είναι τυπικό παράδειγμα αλλοτρίωσης στην βάση του καταμερισμού εργασίας που δημιουργούν τα συστήματα ατομικής ιδιοκτησίας στην εξέλιξη τους, κι αυτό είναι το τρίτο στοιχείο. Η ευελιξία του κεφαλαίου , είναι η δυνατότητα του να προσαρμόζει την εργασία που ελέγχει στις νέες συνθήκες του ανταγωνισμού του με τα άλλα κεφάλαια. Οι ευέλικτες μορφές εργασίας , ως τρόποι και μορφές αυτής της προσαρμογής, είναι μια παραπέρα ανάπτυξη του καταμερισμού εργασίας , μείωση του ωραρίου, αύξηση του ωραρίου, μόνιμο προσωπικό, δανεικοί εργαζόμενοι κλπ. Ο καταμερισμός επιφέρει μια κατάτμηση του δυναμικού το οποίο στην εποχή της ευελιξίας διαιρείται όχι μόνο με βάση το κομμάτι του εμπορεύματος που παράγουν αλλά κατατμίζεται σε μια σειρά διαφορετικά εργασιακά καθεστώτα , όπου μέσα στην ίδια επιχείρηση υπάρχουν εργαζόμενοι που αναλαμβάνουν ολόκληρα αντικείμενα εργασίας (π.χ. προγράμματα λογισμικών) και εργάζονται κάτω από τις πιο διαφορετικές (μισθολογικές κ.α.) συνθήκες σε σχέση με τους συναδέλφους τους.

Η ποσοτική άνοδος , με την μορφή συγκεντρωποίησης της ατομικής ιδιοκτησίας σε μονοπώλια, και η ποιοτική άνοδος στην οποία αυτή η ποσότητα εκφράζεται, δηλαδή η τεχνολογική άνοδος και ο παραπέρα καταμερισμός εργασίας, ενέχει μια *αντιμεταθετική ιδιότητα* για την σχέση εργασίας-κεφαλαίου. Η ενότητα της εργασίας κατακερματίζεται όσο η ενότητα του κεφαλαίου μεγαλώνει στον μετά-φορντισμό. Δηλαδή όσο η ατομική ιδιοκτησία συγκεντρώνεται και όσο οι εταιρείες που απομένουν σχηματίζουν μεταξύ τους δίκτυα (π.χ. δανεισμός, υπερεργολαβία) τόσο περισσότερο αποξενώνεται η εργασία μέσα από τον συνεχή κατακερματισμό της στα διακριτά μέρη του καταμερισμού (διάκριση πνευματικής-χειρονακτικής, καθηκόντων των δανεικών και μη εργαζομένων κλπ), τα οποία διακριτά μέρη συγκροτούνται σε διακριτά αντικείμενα (τηλεργασία), τελείως ξεκομμένα από τα άλλα.

Όσο η αλυσίδα αυτού του καταμερισμού επεκτείνεται αποκτώντας συνεχώς νέους κρίκους τόσο μεγαλώνει η *απόσταση* ανάμεσα στα τρία συστατικά μέρη της παραγωγικής σχέσης την εργασία, το κεφάλαιο και τέλος το αντικείμενο εργασίας. Η απόσταση αυτή δημιουργεί το τέταρτο στοιχείο, μια *έμμεση σχέση παραγωγής*. Στην τηλεργασία, λόγω του καταμερισμού, συνδέεται μόνο έμμεσα με το αντικείμενο εργασίας, δημιουργώντας μια υπηρεσία για ένα προϊόν. Η συγκεντρωποίηση της ατομικής ιδιοκτησίας αποσυνδέει το κεφάλαιο από την εργασία, και οι πνευματικές ιδιότητες πλέον κατεβαίνουν προς την εργασία, αλλά το κεφάλαιο ελέγχει τις ιδιότητες αυτές χρησιμοποιώντας την τεχνολογία για να διατηρήσει τον έλεγχο μακριά από την εργασία και στον τομέα της πνευματικής εργασίας.

Η σχέση κεφαλαίου-εργασίας γίνεται έμμεση όσο περισσότερο το κεφάλαιο συνδέεται με άλλα κεφάλαια για να εκπονήσει τις επιχειρησιακές του λειτουργίες. Ο έλεγχος που ασκείται επί της εργασίας αφαιρεί από την τελευταία τον έλεγχο σχετικά με την είσοδο στην αγορά εργασίας. Αυτό που καταμερίζεται είναι ο έλεγχος ανάμεσα στους κεφαλαιοκράτες, οι μονοπωλιακοί αποσυνδέονται από τον άμεσο έλεγχο της παραγωγής, και ένα μεγάλο κομμάτι του ελέγχου αυτού αποδίδεται σε μικρότερους κεφαλαιοκράτες (δανεισμός κλπ). Η σύνδεση των κεφαλαιοκρατών οδηγεί σε καταμερισμό του ελέγχου επί της εργασίας, ενός ελέγχου που αφαιρείται από αυτήν (π.χ. είσοδος στην αγορά). Η σύνδεση αυτή παραμένει στο

επίπεδο της ατομικής ιδιοκτησίας και οδηγεί στην έμμεση σχέση μεταξύ των *εργατικών δυναμικών*.

Το εργατικό δυναμικό καταταμίζεται ανάλογα σε ποιόν κεφαλαιοκράτη ανήκει, και οι ομαδοποιήσεις που δημιουργούνται είναι ξένες η μια προς την άλλη. Η εναλλαγή των δύο κομματιών, δανεικοί και μη, και σε διαφορετικές θέσεις εργασίας δεν επιτρέπουν την σύνδεση των δύο, καθώς η σταθερότητα εκλείπει. Η αποξένωση εδώ είναι αποτέλεσμα της ενότητας του κεφαλαίου (άμεσος-έμμεσος εργοδότης) στην κυριαρχική της σχέση επι της εργασίας.

Αυτά τα τέσσερα νέα στοιχεία σε σχέση με την ανάλυση του Μαρξ, μας οδηγούν σε δύο συμπεράσματα. Πρώτον, η εξάπλωση της εξουσίας του κεφαλαίου σε ολόκληρη την κοινωνία, αναπαράγει τις σχέσεις αποξένωσης και έξω από τον χώρο δουλειάς, αφαιρώντας την ανθρώπινη ουσία των πραγματικών σχέσεων. Το κεφάλαιο δημιουργεί μια κοινωνία κατ' εικόνα του, όπου ο άνθρωπος παράγοντας περιορίζεται από τον αλλοτριωμένο του άλλο εαυτό, την εργασία. Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής φέρνει σε ευθεία αντίφαση τον άνθρωπο με τον εργάτη, χωρίζει τον άτομο στα δύο αυτά μέρη, και όσο ο παραγωγικός αυτός τρόπος εξελίσσεται τόσο περισσότερο η αντίφαση εργασίας –ελέγχου των μέσων παραγωγής οξύνεται υποτάσσοντας την πρώτη στο δεύτερο, και εν τέλει στο κεφάλαιο.

Αυτή η *ενσωμάτωση* της εργασίας στο κεφάλαιο με την μορφή της όλο και μεγαλύτερης αύξησης της υπεραξίας, αφαιρεί την εργασία από τον ίδιο της τον εαυτό το αντικείμενο της παραγωγής της και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες δημιουργεί. Το κεφάλαιο είναι νεκρή εργασία και η ζωντανή εργασία είναι αποξενωμένη από τον ζωντανό εαυτό της, οι <<νεκροί>> εξαλείφουν τους ζωντανούς ανθρώπους, με την αναπαραγωγή της σχέσης εργασίας-κεφαλαίου στην σφαίρα της μη εργασίας. Η αποξενωμένη εργασία περιορίζει τον άνθρωπο της μη εργασίας, εκείνον που ο Μαρξ είχε δει ως μη αλλοτριωμένο, με το να ενώνεται μαζί του και να τον υποτάσσει στις ανάγκες της εργασίας, που με τη σειρά της αυτοαποξενώνεται για το κεφάλαιο. Έτσι το κεφάλαιο περιορίζει την μη εργασία (ελεύθερο άνθρωπο, ελεύθερο χρόνο, χρόνο που περνά κάποιος με την οικογενειά του) προωθώντας την εξάπλωση της αλλοτριωμένης εργασίας πέρα από τα παραδοσιακά όρια της τυπικής απασχόλησης.

Δεύτερον, όπως έλεγε ο Μαρξ το κεφάλαιο είναι αδιάφορο προς την κοινωνία και την εξελιξη της , γιατί το ίδιο νοιάζεται μόνο για την μεγέθυνση του.Εμείς προσθέτουμε η κοινωνία γίνεται τόσο αδιάφορη για τον εαυτό της όσο είναι για το κεφάλαιο.Κινούμαστε ,στην εποχή της ευελιξίας, προς μια *αφηρημένη*(με την αφαιρετική έννοια) κοινωνία , ο εργάτης του Μαρξ είναι αφηρημένος επειδή για το κεφάλαιο είναι απλή ποσότητα χρόνου, ο άνθρωπος συνολικά στην δική μας κοινωνία είναι *αφηρημένος*.Γιατί ο άνθρωπος εκτός εργασίας μετατρέπεται σε απλό χρόνο μη εργασίας που πρέπει να περιοριστεί από τον χρόνο εργασίας, δηλαδή την αφηρημένη εργασία.Η ένωση των δύο συγκροτεί τον *αφηρημένο* άνθρωπο, γιατί η ένωση αυτή είναι από μόνη της μια αλλοτρίωση καθώς στην ατομική ιδιοκτησία η εργασία με την μη εργασία είναι έννοιες αντιφατικές ,καθώς δεν ελέγχουν την ατομική ιδιοκτησία αλλά η τελευταία ως μη ζωντανή τους ελέγχει.Ο αφηρημένος άνθρωπος είναι μια ένωση δύο *αφαιρέσεων*, του χρόνου εργασίας και του μη χρόνου εργασίας, από τα οποία έχει αφαιρεθεί η ανθρώπινη υπόσταση στην ολότητα της.Η κοινωνία γίνεται ολόκληρη ,τελικά, μια αφαίρεση για την αύξηση της ατομικής ιδιοκτησίας , που η τελευταία είναι αφαίρεση από την ζωντανή ανθρώπινη κοινωνία,δημιουργώντας έναν αναβαθμισμένο κύκλο αλλοτριώσης.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Έχοντας πλέον αποδείξει την ορθότητα της αρχικής μας ερευνητικής υποθέσεως, πως στον καπιταλισμό η αλλοτρίωση είναι αφαίρεση, κάθε φορά που η εργασία εξωτερικεύει τις παραγωγικές της ιδιότητες καταλήγει να της χάνει από την μη εργασία, η οποία δημιουργείται από την εργασία που αυτοαλλοτριώνεται ενεργητικά. Αντιλαμβανόμαστε πως στον αντίποδα της αλλοτρίωσης βρίσκεται η αυτοεκπλήρωση, και πως η αρνητικά διαλεκτική τους σχέση, επιτάσσει την μη ύπαρξη της μιας για να υπάρξει η άλλη. <<[...] Η εργασία, η υποκειμενική ουσία της ατομικής ιδιοκτησίας ως εξοβελισμός της ιδιοκτησίας, και το κεφάλαιο, η αντικειμενική εργασία ως εξοβελισμός της εργασίας, συγκροτούν την ατομική ιδιοκτησία ως την ανεπτυγμένη κατάσταση αυτής της αντίφασης –γι' αυτό, είναι μια δυναμική σχέση που οδηγεί προς την επίλυση {αυτής της αντίφασης}³⁸⁶>>. <<Η υπέρβαση της αποξένωσης από τον εαυτό ακολουθεί την ίδια πορεία με την αποξένωση από τον εαυτό³⁸⁷>>. Η αποξένωση εκκινεί από το σημείο της απαλλοτρίωσης των μικρών ιδιοκτητών, που δημιουργεί τους κεφαλαιοκράτες. Στην πορεία του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής η ατομική ιδιοκτησία συγκεντρώνεται και η εργασία κοινωνικοποιείται καθώς όλο και περισσότεροι άνθρωποι μπαίνουν στην αγορά εργασίας ενώ όλο και λιγότεροι κεφαλαιοκράτες συσσωρεύουν την ατομική ιδιοκτησία καθυποτάσσοντας στην εξουσία τους την κοινωνικοποιημένη εργασία. Η αρχική κίνηση δημιουργίας της ατομικής ιδιοκτησίας μετατρέπεται στο αντίθετο της για να καταργήσει την αποξένωση, μέσα από την απαλλοτρίωση των λίγων από τους πολλούς αυτοί την φορά³⁸⁸. Η κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας είναι η κατάργηση των αντιφάσεων που αυτή περικλείει και που δημιουργούν την αλλοτρίωση, αυτή την φορά σαν αποτέλεσμα (η απαλλοτρίωση των λίγων από τους πολλούς είναι η κατάργηση της αλλοτρίωσης ως γεννησιουργού

³⁸⁶ Κ.Μαρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα*, Αθήνα, 2012, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο, σελ. 119.

³⁸⁷ Ο.π.

³⁸⁸ <<Εκεί επρόκειτο για την απαλλοτρίωση της μάζας του λαού από λίγους σφετεριστές, εδώ πρόκειται για την απαλλοτρίωση λίγων σφετεριστών από τη μάζα του λαού>>. Κ.Μαρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ*, Αθήνα, 1978, Σύγχρονη εποχή, σελ. 788.

αιτίας της ατομικής ιδιοκτησίας³⁸⁹, δηλαδή το πρώτο μισό του φαύλου κύκλου της αλλοτρίωσης και άρα της αναπαραγωγής της ατομικής ιδιοκτησίας ως τέτοιας, δηλαδή ως κεφαλαίου) της παραγωγικής διαδικασίας στα πλαίσια της αλλοτριωμένης παραγωγικής σχέσης, κεφαλαίου-εργασίας.

Η κατάργηση της αλλοτρίωσης ως παραγωγής εμπορευμάτων που τα σφετερίζονται τρίτοι που δεν τα έχουν δημιουργήσει (αντίφαση ατομικής ιδιοκτησίας), σημαίνει την επαναφορά των όρων παραγωγής στην σωστή του θέση. Με άλλα λόγια καταργώντας την ατομική ιδιοκτησία των σφετεριστών, οι παραγωγοί γίνονται κύριοι των μέσων παραγωγής και από την στιγμή που οι ίδιοι αντιπροσωπεύουν την εργασία, τότε έχουμε την δημιουργία της συλλογικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής. Η εξέλιξη του παραγωγικού προτσές φτάνει με την συλλογική (κοινωνική) ιδιοκτησία στο σημείο του να ενώνει τις πάλαι ποτέ αντιφάσκουσες οντότητες, δηλαδή την αποξενωμένη εργασία και τα απαλλοτριωμένα μέσα παραγωγής, σε μια νέα μη αντιφάσκουσα αυτή την φορά ενότητα, όπου οι παραγωγοί ελέγχουν και διαχειρίζονται αυτό που παράγουν, δηλαδή τις αντικειμενικές συνθήκες εργασίας (προϊόν εργασίας, λειτουργία μέσων παραγωγής) και κατ'έπекταση την ίδια την εργασία τους στο συνολό της.

Η νέα αυτή ενότητα, που ταυτόχρονα είναι η έλευση μιας ποιοτικά διαφορετικής κοινωνίας, *αντιστρέφει την κίνηση που υπάρχει στο εσωτερικό της αλλοτριωμένης παραγωγικής σχέσης. Η εργασία από μέσο για την εξυπηρέτηση των αλλότριων κεφαλαιοκρατικών σκοπών, γίνεται τελικά η ίδια ένας αυτοσκοπός γιατί πλέον οι αλλότριοι έχουν απαλλοτριωθεί από τους πρώην αλλοτριωμένους. <<Γι' αυτό και σ' αυτή τη σχέση εκδηλώνεται σε μορφή αισθητή, ανάγεται σε γεγονός που μπορεί να γίνει αντικείμενο παρατήρησης, η έκταση στην οποία η ανθρώπινη ουσία έχει γίνει φύση για τον άνθρωπο [...] ο κομμουνισμός, σε αμφοότερες αυτές τις μορφές του, έχει ήδη επίγνωση ότι αποτελεί την εκ νέου ένταξη ή επιστροφή του ανθρώπου στον εαυτό του, την υπέρβαση της αποξένωσης του ανθρώπου από τον εαυτό του³⁹⁰>>.*

³⁸⁹ Για τον λόγο αυτό ο Μαρξ παρατηρεί κάτι που αρχικά φαίνεται οξύμωρο αλλά δεν είναι, <<τέλος ο κομμουνισμός είναι η θετική έκφραση της κατάργησης της ατομικής ιδιοκτησίας και στην αρχή εμφανίζεται ως καθολική ατομική ιδιοκτησία>>. Κ. Μαρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα* 1844, Αθήνα, 2012, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο, σελ. 120.

³⁹⁰ Ο.π., σελ. 123.

Ο άνθρωπος που επιστρέφει στον μη αποξενωμένο του εαυτό είναι ο άνθρωπος που μπορεί αντικειμενικά και υποκειμενικά να πετύχει την αυτοεκπληρωσή του, γιατί η αντίφαση της εξωτερίκευσης ως αφαίρεσης έχει καταργηθεί, και ο άνθρωπος έχει ενωθεί με τον εργαζόμενο μόνο που αυτή την φορά η ένωση αυτή είναι *πρόσθεση* και όχι *αφαίρεση*. Ο νέος αυτός τύπος ανθρώπου είναι εργαζόμενος που ελέγχει πλήρως τα μέσα παραγωγής, όχι ατομικά όπως οι μικροί παχτωτές που απαλλοτριώθηκαν από την πρωταρχική συσσώρευση, αλλά ως συλλογικός ελεγκτής των κοινωνικοποιημένων μέσων. Ο έλεγχος της παραγωγής είναι ο έλεγχος της κοινωνίας γενικά, και της κοινωνικής ζωής του είδους εν γένει. Τόσο εντός όσο και εκτός της εργασίας ο εργαζόμενος γίνεται κύριος της ζωής του, γιατί πλέον δεν εργάζεται για να ζεί (η εργασία ως μέσο), αλλά ζεί για να εργάζεται. Τούτο σημαίνει πως εργάζεται κάτω από τις συνθήκες που αυτός ρυθμίζει, κάνοντας αυτό που εκείνος θέλει χωρίς να είναι μέρος ενός καταμερισμού στα καπιταλιστικά πρότυπα, και αυτό που παράγει επιστρέφει σε εκείνον με την μορφή της συλλογικής ιδιοκτησίας και συλλογικής ρύθμισης του κοινωνικού προϊόντος³⁹¹ (όχι πια εμπορεύματος, γιατί με την κατάργηση των εμπορευμάτων και της ατομικής ιδιοκτησίας που τα δημιουργεί, καταργείται και η συνείδηση της ατομικής ιδιοκτησίας, ο άνθρωπος πλέον είναι κάτοχος των προϊόντων του όταν και γιατί τα χειρίζεται και τα κατέχει συλλογικά³⁹², κι όχι όπως πριν που θεωρούσε τον εαυτό του ατομικό χρήστη και κάτοχο ξέχωρο από την κοινωνία). Εδώ η υπέρβαση της ατομικής ιδιοκτησίας, είναι η υπέρβαση του αποξενωμένου καταμερισμού εργασίας, τα δύο αντιφατικά μέρη η χειρωνακτική (κατασκευή εμπορευμάτων) με την

³⁹¹ <<[...] Ανθρώπινο αντικείμενο-αντικείμενο φτιαγμένο από τον άνθρωπο για τον άνθρωπο. οι αισθήσεις λοιπόν εξελίχθηκαν λοιπόν άμεσα μέσα στην πρακτικής της σε θεωρητικούς: σχετίζονται με το αντικείμενο για το ίδιο το αντικείμενο, αλλά το αντικείμενο καθαυτό είναι μια αντικειμενική ανθρώπινη σχέση προς τον εαυτό του, τον άνθρωπο, και αντιστρόφως κατά συνέπεια, η ανάγκη ή απόλαυση έχουν απολέσει την εγωιστική τους φύση και η φύση έχασε την απλή της χρησιμότητα, καθώς η χρήση της έγινε ανθρώπινη χρήση>>. Ο.π., σελ. 130.

³⁹² <<Η πλήρης επιστροφή του ανθρώπου στον εαυτό του ως κοινωνικού, δηλαδή ως ανθρώπινου όντος-επιστροφή ενσυνειδήτως ολοκληρωμένη και ενστερνιζόμενη όλο τον πλούτο της προηγούμενης ανάπτυξης>>. Κ. Μαρξ, οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα, Αθήνα, 2012, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο, σελ. 123.

πνευματική(σχεδιασμός παραγωγής) ενώνονται στην ίδια και την αυτή οντότητα του εργαζόμενου.

Έτσι ο τελευταίος παύει να είναι αλλοτριωμένος γιατί κατακτά την χειρωνακτική δραστηριότητα και την επιστήμη, και έτσι αυτοεπιβεβαιώνεται στην παραγωγή. Δηλαδή κάνει την παραγωγή συλλογικό κτήμα του, ξέρει κάθε μυστικό της, αυτοολοκληρώνεται γιατί στην παραγωγική διαδικασία που δημιουργεί την ζωή αυτοεπιβεβαιώνει τις παραγωγικές δυνάμεις του στην πληρότητα τους. Ο κάθε εργαζόμενος μπορεί να κάνει τα πάντα όχι μόνο να γνωρίζει ένα μικρό κομμάτι της παραγωγής ξέχωρα και αποξενωμένα από το υπόλοιπο προτσές. <<[...] Επειδή το αντικείμενο μου δεν μπορεί παρά να είναι η επιβεβαίωση κάποιας από τις ουσιώδεις δυνάμεις μου[...]για τον λόγο αυτό οι αισθήσεις του κοινωνικού ανθρώπου διαφέρουν από εκείνες του μη κοινωνικού ανθρώπου³⁹³>>

<<[...] Η θετική υπέρβαση της ατομικής ιδιοκτησίας, ως ιδιοποίησης της ανθρώπινης ζωής, είναι και η θετική υπέρβαση κάθε αποξένωσης-πράγμα που σημαίνει επιστροφή του ανθρώπου από τη θρησκεία, την οικογένεια, το κράτος κλπ. στην ανθρώπινη, δηλαδή την κοινωνική ύπαρξη³⁹⁴>>. Ο θετικός άνθρωπος, έχει συνενώσει³⁹⁵ όλα τα προηγούμενα αφαιρετικά στοιχεία, είναι μαζί και άνθρωπος, και πολίτης και εργαζόμενος. Γιατί ελέγχει την παραγωγή, την κοινωνική του ζωή και το κράτος του(στην κατώτερη βαθμίδα του κομμουνισμού). Αυτός ο τύπος ανθρώπου αποκαθίσταται στις πραγματικές του σχέσεις με ότι υπάρχει και τον αλληλοκαθορίζει, γιατί οι σχέσεις αυτές έχουν πάντοτε να είναι μέσα και έχουν μετασηματιστεί σε αυτοσκοπούς. Ο άνθρωπος πλέον μπορεί να ελέγχει την φύση και να ζει από αυτήν και με αυτήν. Να την χρησιμοποιεί για να εκπληρώνει τις βιολογικές του ανάγκες και να την διατηρεί για να διατηρεί την κοινωνική του ζωή, γιατί συνειδησιακά την αντιλαμβάνεται την ζωή του και την φύση του ως τέτοιες. Δηλαδή ως ιδιοκτησίες κοινωνικές που πρέπει να προστατευθούν

³⁹³ Ο.π.,σελ.131.

³⁹⁴ Ο.π.,σελ.125.

³⁹⁵ Με την έννοια ότι πλέον τα στοιχεία αυτά δεν είναι ατομικά χαρακτηριστικά αλλά συλλογικά που από κοινού ελέγχουν την κοινωνία, <<η δραστηριότητα και η απόλαυση, τόσο ως προς το περιεχόμενο τους όσο ως προς τον τρόπο της υπαρξής τους, είναι κοινωνικές κοινωνική δραστηριότητα και κοινωνική απόλαυση>>. Ο.π.,σελ.126.

συλλογικά.<<Η ανθρώπινη όψη της φύσης υπάρχει μόνο για τον κοινωνικό άνθρωπο³⁹⁶>>.

Όταν η εργασία παύει να είναι μέσο τότε η αναγκαιότητα του μέσου παύει να υφίσταται. Αυτό για τις ανθρώπινες σχέσεις σημαίνει ότι, ο σκοπός που επιτελούν δεν είναι πια να χρησιμεύουν ως μέσο για να επιτύχει το ένα άτομο κάτι χρησιμοποιώντας ένα άλλο άτομο³⁹⁷. Ο άνθρωπος πλέον αυτοολοκληρώνεται μέσα από τον συνάνθρωπο του. Στην αστική κοινωνία η ελευθερία του ενός σταματά εκεί που αρχίζει η ελευθερία του άλλου, γιατί ο άλλος είναι ξένος και οι άνθρωποι δεν συνδέονται μεταξύ τους, στην κοινωνία που καταργεί την ατομική ιδιοκτησία η ελευθερία του ενός βρίσκει την πληρότητα της στον άλλο στην ελευθερία του άλλου και το ανάποδο³⁹⁸. Οι άνθρωποι ο ένας για τον άλλο γίνονται αυτοσκοποί. Έτσι εδώ επιλύεται η τελευταία αντίφαση της αλλοτρίωσης της αστικής κοινωνίας, οι άνθρωποι αντικαθίστανται στις πραγματικές τους σχέσεις ως πραγματικά άτομα μέλη ενός μη αποξενωμένου συνόλου, του είδους τους ως αυτοσκοπού. Ο άνθρωπος με τα λόγια του Χέγκελ στην αστική κοινωνία στέκει με το κεφάλι προς τα κάτω. Δεν αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα ως έχει αλλά μέσα από θεωρητικές κατασκευές της αστικής κοινωνίας που διαστρεβλώνουν την πραγματικότητα.

Έτσι ο άνθρωπος πιστεύει ότι στην αστική κοινωνία είναι ελεύθερο άτομο, αλλά είναι εξαρτημένος στην σχέση του με τρίτους ξένους(κεφαλαιοκράτες³⁹⁹) για την

³⁹⁶ Ο.π.

³⁹⁷ Για τον άνθρωπο στην αστική κοινωνία οι Μαρξ και Ένγκελς αναφέρουν, <<κάθε μια από τις δραστηριότητες και ιδιοτητές του, καθένα από τα κίνητρα της ζωής του γίνεται ανάγκη, που κάνει ιδιοτέλεια το πάθος για άλλα πράγματα και τους ανθρώπους τους έξω απ' αυτό. Επειδή όμως η ανάγκη του ενός ατόμου δεν είναι αυτονόητη για το άλλο εγωιστικό άτομο, που κατέχει τα μέσα ικανοποίησης αυτής της ανάγκης, δηλαδή δεν έχει άμεση σχέση με την ικανοποίηση, γι' αυτό κάθε άτομο πρέπει να δημιουργεί αυτή τη σχέση. Έτσι γίνεται μεσάζοντας ανάμεσα στην ξένη ανάγκη και το αντικείμενο αυτής της ανάγκης. Η φυσική αναγκαιότητα, δηλαδή οι ανθρώπινες ιδιότητες, όσο κι αν φαίνονται αποξενωμένες και το συμφέρον μαζί είναι που συγκρατούν τα μέλη της αστικής κοινωνίας>>. Κ. Μαρξ-Φ. Ένγκελς, η αγία οικογένεια, Αθήνα, εκδόσεις γερ. αναγνωστίδης, σελ. 151.

³⁹⁸ Κ. Μαρξ, το εβραϊκό ζήτημα, Αθήνα, 2010, εκδόσεις Γκοβόστη, σελ. 115.

³⁹⁹ <<Ωστόσο, ζω απολύτως από το έλεος κάποιου άλλου όταν δεν του οφείλω μόνο τη συντήρηση της ζωής μου αλλά επίσης πολύ περισσότερο, και τη δημιουργία της ζωής μου, αν αυτός είναι η πηγή της. Η ζωή μου έχει αναγκαστικά μια τέτοιου είδους πηγή, εξωτερική απ' αυτήν, όταν δεν είναι δική μου

ίδια του την επιβίωση και μόνο, <<η χαρακτηριστική ιδιότητα του ατόμου είναι ότι , δεν έχει καμία ιδιότητα και γι' αυτό καμία σχέση προς τα άλλα Όντα που να προσδιορίζεται από φυσική αναγκαιότητα . Το άτομο δεν έχει ανάγκες έχει αυτάρκεια[...] (στην αστική κοινωνία) κάθε μια από τις αισθήσεις του το αναγκάζει να πιστέψει στο Είναι του κόσμου και στο έξω απ' αυτό το άτομο. Το βέβηλο στομάχι του του θυμίζει καθημερινά πως ο έξω κόσμος , δεν είναι το κενό , αλλά το αληθινά πλήρες⁴⁰⁰>>. Ο άνθρωπος γίνεται ανεξάρτητος, γίνεται άτομο, μόνο όταν με την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας φτάνει να ενωθεί με το εξωτερικό κόσμο που έχει δημιουργήσει και του έχει υφαρπαγεί στην αστική κοινωνία. Στην κοινωνική ιδιοκτησία υπάρχει πραγματική ενότητα ατόμου-κοινωνίας και γι' αυτό το άτομο μπορεί πραγματικά να υπάρξει και να αυτοπληρωθεί, γιατί γίνεται κοινωνός του κόσμου που αυτό δημιουργεί και τελικά ξεφευγει από την αναγκαιότητα και συναντά τους ανθρώπους, τα άλλα άτομα , στις πραγματικές τους σχέσεις . Ο Μαρξ θα μας πεί , <<Ένα ον θεωρεί ως ανεξάρτητο τον εαυτό του μόνο όταν στέκεται στα δικά του πόδια και στέκεται στα δικά του πόδια , μόνο όταν οφείλει την ύπαρξη του στον εαυτό του⁴⁰¹>>.

Η ενότητα ατόμου-κοινωνίας είναι μια πραγματική μη αντιφάσκουσα ενότητα. Διότι το άτομο αισθάνεται πια μέρος του συνόλου και όχι όπως πριν ξένο μέσα στο σύνολο , γιατί το κοινωνικό σύνολο έχει πάρει στα χέρια του την ιδιοκτησία του, τον κόσμο που δημιουργεί. Σε τελική ανάλυση η αυτοεκπλήρωση , είναι ο άνθρωπος που στέκεται στα δικά του πόδια , δηλαδή εκείνα που του έχει δώσει πίσω η κοινωνία στην οποία αυτός ανήκει και την οποία αυτός και όλοι μαζί οι άνθρωποι δημιουργούν. Αν η αστική κοινωνία προτάσει το αποξενωτικό , ψευδές στην ουσία του, <<σύνθημα ο καθένας για τον εαυτό του>>, τότε η κοινωνία που καταργεί την αστική και φτάνει στην συλλογική αυτοεκπλήρωση εκφράζοντας την αυτοεκπλήρωση αυτή με το ακόλουθο, <<ένας για όλους και όλοι για έναν>>.

δημιουργία>>.Κ.Μαρξ,οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844,Αθήνα,2012,μαρξιστικό βιβλιοπωλείο,σελ.136.

⁴⁰⁰ Κ.Μαρξ-Φ.Ένγκελς,η αγία οικογένεια,Αθήνα,εκδόσεις γερ.αναγνωστίδης,σελ.151.

⁴⁰¹ .Κ.Μαρξ,οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα 1844,Αθήνα,2012,μαρξιστικό βιβλιοπωλείο,σελ.136.

ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

Α' Ηλεκτρονικές διευθύνσεις

Πληροφορίες για το θεωρητικό μέρος που αφορά στην αλλοτρίωση πριν τον Μαρξ, του Μαρξ και των μαρξιστών :

www.poemhunter.com (πρόσβαση 9/4/2015).

<http://thesis.ekt.gr/> (Πρόσβαση στις 22/4/2015).

www.greek-language.gr/.../contents.html? (πρόσβαση 24/4/2014).

<http://www.britannica.com> .(Πρόσβαση 25/4/2015).

Volume 1 Maxims. <https://books.google.com/> (Πρόσβαση 27/4/2015).

<https://www.marxists.org/> (πρόσβαση 30/4/2015).

<http://www.Mecollectedworks.files.wordpress.com> (πρόσβαση 22/5/2015).

<http://www.rizospasths.gr> (πρόσβαση 14/6/2015).

<http://www.bartleby.com>. (Πρόσβαση 4/5/2015).

<http://www.nyu.edu> (πρόσβαση 5/5/2015).

<http://www.summit.sfu.ca> (πρόσβαση 12/5/2015).

<http://www.monoskop.org> (πρόσβαση 13/5/2015).

Πληροφορίες για το εμπειρικό μέρος, που αφορά στις ευέλικτες μορφές εργασίας :

<http://www.Eurofound.europa.com> (πρόσβαση 20/5/2015).

<http://www.spe.library.utoronto.ca> (πρόσβαση 11/6/2015).

<http://www.web.missouri.edu> (πρόσβαση 1/6/2015).

<http://www.Verso.asunder.org> (πρόσβαση 29/5/2015).

<http://www.Ersj.eu> (πρόσβαση 30/5/2015).

<http://www.economicsonline.co.uk> (πρόσβαση 14/5/2015).

<http://www.Userpage-fu-berlin.de> (πρόσβαση 12/6/2015).

www.ntua.gr/.../ergasies/26%20ΠΕΤΡΑΚΗ%20ΓΕΩΡΓΙΑ.pdf (πρόσβαση 11/8/2015)

<http://korinthos.uop.gr> (πρόσβαση 11/8/2015).

<http://www.yorku.ca> (πρόσβαση 13/5/2015).

<http://www.Resource center.etuc.org> (πρόσβαση 7/5/2015).

<http://www.Sate.gr> (πρόσβαση 5/5/2015).

<http://www.komer.gr> (πρόσβαση 2/5/2015).

<http://www.Koninklijke Brill,leiden, brill.nl> (πρόσβαση 14/6/2015).

<http://www.iima.org> (πρόσβαση 12/7/2015).

<http://www.Jennifercohen.myefolio.com> (πρόσβαση 20/8/2015).

<http://www.Documents.dgs> (πρόσβαση 20/8/2015).

<http://www.telug.quebe.ca> (πρόσβαση 21/8/2015).

<http://www.bls.gov> (πρόσβαση 22/8/2015).

<http://www.triple-c.at> (πρόσβαση 23/8/2015).

<http://www.citeseerx.ist> (πρόσβαση 22/6/2015).

<http://www.inegsee.gr> (πρόσβαση 22/8/2015).

<http://www.oase.gr> (πρόσβαση 23/8/2015).

<http://www.enap.gr> (πρόσβαση 12/8/2015).

<http://www.citeseerx.ist.psu.edu> (πρόσβαση 30/8/2015).

<https://www.msu.edu> (πρόσβαση 4/9/2015).

www.soziologie.uni-jena.de (πρόσβαση 2/9/2015).

http://www.web.mit.edu/is08/pdf/shire_vanJaarsveld (πρόσβαση 4/9/2015).

<http://www.Thchanelhouse.org> (πρόσβαση 8/5/2015).

<http://www.bartleby.com> (Πρόσβαση 4/5/2015).

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κ.Μαρξ, *το εβραϊκό ζήτημα*, Αθήνα, 2010, εκδόσεις γκοβόστη, 115.
- Κ.Μαρξ-Φ.Ένγκελς, *η αγία οικογένεια (η κριτική της κριτικής)*, Αθήνα, εκδόσεις γερ.αναγνωστίδης, 146 κ 151.
- Κ.Μαρξ, *οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα*, Αθήνα, 2012, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.
- Κ.Μαρξ-Φ.Ένγκελς, *η γερμανική ιδεολογία*, Αθήνα, 2003, Gutenberg.
- Κ.Μαρξ, *μισθωτή εργασία και κεφάλαιο*, Αθήνα, 2009, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο.
- Κ.Μαρξ, *μισθός τιμή και κέρδος*, Αθήνα, 2011, Σύγχρονη εποχή.
- Κ.Μαρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ*, Αθήνα, 1978, Σύγχρονη εποχή.
- Buhr-A.Kosing , *ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗΣ-ΛΕΝΙΝΙΣΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ*, Αθήνα, 1978, Εκδόσεις γράμματα.
- I.Kant, *τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών*, Αθήνα, 1984, ΔΩΔΩΝΗ.
- Gosta Esping Andersen-Duncan Gallie-A.Hemerijck-J.Myles, *γιατί χρειαζόμαστε ΝΕΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ*, Αθήνα, 2006, Διόνικος.
- Ι.Ψημμένος, *ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ*, Αθήνα, 1999, εκδόσεις GUTENBERG.
- Βλαντίμιρ Ίλιτς Λένιν, *Ο ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ ΑΝΩΤΑΤΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ*, Αθήνα, 1979, Σύγχρονη εποχή.
- Φ.Ένγκελς, *η καταγωγή της οικογένειας της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, Αθήνα, 1983, Σύγχρονη εποχή.
- Φ.Ένγκελς, *ο Λουδοβίκος Φόουερμαχ και το τέλος της κλασσικής γερμανικής φιλοσοφίας*, Αθήνα, 1995, Σύγχρονη εποχή, σελ. 19.
- Z.Z.Ρουσο, *πραγματεία περί της καταγωγής και των θεμελίων της ανισότητας ανάμεσα στους ανθρώπους*, Αθήνα, 2010, Σύγχρονη εποχή.
- Ρένα Χρηστούλα-Γρηγορογιάννη, *Ο ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ*, Library of AUEB-Kalitsunaki .
- Γκάγιο Πέτροβιτς, Βέρνερ Χόφμαν, Τέοντορ Αντόρνο, *ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ τρεις μελέτες για την αποξένωση την εξαθλίωση και την φθορά του ανθρώπου*, Αθήνα, 1973 Εκδόσεις ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ.
- Γ.Πετράκη, *οι νέες τεχνολογίες μετασχηματίζουν την εργασία* ; Πάντειο πανεπιστήμιο.
- C.Palanhniuk, *fight club*, Αθήνα, 2000, μετάφραση Γιάννης Πολύζος, Οξύ.

Χ.Μπρόχ, *ΟΙ ΥΠΝΟΒΑΤΕΣ ΙΙ 1903, ΕΣ Ή Η ΑΝΑΡΧΙΑ*, Αθήνα, ΜΕΔΟΥΣΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ, σελ. 107.

Γιόχαν Βόλφγκανγκ Φον Γκαίτε, *Φάουστ*, Αθήνα, 1991, εκδόσεις Γράμματα.

Μ.Μ.Ρόζενταλ, *φιλοσοφικό λεξικό*, Αθήνα, 1975, ΓΝΩΣΕΙΣ, σελ. 698.

Φ.Ένγκελς, *Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ ΜΕΡΟΣ Α'*,

Αθήνα, 1985, ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ, σελ. 144.

Π.Γιατζάκης, *Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗΣ ΩΣ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΜΕΣΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΟ ΟΡΑΜΑ ΕΝΟΤΗΤΑΣ*, ΑΠΘ, ΕΘΝΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΩΝ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ.

Δ.Λυπουρλής, *Αριστοτέλης Ρητορική Βιβλίο Πρώτο*, Θεσσαλονίκη, 2002, Ζήτρος.

Κάρλ Μαρξ, *συμβολή στην κριτική της πολιτικής οικονομίας*, Αθήνα.

Γκέοργκ Μπύχνερ, *Βούτσεκ*, Αθήνα, 2013, εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ.

Γιόχαν Βόλφγκανγκ Φον Γκαίτε, *Τα πάθη του νεαρού Βέρθερου*, Αθήνα, 1996, εκδόσεις Άγρα.

Μπ.Μπρεχτ, *Ο ΑΝΤΡΑΣ ΕΙΝΑΙ ΑΝΤΡΑΣ*, Αθήνα, 2015, ΥΨΙΛΟΝ.

Φρ.Κάφκα, *Η ΔΙΚΗ*, Αθήνα, 2008, Κέδρος.

Χ.Μπρόχ, *1888 Πάσενοβ ή ο ρομαντισμός*, Αθήνα, 2006, Μέδουσα.

Paul Ashton, *legacy of Hegel seminar, University of Melbourne*

Marxism and alienation

K.Marx, *German ideology*

Marx-Engels, *collected works volume 25*, p.455

Sir Thomas More, *pasturage destroying Husbandry*

23 Graham Scott Mackenzie, *Alienation Stories: Franz Borkenau, Alfred Soth-Rethel, and Kostas Axelos*. SIMON FRAZER UNIVERSITY

Alfred Sohn- Rethel, *Intellectual and Manual labour*

Walter Benjamin, *the work of Art in the Age of mechanical reproduction. UCLA School of Theater, Film, and Television, translated by Harry Zohn, transcribed by Andy Blunden. Published by Schocken/Random House, ed. By Hannah Arendt.*

M.Macdonald, *POST-FORDISM AND THE FLEXIBILITY DEBATE*

A comparison of Fordism and Global Post-Fordism

L.Boltansky, *the new spirit of capitalism*

Maria Markantonatou, *the ideal-typical transition from Fordism to post-Fordism : A neopositivist problem setting*

Labor market flexibility

**IMPLEMENTATION OF THE EUROPEAN FRAMEWORK AGREEMENT ON TELEWORK
REPORT BY THE EUROPEAN SOCIAL PARTNERS**

Torin Monahan, *The School System as a Post-Fordist Organization: Fragmented Centralization and the Emergence of IT Specialists*

Melanie Wilson-Annita Greenhill, *FLEXIBILITY AND GENDER IN THE E-SOCIETY:
MARXIST THEORY APPLIED TO AT-HOME TELEWORK,*

>>. Iain Campbell, -Ian Watson-John Buchanan, *temporary agency work in Australia: a basic profile and a few questions,* Australia, RMIT University-University of Sydney

Hajo Holst-Oliver Nachtwey-Klaus Dorre, *the strategic use of temporary agency work – functional change of a non standard form of employment,* Germany, 2010, „international journal of action research volume 6 issue 1

Karen Shire –Danielle van Jaarsveld, *the temporary staffing industry in the protected employment economies: Germany, Japan and the Netherlands,* Boston, 2008, ALFRED P. SLOAN FOUNDATION Industry studies

Anthony S Boyce –Ann Marie Ryan-Anna L. Imus-Frederick P. Morgeson, *“temporary worker ,permanent loser?” a model of the stigmatization of temporary workers,* USA, 2007, journal of management

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Η διαλεκτική σχέση αλλοτριώσης και εκμετάλλευσης

Η πραγμάτευση του θέματος της αλλοτριώσης απαιτεί μια περαιτέρω διευκρίνιση την, οποία και θα επιχειρήσουμε να δώσουμε στο εν λόγω παράρτημα. Εν προκειμένω το ερώτημα που τίθεται είναι αν η σχέση των κεφαλαιοκρατών με τους εργάτες είναι αλλοτριωμένη ή εκμεταλλευτική, και ποια είναι επι της ουσίας η διαφορά των δύο, πως δηλαδή θα αποφύγουμε την σύγχυση των δύο. Η απάντηση που μπορούμε να δώσουμε είναι ότι οι δύο έννοιες, προωθούνται διαλεκτικά μεταξύ τους.

Η αλλοτριώση πιο συγκεκριμένα αποτελεί την υλική βάση της εκμετάλλευσης(και αυτή με την σειρά της έχει τον δικό της αντίκτυπο στην πραγματικότητα, καθώς το υλικό προϊόν εργασίας καταλήγει στην ιδιοκτησία του εκμεταλλευτή). Όπως έχουμε ήδη δει, η αλλοτριώση αποτελεί την απώλεια του ελέγχου της εργασίας(των συνθηκών κάτω από τις οποίες αυτή εκτελείται καθώς και του προϊόντος που αυτή παράγει) και η επίδοση του ελέγχου αυτού στους κεφαλαιοκράτες, ακριβώς επειδή οι τελευταίοι έχουν πάρει στα χέρια τους την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής(αυτό έχει συντελεστεί στην σφαίρα της πραγματικής, κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής ζωής) υποχρεώνοντας έτσι τους εργάτες να πουλήσουν την εργατική τους δύναμη για να ζήσουν(μετατροπή της εργασίας από σκοπό σε μέσο). Η αλλοτριώση έχει ως αποτέλεσμα, ο εργάτης να προσδένεται στο <<άρμα>> του κεφαλαιοκράτη, καθώς η επιβίωση του πρώτου μέσα στον καπιταλισμό δεν μπορεί να νοηθεί έξω από την σχέση αυτή γιατί τα μέσα για την παραγωγή των προϊόντων για την επιβίωση ανήκουν στους δεύτερους. Η αλλοτριώση θέτει τον κεφαλαιοκράτη σε θέση ισχύος καθώς η εργασία καθυποτάσσεται στις εντολές του, και μπορεί με την χρήση της τεχνολογίας να την χρησιμοποιήσει κατά το δοκούν και όπως τον συμφέρει καλύτερα.

Για να το διατυπώσουμε διαφορετικά, όσο μεγαλύτερη είναι η αλλοτριώση (δηλαδή όσο η ατομική ιδιοκτησία συγκεντρώνεται σε όλο και λιγότερα χέρια, π.χ. μονοπώλια) τόσο περισσότερο αυξάνεται η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο(δηλαδή η συσσωρευμένη εργασία, που είναι το κεφάλαιο). Η απώλεια της εργασίας μετατρέπεται σε μη απώλεια για το κεφάλαιο, και έτσι το τελευταίο αυξάνει όλο και περισσότερο τον έλεγχο που ασκεί επι της εργασίας, το αποτέλεσμα αυτού του ελέγχου είναι η

απομύζηση του προϊόντος της εκμετάλλευσης , της απόλυτης και σχετικής υπεραξίας⁴⁰².

Το παράδειγμα της υπεραξίας , είναι ίσως το κατεξοχήν δείγμα της διαλεκτικής σχέσης της αλλοτρίωσης και της εκμετάλλευσης. Η υπεραξία αποτελεί την πεμπουσία του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής , αναφέρεται στο κομμάτι εκείνο της εργασίας το οποίο ο εργάτης δημιουργεί αλλά δεν πληρώνεται γι αυτό , και επομένως ο κεφαλαιοκράτης το καρπώνεται ολόκληρο και αποτελεί το πραγματικό του κέρδος⁴⁰³. Αν επιχειρήσουμε να <<σπάσουμε>> την υπεραξία στα συστατικά της μέρη , τότε θα παρατηρήσουμε πως η εκμετάλλευση είναι δυνατή μόνο μέσα από την αποξένωση του ατόμου.

Η παραγωγή διαιρείται σε δύο μέρη , όπου το αλλοτριωμένο τείνει να επικρατήσει επι του μη αλλοτριωμένου. Η αύξηση του κέρδους για τον κεφαλαιοκράτη είναι η αύξηση της υπεραξίας του , όσο λιγότερα παίρνει ο εργάτης τόσο πιο πολλά μένουν για τον κεφαλαιοκράτη. Η αλλοτρίωση δημιουργεί την ατομική ιδιοκτησία , και έτσι δίνει την δυνατότητα στον ατομικό ιδιοκτήτη να εκμεταλλεύεται τους εργάτες με το να τους αφαιρεί αυτό που παράγουν. Το σχήμα που δημιουργείται εδώ είναι το εξής , αλλοτρίωση-εκμετάλλευση-αλλοτρίωση. Η αλλοτρίωση ως ήδη υπάρχουσα ιδιοκτησία(σταθερό κεφάλαιο) , η εκμετάλλευση ως εκμετάλλευση του υποκειμενικού παράγοντα που έχει αλλοτριωθεί με την απώλεια της ιδιοκτησίας(μεταβλητό κεφάλαιο), και τέλος η αλλοτρίωση ως παραγωγή υπεραξίας στα εμπορεύματα της εργασίας(σχετική- απόλυτη υπεραξία).

Ο ιδιοκτήτης μέσω παραγωγής απομυζά κέρδος από τους εργάτες του , επειδή ακριβώς οι τελευταίοι δεν μπορούν να ελέγξουν την παραγωγή τους ούτε και την

⁴⁰² Κ.Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ*, σελ.525. Σύγχρονη εποχή.

⁴⁰³ *Η παράταση της εργάσιμης ημέρας πέρα από το σημείο που ο εργάτης θα παρήγε μόνο ένα ισοδύναμο για την αξία της εργατικής του δύναμης , και η ιδιοποίηση αυτής της υπερεργασίας από το κεφάλαιο- αυτή είναι η παραγωγή της απόλυτης υπεραξίας. Η παραγωγή της απόλυτης υπεραξίας αποτελεί τη γενική βάση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος και την αφετηρία της παραγωγής της σχετικής υπεραξίας. Κατά την παραγωγή της σχετικής υπεραξίας η εργάσιμη ημέρα είναι εξαρχής χωρισμένη σε δύο κομμάτια: σε αναγκαία εργασία και υπερεργασία.... Η παραγωγή της απόλυτης υπεραξίας περιστρέφεται μόνο γύρω στο ζήτημα της διάρκειας της εργάσιμης ημέρας ' η παραγωγή της σχετικής υπεραξίας επαναστατικοποιεί πέρα για πέρα τα τεχνικά προτάς της εργασίας και τους κοινωνικούς συσχετισμούς.* Κ.Μαρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ*, ΣΕΛς 525-526. Σύγχρονη εποχή.

εργασία τους. Η εργασία τους δεν μπορεί να χειραγωγήσει τις συνθήκες εργασίας παρά μόνο να χειραγωγηθεί από αυτές, και ειδικά στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής η υπαρπαγή της υπεραξίας δεν συμβαίνει ρητά (όπως στην φεουδαρχική αγγαρεία) αλλά άρρητα σε μια φαινομενικά δίκαιη σχέση διαπραγμάτευσης. Η αύξηση της υπεραξίας σχετίζεται άμεσα με τον βαθμό αλλοτρίωσης των εργατών. Η σχετική υπεραξία αυξάνει στον ίδιο βαθμό που τα μέσα παραγωγής τελειοποιούνται τεχνολογικά, όταν είναι δοσμένα τα όρια της εργάσιμης ημέρας το ποσοστό της υπεραξίας μπορεί να αυξηθεί μόνο με τη σχετική αλλαγή στα μεγέθη των συστατικών της, της αναγκαίας εργασίας και της υπερεργασίας, πράγμα που με την σειρά του προϋποθέτει αλλαγή της παραγωγικότητας ή της εντατικότητας της εργασίας⁴⁰⁴.

Όσο περισσότερο ο κεφαλαιοκράτης τελειοποιεί τα μέσα του τόσο περισσότερο αλλοτριώνει τον υποκειμενικό παράγοντα της εργασίας, με την έννοια ότι τον περιορίζει προς όφελος του αντικειμενικού παράγοντα της τεχνολογίας. Η κεφαλαιακή συσσώρευση καταστρέφει κάποιους καπιταλιστές και αυξάνει το κεφάλαιο κάποιων άλλων, αποτέλεσμα αυτών είναι η αλλοτρίωση δια της συσσώρευσης της ατομικής ιδιοκτησίας ενώ παράλληλα η αύξηση της υπεραξίας απαιτεί νέες τεχνολογικές μεθόδους για να αποδώσει τα μέγιστα, καθώς αυτός είναι και ο στόχος της συσσώρευσης του κεφαλαίου. Η περίπτωση της ευελιξίας είναι ενδεικτική, η κεφαλαιακή συσσώρευση οδηγεί στην ανάδυση μορφών εργασιακής οργάνωσης που να επιτρέπουν στις επιχειρήσεις να ανταπεξέλθουν στον ανταγωνισμό μεταξύ τους, αυτές οι μορφές ευελιξίας επιτρέπουν την καλύτερη εκμετάλλευση της εργασίας από το κεφάλαιο και αυτό συμβαίνει διότι η αύξηση του κεφαλαίου είναι σε συνάρτηση με τον μεγαλύτερο έλεγχο που ασκεί στην εργασία. Το αποτέλεσμα είναι η όλο και μεγαλύτερη συσσώρευση της υπεραξίας.

Εδώ θα αναφερθούμε, συνοπτικά, στο παράδειγμα της τηλεργασίας. Η άνοδος των μέσων επικοινωνίας και πληροφορικής επιτρέπουν την ανάδυση των προϋποθέσεων για την εφαρμογή της τηλεργασίας, το κεφάλαιο αποκτά την δυνατότητα να ελέγχει τους εργαζόμενους ενώ εκείνοι δουλεύουν από το σπίτι, και επομένως να μπορεί να ελέγχει τον εργαζόμενο και στον χώρο όπου κανονικά θα έπρεπε να ξεκουράζεται και να ανακτά τις εργασιακές του δυνάμεις. Βλέπουμε πως η άνοδος των μέσων παραγωγής, και εφόσον ο έλεγχος αυτός αποδίδεται στην μη εργασία, μπορεί να οδηγήσει σε

⁴⁰⁴ Κ.Μάρξ, *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟ*, σελ.527.Σύγχρονη εποχή.

μεγαλύτερη αποξένωση τον εργαζόμενο , << η οικογένεια αντιπροσωπεύει ένα καταφύγιο από την μοναξιά και μια περιορισμένη αναβολή από την αλλοτρίωση του καπιταλισμού , αυτό συνεπάγεται ότι η μεταφορά της δουλειάς της σχετικής με τα συστήματα πληροφορικής στο σπίτι θα σημάνει την εν δυνάμει απώλεια ενός εκ των θετικών πλευρών του/της οίκου/οικογένειας⁴⁰⁵>>.

Η διπλή όψη της αλλοτρίωσης/εκμετάλλευσης έγκειται στο ότι ο κεφαλαιοκράτης μπορεί να ελέγχει τον εργαζόμενο παντού , δηλαδή να τον διατηρεί υπο τον έλεγχο του ως εργαζόμενο ακόμα και εκεί που παλιά δεν ήταν εργαζόμενος(σπίτι). Η αλλοτρίωση μεγαλώνει για τον εργάτη που χάνει την επαφή με την οικογένεια του στο σπίτι του, ενώ ταυτόχρονα η εκμετάλλευση αυξάνεται γιατί πλέον η εργασία δεν περιορίζεται στα όρια της επιχείρησης ή του εργάσιμου ωραρίου αλλά πηγαίνει πολύ πέρα από αυτά, κάτι που συνεπάγεται μεγαλύτερη υπεραξία για το κεφάλαιο. <<Η εργασία πρέπει να συνεχίζεται ασχέτως του τι άλλο συμβαίνει στην ατομική ζωή του εργαζόμενου (συμπεριλαμβανομένης της περίπτωσης ασθενείας)⁴⁰⁶>>.

Ένα δεύτερο παράδειγμα που μπορούμε να αξιοποιήσουμε είναι η σεξουαλική παρενόχληση στον χώρο εργασίας. Η παρενόχληση συνιστά μια ακραία μορφή εκμετάλλευσης ανθρώπου (εργαζόμενου) από άνθρωπο (αφεντικό), μέσα σε ένα χώρο που ανήκει στον δεύτερο(επιχείρηση). Η δυνατότητα παρενόχλησης δίνεται σε αυτή την περίπτωση όχι απλά σε εκείνον που διαθέτει σωματική ρώμη (άνδρας εργοδότης, αν και όχι απαραίτητα) , αλλά σε εκείνον που διαθέτει το διευθυντικό δικαίωμα , το τελευταίο απορρέει από την κατοχή μέσων παραγωγής. Έτσι εγκαθιδρύεται μια σχέση εκμετάλλευσης , όπου ο/η εργαζόμενος/η αδυνατούν να αντιδράσουν, πολλές φορές, στην εκμετάλλευση γιατί η εξουσία του αφεντικού επιτρέπει στο τελευταίο τόσο να διαφύγει των κυρώσεων όσο και να προβεί σε αντίποινα (απόλυση),κάτι που η εργασία δεν έχει την δυνατότητα να κάνει γιατί είναι αποξενωμένη από τα μέσα παραγωγής , και άρα αδύναμη να αντιδράσει στην δύναμη των απαλλοτριωτών.

Οι δύο παραπάνω περιπτώσεις αφορούν στην αλλοτριωμένη σχέση εργαζόμενου με το αφεντικό του , υπάρχουν όμως και περιπτώσεις που οι εργαζόμενοι αλλοτριώνονται

⁴⁰⁵ Wilson, Melanie and Greenhill, Anita, “Flexibility and Gender in the eSociety : Marxist Theory applied to At Home Telework” (2005). ECIS 2005 Proceedings Paper 33. Researchgate.net (πρόσβαση 1/6/2015).

⁴⁰⁶ Ο.π.

από τα συλλογικά τους συμφέροντα και καταλήγουν να συναινούν στην εκμετάλλευση την δική τους και των συναδέλφων τους , για την περίπτωση αυτή θα αξιοποιήσουμε την ένωση προσώπων. Η ένωση προσώπων⁴⁰⁷ είναι μια ένωση εργαζομένων που καλύπτει το κενό του συνδικάτου στους χώρους εργασίας όπου το τελευταίο δεν έχει συσταθεί για διάφορους λόγους (π.χ. μικρό μέγεθος επιχείρησης, εργοδοτική τρομοκρατία), χωρίς όμως να έχει την ισχύ ενός συνδικάτου , την μαζικότητα του, την συγκρουσιακή του ιδιότητα ή την ίδια προστασία από το νομικό καθεστώς που έχει ένα συνδικάτο.

Η προώθηση μέτρων ενάντια στα συμφέροντα των εργαζομένων γίνεται πολλές φορές με χρήση ακριβώς τέτοιων ενώσεων, δηλαδή οι κεφαλαιοκράτες ενθαρρύνουν την δημιουργία τέτοιων ενώσεων ,που να απαρτίζονται από εργαζομένους της εμπιστοσύνης τους , ώστε να ώστε με την σύμφωνη γνώμη της τελευταίας να προβαίνουν σε μειώσεις μισθών , επιβολή ευέλικτων ωραρίων κλπ. Η ένωση προσώπων λειτουργεί ενάντια στην πλειοψηφία των εργαζομένων , ενώ θεωρητικά εκπροσωπεί τα <<συλλογικά>> τους συμφέροντα⁴⁰⁸ . Έτσι αφενός ένα μικρό τμήμα των εργαζομένων είναι αλλοτριωμένο , με την έννοια ότι συντάσσεται με συμφέροντα ξένα προς τα δικά του , και αφετέρου είναι ο έλεγχος των μέσων παραγωγής , σε ατομική βάση , που επιτρέπει στους κεφαλαιοκράτες να διχάσουν τους εργαζόμενους και να τους

⁴⁰⁷ <<Οι προϋποθέσεις για τη σύσταση ενώσεως προσώπων είναι οι εξής:

α) επιτρέπεται η ίδρυση μιας μόνο ενώσεως προσώπων σε κάθε εκμετάλλευση. [...]

β) επιτρέπεται η ίδρυση μόνο σε εκμεταλλεύσεις που δεν απασχολούν πάνω από 40 μισθωτούς.[...]

γ) επιτρέπεται η ίδρυση ενώσεως προσώπων σε μία εκμετάλλευση, επιχείρηση μόνο εφ' όσον δεν υπάρχει εργατικό σωματείο που να έχει ως μέλη του το μισό τουλάχιστον προσωπικό της.[...]

Για την ίδρυση συνδικαλιστικής ενώσεως απαιτούνται 10 τουλάχιστον εργαζόμενοι. Η ιδρυτική πράξη της Ενώσεως προσώπων πρέπει οπωσδήποτε να αναφέρει το σκοπό της, επίσης πρέπει να αναφέρει και τη διάρκειά της που δεν μπορεί να υπερβαίνει το εξάμηνο.>>. ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ

ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΩΝ,Τι είναι οι ενώσεις προσώπων, kepea.gr(πρόσβαση 19/5/2015).

⁴⁰⁸ <<[...] Όπου με μια κατασκευασμένη απ την εταιρία << Ένωση Προσώπων >> υπογράφουν επιχειρησιακή σύμβαση με μειώσεις μισθών , κατάργηση δωρου[...] μέσα απ' τη σύσταση Ένωσης Προσώπων , επιδιώκει ν' αποκόψει τους εργάτες απ' τα κλαδικά τους συνδικάτα , να εμποδίσει, δηλαδή , τη συσπείρωση των εργαζομένων σε κλαδικό επίπεδο [...] η μόνη που μπορεί να δώσει απάντηση στην ένταση της εργοδοτικής επιθετικότητας[...]>>. Σφαγιαζούν εργατικά δικαιώματα με εργαλείο τις <<Ενώσεις Προσώπων>>, σελ.12, ριζοσπάστης. Rizospastis.gr(πρόσβαση 15/5/2015).

εκμεταλλευτούν με επιβολή αντιεργατικών μέτρων στην επιχείρηση. Και εδώ η αλλοτρίωση είναι το <<όχημα>> , για την εκμετάλλευση των αλλοτριωμένων (εργαζομένων) από τους απαλλοτριωτές (τους κεφαλαιοκράτες, ευρισκόμενους σε μια κατάσταση αλλοτρίωσης) .

Μάλιστα η εργασία εδώ αλλοτριώνει τον εαυτό της ,με το να επιλέγει να συμμετέχει σε μια τέτοια ένωση , καθώς αν και μειοψηφία αποξενώνει τους εργαζόμενους από τους άλλους συναδέλφους τους (σε επιχειρησιακό και κλαδικό επίπεδο). Αυτό συμβαίνει γιατί το συνδικάτο αντικαθίσταται από μια ένωση αλλότριων συμφερόντων που παρουσιάζεται ως εργατική , όπως και η αλλοτρίωση στο έργο του Μαρξ , είναι μια αντίφαση που προκύπτει από την απαλλοτρίωση της εργασίας από τα μέσα παραγωγής.

Μέσα από τα τρία αυτά παραδείγματα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η αλλοτρίωση αφορά κυρίως στον έλεγχο των παραγωγικών συντελεστών από το κεφάλαιο ενώ η εκμετάλλευση αφορά στον έλεγχο του ανθρώπινου παράγοντα(εργάτης) από το κεφάλαιο αφού προηγουμένως έχει αποξενωθεί. Όπως ήδη αναλύσαμε το ένα δεν μπορεί να υφίσταται χωρίς το άλλο.

Ο Μαρξ γράφει πως ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής (και αυτό επιβεβαιώνεται στις αποικίες) επιβάλλεται εξωτερικά. Η αλλοτρίωση ως μια σειρά συνεχών αφαιρέσεων αυξάνει τον έλεγχο της μη εργασίας πάνω στην εργασία , γιατί ότι αφαιρείται από την δεύτερη κερδίζεται από την πρώτη, ενώ στην ουσία η εργασία μέσω της πραγμάτωσης της πραγματοποιεί αυτή την αφαίρεση. Η βασική αφαίρεση είναι η δυνατότητα του εργάτη να αυτοσυντηρείται , γιατί τα μέσα παραγωγής περνάνε σε κάποιον τρίτο, αυτή η αρχική αφαίρεση δημιουργεί μια ολόκληρη κοινωνία αφαίρεσης με την μορφή της εμπορευματοποίησης .Ο κεφαλαιοκράτης μπορεί να εκμεταλλεύεται τον εργάτη στην εργασιακή σφαίρα (με την μορφή της υπεραξίας) αλλά και στην μη εργασιακή με την μορφή της πώλησης εμπορευμάτων ,όπου ο εργάτης πληρώνει για να πάρει πίσω ότι έχει δημιουργήσει αλλά από το οποίο έχει αποξενωθεί⁴⁰⁹. Έτσι το διαλεκτικό δίπολο της αλλοτρίωσης και της εκμετάλλευσης προωθείται σταδιακά από την σφαίρα της δημιουργίας(εργασίας) στην σφαίρα της αναπαραγωγής ,με τους κεφαλαιοκράτες να εκμεταλλεύονται τους εργάτες και τους καταναλωτές , γιατί απλά οι τελευταίοι έχουν αποξενωθεί από τα μέσα που αναπαράγουν την ζωή τους.

⁴⁰⁹ Μ. Buhx-A. Kosing , ΛΕΞΙΚΟ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗΣ-ΛΕΝΙΝΙΣΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ,Γράμματα,σελ.34.

Labor and self-completeness : Marxist alienation and the contemporary forms of work

Ioannis Athanasakis

ABSTRACT

The above mentioned paper revolves around the notion of the alienation of human labor. The paper consists of two parts, a theoretical and an empirical one, and its realization was based solely on the use of bibliography references (books, internet sources). The theoretical part consists of three individual chapters that construct the very notion of alienation, first we discuss alienation before Marx (Aristotle, Hegel, Rousseau, Kant etc) as both a historical and dialectical process. Second is the Marxian alienation where alienation is being examined in the form of a productive relation. Lastly, the Marxist discussion (Borkenau, Rethel Andorno, Marcuse etc) regarding alienation and its relation to the sphere of the superstructure.

The empirical part is dedicated in the interpretation of the causal relation between alienation and the general frame of the flexible forms of labor. For a more thorough comprehension of this relation we provide the reader with four examples of flexible forms in their particular relation with alienation, those of them being, telecommuting, rolling time schedule (shift work), flexible time arrangement and finally the temporary work agencies.

In the epilogue of the before handed paper we attempt to define, following Marx's interpretation that is, self-completeness as the lift of the alienation process. Our research led us to a two-folded conclusion, the one side is that the very evolution of capitalism (monopolies, post-fordism) leads to a greater domination of the labor by the capitalists which results to a loss of control of the first one over to the second one. The second fold is that alienation starts out as a labor process only to become <<inducted>> in the private sphere of life later on (home, free time, consciousness). Points for the further investigation of the matter should be the rest of the flexible forms of work and their respective relation to alienation as well as the connection of alienation to the pre-capitalist systems of production.

Keywords : Marx, capitalism, alienation, productive relations, Marxists, post-fordism, flexibility, self-completeness.